

**1989' DAN 2009 YILINA, KÜRT SORUNU'NA İLİŞKİN
KAMUOYUNA SUNULAN RAPORLARIN VE AÇILIMLARIN
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK LİTERATÜRÜ KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Ana Bilim Dalı**

Tanzer ÇELİKTÜRK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. H. Aliyar Demirci

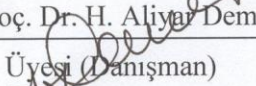
**Temmuz 2011
DENİZLİ**

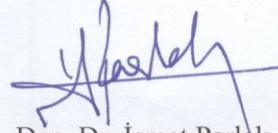
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı öğrencisi Tanzer ÇELİKTÜRK tarafından Yrd. Doç. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ yönetiminde hazırlanan **“1989’dan 2009 Yılına Kürt Sorunu’na İlişkin Kamuoyuna Sunulan Rapor ve Açılımların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi”** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 28/07/2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

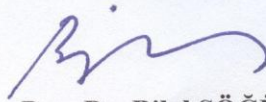

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. H. Aliyar Demirci
Jüri Üyesi (Danışman)

Doç. Dr. İsmet Parlak
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 05/08/2011 tarih ve ...12/15... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulguların analizinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini; bu çalışmaların doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza :

Öğrenci Adı Soyadı : Tanzer ÇELİKTÜRK

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmalarım sırasında, kendilerinden ders aldığım bütün hocalarıma; yüksek lisans tezimin hazırlanmasında göstermiş olduğu akademik danışmanlığından ve her türlü desteğinden dolayı değerli hocam Yrd. Doç. Dr. H. Aliyar Demirci'ye; tezin yazılması aşamasında verdiği teknik destekten ötürü arkadaşım Mehmet Sağdıç'a; ve bana her alanda destek olan sevgili Anneme teşekkür ederim.

ÖZET

1989' DAN 2009 YILINA KÜRT SORUNU'NA İLİŞKİN KAMUOYUNA SUNULAN RAPOR VE AÇILIMLARIN ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK LİTERATÜRÜ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ÇELİKTÜRK, Tanzer

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. H. Aliyar Demirci

Temmuz 2011, 235 Sayfa

Bu çalışmada; 'Kürt Sorunu'nun, Türkiye'nin modernleştirilmesi sürecinde benimsenen jakoben vatandaşlık anlayışı ve radikal reform süreci ile bağlantılı olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kendine özgü tarafları olsa da, Türkiye'nin modernleştirilmesi sürecinin Batı dünyasındaki felsefî ve siyasî düşünceler doğrultusunda şekillenmesi, 'Kürt Sorunu'nun ele alınmasında Batılı demokrasilerdeki vatandaşlık anlayışının gelişiminin incelenmesini gerektirmektedir.

Bu amaçla, Batı demokrasilerinde benimsenen jakoben vatandaşlık anlayışı, klasik liberal vatandaşlık anlayışı ve son olarak çokkültürlü vatandaşlık anlayışı ele alınmıştır. Etnokültürel problemlerin çözümünde, jakoben vatandaşlık anlayışı ve klasik liberal anlayışın yetersizliği ortaya koyulurken, âdil ve hakkaniyetli çözüm noktasında, farklılıkların eşit değerinde tanınıp saygı göreceği çokkültürlü vatandaşlığın iyi bir alternatif oluşturabileceğine dair argümanlar incelenmiştir.

Çokkültürlü vatandaşlık ve grup hakları bağlamında, 1989 sonrasında 'Kürt Sorunu'nun çözümü için siyasî partiler ve sivil toplum örgütleri tarafından kamuoyuna sunulan raporlar incelenmiştir. Gerek raporlarda gerekse çokkültürlülük savunucularının söylemlerinde ortaya konulduğu gibi, ulus-devletin homojen ulusal kimlik öngören ortak vatandaşlık anlayışı, günümüzde toplumsal birliği sağlamaktan uzaktır. Toplumsal birlik, soyut bir ortak vatandaşlık anlayışından ziyade ortak din ve kültürel değerlerin paylaşımı ile kültürel kimlik haklarının tanınıp saygı göreceği bir sosyopolitik yapı içerisinde sağlanabilir.

Fakat, çokkültürlülük savunucularının ortaya koyduğu gibi, azınlıktaki grupların liberal ilkeleri benimsememesi durumunda özyönetim haklarının tanınması söz konusu olamaz. Bu kapsamda, tüm muhaliflerini şiddet yoluyla baskı altına alan P.K.K. çizgisindeki Kürt siyasî hareketinin özerklik taleplerinin kabul edilemeyeceği, grup haklarının tanınmasını savunan çokkültürcü düşünürler tarafından da ortaya konulmuştur.

Özet olarak, bu çalışmada; Batının azınlık problemleriyle mücadeledeki tecrübeleri, çokkültürlülük savunucularının bu tecrübeler ışığında azınlık problemlerine yönelik çözüm önerileri ve 1990'dan itibaren siyasî partiler ve sivil toplum örgütlerinin 'Kürt Sorunu'na ilişkin çözüm önerilerini içeren raporları, 'Kürt Sorunu'nun çözümüne katkı amacıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt sorunu, Jakoben vatandaşlık, Klasik liberalizm, Çokkültürlülük, Özyönetim hakları, İç kısıtlamalar, Eşit değerde tanınma, Ufukların kaynaşması

ABSTRACT

ANALYSING THE REPORTS AND EXPANSIONS, WHICH ARE DECLARED TO PUBLIC BETWEEN 1989-2009, ABOUT KURDISH QUESTION WITHIN CONTEXT OF MULTICULTURALISM

ÇELİKTÜRK, Tanzer

M. Sc Thesis in Department of Politics and Public Administration

Thesis Advisor: Yrd. Doç. Dr. H. Aliyar Demirci

July 2011, 235 Pages

In this study, it is revealed that, ‘Kurdish Question’ is deeply tied with the adoption of jacobin citizenship approach and of authoritarian radical reform process in Turkey. Despite its own peculiarities, the modernization process in Turkey was shaped by mainstream philosophical and political ideas in Western world. So that, the perception of citizenship in Turkey are needed to be extensively analysed in context of Western politics, when ‘Kurdish Question’ is taken into consideration.

In order to realize the roots of ‘Kurdish Question’; the jacobin citizenship approach, the classical liberal citizenship approach and lastly, the multicultural citizenship approach are thought to be analysed together. Within this scope, the deficiency of both jacobin approach and the classical liberal approach in solving ethnocultural problems are stated expressly. Then, for fair solutions, multicultural citizenship approach is analysed as a good alternative.

Thereinafter, some declared reports about the solution of ‘Kurdish Question’, which are prepared by political parties and non-governmental organizations in Turkey after 1989, are analysed in context of multiculturalism. As it strongly shown that, both in declared reports about ‘Kurdish Question’ and in arguments of multiculturalist thinkers, the imposition of homogeneous national identity by the nation-state is far from bringing the unity of nation. Rather than fictitious common citizenship, national unity can be achieved by sharing common cultural values and religion in a sociopolitic environment where citizens get their cultural identity rights and get respect.

Recognition of ethnocultural differences on equal basis, rather than oppressing them, plays an important role in solving ethnocultural problems. But minority demands for autonomy don’t always provide fair solutions for ethnocultural problems. At that point, the defenders of multiculturalism claim, as long as the minority groups don’t adopt liberal principles, self-government rights can’t be allowed. Within this multicultural context, it is clear that autonomy claims of P.K.K. leading Kurdish nationalist movement, which oppressed the opposition in Kurdish society by violence, can’t be allowed.

To sum up; in this study, experiences of Western democracies about ethnocultural problems and multicultural approach’s solutions for these problems and the research reports prepared and declared for ‘Kurdish Question’ in Turkey since 1990’s, are evaluated for the sake of contributing to the solution process.

Keywords: Kurdish question, Jacobin citizenship, Classical liberalism, Multiculturalism, Self-government rights, Internal restrictions, Recognition of equal dignity, Fusion of horizons

İÇİNDEKİLER

ETİK SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

ULUS DEVLET, VATANDAŞLIK VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

1.1. ULUS-DEVLET MODELİNE GÖRE VATANDAŞLIK ANLAYIŞI.....	5
1.1.1. Jakoben Milliyetçi Anlayışa Göre Vatandaşlık Algısı	5
1.1.2. Klasik Liberalizme Göre Vatandaşlık Algısı	9
1.1.2.1. Bireycilik	14
1.1.2.2. Özgürlük	16
1.1.2.3. Hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet	19
1.2. ÇOKKÜLTÜRLÜ VATANDAŞLIK ANLAYIŞININ TARİHİ VE FELSEFİ TEMELLERİ.....	23
1.2.1. Klasik Liberalizmin Eleştirisi ve Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışının Ortaya Çıkışı.....	23
1.2.2. Çokkültürlülüğün Biçimleri	41
1.2.3. Will Kymlicka: Çokkültürlü Yurttaşlık ve Azınlık Haklarının Liberal Teorisi.....	43
1.2.3.1. Kültürel çeşitliliğin kaynakları ve kolektif haklar	47
1.2.3.1.1. Özyönetim hakları, çoketniklilik hakları ve özel temsil hakları.....	49

1.2.3.1.2. İç kısıtlamalar ve dış korumalar	50
1.2.3.2. Bireysel özgürlük, kültürel kimlik ve kollektif haklar	52
1.2.3.3. Ortak yurttaşlık ve bir arada tutan bağlar	54
1.2.4. Charles Taylor: Tanınma Politikası	55
1.2.4.1. Kişisel tanınma ve eşit tanınma talebi.....	57
1.2.4.2. Klasik liberalizmin ve yeni tür liberalizmin eşit değer algılamaları.....	59
1.2.4.3. Eşit değerde tanınma: Eşit değer önvarsayımı	60
1.2.5. Habermas: Çokkültürlülük ve Demokratik Anayasal Yurttaşlık	63

2.BÖLÜM

KÜRT SORUNU'NUN TARİHİ KÖKLERİ

2.1. OSMANLI DEVLETİ MİLLET SİSTEMİ VE YENİ CUMHURİYET'İN VATANDAŞLIK ANLAYIŞI.....	69
2.1.1. Osmanlı Devleti Millet Sistemi	69
2.1.2. Osmanlı Millet Sisteminin Yıkılması ve Yeni Vatandaşlık Tanımı Arayışları	75
2.1.2.1. Osmanlıcılık politikası	78
2.1.2.2. İslamcılık politikası.....	82
2.1.2.3. Türkçülük politikası.....	84
2.1.3. Yeni Cumhuriyetin Vatandaşlık Algısı	88

3.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ KÜRT SORUNU'NUN GELİŞİMİ VE 1989-2009 ARASI ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİ İÇEREN RAPORLAR

3.1. 1990'LARA KADAR OLAN DÖNEMDE KÜRT SORUNU'NUN GELİŞİMİ	103
---	-----

3.2. 1989 SONRASI KÜRT SORUNU'NUN GELİŞİMİ VE SORUNUN ÇÖZÜMÜ İÇİN SİYASÎ PARTİLER VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ TARAFINDAN KAMUOYUNA SUNULAN RAPORLAR	117
3.2.1. 1989 sonrası Dönemde Kürt Sorunu'nun Gelişimi ve Devletin Değişen Algısı.....	117
3.2.2. 1989-2009 Arası Kürt Sorunu'nun Çözümü İçin Siyasî Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri Tarafından Hazırlanan Raporlar	122
3.2.2.1. '1990-Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu'	129
3.2.2.2. T.O.B.B.-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından desteklenen ve Prof. Dr. Doğu Ergil tarafından hazırlanan '1995- Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler' Raporu	137
3.2.2.3. Cedit Grubu'nun hazırladığı '1995-Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözüme Doğru) Raporu'	149
3.2.2.4. TÜSİAD tarafından Prof. Dr. Bülent Tanör'e hazırlatılan '1997 Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri' Raporu'nun 1999 Yılı Güncellemesi ile 2006 Yılı 10.Yıl Güncellemesi Raporu	157
3.2.2.5. 2004 Yılında Prof. Dr. Baskın Oran Tarafından Hazırlanan '2004- Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu'	168
3.2.2.6. 2008 yılı Abant Platformu'nun düzenlediği Abant Toplantıları, '2008-Kürt Sorunu Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak' Paneli	178
3.2.2.7. 2008 yılında TESEV- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Tarafından Hazırlanan '2008-Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler' Raporu	182
3.2.2.8. 2009 Yılında SETA ve Pollmark işbirliğinde Hazırlanan '2009- Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' Raporu	193
SONUÇ	209
KAYNAKLAR	225
ÖZGEÇMİŞ	233

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Kürt Sorunu'na İlişkin Hazırlanan Raporların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	124
Tablo 1.1. 'S.H.P.'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	136
Tablo 1.2. 'Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	147
Tablo 1.3. 'Güneydoğu Meselesi(Toplumsal Çözüme Doğru)' Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	153
Tablo 1.4. Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	166
Tablo 1.5. 'İ.H.D.K. Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	176
Tablo 1.6. 'Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak' Paneli Sonuç Bildirgesi'nin Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	181
Tablo 1.7. 'Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	191
Tablo 1.8. 'Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' Raporu'nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi.....	207

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluşu ile ortaya çıkan ve gelişen ‘Kürt Sorunu’, günümüz Türkiye’sinin en büyük problemi olarak hâlâ ortada durmaktadır. Her ne kadar farklı tarihsel ve toplumsal unsurlar içerse de, ‘Kürt Sorunu’ ve bu sorunun doğurduğu şiddet, sadece Türkiye’ye has sosyopolitik bir olgu olarak değerlendirilemez.

Yeni Cumhuriyet rejiminin düşünsel temellerinin Rousseau’nun jakoben vatandaşlık anlayışı üzerine oturtulduğu göz önüne alındığında, toplumu homojenleştirmeyi amaçlayan Fransız tipi ulus-devlet modelinin ‘Kürt Sorunu’nun fitilini ateşlediği söylenebilir. Çokuluslu ve çokkültürlü sosyal yapıya sahip dünyanın birçok ülkesinde, devletlerin homojen bir ulus yaratmak için azınlıklara uyguladıkları ayrımcı ve baskıcı politikalar, etnokültürel temelli çatışmaların kaynağını oluşturmuştur. Söz konusu çatışmaların ‘insan hakları’nı ve ‘bireysel özgürlükleri’ ön plana çıkaran liberal Batı demokrasilerinde de ortaya çıkması, klasik liberal düşünürlerin kültürel kimlik aidiyetlerini göz ardı eden ve azınlıktaki grupların büyük toplumlar asimile olacakları yönündeki öngörülerini boşa çıkarmıştır.

Türkiye’nin de benimsediği jakoben vatandaşlık anlayışı yanı sıra farklılıkları görmezden gelen klasik liberal vatandaşlık anlayışının yol açtığı etnokültürel problemlerin çözümünde, mevcut siyasî modellerin yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu noktada, etnokültürel farklılıkların eşit değerinde tanınmasını içeren çokkültürlü vatandaşlık anlayışı, yeni çözüm modeli olarak siyaset biliminde kendine daha fazla yer bulmaya başlamıştır.

Çokkültürlülüğü savunan düşünürler, etnokültürel kaynaklı çatışmaların çözümü için farklı kimliklerin eşit değerinde tanınıp saygı gösterildiği ve ‘özyönetim hakları’nı içeren çokkültürlü vatandaşlık anlayışının, ahlakî ve aklî açıdan tek geçerli model olduğunu öne sürmektedirler. Bu modelde, devletin azınlıktaki grupların aşağılanmışlık duygusundan kurtulabilmeleri, azınlık gruplarının toplumda saygı görmesi ve gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için pozitif ayrımcılık içeren politikalar uygulaması ön görülmektedir.

Etnokültürel sorunların doğasını anlamaya ve bu sorunlara ilişkin âdil çözümler üzerine odaklanan çokkültürcü yaklaşım, demokratik ülkelerin etnokültürel farklılıklar

ile barışçı ve demokratik bir biçimde baş edilmesi hususunda birbirlerinden öğrenecekleri çok şeyler olduğunu ortaya koymuştur. 1990'larda Kanada Quebec bölgesindeki Fransız azınlığın mücadelesi ve hak talepleri sonucu hayata geçen çokkültürlü vatandaşlık anlayışı, 1990 sonrasında çokuluslu ve çokkültürlü birçok Batı demokrasisinde etnokültürel problemlerin ve çatışmaların çözümünde model olarak benimsenmiştir.

1990'lara kadar, devlet ve kamuoyu tarafından sadece bir güvenlik sorunu veya feodal geri kalmışlık kapsamında değerlendirilen 'Kürt Sorunu', 1990'lardan itibaren bazı grup haklarını temel 'insan hakları'nın parçası sayan çokkültürcü yaklaşımın Batı demokrasilerinde hâkim olmasıyla birlikte, Türkiye'de kültürel kimlik ve vatandaşlık hakları bağlamında ele alınmaya başlamıştır. Özellikle 1999'da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanmasıyla birlikte, 'Kürt Sorunu'nun ele alınışında temel bir paradigma değişikliği yaşanmıştır. Bu değişime yol açan sebeplerden birisi, Türkiye'nin de üyesi olduğu, 1949 yılında insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla Avrupa çapında oluşturulan hükümetler arası bir kuruluş olan Avrupa Konseyi'nin 1995'te kabul ettiği 'Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'dir. Türkiye, imza aşamasında çeşitli çekinceler koysa da bu sözleşme, azınlıktaki grupların kültürel ve kimlik haklarının korunmasını içerdiği gibi, bu hakları, Avrupa Konseyi'nin hazırladığı ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren "İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (AİHS)" ile tanınan temel hürriyetlerin korunması kapsamına almıştır (Çavuşoğlu, 2005: 185).

Uluslararası hukukta etnokültürel kimlik haklarının ön plana çıkması ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma iradesi kapsamında, 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Avrupa Birliği'ne uyum paketleri hazırlamış ve demokratikleşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu demokratikleşme dönemi içerisinde, TRT-6 gibi Kürtçe yayın yapan devlet televizyonunun 2009'da yayına girmesi ile kültürel haklar alanında önemli bir reforma imza atılmıştır.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen 'Kürt Sorunu' ve doğurduğu şiddet, hâlâ Türkiye'nin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Bu noktada, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin 2005 yılından itibaren başlayan ve 2009 yılında resmîyet kazanan 'demokratik açılım' ve yeni demokratik-sivil anayasa hamlesi, 'Kürt

sorunu'nun çözümünde kültürel kimlik haklarının belli oranda tanınacağı ve özgürlüklerin artacağı yeni bir dönemi işaret etmektedir.

Şiddet ve baskı politikalarıyla etnokültürel problemlerin çözülemeyeceğini tecrübe eden Türkiye'de, özellikle 1990 sonrasında, siyasî partiler ve sivil toplum örgütleri, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için birçok rapor hazırlamışlardır. Söz konusu raporlar ve aynı türden etnokültürel problemlerle karşı karşıya kalan Batılı demokrasilerin çözüm yolunda başvurdukları çokkültürlü politikalar, 'Kürt Sorunu'nun çözümünde dikkate alınması gereken çözüm alternatifleri olarak önem arz etmektedir.

Türkiye'nin muzdarip olduğu etnokültürel kaynaklı şiddetin ve problemlerin kökeninin iyi analiz edilerek gerçekçi çözümler ortaya koyabilmek için, Cumhuriyetin kuruluş döneminde hedeflenen Batı tipi ulus-devlet ideali ve bu çerçevede benimsenen vatandaşlık anlayışının tarihsel gelişiminin ele alınması önemlidir.

Bu doğrultuda, çalışmanın ilk bölümünde; Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ulus-devlet modeli ile Rousseau ve Sieyès'in başını çektiği 'genel irade'ye dayalı ve halkın egemenliğini temsil eden devlet otoritesi ile birey arasında hiçbir grup veya kurumun varolamayacağını öngören jakoben vatandaşlık anlayışı ele alınmıştır.

Yine bu bölümde, jakoben vatandaşlık modelinin bireyi ve özgürlüklerini dışarıda bırakan anlayışı ve bu anlayışın faşizme zemin oluşturmasına tepki olarak ortaya çıkan; bireyi ve bireysel özgürlükleri ön plana çıkarıp devlet otoritesinin yasalarla sınırlandırılmasını içeren liberal vatandaşlık anlayışı ele alınmıştır. Liberalizmin etnokültürel aidiyetleri yoksayan soyut birey kavramı ve faydacı bakış açısı dahilinde etnokültürel grupların terakki için asimile edilmesini içeren vatandaşlık anlayışının eleştirileri de bu bölümde ele alınmıştır.

İlk bölümün sonunda, klasik liberalizmin vatandaşlık anlayışını eleştiren ve bu anlayışın çokkültürlü ve çokuluslu toplumlarda yarattığı problem ve çatışmalara ilişkin âdil ve hakkaniyetli çözüm önerileri getiren çokkültürlü vatandaşlık anlayışı ele alınmıştır. Çokkültürlülük literatüründe, bireysel özgürlükleri öncelemeyen cemaatçi bakış açısı yerine, yeni tür bir liberal bakış açısı çerçevesinde, kültürel kimlik haklarının ve bazı grup haklarının bireysel özgürlüğün vazgeçilmez unsuru olduğunu savunan liberal çokkültürcü yaklaşım ele alınmıştır.

İkinci bölümde; ‘Kürt Sorunu’nun, Batı tipi modernleşme hedefi dahilinde benimsenen ulus-devlet ve homojen ulusal kimlik inşâsı sürecinde ortaya çıkan sosyopolitik bir olgu olduğu ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, Osmanlı’nın son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti’ne sirayet eden modernleştirme politikaları ve bu süreçte çokkültürlü ‘Millet Sistemi’nden homojen ulus inşâsı çerçevesinde benimsenen jakoben vatandaşlık anlayışına radikal geçiş ve yarattığı sorunlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; ilk olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde, ‘Kürt Sorunu’nun gelişimi ve sorunu büyütüp besleyen faktörler ele alınıp incelenmiştir. 1990’lara kadar gerek uluslararası hukukta azınlıkların kültürel kimlik haklarının ön plana çıkmaya başlaması gerekse çokkültürlülük tartışmaları çerçevesinde, etnokültürel problemlerin çözümü için grup haklarının tanınmasına dair argümanların ön plana çıkması, Türkiye’de kamuoyunun ‘Kürt Sorunu’na bakış açısını etkilemiştir.

Bu sebeble, ikinci olarak; sorunu, vatandaşlık, özgürlükler ve kültürel haklar bağlamında ele alan, 1990 sonrası siyasî partiler ve sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanan raporlar ele alınarak değerlendirilmiştir. Raporların değerlendirilmesinde; etnokültürel problemlerin âdil çözümü hususunda, Batılı demokrasilerin tecrübelerinin ‘Kürt Sorunu’nun çözümünde yol gösterici olabileceğinden hareketle, çokkültürlülük politikaları ve tartışmaları göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye’de ‘Kürt Sorunu’nu ve çokkültürlülüğü ayrı ayrı ele alan akademik çalışmaların mevcudiyetine rağmen, etnokültürel çatışmaların çözümünde dünyada öne çıkan çokkültürlülük literatürü bağlamında ‘Kürt Sorunu’nu ele alan çalışmalar azdır. Dolayısıyla, bu çalışmada; ‘Kürt Sorunu’nu vatandaşlık, özgürlükler ve kültürel haklar çerçevesinde ele alan ve çözüm önerilerini kamuoyuna sunan siyasî partiler ve sivil toplum örgütlerinin hazırladığı raporlar ele alınmıştır.

Bu çalışmada; Batılı demokrasilerin tecrübeleri, siyaset bilimindeki çokkültürlülük tartışmaları ile ‘Kürt sorunu’nun çözümü için hazırlanan raporlar ve araştırmaların birlikte ele alınıp analiz edilmesinin, ‘demokratik açılım’ süreci dahilinde âdil ve hakkaniyetli bir çözüme katkı yapması amaçlanmıştır.

1.BÖLÜM

ULUS DEVLET, VATANDAŞLIK VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

1.1. ULUS-DEVLET MODELİNE GÖRE VATANDAŞLIK ANLAYIŞI

1.1.1. Jakoben Milliyetçi Anlayışa Göre Vatandaşlık Algısı

Fransız devrimi, kurulu düzenleri – imparatorluklar, feodalizm ve aristokrasi – tarihin dışına atarak devlet-birey ilişkileri bağlamında toplumsal dönüşümü radikal bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra, yeni dünya düzeninin temellerini oluşturacak insan hakları, eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik gibi evrensel değerlerin oluşmasında siyasal yeniden yapılandırma sürecinin hareket noktası olarak değerlendirilebilir.

İnsan hakları, eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik idealleri çerçevesinde, millî uyanış ve milliyetçi ideolojileri ortaya çıkarması nedeniyle imparatorlukların parçalanmasına ve kısa bir kaos döneminden sonra imparatorlukların yerini ulus-devletlere bırakmasına yol açmıştır. Mignet'e göre, bu devrim, sadece tarihin kadim siyasi yapılarını değiştirmekle kalmamış, ulusların varlık nedenini ve bu varlığı oluşturan felsefi paradigmaları da kökten değişikliğe uğratmıştır (Duman, 2008: 107)

Fransız devrimi ile birlikte, devlet ile toplum arasındaki mevcut meşruiyet ilişkisi tamamen değişmiştir. Modern dönemde, siyasal iktidarın meşruiyetini sağlayan siyasal bütünleşmenin temel harcını oluşturacak olan, Anderson'un deyişiyle 'hayalî cemaat' olarak kurgulanan, milliyetçilik düşüncesi ortaya çıkmıştır. Anderson, ulusu ve ulus-devleti doğal olarak ortaya çıkan bir olgu olarak değil, "icat edilmiş" üretilmiş, yapay değerler olarak görür. 'Ulus'un hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak, hem egemenlik hem de sınırlılık içeren icat edilmiş bir cemaat olduğunu iddia etmektedir (Anderson, 1993: 18-22). Berger'e göre ise, 'uluslaşma'; ortak vatan, ortak tarih, ortak dil gibi kültürel öğelere dayanarak sembolik olarak inşa edilen bilinçtir (Erol, 2009: 9). Bu yeni milliyetçilik anlayışı, egemenliğin devredilemez bir ilke olarak ulusa verilmesi ve halkın kendi kendini yönetme hakkının olduğu felsefesini yaratmıştır. Bu aşamada 'egemenlik ulusundur' ilkesinin siyasî arenaya hâkim olmaya başlaması, milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde ulus-devletlerin kurulmasına temel oluşturmuştur.

Günümüz siyasî yapılanmasının en üst birimi olan ulus-devletler, milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde örgütlenmişlerdir. Bu ideoloji, ulus temelinde yeni bir tarih, kültür, toplum ve devlet inşasını öngörmektedir. Bu noktada, Fransız devrimcileri, bireyin haklarının yanı sıra, ulus devletteki egemenliğin de esas olarak ulusun hâkimiyetinde olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünceye göre, ulusun bir bütün olarak hareket etmesi, herkesin çıkarına olduğu gibi toplu bir hak olarak da addedilebilir. Bu anlayış dahilinde, toplumsal çıkar; doğası gereği, bireyler tarafından temsil edilemez ve bireylere indirgenemez (Van Dyke, 1996: 38).

Bu felsefeye dayanan Fransız Devrimi, ‘*ancien regime*’in eski kurumlarını tasfiye ederken, egemenlik, kraldan alınıp ulusa verilmiştir (Ağaoğulları, 2006: 236). Nitekim 26 ağustos 1789 tarihli ‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ nin 3.maddesine göre;

“Her egemenliğin özü esas olarak millettir. Hiçbir heyet, hiçbir fert, açıkça millettten kaynaklanmayan otoriteyi kullanamaz” (Beriş, 2008: 59).

Ulusal egemenlik ile hiçbir yurttaş anayasa ve yasaların üstünde kabul edilmeyecek ve ‘genel irade’ nin tezahürü olarak addedilen yasalar, herkesi istisnasız bağlayacaktır. Böylece, Fransız devriminden sonra egemenlik anlayışı, ulusal bir çerçeveye yerleşmiştir.

‘Ulusal egemenlik’ ve ‘genel irade’ kavramlarını siyasî düşünce hayatına sokan Rousseau, ‘Toplumsal Sözleşme’ adlı eserinde görüşlerini ortaya koymuştur. Rousseau’ya göre, hiçbir kimsenin diğeri üzerinde tabiî bir tahakkümü olamaz. Meşru otoritenin kaynağı, ancak toplumsal bir sözleşme olabilir. Sözleşmeye katılanlar, bu sözleşmenin tarafı olarak bireysel iradelerini ortaya koyamazlar. Aksine bu sözleşmede; ulus, bireylerin üstünde manevî ve kollektif bir bütünlük oluşturur. Bu bütün; parçalanamaz bir şekilde kişiliğini, hayatını ve iradesini bu sözleşmeden alır. ‘Genel irade’ye dayalı bireyler üstü bütün ise, devlettir (Rousseau, 1995: 156). Rousseau’ya göre, ‘genel irade’, genelin çıkarını ve refahını amaçlamaktadır. Yani, ‘genel irade’, bireylerin özel çıkarlarını da içeren, genel refah için çaba gösteren vatandaş çoğunluğunun ortak iradesidir. Bunu, her vatandaşın özel iradelerinin toplamı anlamındaki ‘ortak irade’ den ayırıştırmak gereklidir. Rousseau’nun iddiasına göre; ‘genel irade’, daima doğru yoldadır ve kamu yararını içerir. Rousseau, toplumdaki her bir seçmenin özel iradesinin normal olarak genel çıkarları içerdiğini kabul ederek,

seçmenlerin seçimlerinde özel menfaatinden ziyade umumun menfaatini dikkate aldığını iddia etmektedir. Bu süreçte, genel çıkara uygun özel irade tezahürleri göz önünde bulundurularak ‘genel irade’ üzerine yoğunlaşılır. Karar alma sürecinde; bütün vatandaşlar, görüşlerini serbestçe açıklayıp bir noktada uzlaşırlar. Bu uzlaşının sağlanmasında, vatandaşın özerk olması ve gelişmiş bir uzmanlık bilgisine sahip olması gerekir. Ayrıca toplumda yüksek derecede homojenlik olması şarttır (Schmidt, 2002: 70-71).

Rousseau’nun ‘genel irade’si; ‘ulusal egemenlik’, ‘soyut bir halk idaresi’ ve ‘toplumsal iyi’ kavramlarının meşruiyetine dayanırken, ‘genel irade’ ile bireysel hak ve özgürlükler yok sayılmaktadır. Rousseau’ya göre;

“Her bir birey varlığını ve gücünü, genel iradenin buyruğuna verir ve her bir üye toplumsal bütünün bölünmez parçasıdır.. Genel iradeyi temsil eden güç, tek tek bütün bireylerin iradesini temsil ettiği için yanılmazdır ve egemene itaat eden bireyler arasında kendi iradelerine itaat etmiş olurlar” (Rousseau, 1965: 27-41).

Ulusal egemenlik kavramının gelişmesinde bir diğer önemli rolü bulunan Fransız düşünür Sieyes, toplumsal ayrıcalıklar ve farklılıkları eleştirir. Sieyes’e göre, *ancien regime*’deki aristokratik ayrıcalıklar, doğal hukukun oluşturduğu eşitlik ilkesine aykırıdır. Bu ayrıcalıklar ortadan kaldırıldığında ise, geriye ‘tüm ulus’ kalacaktır. Sieyes, yasalar önünde eşit hak ve yükümlülükler sahip bir ulus kurgulamıştır. Ayrıca ulusu, iktidarın menşei olarak addederek, bireylerin üzerinde bir güç olarak vehmetmiştir (Beriş, 2008: 61).

Rousseau’nun şekillendirdiği jakoben milliyetçiliğe dayalı yurttaşlık anlayışında, bireyi, kamusal otoriteye yani devlete karşı koruyan anayasal temel haklar kabul edilmemektedir. Bu kuram, vatandaşlığı, geniş ölçüde çatışmasız, homojen ve soyut bir ‘genel irade’ye dayalı bir uyum içinde olması gerektiği düşüncesini temel almaktadır. Bu düşünce dahilinde; toplumsal tabakalar, sınıflar, etnik ve dinî gruplara bölünen bir toplum yapısı, kabul edilemez bir durum oluşturmaktadır (Schmidt, 2002: 74).

Fransız Devrimi’nin doğrudan ve en önemli sonuçlarından birisi, ulus-devlet kurgusu içinde modern devlet ve yeni yurttaşlık anlayışının ortaya çıkmasıdır. Bu anlayışın temel dayanağı ise, kurgulanmış bir milliyetçilik anlayışıdır. Devrimin günümüze yansıyan etkilerinden bir diğeri; egemenliğin ulusa direkt olarak aktarılması

ile birlikte ulus devletin modern devletle özdeşleştirilmesidir. Bu özdeşleştirme sonucunda, modern devletin ulusal toplumu kapsadığı ölçüde mükemmelliğe ulaşacağı düşüncesi, kesin bir doğru olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde, geniş ölçüde homojenleşmiş olan ulusun devlet aygıtını oluşturması ile birlikte toplumun her bireyinin yurttaş kimliğine kavuşması sağlanacaktır (Göze, 1983: 279-282). Söz konusu ulus-devlet modelinde, bireyler, yurttaş sıfatıyla tek bir ulus kimliği içerisinde bütünleşirler. Bu bütünleşme, bireylerin iradelerinin dikkate alınmamasını ve tamamının iradesinin ‘genel irade’ çatısı altında toplumsal çıkarı koruyacak şekilde bir araya gelmesini ifade eder (Ağaoğulları, 1991: 95-228). Ulus devletin, halktan aldığını iddia ettiği egemenlik altında yurttaşlarını türdeşleştirme çabası ve bu türdeşleştirmeye karşı olan görüşleri yoksayma gibi bir yapısı vardır. Bu yapıda; yurttaşlar, devlet mekanizmasının ürettiği yasalar çerçevesinde itiraz etmeden yönetileceklerdir. Bu anlayış çerçevesinde ulus-devlet, ortak dil, din, coğrafya, tarih ve ülkü birliğine sahip topluluktan oluşan ulusun, belli bir toprak parçası üzerindeki siyasal, sosyal ve ekonomik örgütlenmesi olarak tanımlanabilir (Erol, 2009: 8).

Ulus-devletlerin kurucu ideolojisi olan milliyetçilik, her ne kadar kurgulanmış bir bilinç olsa da, bu düşüncenin ortaya çıkışı ve gelişimindeki sanayileşme olgusunun etkisini göz ardı etmemek gerekir. Gellner’e göre, milliyetçilik, sanayi toplumunun bir sonucudur. Nitekim sanayi devrimi öncesi toplumsal yapı, etnik ve dinî anlamda homojen değildi. Yönetici sınıf ve teb’a arasında keskin bir ayrım varlığı yanı sıra, ulusal bilinçlenme de söz konusu değildi (Gellner, 2008: 70-71). Sanayileşme ile birlikte, Fransız Devrimi’nin baş aktörü olan burjuvalar, ekonomik çıkarları için sınıfsal farklılaşmayı ortadan kaldırarak, bütün toplumu aynı amaç çerçevesinde mobilize edebilecek ortak bir kültür ve ideoloji yaratmaya çalışmışlardır. Nitekim Marx, Fransız Devrimi’ni, burjuva sınıfının eseri olarak değerlendirmiştir. Marx’a göre; burjuva sınıfı, bu devrimle burjuva mülkiyeti, aydınlanma ve uluslaşma çerçevesinde yeni bir toplumsal düzen kurmuştur (Duman, 2008: 109). Bu toplumsal düzenin kurumu olan ulus-devlet, hâkim sınıfın üyelerinin ortak çıkarlarını tüm halka dayatma biçimidir. Marx, ulus devletin ulusal birlik ideolojisi çerçevesinde yarattığı hayalî cemaat duygusunun, sınıf mücadelesini ve sınıfların uzlaşmaz maddî çıkarlarını örtmeye yarayan bir örtü olduğunu iddia etmektedir (Swingewood, 1998: 211-218).

Sanayi toplumunun üst kurumu olan ulus-devlet yapısı, vatandaşları arasında kültürel bir homojenlik yaratmayı, tarihsel ve kültürel birliktelik inancı oluşturmayı amaçlamıştır. Bu birlikteliği bozabilecek tehditlere karşı milliyetçilik akımları güçlenmiş ve ulus-devletlerin güç kullanmaları meşrulaştırılmıştır. Ulus devlet ile birlikte, yeni bir toplum yaratmayı amaçlayan devlet otoritesi, her bir bireyin belli ödevlere sahip yurttaş olarak aynı ulusal kimliğe sahip olmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde, bütünlük, yani uluslaşma sağlanabilecektir (Aydın, 1993: 71-79). Milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde örgütlenen ulus devletlerin, özdeş bir kültür yaratma yönündeki baskıcı politikaları, toplumlarda etnik ve dinî kimliğe dayalı çatışmalara sebep olmuş ve olmaktadır. Bunun sonucunda, günümüz dünyasında birçok etnik veya dinî grubun mikromilliyetçilik ideolojisi etrafında örgütlenip bağımsız devlet kurma isteğinin önüne geçilememektedir.

Fransız Devrimi sonrası modern toplumlar, milliyetçilik ideolojisi etrafında yeniden örgütlenmişlerdir. Ancak günümüzde, ulus-devlet temelindeki örgütlenme yapısı, çeşitli etnik ve dinî çatışmalara, bölgesel ve küresel bazda savaflara yol açmıştır. Ulus devletlerin katı bir milliyetçilik anlayışı çerçevesinde, kültürel kimlikleri belli siyasî ve ekonomik hedefler uğruna uyguladığı asimilasyonist ve baskıcı politikaların, günümüzdeki etnokültürel temelli birçok çatışmanın kaynağını oluşturduğu yönünde genel bir kanaat bulunmaktadır.

1.1.2. Klasik Liberalizme Göre Vatandaşlık Algısı

Rousseau'nun radikal halk egemenliği kuramı, egemenliğin sınırlanamayacağı ilkesine dayanmakla, devlet otoritesine ve çoğunluk despotizmine karşı hiçbir önlem öngörmemektedir. Rousseau'ya göre, egemenlik bölünmez ve devredilemezdir. Dolayısı ile temsilî demokrasiye karşı olan bu anlayış, totaliterizm ve çoğunluk diktasına yol açabilecek ögeler barındırmaktadır. 'Ortak iyi', 'genel irade', 'kamu yararı' gibi kavramlar çerçevesinde, eşitliğin sağlanabilmesi için yurttaşlar arasında türdeşlik yaratma düşüncesi açıkça bireyin özgürlüğü ile çatışmaktadır (Schmidt, 2002: 77).

'Özgürlük', 'eşitlik', 'milliyetçilik' söylemleriyle ön plana çıkan Fransız Devrimi'nin radikal demokrasi deneyimi, sınırlanamaz halk otoritesi anlamında bir nevi despotizm olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Bu noktada Benjamin Constant, bireyin tek bir despot tarafından veya toplumun bütün üyeleri tarafından baskı altında

tutulmasının fazla bir fark yaratmayacağını söylerken, belli bir kaygıyı dile getirmekteydi. Hatta ona göre; ikincisi, daha kötüdür. Despotu öldürmekle ondan kurtulabilir fakat baskıcı çoğunluktan kurtulmak mümkün değildir (Örs, 2008: 68).

Çoğunluk diktasına dayalı otoriter Fransız Devrim rejimi deneyimi, Tocqueville gibi dönemin düşünürleri üzerinde önemli etkiler oluşturmuştur. Tocqueville için Fransız Devrim rejiminin esas kötü yönü, dizginlenmeyen merkezî yönetim anlayışıdır. Bu yönetim anlayışının temeli olan çoğunluğun mutlak iktidarı anlayışı, çoğunluğun tiranlığını ortaya çıkarmaktadır. Ona göre, despotizm, sadece *ancien regime*' de ortaya çıkmaz, bununla birlikte bir demokraside dahi karşımıza çıkabilir. Eşitliğin ilerlemesi ile birlikte ortaya çıkan eşitçilik anlayışı ve bu anlayışın aşırı yorumlanması ile birlikte çoğunluğun despotizmi zulme dönüşebilir hatta azınlığın fizikî olarak ortadan kaldırılmasına varabilir. Elbette çoğunluk, her zaman iktidarı kötü ve baskıcı anlamda kullanmayabilir. Burada Tocqueville'nin temel itirazı şudur: İktidarın yanlış kullanılma tehlikesi her zaman mevcuttur ve iktidarın iyi kullanılması, çoğunluğun mutlak iktidarına karşı güvenceler ve kurumlar mevcut düzen içine yerleştirilmediği müddetçe, sadece bir tesadüftür (Schmidt, 2002: 77-89).

Tüm liberal filozofların görüşlerinde rastlanılacağı gibi Tocqueville de, özgürlüğün bir toplum için vazgeçilmez olduğunu savunmaktadır. Özgürlüğün Fransız Devrimi örneğinde görüldüğü üzere keyfilik taşınması için, devlet erkinin mutlaka birden fazla merkeze dağıtılarak gücün tek elde toplanmasının engellenmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre, bireysel özgürlüklerin güvence altında olabilmesi ve ceberrut devlet yönetiminden korunması için birbirinin gücünü dengeleyecek siyasal organların fazla sayıda olması gereklidir. Kanunların öngördüğü sınırlar çerçevesinde, bireyler özgürlüklerini sınırsız bir şekilde kullanamayacaklardır. Aynı şekilde siyasal erkin farklı merkezlere dağıtılması ve yasalarla denetlenmesi ile iktidar gücünün kontrolsüz ve sınırsız kullanımı engellenmiş olacaktır (Yayla, 1998a: 114-115).

Otoriter Fransız Devrim rejiminden oldukça etkilenen Tocqueville, araştırmalarını iktidarın sınırlandırılması üzerinde önemli kurumsal önlemler geliştiren Amerika Birleşik Devletleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. ABD'de çoğunluğun mutlak iktidarına karşı oluşturulan 'güçlü yargı sistemi', 'yasalar', 'gelenekler', 'yayın özgürlüğü', 'dernek ve siyasal parti kurma ve katılma özgürlüğü', 'federal sistemle

merkezî otoritenin gücünün azaltılması' ve 'genel oy ilkesi'nin hayata geçirilmesi gibi kurumsal güvenceleri önemseyerek, bu tür bir demokrasi modelini, modern dünyanın kaderi ve geleceği olarak görmeyi yeğlemiştir (Schmidt, 2002: 77-89).

Tocqueville'nin demokrasi üzerindeki düşünceleri, büyük oranda ABD ve Fransa'nın siyasal modellerinin ve toplumsal yapılarının karşılaştırmalarına dayanan araştırmalarına dayanmaktadır. Ona göre, demokratik bir toplum, içerisinde kast düzeni veya sınıf ayrımının olmadığı ve bütün bireylerin hukuk önünde eşit olduğu, özgür bireylerin oluşturduğu bir toplumdur (Yayla, 1998a: 39).

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve liberalizmin en önemli kuramcılarında olan J.S.Mill, siyasal düşüncelerini Tocqueville'nin erken dönem demokrasi fikirlerine dayandırmaktadır. Mill, Tocqueville'nin radikal çoğunluk demokrasisine yönelik eleştirilerinden olan, devlet otoritesinin sınırlandırılmadığı noktada kolayca despotizme dönüşebileceği fikrinden oldukça etkilenmiştir. Mill'in siyasal alandaki hareket noktası, en iyi yönetim şeklinin hangisi olması gerektiği meselesidir. Bu noktada Mill, ılımlı demokrasi düşüncesi geleneğine dayanır (Schmidt, 2002: 92). Mill, demokrasi düşüncesini Tocqueville gibi Fransa ve ABD karşılaştırmaları dahilinde ortaya koymaktadır. Amerikan siyasal sisteminin en önemli farklarından birisi, siyasal iradenin tek merkezde toplanmaması ve yerel yönetimlerin gücünün bireylere kazandırdığı özgüven ve yurttaşların ortak sorunlarını yerel bazda çözümleyerek kendi kendilerini yönetebilecek siyasal olgunluğa erişmeleridir (Yayla, 1998a: 53-64).

Mill'e göre, siyaset alanında ne kadar az bilgi ve deneyime sahip olunursa, uzlaşma o kadar zor olur. Ortaya çıkan çözümler de bir o kadar keskin olur ki, bu da gerek bireyler gerekse toplum için sağlıksız bir model oluşturur. Ona göre, yurttaşların yönetime bir nebze de olsa katılmaları, siyasal kararları ve siyasal karar alma sürecini daha iyi anlamalarını sağlayarak kanunlara itaat anlayışının daha kolay yerleşmesini sağlar. Çünkü, zihinde anlam kazanmamış kavramların bireyin hayatında bir işlevi yoksa, uygulama alanı bulması oldukça zor olur (Mill, 2000: 178)

19. yüzyıldaki sanayi toplumunun gelişmesi ve bunun yarattığı toplumsal eşitlik talepleri, seçme hakkının göreceli olarak yaygınlaşması, işçi sınıfının hak talepleri doğrultusunda örgütlenmeleri ve siyasal partilerin ortaya çıkışı, Mill'in

demokrasi ve iyi yönetim anlayışını etkilemiş ve şekillendirmiştir. Mill, iyi yönetim anlayışı çerçevesinde toplumun birey üzerindeki oluşturduğu yasal otorite meselesini ele alarak, çoğunluğun tiranlığıyla bireysel özgürlüklerin tehlike altında olduğunu ve mutlaka iktidarın belli kurumsal yapılar ve yasalar ile sınırlandırılması gerekliliğini savunur. Rousseau'dan farklı olarak Mill, halk egemeliğinden kastın 'temsili demokrasi' olması gerektiğini düşünür. Çoğunluğun onayı ve seçimi ile iş başına gelen liyakatli ve sorumlu yöneticilerin, toplumsal çıkarı daha iyi hizmet edeceğini iddia ederek 'temsili demokrasi'yi meşrulaştırmaya çalışır (Schmidt, 2002: 92).

Mill'e göre, gerçek demokrasi, yalnızca çoğunluğun değil toplumdaki herkesin temsilini gerektirmektedir (Mill, 2000: 155-161). Ona göre, demokrasinin diğer rejimlerden daha üstün olma nedeni, toplumdaki herkesin toplum ve demokrasi adına bütün yetenek ve zekâlarını seferber etmeleridir. Bu şekilde, yönetilenler, belli süreler içinde yöneten olabilecekleri düşüncesiyle kendilerini geliştirme isteklerini canlı tutacaklardır. Bunun sonucunda, bireyin kendisini toplumsal yapılar içerisinde ifade etmesi ve aidiyet duygusu kazanması, bireyin mutluluğu kadar toplumsal istikrarın sürdürülmesine de fayda sağlayacaktır. Böylece maksimum faydanın elde edileceği ve bireyin en üst düzeyde tatmin sağlayacağı bu sistem, ütopya olmaktan çıkıp gerçek bir siyasî sistem olarak varolabilecektir (Mill, 2000: 148). Mill'in tasarladığı ideal demokrasi, meşruiyetini halkın rızasından alan fakat bu güce rağmen sınırsız bir iktidara ve iktidarın tekelleşmesini önleyecek güçler ayrılığına dayalı 'temsili demokrasi'dir. Mill, demokrasinin gerçek meşruiyetinin, halk iradesine dayanmaktan ziyade, içerisindeki farklı unsurları barış içinde yaşatmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Ona göre, gerçek demokrasi, yalnızca çoğunluğun değil aynı zamanda herkesin temsilini gerektirmektedir (Mill, 2000: 155-161).

Mill, radikal doğrudan demokrasinin yaratabileceği despotizme karşı, seçme hakkının genişletilmesi ile temsili demokratik sistemin güçlendirilmesini savunurken, o zamana kadar siyasal toplum dışında kalan grupların – özellikle işçi sınıfı- siyasal katılım imkânlarının kontrollü bir şekilde artırılmasının, siyasal otoritenin despotlaşması önünde engel oluşturabileceğini düşünüyordu. Her ne kadar günümüz demokrasi standartları çerçevesinde herkese eşit oy hakkını savunmasalar da, Tocqueville ve Mill, sınırlandırılmış iktidar dahilindeki temsili yönetim anlayışını gerçek demokrasi ile

özdeşleştirerek, bugünkü liberal demokrasi anlayışının yolunu açmışlardır (Mill, 2000: 92-99).

Fransız Devrimi, Rousseau gibi düşünürlerin savunduğu radikal doğrudan demokrasi anlayışı yanı sıra, Tocqueville ve Mill'in öncülük ettiği, birey lehine iktidarın sınırlandırılmasını ve 'temsîlî demokrasi'yi ön plana çıkararak liberal düşüncenin de ana kaynağı durumundadır. Bu noktada, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı 'İnsan Hakları Bildirisi', liberalizmin savunduğu temel ilkeler açısından destekleyici unsurlar içermektedir (Çetin, 2002: 92-93) .

26 Ağustos 1789'da 'Fransız Ulusal Meclisi'nce kabul edilen 'İnsan ve Yuttuş Hakları Bildirisi'; 'herkesin yasa önünde eşit olması', 'konuşma, yazma ve yayın özgürlüğü', 'din ve vicdan özgürlüğü' ve 'kuvvetler ayrılığı' ilkelerini ortaya koymuştur. Bildirinin giriş bölümündeki insan haklarının evrenselliği ve bu hakların doğal haklar olarak kabul edilmesi, liberal düşüncenin birey ve bireysel haklar üzerinde yoğunlaşmasının zeminini oluşturmuştur. Bireyin sahip olduğu doğal haklar, insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır ve başka hiçbir güçten kaynaklanmamıştır. Dolayısı ile insan hakları, devredilemez haklardır. Bu anlayış dahilinde, devletin amacı, insanların özgürlük, eşitlik ve mülkiyet gibi temel haklarını güvence altına almak olmalıdır (Göze, 1987: 564-566).

Fransız Devrimi'nin getirdiği bu ilkeler, siyasal sistem içerisinde bireyin ve bireysel hakların meşruiyetinin zeminini oluşturmuştur. Bu kapsamda 'klasik liberalizm'; bireyin özgürlüğünü, özerkliğini ve temel haklarını güvence altına almayı amaçlayan ve bu amaçla siyasal despotizme kayabilecek siyasî iktidarın sınırlandırılması üzerinde yoğunlaşan bir düşünce olarak görünmektedir (Türe, 2006: 39). Bireyin kendi yaşamına hiçbir müdahale olmadan özgürce karar verebileceği bir sistem yaratma iddiasındaki liberalizmin amacı, bireysel özgürlüklerin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve bu amaçla bireysel özgürlüğü engelleyebilecek devlet gücünü kısıtlayarak bireyin refah ve mutluluğunu sağlamak olarak değerlendirilebilir (Erkal vd, 1987: 180-181).

Fernand Braudel 'Medeniyetler Tarihi' isimli eserinde, liberalizmin tarifini şu şekilde yapmıştır:

“Liberalizm, düşünce özgürlüğünü yücelten, dinsel birliğin ve toplumsal birliğin olmasa olmaz olmadığını savunan bir felsefedir. Bu ise, zorunlu olarak tolerans fikrine, -insan insan için kutsaldır dediğindeki gibi- başkalarına ve insan bireyine saygı gösterilmesi demektir” (Örs, 2008: 52).

Klasik liberal anlayışın özünü, kanunlar dahilinde güvence altına alınan ‘bireysel özgürlük’ oluşturmaktadır. ‘Klasik liberalizm’, devlete ve siyasal iktidara karşı her zaman şüphecidir; çünkü kurumsal ve yasal güvenceler olmadan siyasal gücün despotluğa dönüşmemesinin, sadece şans olabileceğine inanır. Bu noktada, herhangi dinsel, sosyal veya siyasal değerler bütünüünün başkalarına zorla benimsetilmesine karşı çıkar. Toplumun çıkarlarının ve bu çıkarlara ulaşmak için kullanılan araçların ‘ortak iyi’ anlayışı çerçevesinde, mutlak bir uzlaşma yol açacağına inanmaz. Rousseau’nun iddia ettiği gibi bireyler, tercihlerini toplumsal çıkar sâikiyle yapmazlar. Bu noktada oluşabilecek tercih farklılıklarını ve tercih özgürlüğünü güvence altına alacak yasalar ve denetleyici kurumların varlığı, liberalizm için vazgeçilmezdir (Yayla, 1998a: 25-26).

‘Klasik liberalizm’; kamu yararından ziyade bireysel özgürlüğe önem veren, daha çok iktidarın sınırlandırılmasını içeren ‘negatif özgürlük’ anlayışına dayanan ve baskıcı değil yasalarla sınırlı ve sorumlu bir devlet anlayışına sahip, ekonomide sosyal adaletten ziyade en iyinin serbest piyasada gerçekleşeceğine inanan bir görüş olarak özetlenebilir (Yayla, 1998a: 26).

‘Klasik liberalizm’in birey/vatandaş ile devlet arasındaki ilişkileri ortaya koyan temel ilkelerinin ele alınması, liberal teorinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Birçok farklı görüş dile getirilse de liberalizmin temel ilkeleri; ‘bireye verilen önem’, ‘insan hakları’, ‘özgürlük’, ‘hür teşebbüs’, ‘sınırlanmış devlet’, ‘kuvvetler ayrılığı’, ‘hukuk devleti’ olarak sayılabilir.

‘Klasik liberalizm’in daha iyi anlaşılması için, temel ilkelerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gereklidir. Bu çalışmada vatandaş/birey ve devlet arasındaki ilişkiler bağlamında ele alınacak temel liberal ilkeler; ‘bireycilik’, ‘özgürlük’, ‘hukukun üstünlüğü’ ve ‘sınırlı devlet’ şeklindedir.

1.1.2.1. Bireycilik

Bireycilik, vatandaş olarak bireyin haklarını toplumun ve diğer kolektif yapıların haklarından üstün gören ve her türlü değerini bireyden kaynaklandığına inanan

sosyopolitik bir içeriğe sahiptir. Hemen hemen bütün liberal düşünürlerin eserlerindeki ortak vurgulardan birisi; bireyin, sosyal ve siyasal alanda odak noktası olmasıdır. Liberalizme göre birey, temel varlıktır. Bireyin var olması, daha sonra icat edilmiş ve kurgulanmış millet, ulus, toplum gibi ‘hayalî cemaat’ lerden bağımsızdır ve daha gerçektir. Birey, toplumdaki önce var olduğu gibi hakları da ‘tabiî haklar’ olarak toplumsal haklardan önce var olmuştur. Dolayısıyla birey, herhangi bir kolektif yapıdan daha fazla değeri hak eder.

Liberalizmin bireycilik anlayışı, en iyi ifadesini Kant’ın cümlelerinde bulur. Kant’a göre; birey, akıl sahibi varlık olarak gerek ahlakî gerekse siyasî olarak en üstün varlıktır. Dolayısıyla başka amaçlar doğrultusunda bir araç olarak kullanılamaz. Herkesin ve her kurumun bütün düşünce, politika ve eylemlerinde bireyin bir araç olmadığını kendi başına bir amaç olduğunu kabul ederek bu şekilde davranmaları gereklidir (Kant, 1982: 45) .

Mill’e göre; bireyin varlığı, sınıf, ırk, ulus gibi kolektif yapıların varlığından daha gerçektir. Dolayısıyla birey ve onun hakları, toplumsal kurum ve yapıların üstündedir (Mill, 2000: 25). Mill, faydacılık anlayışı çerçevesinde, mutlu bireyin mutlu bir toplumda var olabileceğinden hareketle bireylerin içinde buldukları devlet ve toplumla uyum içinde olması gerektiğini savunmaktadır. Toplum ve devletin bireyden üstün bir konumda algılanmasını ise, şiddetle reddetmektedir. Ona göre, insanlar üzerinde sınırsız iktidara sahip olan bir kurum, zamanla insanların bedenleri ve ruhları üzerinde de aynı iktidarı talep edecektir (Mill, 2000: 179-180). Mill, bireylerin özel hayatı söz konusu olduğunda, devlet ve diğer kişilerin zor kullanımını engellemek için ‘kanun önünde eşitlik’, ‘ifade ve düşünme hürriyeti’ni ön koşul olarak öne sürmektedir. O, bireyleri ihlal edilemez insan haklarıyla donatmakta ve bu hakların korunmasını da belirli kişi ya da kurumlara değil kanunlara ve kurallara bağlamaktadır (Yayla, 1998a: 23)

Bu anlayış çerçevesinde ‘klasik liberalizm’, bireyin ne kadar üstün addedilirse edilsin toplum, millet, sınıf gibi kolektif yapıların amaç ve çıkarları için bir araç olarak kullanılmayacağını savunur. Rousseau’nun savunduğu ‘ortak iyi’, ‘genel irade’ gibi kavramlar, bireyi nesne haline getirdiği ve bireyi ‘kamu yararı’ için kurban ettiği iddiasıyla kabul edilmemektedir. ‘Klasik liberalizm’, bireylerin bireysel çıkarları

haricinde ve onlardan daha üstün ‘ortak iyi’ veya ‘kamu yararı’ nın olamayacağını savunur. Sınırları bilinmeyen muğlak bir ‘kamu yararı’ veya ‘ortak iyi’ kavramlarının ön plana çıkarılarak bireyin araç olarak kullanılması, kabul edilemez bir durumdur. Çünkü, aslolan bireyin mutluluğu ve çıkarıdır. Ancak bireylerin mutluluk ve çıkarlarının toplamından toplumsal çıkar doğacaktır (Yayla, 1998b: 144).

‘Klasik liberalizm’e göre, bireyin bir araç olarak kullanılmaması için, bireyin insan olarak kendi amaçlarını seçip gerçekleştirebilecek akla, bilgiye ve güce sahip bir varlık olarak kabul edilmesi gerekir. Bunun da yolu, bireyin vazgeçilemez, devredilemez, kaldırılamaz doğal haklara sahip olduğunun kabulü ve savunulmasından geçer. Dolayısı ile temel insan haklarının ana dayanağı, bireycilik olarak kabul edilmektedir.

Bireyin insan olarak kendi amaçları çerçevesinde özgürce seçim yapabilmesi ve bu seçimlerini uygulayabilmesi gereklidir. Bunun içinde birey, özgür olmalıdır. Ayrıca bireyin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği bir özel hayatı vardır. Diğer bireyler ve kurumlar gibi devletin de bu alana müdahalesi hoş görülemez. Bu noktada, özellikle Tocqueville ve J. S. Mill’in savunduğu gibi, bireyi fizikî ve manevî despotizmden korumak için devletin sınırlandırılması elzemdir.

1.1.2.2. Özgürlük

Bireyciliği ön plana çıkaran liberalizmin bir diğer temel unsuru, ‘özgürlük ilkesi’dir. Bu ilke; ‘hoşgörü’, ‘özel hayata saygı’, ‘basın yayın özgürlüğü’, ‘vicdan hürriyeti ve örgütlenme özgürlüğü’nü içermektedir. Bu özgürlüklerin anayasal güvence altına alınması ve devlet otoritesini denetleyecek hukukî kurumların varlığı, ‘özgürlük’ ilkesinin temel unsurlarını oluşturur.

Liberal düşünceye göre; birey, kendi yaşamına istediği gibi yön verebilmeli ve kendi amaç ve mutluluğu çerçevesinde istediği eylemleri serbestçe yapabilmelidir. Bunun için birey, herhangi bir kısıt altında olmamalı yani özgür olmalıdır. Dolayısıyla ‘bireycilik’ ve ‘özgürlük’ birbirlerini tamamlayan, birinin diğerinin yerine konamayacağı kavramlardır. Bu noktada, liberalizm, bireysel özgürlüğü temel alan bir anlayıştır denilebilir (Türe, 2006: 41).

Bireyin toplumdan bağımsız olarak var olan tabii hakları, hiçbir surette sınırlandırılmaz. Anlaşılacağı üzere liberalizmin özgürlük tanımı, ‘negatif özgürlük’ olarak tanımlanan ve bireyin herhangi bir baskı altında kalmaksızın istediği gibi davranması ve herhangi bir inanç, yaşam, düşünce ve tutum kalıbıyla şekillendirilmemesini içerir (Yayla, 1998a: 152-153). Bu ilke de ancak hoşgörü, özel hayata saygı, basın yayın özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün varlığıyla hayata geçebilir.

Bireylerin özgürlüğüne saygı, ancak geniş bir bireysel haklar çerçevesi ve bu hakları ihlal edemeyecek bir siyasî sistem gerektirir. Bu özgürlükçü siyasal sistemde; vatandaşların kendi mutluluk ve çıkarlarını oluşturacakları yaşam alanı, kesinlikle devlet müdahalesinden özgür olmalıdır. Bu noktada, bireylerin mutluluğu için hukukî bağlamda zor kullanma tekeline sahip olduğu kabul edilen devletin sorun yaratabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Liberal düşüncede; bireyin özgürlüğüne yönelik en büyük tehdidin devletten kaynaklanabileceği ifade edilerek, devletin anayasa, hukuk ve denetleyici hukukî kurumlar ile sınırlandırılması savunulmaktadır.

‘Klasik liberalizm’in önemli temsilcilerinden olan J.S.Mill, düşüncesinin temelinde özgürlük anlayışını yerleştirmiştir. Mill, ‘vicdan özgürlüğü’ ile ‘düşünce özgürlüğü’ arasındaki bağı ortaya koyarken, ‘düşünce özgürlüğü’nün başka özgürlükleri de gerektirdiğini vurgulamıştır. Bunlar; ‘basın yayın özgürlüğü’, bireyin serbestçe hayat tarzını seçebilmesi ve aynı fikirdeki kişilerle bir araya gelebileceği ‘örgütlenme özgürlüğü’dür. Bu ‘özgürlükler bütünü’nün’ var olmadığı toplumların kesinlikle özgür olamayacağını ve bu toplumların zihinler üzerine baskı kuran despot toplumlar olacağını savunmuştur. Mill’in özgürlük ve çoğunluk despotizmi konusundaki endişeleri, Mill’i haklı çıkaracak şekilde 20. yüzyıldaki totaliter devlet rejimleri ile gerçeğe dönüşmüştür.

Mill, bireysel özgürlüğü; olası bir despotizme karşı savunurken, diğer yandan da faydacılık açısından genel refah seviyesini artırdığını iddia eder. Mill’e göre, özgür bireyler daha yaratıcı olurlar ve kendilerini geliştirirler. Bireysel gelişme ise, toplumsal gelişmenin motorudur. Devletin vatandaşlarına müdahalede bulunarak onlara kendi tercihleri dışında bir hayat tarzı dayatması, bireysel mutluluğu azalttığı için toplumsal

mutluluğu da azaltır. Bu da devletin elde etmeye çalıştığını iddia ettiği ‘kamu yararına’ aykırıdır (Mill, 1965: 22-101).

Mill’e göre, özgürlük, toplum tarafından birey üzerinde meşru bir biçimde kullanılabilen iktidarın niteliği ve sahip olması gereken sınırlardır. Dolayısı ile Mill’in temel meselesinin kişinin kendi özgürlüğü değil, resmî otorite ya da başlı başına bir otorite olan toplumun müdahale ettiği özgürlük olduğu söylenebilir. Çünkü ona göre, kanun hâkimiyetinin halk tarafından benimsenmediği yerde özgürlükler korunamaz (Yayla, 1998c: 55).

Liberal özgürlük üzerine kapsamlı görüşler öne süren Constant’a göre, modern özgürlük anlayışı eski çağların özgürlük anlayışından farklıdır. Eski anlayışta özgürlük, köle olmama ve yurttaş olarak siyasal yaşama katılma ile sınırlı iken, modern özgürlük, bireyin yalnızca yasalara uyması ve yasaların sınırlamadığı her şeyi yapabilmesidir (Göze, 2000: 241-242). Mill’e göre, eski çağlarda özgürlük sorunu sadece yöneten ve yönetilenler arasında cereyan etmekteyken, günümüzde bir azınlık-çoğunluk problemi şekline bürünmüştür. Dolayısı ile özgürlükleri sadece devlet yöneticilerinin diktatörlüğünden korumak yetmemekte, aynı zamanda devlet baskısından daha güç bir problem ortaya çıkaran egemen düşüncenin diktasına karşı da korumak gerekmektedir (Mill, 2000: 15). Bu noktada, Mill’in özgür bireyi, yalnızca toplumu ilgilendiren hususlarda sınırlandırılabilir. Diğer durumlarda ise bireyin özgürlüğü, mutlak ve birey kendi başına buyruktur. Yani bir birey, istemediği bir şeyi yapmaya ya da bu duruma katlanmaya, başkaları için veya kendi için hayırlı olacak argümanlarıyla zorlanamaz. Toplumun, birey üstünde zor kullanımının meşruluğu, ancak bireyin davranışının bir başkasına zarar veriyor olmasını gerektirir. Dolayısıyla insanlar, bir başkasının veya toplumun keyfî talebinin ötesinde bağımsızdırlar ve özgürdürler (Yayla, 1998c: 23).

Mill’e göre, gerçek özgürlük, başkalarının mutluluğunu engellemediğimiz sürece kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda arama özgürlüğüdür. Her birey, kendi bedeninin, zihninin ve ruhunun asıl bekçisidir. İnsanlık, birbirlerinin kendi bildiği gibi yaşamasını hoşgörüyü karşılamakla, her bireyi başkalarına hoş gelecek şekilde yaşamaya zorlamakla, olduğundan daha kazançlı çıkacaktır (Mill, 2000: 25).

Mill’in özgürlük anlayışının önemli bir kısmını, düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamaktadır. Mill’e göre, ister toplum isterse hükümet bireyin düşüncelerini ifade

etmesini engelleyemez. Ona göre, bir tek kişi bile toplumun genel kanısından farklı bir şekilde düşünüyor olsa, toplumun bu kişiyi susturma hakkı yoktur. Ayrıca, düşünce sahibinin düşüncesinin doğru olabileceği varsayımından hareketle, bu düşüncenin susturulması toplumun yararına değildir ve birçok değer muhtemel kaybına yol açmaktadır (Mill, 2000: 11)

Sonuçta liberal özgürlük, 'özgür yaşam', 'özgür düşünce', 'inanç özgürlüğü', 'basın yayın özgürlüğü' ve 'serbest piyasa' gibi hayatın tüm alanlarını kapsayan özgürlüktür. Bu özgürlük anlayışında bireylere yasaklanmayan her şey serbest iken, devlet için ise özgürlükçü anayasa ve yasalarca izin verilmemiş her şey yasaklanmıştır.

1.1.2.3. Hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet

Liberal düşünürlerin temel önceliği, her zaman bireysel özgürlük olmuştur. Bireysel özgürlüğe karşı en büyük tehdidin de devletten kaynaklanabileceğinin farkındaydılar. Özellikle Fransız Devrim idaresinin aşırı merkeziyetçi yönetimi ve eşitlik ilkesini baskıcı bir şekilde uygulanması, liberal düşünürlerin insan hakları, bireysel özgürlük ve devletin sınırlandırılması üzerine daha fazla eğilmelerine yol açmıştır.

Birey, diğer bireylerin özgürlüklerini sınırlayabilir ve insan haklarını ihlal edebilir. Bu adli bir vakadır ve kanunlar çerçevesinde rahatlıkla çözülebilir. Ayrıca bireyin kendi özgürlüğünü korumak için karşılık verme ve güç kullanma hakkı, liberal düşünürler tarafından meşru addedilmiştir. Ancak bireyin özgürlüğünü kısıtlayabilecek ve insan haklarını sistematik bir şekilde ihlal edebilecek daha tehlikeli varlık, devletin kendisidir. Dolayısı ile anayasa, yasalar, hukukun üstünlüğü anlayışı ve yetkin hukukî kurumların varolmadığı bir devlet sistemi, bireysel özgürlükler için en büyük tehdit olarak kabul edilmiştir.

Liberalizmin bireysellik anlayışı çerçevesinde tek ve gerçek değer, bireyin kendisidir ve doğumdan itibaren sadece insan olmasından kaynaklanan belli doğal haklara sahiptir. Bu doğal haklar ve bireyin özgürlüğü, kurgulanmış 'hayalî cemaat' olan ulustan, toplumdan, devletten ve diğer kolektif varlıklardan bağımsız ve önceliklidir. Bireyin özgürlüğü ise, kendi akıl ve iradesiyle istediği hayatı seçebilmesi ve yaşayabilmesidir. Bu özgürlükler, ancak bir başka bireyin özgürlüğü ile

sınırlandırılabilir. Liberalizme göre, devlet, bireylerin farklı yaşam tarzlarının birlikte barış içinde yaşatılabilmesi için ortaya çıkmış bir kolektif bir yapıdır. Locke'a göre, devletin meşruiyet kaynağı, bireylerin iradelerinden oluşan toplum sözleşmesidir. Bu toplum sözleşmesinde devletin görevi, sadece yurttaşların özgürlüklerinin ve mülkiyet haklarının belirli yazılı yasalar ve hukuk düzeni içerisinde korunmasıdır (Tunçay, 2005: 172).

Liberalizmin devlet mefhumundaki 'sözleşme kuramları' genellikle iki kademeli olarak formüle edilmektedir. İlk aşamada; bireyler, özgürlüklerinin ve mallarının daha iyi korunabileceği toplumsal yapıyı oluştururlar. İkinci aşamada ise; bu toplumsal yapının yönetimi çerçevesinde, bireyler ile iktidarın karşılıklı hak, sorumluluk ve sınırlarını düzenleyen sözleşme yapılır. Bu sözleşmede devlet, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması için hukuk ve yasalar çerçevesinde güç kullanma hakkına sahiptir. Toplumsal sözleşme ile varolan ve meşruiyetini bu sözleşmeden alan devlet, bireylerin devlet veya herhangi bir kolektif yapıdan daha önce varolan doğal hakları ile kısıtlanmış ve bu hakları ihlal etmesi durumunda meşruiyetini kaybedeceği vurgulanmıştır (Yayla, 1998b: 188). Genel olarak sözleşme teorileri, siyasî iktidarın sınırlarını belirleme ve egemenliğin bireysel iradelerin karşılıklı birleşmesi ile oluşan toplumsal sözleşmeye dayandığını savunan içeriğe sahiptirler (Balı, 2001: 128).

Locke; toplum sözleşmesine uymayan egemenin kendi lehine yetkilerini artırmasını ve güç kullanma hakkını, halkı ve bireyleri kendisine boyun eğdirmek için kullanmasını, tiranlık olarak niteler. Ona göre, yasalara uyulmadığı durumda tiranlık ortaya çıkar ve meşruiyeti olmayan tiranlığa karşı isyan edilebilir (Tunçay, 2005: 172). Bu noktadan hareketle Arslan; siyasal bir sistemin meşru ve ahlakî sayılabilmesi için, devletin belli bir iyi anlayışını yüceltip bireyler üzerine bu anlayışı dayatmaması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, çoğulcu toplumlarda devletin görevi, herhangi bir doktrini ya da iyi anlayışını yurttaşlarına çeşitli yollarla dayatmak değil, yurttaşların kendi iyi anlayışlarını geliştirip yaşayabilecekleri çoğulcu siyasî ve hukukî ortamı yaratmaktır (Arslan, 1999: 14).

Liberal düşünceye göre, hukukun ve toplumsal kuralların gelişmesi ve kabul görmesi için illaki devletin zorlayıcı gücünün kullanılması gerekmemektedir. Liberalizm için en ideal durum; herhangi bir baskı ve zorlamanın olmadığı, siyasal ve

sosyal alanda bireylerin kendi özgür iradeleriyle gönüllü işbirliği ve uzlaşmaya gitmeleridir. Bireyler arasında özgürce bir tartışma ortamının oluşmasıyla, çoğunluğun tahakkümü olmadan uzlaşma sağlanabilir. Toplumsal düzen ve barış, yaptırım ve baskıdan ziyade bireylerin görüş birliğine dayanmalıdır. Ancak kuralların yorumlanması ve uygulanması aşamasında, tarafsız bir hakeme ihtiyaç vardır. Bireylerin karşılıklı ilişkilerinde, özgürlükleri çatışabilir. Bu durumda uzlaşmayı yasalar çerçevesinde sağlayacak hakem olarak, devlet ortaya çıkmaktadır.

Liberalizmin devletle ilgili temel önermelerinden birisi de, ‘hukukun üstünlüğü’ ve ‘yasaların üstünlüğü’nün devletin sınırlandırılması hususunda nasıl uygulanacağıdır. Liberalizm, hukukun üstünlüğünü sağlamak ve korumak için iki temel aracı ön plana çıkarır. Bunlardan birincisi; ‘kuvvetler ayrılığı’ ilkesi çerçevesinde, siyasal iktidarın yargı ile denetlenmesidir. Bir diğeri ise, denetlemenin keyfi olmasının önüne geçen ‘yazılı anayasalardır’. Bu ilkelerdeki ana amaç, yasayı koyanların ve denetleyenlerin ideolojik ve subjektif değerlendirmeler dahilinde keyfi yaptırımlarda bulunmalarının önüne geçmektir. Dolayısıyla liberalizm, iktidar erkini kişilerden ziyade anayasal hukuk sistemine dayandırmaktadır. Böylece yasalara uyularak başka insanların subjektif kurallarından ve keyfi uygulamalarından kurtulmuş olunur ki, özgürlük, budur (Çetin, 2002: 232). ‘Bireysel özgürlük’, ‘sınırlı devlet’, ‘anayasa ve hukukun üstünlüğü’, ‘yasalar karşısında yurttaş eşitliği’, ‘temel özgürlük ve insan haklarına verilen önem’, ‘din ve ideolojilerden bağımsız ve insanı merkeze alan sosyal ve siyasal yapıya verilen öncelikler’ ilkelerini benimseyen liberalizmin siyasal modeli, günümüz dünyasının ideal demokrasi modeli olarak kabul edilmektedir (Çetin, 2002: 232).

Günümüz modern demokrasi anlayışının temeli, liberalizmin öne sürdüğü ‘bireysel özgürlük’, ‘eşitlik’, ‘temel insan hakları’ ve ‘sınırlı devlet’ ilkeleri ile şekillenmiştir. Demokrasi, daha çok egemenliğin kimde olduğu ve kanunların nasıl yapıldığı ile ilgilendirken; liberalizm, egemenliğin nasıl kullanıldığı ve yasaların içeriği ile alakalıdır. Demokrasi, daha çok icat edilmiş ‘hayalî cemaat’ olan ulus veya halk ile ilgiliyken; liberalizm, tek gerçek değer birey olduğunu iddia eder. Hatta liberalizm, egemenliğin halkta olduğu ve kanunların halkın temsilcisi olduğu mecliste yapıldığı bir siyasal sistemin dahi despot olabileceğini iddia eder. Bu noktada, demokrasideki halk çoğunluğunun despotizme dönüşmemesi için, azınlığın tek kişi bile olsa çoğunluğa karşı korunması ve temel insan haklarının her türlü çoğunluk kararına ve baskısına karşı

güvenceye alınması gereklidir. Öne sürülen liberal ilkelerin günümüz demokrasilerinde benimsenerek hayata geçirilmesi, liberal düşünceyle demokrasinin bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Erdoğan'a göre; liberal düşünceyi benimsemeyen bir siyasal sistem, gerçek demokrasi olamayacağı gibi, demokratik değerleri ve demokratik siyasal sistemi içermeyen bir liberal düşünce de, bireysel özgürlük, eşitlik ve temel hakların korunması noktasında yetersiz kalacaktır (Erdoğan, 1990: 20-34).

Liberal bir demokraside, toplumsal düzenin oluşturulması ve düzenlenmesi ile bireysel hak ve özgürlüklerin korunması aşamasında, siyasal iktidar araçlarının kullanılması kabul edilemez bir durumdur. Diğer bir deyişle, siyasal alan, bireyin sosyal etkinliklerinin konusu haline getirilmemelidir. Tersine durumda, siyasal değerler, bireyin tüm etkinliklerinin düzenlenmesi ve değerlendirilmesinde başrolü alabilir. Bu da, siyasal değerlerin her alanda öncelik kazanarak, bireyin özgürlüğünün yok edilmesi tehdidini doğurabilir (Yayla, 1998b: 195).

Siyasal alanın sınırlandırılması kapsamında, liberal demokrasinin üç temel varsayımı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, siyasal iktidarın faaliyet alanının yasalar çerçevesinde sadece toplumsal yaşamla sınırlandırılmasıdır. Siyasal iktidar, bireylerin özgür iradesiyle kurulmuş sivil toplum örgütlerine müdahale edemez, bunları baskı altına alamaz. Zaten böyle bir durum, temel insan haklarından örgütlenme özgürlüğüne de ters düşmektedir (Çetin, 2002: 233)

İkinci varsayım, toplumun çoğulcu yapısının siyasal iktidar tarafından kabul edilmesini ve siyasal iktidarın her bir birey veya sivil toplum kuruluşunun aynı değeri hak ettiğini içselleştirmesini içermektedir. Dolayısı ile siyasal iktidar, belirli çıkar gruplarının istekleri doğrultusunda hareket etmekten ziyade bütün toplumun çıkarlarını göz önünde bulundurmalı ve azınlıktaki grup ve bireylerin de çıkarlarını korumak için icraatta bulunmalıdır (Çetin, 2002: 233).

Üçüncü olarak ise, siyasal sistem, herhangi bir dinî ve ahlakî değeri benimseyerek bunu bireyler üzerinde baskı aracı olarak kullanamaz. Gerçek değer, sadece bireylerin tercihindedir ve bireyler, kendi yaşamlarını istedikleri gibi sürdürebilmelidir. Bu aşamada devlet, bireylerin dinî, ahlakî ve siyasî tercihlerine müdahale edemez. Bunun sonucunda da, toplumsal hoşgörü oluşturularak iktidarın azınlıklar üzerindeki olası tahakkümünün önüne geçilmiş olur (Çetin, 2002: 233-234).

1.2. ÇOKKÜLTÜRLÜ VATANDAŞLIK ANLAYIŞININ TARİHİ VE FELSEFİ TEMELLERİ

1.2.1. Klasik Liberalizmin Eleştirisi ve Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışının Ortaya Çıkışı

Günümüzde birçok ülke kültürel anlamda çeşitli renklere sahiptir. Yapılan son araştırmalara göre, dünya üzerindeki 184 bağımsız devlette, alt kültür grubu olarak 5000 etnik grup ve yaşayan 600 dil grubu bulunmaktadır. Buradan hareketle, çok az ülkede yurttaşların aynı etno-kültürel kökene sahip olduğu ve aynı dili konuştukları görülmektedir (Kymlicka, 1998: 25).

Liberal bireysel özgürlük ideali ve kapitalizm çerçevesinde temellenen günümüz ulus-devlet yapısı, devlet ve birey arasında ortaya çıkan herhangi bir grup, sınıf veya cemaati muhatap olarak kabul etmemektedir. Zaten böyle bir grup veya cemaatin devlet tarafından muhatap kabul edilerek siyasal yaşam içerisinde yer alması, birçok klasik liberal düşünür tarafından, Fransız Devrimi ürünü olan ‘Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’ne ve eşitlik ilkesine aykırı olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışta; bireyler, karşılıklı ilişkilerinde kendi özgürlüklerini korumak için farklı bir kollektif oluşuma ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla, aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip bireyler, ortak bir gönüllülük çerçevesinde kollektif bir yapı yaşamak için ‘toplumsal sözleşme’ ile ortaya çıkan devleti oluştururlar (Kymlicka, 1996: 4).

Van Dyke’a göre, liberalizmin en belirgin özelliği, gereğinden fazlaca birey ve devlet ilişkisini vurgulamasıdır. Bu vurgu, liberallerin kendilerine özgü ve tutarlı bir devlet teorisi kuramalarına yol açmaktadır. Hem Hobbes’ta hemde Locke’da birey ve devlet ilişkisi, sosyal sözleşme teorisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Onlara göre, bu sözleşmenin taraflarından birisi, tartışmasız bir grubu veya etnik topluluğu temsil etmekten ziyade sadece kendilerini temsil eden bireylerdir. Hobbes’a göre, bir devlet, toplumsal yığını oluşturan bireylerin görüş birliğine varmasıyla inşa edilebilir (Van Dyke, 1996: 33) . Ona göre, kum yığını misali farklı bireylerin oluşturduğu beşeriyetle, dış güç olan devlet arasında bir orta katman bulunmamaktadır. Aynı şekilde Locke da, bir toplum veya devletin oluşum sürecinde bireyler ile toplum/devlet arasında orijinal

bir sözleşme olduğunu ve bu sözleşme ile çoğunluğun diğerlerini de bağlayacak şekilde hareket etme özgürlüğüne sahip olduğunu belirtmektedir (Van Dyke, 1996: 33-34).

‘Klasik liberalizm’in günümüzdeki temsilcileri de, ‘devlet ve ulus arasındaki ilişkileri’, ‘çoğunluğun hâkimiyetinin ahlakî temellerini’ ve ‘bireysel özgürlükleri’, sosyal sözleşme kavramından hareketle açıklamaya çalışmaktadırlar. ‘Klasik liberalizm’in günümüz temsilcilerinden Rawls’a göre, devlet bir şekilde varolmuştur ve bunun yanında özgür bireylerden oluşan toplum ile devlet arasında sözleşme gerçekleştirilir. Ona göre, başlangıç durumunda devletle olan sosyal sözleşmenin taraflarından birisi, sadece kendi adlarına konuşan bireylerdir ve adalet talebi, bireylerin kendileri için talep ettikleri bir iddiadır. Van Dyke, Rawls’un adalet düşüncesinin dezavantajlı sosyal sınıflar ve etnokültürel grupların adalet talebinde bulunabileceklerini göz ardı etmesi sebebiyle eleştirmektedir (Van Dyke, 1996: 33-34) .

Gerek 19. yüzyıl gerekse günümüz klasik liberalizm düşünürleri, çoğunluk ulusal kimliğinin üstünlüğüne sahip bir devlet içinde ortaya çıkan azınlık kültürleri sorununa, faydacı bir bakış açısı çerçevesinde çözüm bulmaya çalışmışlardır. Özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başındaki klasik liberal düşünürler, belli bir ulusal kültür etrafında bir araya gelmiş bireylerden oluşan ulus-devletin, çok daha hızlı gelişip kalkınacağını ve bireylerin mutluluk ve refahını artıracığına inanıyorlardı. Bu bağlamda, azınlık kültürleri veya azınlık etnisitelerinin varlığının devlet tarafından görmezden gelinmesini savunarak ve kabul edilemeyeceğini iddia ediyorlardı.

Devletle ilgili teorilerde söz konusu klasik liberal düşünürler, devletle ulusu birleştirme eğilimindedirler. Mümkün olan en yüksek sayıdaki bireyin maksimum faydasını sağlayabilmesi noktasından hareketle hem Mill hem de Barker, demokratik bir siyasî sistemi savunmaktadırlar. Bu faydacı bakış açısının hâkim olduğu demokrasi taraftarlığı, Mill ve Barker’ı demokrasinin önkoşullarının oluşması için ulusun sınırlarının devletin sınırlarını belirlemesi gerektiği düşüncesine yönlendirmiştir.

Bu düşüncenin en açık ifadesi olarak, Mill’in demokratik bir hukuk devletinin farklı etnik grupların bulunduğu bir ülkede var olamayacağı şeklindeki iddiası gösterilebilir. Ona göre, dayanışma duygusunun bulunmadığı ve farklı dillerin konuşulup yazıldığı bir ülkede, temsili hükümetin çalışması için önkoşul olan ortak kamuoyunun yaratılması mümkün değildir. Dolayısı ile özgür bir devlet ve

kurumlarının oluşabilmesi için devletin sınırlarının, toplumsal birliğin temelini oluşturan ‘ulus’ ile çakışması gerekmektedir (Van Dyke, 1996: 35). Aynı hususta, T. H. Green; bir liberal demokrasinin ancak halkın, aynı topraklar üzerinde ortak bir tarih, ortak gelenek ve görenekler, ortak dil ve edebiyatın var ettiği birlik ve devlete sadakat duymasıyla var olabileceği ve mevcudiyetini sürdürebileceğini iddia etmektedir. Klasik liberal düşünce kapsamında; liberal bir demokrasinin, ortak bir ulusal kimliğe sahip halkın, sınırları çizilmiş bir ulus devlet formatında varolması ile mümkün olabileceği varsayılmıştır (Kymlicka, 1998: 96-97).

‘Klasik liberalizm’in bu yüzyıldaki temsilcilerinden olan Barker, bugün oldukça tartışmalı olan çoğu devletin ulus-devlet olduğu ön kabulünden hareketle, bir devletin esas temelini, ‘ulus’ olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre, bir devletin etkin bir şekilde var olup işleyebilmesi için, bir kalıp şeklinde birleştirici rol oynayan sosyal uyumun varlığı vazgeçilmezdir. Eğer bir devlet, aynı gelenek ve ruha sahip olmayan bir topluluk üzerine inşa edilmeye çalışılıyorsa, Avusturya–Macaristan örneğinden görülebileceği üzere orada ayırım ve parçalanma kaçınılmazdır (Van Dyke, 1996: 36). Locke’un sözleşme teorisi paralelinde Barker; devletle olan sözleşmeden önce, toplumsal birliği ve uyumu ifade eden topluluğun kendi içinde yaptığı bir sosyal sözleşmenin öngereklilik olduğunu savunmaktadır. Dolayısı ile tek tek bireylerin bir yığın olarak oluşturduğu toplum ile devlet arasında, bireylerin iradelerini temsil edecek etnik gruplar gibi hiçbir ara kurum olamaz ve bu grupların bireyler gibi ahlakî hakları olamaz. Ahlakî haklar sadece bireylere özgüdür. Bu noktada, devletin bireyler gibi ahlakî hak iddiasında bulunması, devletçiliği besleyerek bireyleri mezara koyan ve her şeyi kapsayan faşist total bir devlet felsefesinin hâkim olmasına zemin hazırlayacaktır. (Van Dyke, 1996: 36).

İşin özünde, J. S. Mill ve diğer klasik liberal düşünürler, devlet ve birey arasında oluşabilecek ve bireyin özgür iradesiyle katılacağı gruplara karşı değildirler. Özellikle çoğunluğun tiranlığının engellenmesi amacıyla, ‘örgütlenme özgürlüğünü’, ‘düşünce özgürlüğünü’ ve ‘ifade özgürlüğünü’ savunmuşlardır. Ancak, grup hakkı bağlamında bireyin refah ve yararına olacak tek ve büyük ulusu önceleyerek, azınlıktaki grupları göz ardı etmişlerdir. Bu noktada, temel alınan esas varlık birey olduğu için kültürel kimlik veya grup bağlılıkları önemsenmemiş ve bireyler arasında anlamlı bir farklılık yaratmayacağı düşünülmüştür. Klasik liberal düşünürlerin temel hedefleri,

gelişme ve ilerleme çerçevesinde küçük etnokültürel grupların enerjik toplum asimile edilmesini sağlayarak toplumsal refahı ve bireysel mutluluğu artırmak olarak değerlendirilebilir (Kymlicka, 1996: 5-8).

19. yüzyılın liberal düşüncesine göre, tarihsel gelişim ve ilerlemenin ana taşıyıcıları, yüksek derecede merkezileşmiş siyasal ve ekonomik yapıya sahip olan ‘büyük uluslardır’. Geri kalmış ve durağan bir karaktere sahip daha küçük ulusların modern dünyanın gelişimindeki rolü, ulusal kültürlerini geri planda bırakarak ‘büyük uluslar’ içinde asimile olmalıdır. Hobsbawm’a göre, ‘klasik liberalizm’in bu görüşü, 19. ve 20. yüzyıldaki azınlıkların asimile edilmesinin ve hatta sömürgeciliğin meşruiyet kazanmasını sağlamıştır (Kymlicka, 1996: 5).

19. ve 20. yüzyılın aydınlanma felsefesi çerçevesinde, modernleşme ve ilerleme idealleriyle birlikte şekillenen liberalizmin, devletle birey arasında etnokültürel gruplar gibi araçların olmadığı düşüncesinin yansımaları, aynı dönemlerde Marksist düşünce içinde de görülebilmektedir. Nimni’ye göre, devlet- birey arasındaki ilişkiler, etnokültürel grupların haklarının kabul edilmemesi ve azınlık kültürlerinin görmezden gelinmesi kapsamında, Marksizm ve liberalizm arasında benzerlik görülmektedir (Nimni, 1996: 57-72). Marksistler, azınlık kültürleri ve etnokültürel azınlıklar hususunda, liberalizmin görmezden gelme politikasından bir adım öteye geçmişlerdir. Onlar, tarihsel olarak güçlü bir ulus çizgisine sahip olmayan ulusların ve etnokültürel azınlıkların, tarihsel olarak güçlü uluslar asimile olmalarını ve kültürel hak, dil hakkı ve özerklik gibi haklardan yararlanamayacağını savunmaktadırlar. Marksistlerin azınlık kültürlerine olan düşmanlığı, büyük oranda ‘enternasyonalizm’ ideallerinden kaynaklanmaktadır. Marx’a göre; ulusal bağlar, etnokültürel kimlik aidiyetleri, sadece dünya vatandaşlığı önündeki aşılması gereken bir aşamadır (Nimni, 1996: 57-72).

Klasik liberaller ve Marksistlerin benimsedikleri bu tarihsel gelişim süreci, azınlık haklarına karşı bir duruşu ortaya çıkarmıştır. Kymlicka’ya göre; liberaller, bu karşıtlığı ‘bireyselcilik’ düşüncesi ile Marksistler ise ‘sosyalist enternasyonalizm’ düşüncesi ile meşrulaştırmaya çalışmışlarsa da, azınlık haklarının yok sayılması daha çok asimilasyoncu bir milliyetçilik düşüncesinin ürünü gibi gözükmektedir (Kymlicka, 1996: 5-6). 19. yüzyıl Sanayi Devrimi ve kapitalizmin yükselişi döneminde, klasik liberal görüşe hâkim bu düşünce, 20. yüzyılda değişmeye başlamıştır. Bu kapsamda,

Çeklerin modern dünyada daha enerjik ve büyük kültüre sahip Alman milleti içerisinde asimile olmadan yerinin olamayacağı düşüncesi, yanlış çıkmıştır. Aynı şekilde İspanya'daki Basklar da, etnik bir kültüre sahip modern ve dinamik bir toplum olarak hayatini sürdürmüştür. Her ne kadar değişse de, 19.yüzyılın bu düşüncesi, günümüzdeki ulus-devlet yapısı içerisindeki azınlıklara karşı yürütülen politika ve bakış açılarını hâlâ etkilemektedir (Kymlicka, 1996: 8).

Tarihte yer alan birçok büyük devlet ve imparatorluğun çokkültürlü ve çoketnikli olduğu gayet açıktır. Çok sayıda etnik ve dilsel grubun var olduğu ülkelerde yaşayan birçok batılı ve liberal siyaset düşünürünün, ideal siyasî toplum yapısını, eski Yunan'ın kültürel ve etnik bakımdan homojen şehir devletlerini model alarak geliştirmeleri ve standart olarak kabul etmeleri ilginçtir (Kymlicka, 1998: 26-27). Bu şekilde ideal homojen bir toplum yapısı oluşturmak için, birçok devlette, azınlıklara karşı dilsel ve dinsel baskılar uygulanmış ve baskı yoluyla azınlıklar asimile edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra fiziksel tecrit, ekonomik ayrımcılık ve siyasî haklardan mahrumiyet gibi çeşitli ayrımcı politikalar da uygulanmıştır (Kymlicka, 1998: 27).

Söz konusu baskıcı ve ayrımcı uygulamalar ise, etnokültürel temelli birçok çatışmayı ortaya çıkarmıştır. Bu çatışmaları en aza indirmek ve azınlıkları korumak için, tarihte çeşitli çözümler geliştirilmiştir. Örneğin 2. Dünya Savaşı öncesinde, ikili anlaşmalar yoluyla, bir ülkedeki azınlığa, soydaş ülke tarafından korunma sağlanabilmesi uygulanmıştır. Hatta bu anlaşmalar, Milletler Cemiyeti tarafından genişletilerek belli bir sisteme sokulmuştur. Ancak azınlıkların korunmasını bahane eden Nazi Almanya'sının Polonya'yı işgali, bu yöntemin sonunu getirmiştir (Kymlicka, 1998: 28). 2. Dünya Savaşı sonrası birçok liberal düşünür, azınlık sorunlarıyla ilgili, temel insan hakları içerisindeki 'eşitlik', 'örgütlenme hakkı', 'düşünce ve basın-yayın hakları'na yapılacak vurguların, sorunu çözebileceğini düşünüyorlardı. Bu şekilde, tüm grup ve azınlık üyelerinin eşitliğini teminat altına alan temel insan hakları, bu gruplara özel bazı haklar verilmesine ve grupların korunma altına alınmalarına gerek kalmadan sorunu çözebilecekti. Bu dönemde, insan hakları öğretisinin, azınlık üyelerinin toplumun diğer üyeleri ile aynı haklara sahip olmalarını sağladığı için, gruplara özel bazı hakların meşru olarak talep edilemeyeceği kabul edilmekteydi. Bu görüş kapsamında hareket eden Birleşmiş Milletler, 'Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde

tüm etnik ve kültürel gruplara yönelik yapılan atıfları çıkarmıştır (Kymlicka, 1998: 28-29).

Liberal batı kültürünün sahip olduğu bu düşünce geleneği, azınlıkta kalan kültürel ve etnik toplulukların kimlikleri, 1980'lere kadar görmezden gelinmiştir. Genellikle, azınlık kültürleri ve azınlık etnisiteleri ile ilgili konular, siyaset felsefecileri tarafından marjinal konular olarak görülmüş ve bu konu üzerinde pek fazla çalışma gerçekleşmemiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla ortaya çıkan yeni durum; çokkültürlülüğü, siyasal düşüncenin ön planına çıkarmıştır.

Komünizmin çöküşü, birçok liberal düşünür tarafından klasik ulus-devlet formatındaki liberal demokrasilerin zaferi olarak değerlendirilmişti. Bu ülkelerde, komünizmin küllerinden liberal demokratik değerlere sahip yeni ulus-devletlerin doğacağı umuluyordu. Ancak bu hayal, özellikle eski Yugoslavya'da mikro-milliyetçiliğe dayalı kanlı bir mücadelenin başlamasıyla suya düşmüştür. Klasik liberal düşünürlerin beklediği gibi azınlık kültürleri, hâkim kültür içerisinde asimile olmamış aksine bağımsızlık talepleriyle ortaya çıkmışlardır.

Eski Sovyet Bloğundaki bu gelişmelere paralel, birçok liberal Batı ülkesinde göçmen ve mültecilere yönelik hoşnutsuzluk ve bunun doğurduğu ırkçı-milliyetçi dalga, liberal değerlere sahip olmayan ırkçı-milliyetçi partilerin güç kazanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra, Kanada, İspanya ve Belçika gibi ülkelerdeki ulusal azınlıkların gittikçe artan ayrılma talepleri, 'klasik liberalizm'in hâkim kültür ve hâkim ulus içerisinde gerçekleşecek bir asimilasyon öngörüsünü boşa çıkarmıştır.

Van Dyke'a göre, tarihsel örneklerden ve günümüz dünyasından da görülebileceği üzere, liberallerin aşırı bireycilik vurgusu içeren düşünceleri geçerliliğini yitirerek gruplara has ahlakî ve hukukî haklar daha fazla gündeme gelmektedir. Bu noktada, bireycilik taraftarları, bazı durumlarda grup haklarının birey haklarına indirgenmesi gerektiğini savunurken; karşıt görüştekiler, grup haklarının bireysel haklara indirgenmesinin yetersiz bir yaklaşım olacağını öne sürmektedirler. Van Dyke ise, ahlakî ve hukukî olarak hem bireysel hakların hem de grup haklarının yan yana varolabilecekleri bir model önermektedir (Van Dyke, 1996: 36-54). Bu modelde; bireysel ve toplumsal haklar, kesinlikle kendi başlarına mutlak haklar değildir ve bu

haklar diğer hak grubu tarafından sınırlandırılabilir. Toplumsal iyi ve toplumsal çıkarların teşviki göz önüne alındığında, bazı bireysel davranışların- bireylerin rızalarının olup olmadığına bakılmaksızın- kısıtlanabileceği ortaya çıkmaktadır (Van Dyke, 1996: 37).

Van Dyke, gerek mantığın gerekse evrensel adalet anlayışının bir sonucu olarak, bireylerin yanı sıra toplumların da kendi başlarına hak ve sorumluluklar üstlenen birimler olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Klasik liberal düşünürler tarafından öne sürülen, sadece ‘devletlerin diğer devletlere karşı olan hakları’, ‘ulusların self-determinasyon hakları’ ve ‘bireylerin kendi çıkarları için oluşturdukları çıkar gruplarının hakları’ haricinde grup haklarının olmadığını -yani etnokültürel azınlıkların haklarının olmadığını- ileri sürmek, Van Dyke’a göre tutarsızlık ve mantıksızlıktır. Aynı şekilde bir tarafa devleti, ulusu ve çıkar gruplarını koyup, öbür tarafa ise sadece bireyi koyarak bireyin aidiyet hissettiği etnokültürel grubu görmezden gelmek, vizyon eksikliği ve dar kafalılıktır. Söz konusu ön kabulün mantıksızlığı bir yana adaletsiz olması da bir başka husustur (Van Dyke, 1996: 51-54).

Hakların ve yasal tanınmanın sadece devlet, birey, ulus ekseninde düşünülmesi ve tarihsel kökleriyle ve gelenekleriyle varolmuş etnokültürel grupların dışarıda tutulması, adaletsiz bir durum yaratmaktadır. Aynı şekilde, çoğunluk grubuna dahil bireylerin kendi kültürel pratiklerini rahatça yerine getirirken, azınlık kültürüne sahip olan bireylerin kendi kültürel özellik ve geleneklerinden taviz vermek zorunda kalması, ikinci sınıf statüye layık görülmesi, adalet açısından kesinlikle kabul edilemez bir durum oluşturmaktadır. Dolayısıyla günümüzde, siyasî düşünürlerin sadece devlet, ulus ve birey eksenindeki teorilerini bir kenara bırakarak, insanoğlunun kültürel ihtiyaçlarının olabileceği göz önünde bulundurmaları ve etnokültürel grupların da hakları olabileceği üzerinde düşünmeleri gerekmektedir (Van Dyke, 1996: 51-54).

Toplumsal adaletin sağlanması hususunda Balı, liberalizmin siyasal tarafsızlık ilkesinin somut bir gerçeklikten ziyade, bir ideal olarak varolabileceğini savunmaktadır. Ona göre, gerçek hayattaki siyasal tarafsızlık, toplumda yaşayan birey veya grupların hepsinin iyi anlayışlarına tam olarak hitap etmeyip, genellikle çoğunluğun iyi anlayışının azınlık gruplarına dayatılması realitesine yol açmaktadır. Ayrıca, toplumun çeşitli kesimlerinin iyi anlayışlarının çatışması durumunda, yeterli uzlaşma zemini

yaratamamaktadır (Balı, 2001: 222). İlaveten, bu tarafsızlık yaklaşımı, toplumsal ilişkilerin sadece kültürel bağlarından soyutlanmış otonom birey ve devlet arasında gerçekleştiğini varsaymaktadır. Bu yaklaşım, kendilerini din, dil, ırk, ortak tarih ve coğrafya ekseninde belli bir grup kimliğinde tanımlayan bireylerin varolduğu toplumlarda ihtilafları önlemede yetersiz kalmaktadır (Balı, 2001: 223).

Balı'ya göre, liberal tarafsızlığın olası çatışmaları önlemedeki yetersizliği yanı sıra, eğer bir toplumda birden çok dünya görüşü ve buna paralel adalet talepleri varsa, bunlardan herhangi biri üzerinde temellenmiş tekçi bir adalet anlayışının diğer gruplar üzerinde hâkim kılınmaya çalışılması ahlakî olmadığı gibi âdil de değildir (Balı, 2001: 223). Bu şartlar içerisinde en iyi çözüm, çatışan adalet görüşlerinden hiç birinin diğerine tahakküm kuramayacağı bir toplumsal düzen ve hukuk sistemi oluşturmaktan geçmektedir. Bunun için de, daha en başta toplumdaki hiçbir sosyal veya etnik grubun siyasal gücü ele geçirip kendi kültürel değerleri çerçevesinde bir toplum yapısı ve hukuk düzeni oluşturma hakkının bulunmadığı ve böyle bir talep veya uygulamanın âdil olmadığı yönünde toplumsal bir ön kabul olması gereklidir (Balı, 2001: 222-224).

Günümüzde, ortak yurttaşlık hakları ve ulusal birlik bağlantısı, ciddi bir aşınma içerisinde. Çünkü, birçok kültürel ve etnik grubun üyelerinin ortak yurttaşlık haklarına sahip olmalarına karşın, kendilerini hâlâ 'dışlanmış' ve 'damgalanmış' olarak hissettikleri açıktır. Klasik liberal düşüncenin refah devleti modeli ile ekonomik ve sosyal hakların -eğitim, sağlık- toplumun geniş bir kesimine ulaştırılması da, kendilerini dışlanmış hisseden bu grupların hak taleplerinin önüne geçememiştir. Dolayısı ile bu grupların birçok üyesi, sadece ekonomik nedenlerle değil kültürel kimlikleri nedeniyle de kendilerini 'dışlanmış' olarak hissetmektedirler (Kymlicka, 2004: 454-457).

Bu görüşe göre, azınlıktaki grup üyeleri, hâkim kültüre göre oluşturulan ortak yurttaşlık ve ulusal bütünlük politikalarının aksine, kendi özel kültürel köklerine dayanan 'farklılaşmış yurttaşlık' hakları talep ederler. Diğer bir deyişle, azınlıktaki grupların üyeleri, siyasî alan içinde sadece bir birey olarak değil aynı zamanda o grubun bir üyesi olarak hak talebinde bulunmaktadır. 'Farklılaşmış yurttaşlık' taleplerinin iki nedeni olabilir. İlk olarak, grup üyeleri hâkim kültürün oluşturduğu ulusal kimliğin bir parçası olmayı reddederler ve bunun için farklı yurttaşlık hakları talep ederler. İkinci

olarak da, kendilerinin ortak bir kültüre dahil olmasının ve barış içinde yaşamının en iyi yolunun ‘farklılaşmış yurttaşlık hakları’ olduğunu düşünürler (Kymlicka, 2004: 454-457).

Margalit ve Raz, ‘National Self Determination’ makalesinde, ‘farklılaşmış yurttaşlık hakları’nın, diğer bir deyişle grup haklarının, neler olduğu hususunda uluslararası hukuk ve çoğu siyasî düşünür tarafından ahlakî olarak kabul edilen ulusal self-determinasyon hakkı üzerinden bir açıklama getirmeye çalışmışlardır. Bu makalelerinde; herkesin üzerinde mutabık kaldığı ulusal self-determinasyon hakkının muhatabının kim olması gerektiği üzerinde durarak, ulus veya insanlar tanımının temel ayırt edici özelliklerinin belirlenmesinin, grup hakları konusunda da aydınlatıcı olacağını öne sürmektedirler (Margalit ve Raz, 1996: 81-82) .

Margalit ve Raz, hemen herkesin üzerinde durduğu ve kabul ettiği self determinasyon hakkının, sadece uluslara veya muğlak bir tanım içeren insanlara değil aynı zamanda ortak dil, ortak edebiyat, ortak tarih ve paylaşılan ortak gelenekler gibi hayatın bir çok alanını kapsayan ve üyelerini başarılı bir şekilde sosyalleştirebilecek ‘ortak kültüre’ sahip olan gruplara da verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre, yaygın bir kültüre üyeliğin bireysel mutluluk üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Çünkü, bir kültürün üyesi olmak, kişinin kendi hayatını nasıl yönlendireceği ile ilgili anlamlı seçimler yapabilmesini sağlarken kişinin hayalleri ve idealleri, ait olduğu kültüre aşinalığı ile doğru orantılıdır (Margalit ve Raz, 1996: 81-85).

Eğer bir kültür yok olmaya yüz tutmuş ve ayrımcılığa tâbi tutuluyor ise, üyelerine sunacağı fırsat ve seçenekler o derece azalacak ve yeni kuşaklar tarafından kültürel sosyalizasyon başarısızlığa uğrayacaktır. Elbette yok olmaya yüz tutan bir kültür, başka bir kültüre adapte olabilir. Fakat bu durum, çok uzun zaman alması yanı sıra, kültürel kimliğin insanların benliklerini oluşturmadaki rolünden ötürü oldukça zor bir süreçtir (Margalit ve Raz, 1996: 82-83). Kültürel kimlik, başkalarının bizi nasıl algılayıp, nasıl davrandıkları noktasında geniş bir sosyal profil oluştururken kendi kimliğimiz ve benliğimizi oluşturmada önemli rol oynamaktadır (Margalit ve Raz, 1996: 83).

Margalit ve Raz’a göre; kültürel kimlik, insanların benliklerinin oluşması ve herhangi bir beceri ve başarı gerektirmeksizin güvenli bir aidiyet duygusu sağlaması

hususunda bir çapa oluştururken, insanların haysiyet ve onurlarının ait oldukları etnokültürel grubun gördüğü saygıyla doğru orantılı olması sonucunu da ortaya koymaktadır. Bu gerçek ışığında, eğer bir kültür, içinde bulunduğu coğrafya ve devlette yeterince saygı görmüyorsa, o kültürün üyelerinin onurları ve kişisel saygıları da tehdit altında demektir (Margalit ve Raz, 1996: 79-90).

Grup üyelerinin refah devleti modelinde öngörülen eşit sosyal ve ekonomik haklara ilaveten farklılıklara dayalı sosyal ve kültürel hakları talep etmesi, siyaset biliminin son dönemde ele aldığı konulardan biri olmuştur. Bu farklılaşmış hak taleplerine karşı bazı haklı eleştiriler yöneltilmektedir. Bu tür hak taleplerinin, kendi siyasal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda grup üyeleri arasında hoşnutsuzluk ve eşitsizlik duygularını körükleyen yönetici seçkinler veya liderlik kadrosu tarafından dile getirildiği iddia edilmektedir. Bu bakış açısına göre, gruplardaki yönetici seçkinlerin grup üyelerini gerçek veya hayalî olsun dezavantajlı durumda tutması kendi çıkarlarına olacaktır. Tersini durumda, yani grup üyelerinin toplumda başarı kazanması ve topluma adapte olmasıyla, hükümetten veya diasporalardan gelen maddî yardımlar azalacak ve yönetici seçkinlerin geçim kaynakları yok olacaktır (Kymlicka, 2004: 459).

Waldron, cemaatçilerin ve grup haklarını ön plana çıkaran liberal düşünürlerin azınlık hakları konusundaki iddialarını kabul etmeyerek, azınlık haklarının savunusu hususunda, tek ve belli bir etnokültürel gruba olan aidiyetin oldukça abartıldığını savunmaktadır. Ona göre, insanlar, tek bir kültüre tam ve kesin aidiyet duymadan çeşitli etnokültürel kaynaklardan belirli kültürel cüzleri benimseyip seçebilirler. Bu farklı kültürel kaynaklardan beslenmeyi, illâ belirli bir kültüre aidiyet duyma görüşüne tercih eden Waldron, kendi deyimiyle ‘kozmpolit alternatif’ görüşünü öne sürmektedir. Ona göre, modern dünyada insanlar çok çeşitli kültürel renklerin bir arada bulunduğu bir ‘kültür kaleideskobu’nun içinde yaşamakta ve özgürce bu farklı kültürel pratikleri seçip benimseyebilmektedirler. Hemen hemen her bireyin hayatı, bu kültürel karışım içerisinde yer almakta ve ‘Çin yemeklerinden’, ‘Alman folkloründen’, ‘çeşitli dinî pratiklerden’ oluşan kültürel cüzleri içerisinde barındırmaktadır (Waldron,1996: 98-113).

Waldron, uluslararası ticaretin bu kadar arttığı, gerek göçler gerekse turist olarak insanların bu kadar seyahat ettiği, uluslararası kuruluşların bu kadar aktif olduğu,

internet gibi uluslararası haberleşmenin bu kadar yaygın olduğu ve bir kültürün nerede başlayıp nerede bittiğinin belli olmadığı bir dünyada, gerçekten mücerret bir kültürün varlığını sorgulamaktadır. Ona göre, bir kültürün el değmemiş ve değişmemiş olması, ancak, o kültürün sunî bir şekilde insan yaşamının temel özelliklerinden koparılması ile mümkündür. Waldron, belli bir kültürün bütünlüğünü ve orjinalliğini korumasının ancak kültürel alışverişlerin ve küresel dayanışmanın reddedildiği ve gerçekliğe uymayan bir yaşam tarzının benimsenmesi ile mümkün olabileceğini öne sürmektedir (Waldron, 1996: 98-113).

Waldron, kişinin benliğinin oluşması ve hayatı ile ilgili tercihte bulunabilmesinin ön koşulunun, etnokültürel kökene indirgenmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre, Kanada'da yaşayan bir Quebec kökenli birey, Çin yemekleri yeyip, İtalyan operası dinlerken, çocuğuna 'Grimm masalları'nı okumaktadır. Yani o birey, farklı etnokültürel kökenlerden gelme çeşitli kültürel pratikleri benimseyerek bir 'kültür kaleydoskopu' içerisinde yaşamını sürdürmektedir (Kymlicka, 1996: 8).

Waldron'un temelde endişe duyduğu husus, azınlık haklarının korunmaya alınması ile, günümüz global dünyasının yarattığı kültürel alışveriş ve kozmopolit bir dünya kültürü yaratılması sürecinin ciddi anlamda sekteye uğramasıdır. Waldron'un bu görüşüne karşı çıkan Kymlicka'ya göre, azınlık kültürleri kozmopolit bir çerçevede dahilinde her türlü kültürel alışverişe açık olurken, bunu Waldron'un insanların kendi dil ve kültürel topluluklarıyla derin bağını reddeden 'kozmpolit alternatif' modelini kabul etmeyerek başarmaktadırlar (Kymlicka, 1996: 9).

Waldron'un eleştirileri, ekonomik durumu ve eğitim seviyesi düşük, liberal değerlere sahip olmayan azınlıklar örneklerinde haklı olmasına rağmen, İspanya Bask bölgesi ve Kanada Quebec bölgesinde görüldüğü üzere, grup üyelerinin son derece yüksek eğitim ve bilgi düzeyine sahip olduğu ve ekonomik olarak güçlü olan Batılı ülkelerindeki hak taleplerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Kymlicka, Batılı ülkelerdeki bu yeni tür hak taleplerinin kökenlerinin, toplumsal hiyerarşilerde yattığını öngörmektedir. Ona göre, Batı toplumlarında ki iki güçlü hiyerarşi, toplumu şekillendirmektedir (Kymlicka, 2004: 459-460).

Bunlardan birincisi 'ekonomik hiyerarşi'dir. 'Ekonomik hiyerarşi'nin yarattığı eşitsizliklere karşı özellikle işçi sınıfının yürüttüğü mücadele, yeniden dağıtım

politikalarını üretmiştir. Batılı ülkelerde, özellikle ulusal birliğin sağlanması ve işçi sınıfının aleyhine olan 'ekonomik hiyerarşi'nin ortadan kaldırılması amacıyla refah devleti ve sosyal devlet uygulamalarına yönelik politikalar devreye sokulmuştur (Kymlicka, 2004: 460-464).

Toplumu şekillendiren ikinci ve daha önemli hiyerarşi ise, 'statü hiyerarşisi'dir. Örneğin İngiltere'de İngiliz olmanın İrlandalı olmaktan, beyaz olmanın siyah, kahverengi veya sarı olmaktan, erkek olmanın kadın olmaktan daha iyi olduğunu hissettiren hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Bu hiyerarşik yapıdaki dezavantajlı grupların basın, okullar, devlet kurumları ve devletin simgelerinde yok sayılması veya parmakla gösterir gibi aleyhlerinde ayrımcılık yapılması, 'statü hiyerarşisi'nin önemli göstergelerindendir (Kymlicka, 2004: 460-464).

Her ne kadar yeniden dağılım politikaları ve sosyal devlet anlayışı ile 'ekonomik hiyerarşi'nin yarattığı eşitsizlikler giderilmeye çalışılsa da, 'statü hiyerarşisi'nin 'ekonomik hiyerarşi'nin doğal bir sonucu olmadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin İspanya'daki Katalanlar ve Kanada'daki Quebeccliler, ortalamanın üstünde bir gelire ve yüksek eğitim düzeyine sahip olmalarına rağmen kültürel eşitsizliğin ortadan kalkması için tanınma ve saygı talep etmektedirler (Kymlicka, 2004: 464). Azınlıktaki etno-kültürel grupların taleplerinin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi; bu yeni tür hak talepleri, liberal ulus-devletlerdeki ulusal birlik anlayışı çerçevesinde şekillenen ortak yurttaşlık ve siyasî hakların ötesinde içerik taşır. İkinci olarak ise; farklı kimlik ve bu kimlikten doğan ihtiyaçlarının tanınmasını, bu kimliğe saygı gösterilmesini ve bu farklı kimlik özellikleri ile toplumda var olarak toplumsal uzlaşmanın bu şekilde sağlanmasını içerir. Etno-kültürel grupların bu tür taleplerini, Kymlicka, 'çokkültürlülük' olarak nitelendirmektedir (Kymlicka, 2004: 465).

Günümüzde, kültürel kimlik hususunda düşünürler arasında farklılıklar olsa bile içlerinden çok azı, Marksizmdeki gibi azınlık kültürlerinin ve dillerinin demir pençe ile baskılanması politikasını desteklemektedir. Aksine, özgür ve demokratik bir toplumda kültürel kimliklere hoşgörüyle yaklaşılması ve bir dereceye kadar farklı kimliklerle uzlaşılması düşüncesi geniş kabul görmektedir (Kymlicka, 1996: 9). Günümüz toplumlarında var olan farklı kültürel kimliklerin uzlaştırılması hususunda hem Nathan Glazer ve hemde Michael Walzer, iki farklı modelin var olduğunu öne sürmektedirler.

Birinci model, kültürel kimliklerin devlet tarafından desteklenmediği ve baskı altına alınmadığı ‘eşit muamele prensibi’ne dayanırken, kültürel kimliklerin ifadesi ve serbestçe yaşanması, tamamen sivil hayatın insiyatifine bırakılmıştır (Glazer, 1996: 123-138; Walzer, 1996: 139-154).

‘Eşit muamele prensibi’ne dayanan model, dinî özgürlüklerin devlet tarafından garanti edilmesi örneğini, etnokültürel farklılıklara da uygulamayı içermektedir. Bu modelde, dinî kimlikler gibi etnik kimlikler de, bireylerin özel hayatında serbestçe ifade edip yaşayabilecekleri bir hak olarak görünürken; etnokültürel kimliklerin yaşatılması, devletin ilgi alanına girmemektedir. Bu modelde devlet, bireylerin kendi kültürel pratiklerini yaşamalarına karşı çıkmadığı gibi, bu kültürel pratiklerin desteklenmesi noktasında da tarafsız kalmaktadır. Yani devlet, Glazer’ın deyimiyle farklılıklara karşı ‘iyi niyetli ihmal’ prensibine dayalı bir politika izlemektedir (Kymlicka, 1996: 9). ‘İyi niyetli ihmal prensibi’nin uygulamasında devlet, azınlık kültürlerinin üyelerinin ayrımcılığa uğramasını ve önyargılarla muhatap olmasını engellerken, bireylerin kendi kültürel pratiklerini yaşaması ve yaşatmasını tamamen o kültürün üyelerine bırakmakta ve kamu politikalarının konusu yapmamaktadır (Kymlicka, 1996: 9).

Farklı kültürel kimliklerin toplumla uzlaştırılmasını öngören ikinci model ise; ilkinin tersine, etnokültürel farklılıkların korunması ve desteklenmesi amacıyla oluşturulan dil hakları, bölgesel özerklik, belli oranda temsil kotası veya veto hakkı gibi bir takım kamu politikalarını içermektedir. Bu model, Walzer tarafından ‘korporatist model’ (Walzer, 1996: 148-151) olarak nitelendirilirken, Glazer tarafından ‘grup haklarına dayalı model’ (Glazer, 1996: 123-137) olarak isimlendirilmiştir. Bu modelde, hükümet bu tür haklardan kimin yararlanacağını tespit etmek için, ilk etapta belli bazı grupların farklı kimliklerini tespit ederek, bazı bireyleri de bu grupların doğal üyeleri olarak belirlemektedir (Kymlicka, 1996: 10).

Bu iki model arasındaki farklar, teoride net bir şekilde ifade edilirken; uygulamada aradaki farklılıkları tespit etmek çok daha zor olabilmektedir. Walzer, ‘eşit muamele prensibi’ne dayanan modelin devlet ve etnik köken arasında kesin bir ayrımı içerdiğini ifade ederken, bu modelde devletin ülkedeki tüm etnik ve ulusal grupların üzerinde olduğunu ve hiçbir grubun kültürel pratiklerini ve yaşam tarzlarını desteklemediğini söylemektedir. Ona göre; dil, tarih, edebiyat gibi etnokültürel grupları

ilgilendiren konularda devlet, tamamen tarafsız bir rol üstlenmektedir ki bu tarz modelin en açık örneği Amerika Birleşik Devletleri'dir (Walzer, 1996: 144-148). Walzer' in ABD'yi 'eşit muamele modeli'nin uygulandığı bir ülke olarak değerlendirmesi hususunda Kymlicka; devlet okulları ve mahkemeledeki dilin İngilizce olmasını, göçmenlerin vatandaşlık hakkını kazanabilmek için İngilizce konuşabilme ve Amerikan tarihi hakkında bilgi sahibi olması koşulunu, tatil günlerinin Hristiyan takvimine göre belirlenmesini örnek göstererek karşı çıkmakta ve ABD'nin kültürler arasında tarafsız olmadığını iddia etmektedir (Kymlicka, 1996: 10).

Hem Glazer hem de Walzer, azınlık haklarının desteklenmesinin etnik çatışmalara yol açabilecek etkileri hakkında endişelerini ortaya koymuşlardır. Glazer'a göre, 'eşit muamele prensibi'ne dayalı model; daha çok, hükümetin farklı grupları ortak tarih, ortak dil, ortak kültür ve ortak siyasî kurumlara dahil etmeyi amaçladığı bir toplumsal yapıya uygundur. Öbür taraftan 'grup hakları'na dayalı model ise, çeşitli grupların konfederasyonu şeklinde işleyen toplumsal yapıya daha uygundur. Bu tür toplumlarda grup üyeliği, insanın hayatında vazgeçilmez bir rol oynarken, grup aidiyetlerinin zaman içinde aşınarak ortak bir vatandaşlık anlayışına dönüşmesi mümkün gözükmemekle birlikte âdil de değildir (Glazer, 1996: 126-138).

Glazer'a göre; 'eşit muamele prensibi'ne dayalı model ile 'grup hakkı'na dayalı model arasında, ortak bir ulusal kültür yaratmak ile bir devlet içinde birden fazla ulusal kültürün varlığını kabul etmek noktasında farklılık vardır. Glazer'a göre; ABD, ortak bir ulusal kültür yaratma amacıyla 'eşit muamele prensibi'ne dayalı modeli tercih ederek uygulamış ve farklı din ve milliyetlerden vatandaşlarını ortak bir ulusal kültür içerisinde eritmeyi başarmıştır. Ancak dünyanın birçok yerinde ABD tarzı bir entegrasyonu düşünmek bile mümkün değildir. Aksine çokuluslu ülkelerin birçoğunda, azınlık grupları, devlet içinde 'grupların konfederasyonu' biçiminde yaşamayı tercih etmektedirler (Glazer, 1996: 126-138).

Glazer'a göre, ABD'nin uyguladığı entegrasyon modelinin başarısının ardında yatan sebep, ABD'deki etnik grupların çoğunun sancılı bir süreç sonunda kendi kültürlerini geride bırakıp yeni bir kültüre, yeni bir dünyaya başarılı bir şekilde adapte olmayı seçen göçmen gruplardan oluşmasıdır (Glazer, 1996: 126-138). Walzer da bu hususta Glazer'a katılarak, 'eşit muamele prensibi'ne dayanan modelin daha çok

göçmenlerin entegrasyonunu içeren toplumlarda daha başarılı olacağını savunmaktadır. Walzer, ABD'deki göçmenlerin gönüllü entegrasyonunu, 'yeni dünya çoğulculuğu' olarak nitelerken; bu tarz çoğulculuk modelindeki etnik çeşitliliğin birey ve ailelerin kendi köklerinden koparak yeni bir topluma adapte olmadaki gönüllülükten kaynaklandığını belirtmektedir (Walzer, 1996: 144-148).

Walzer'ın ortaya koyduğu gibi, gönüllü göçmenlikten kaynaklanan kültürel çeşitlilik ile işgal ve sömürü yoluyla bir başka topluma dahil edilen ve kesinlikle kendi ayrı kültürel varlıklarını ve özerkliklerini korumak isteyen gruplardan kaynaklanan kültürel çeşitlilik arasında çok ciddi fark vardır. Bunun yanı sıra, günümüzde bazı göçmen gruplar, 'eşit muamele prensibi'ne dayalı modeli sorgulamaktadır. Bu gruplar, entegrasyon şartlarını yeniden müzakere etmeyi talep ederek siyasî kurumlarda daha fazla söz sahibi olmayı istemekte ve tamamiyle entegre olmayı reddetmektedirler (Kymlicka, 1996: 12).

Iris Young; çokuluslu toplumların azınlık problemlerini tartışırken, liberal bireyseliğin ortaya çıkardığı 'asimilasyon' kavramı ile yabancı düşmanı milliyetçiliğin ortaya çıkardığı 'ayrılıkçılık' kavramı gibi iki uç görüş ile sınırlı kalınmasını eleştirmektedir. Ona göre; 'asimilasyon' kavramının savunucuları, kültürel farklılıkları ve farklı kültürel grupların kendilerini siyasî ve kamusal alanda ifade etme ihtiyaçlarını ya reddetmekte ya da görmezden gelmektedirler. 'Ayrılıkçılık' düşüncesini savunanlar ise, kendilerini farklı bir kültür olarak görmekle kalmayıp, azınlıktaki diğer kültürleri küçümseyerek onlara düşmanlık beslemektedirler. Bu durum, doğal olarak bölünme ve gruplar arası işbirliğinin yok olmasına neden olmaktadır (Young, 1996: 158-166).

Young; bu iki tarz yaklaşımın yarattığı sorunları ortaya koyarak, kültürel farklılıkların var olduğu gerçeğinin kabul edilmesini ve bu farklılıkların gruplar arasındaki dayanışma ve kültürel geçirgenliğin engellenmeyeceği bir politikanın benimsenmesini önererek, bu politikaya 'farklılıkların ilişkisel teorisi' demektedir (Young, 1996:161). Bu teorisini desteklemek için, grupların kendilerini rahatça ifade edebildikleri ve ortak siyasî kurumlarda yer almayı taahhüt ettikleri ortak bir kamuoyu ve kamu alanı yaratılmasını önermektedir.

Eski Yugoslavya örneğinden hareket eden Young, milliyetçi ayrılıkçılık içeren politikaların bir toplumu nasıl parçaladığını örnek göstermektedir. ‘Farklılıkların ilişkisel teorisi’ nin hayata geçirilmesi ile ilgili olarak ise, Yeni Zelanda’nın yerli azınlığı olan ‘Maori hareketi’ nin ikili kültür yapısının kamu alanında uygulanmasını talep eden politikalarını umut verici bir gelişme olarak değerlendirmektedir (Young, 1996: 166-174).

Liberal devletler içerisinde çokkültürlü yapının yarattığı sorunlara ilişkin Young’ın ‘farklılıkların ilişkisel teorisi’ modeli yanı sıra, günümüz liberal demokrasilerinde, azınlık kültürlerinin siyasal yaşam içerisinde daha fazla temsil edilmesi de bir diğer çözüm modeli olarak öne sürülmektedir. Lijphart, azınlıkların belirli bir seviyede garanti edilmiş ve grup temeline oturan temsil hakkını içeren ‘oydaşmacı demokrasi’ modelini, çözüm olarak öne sürmektedir. Lijphart’ın oydaşmacı veya iktidarın paylaşılması esasına dayanan modelinde, toplumu oluşturan her bir grup hükümette belli bir oranda temsil edilerek, ‘büyük koalisyon’ yaratılacak ve hükümetteki nisbîlik prensibi, aynı şekilde siyasî ve bürokratik hayatta da egemen kılınacaktır. Bunun yanı sıra, azınlık grupları kendi bekâlarını ilgilendiren önemli kararlarda veto hakkına sahip olacaklardır (Lijphart, 1996: 276-279). Lijphart, bu noktaya J.S.Mill ve diğer klasik liberal düşünürlerin öne sürdüğü, ‘liberal bir demokrasinin başarısı için toplumsal homojenliğin sağlanması gerekliliği’ fikrini eleştirerek varmıştır. Özellikle keskin bir şekilde bölünmüş toplumlarda, çoğunluğun iktidarına dayanan ‘çoğunlukçu liberal demokrasi modeli’nden ziyade, azınlık gruplarının haklarının demokratik kurumlar içerisinde garanti altına alındığı ‘oydaşmacı liberal demokrasi modeli’ nin çok daha başarılı olacağını öne sürmektedir. Bu modelin başarılı örnekleri olarak ise Belçika, Avustralya ve İsviçre’yi göstermektedir (Lijphart, 1996: 277-278).

Lijphart, toplumun sunî olarak bölündüğü ve bölünme çizgisinin net olmadığı toplumlarda ise, oydaşmacı modelin bir diğer alternatifinin uygulanmasını önermektedir. Alternatif modelde, her bir grup kendi siyasî partisini kurup seçimlere girebilme hakkına sahiptir. Bu noktada, siyasî partiler için bir seçim barajı öngörülmemekte ve tüm partiler meclis çatısı altında aldıkları oy nisbetinde temsil edilmektedirler. Hatta bütün partilerin aldıkları oy oranınca temsil edildikleri hükümetin kurulmasıyla da ‘büyük koalisyon’ tamamlanmış olmaktadır. Yine veto hakkı söz

konusu olduğunda, partiler aldıkları oy oranınca meclis içerisinde veto hakkına sahip olacaklardır. Bu ‘yeni oydaşmacı model’, grup kimliğinin zorla dayatılmasından ziyade grup kimliğinin benimsenmesinin rızaya dayandığı, gerçek azınlık temsilini hayata geçiren bir model olarak karşımıza çıkmaktadır (Lijphart, 1996: 281-283).

Lijphart, bu alternatif modelini ‘özgür iradenin’ hayata geçtiği bir model olarak tanımlarken, bu modelin geleneksel oydaşmacı modeldeki önceden belirlenmiş grup tanımlarına karşı olduğunu belirtmektedir (Lijphart, 1996: 282). Lijphart, bu yeni modelin, azınlıkların bölgesel özerklik veya ayrı bir devlet istediği ulusal self-determinasyon modelinden de farklı olduğunu belirtmektedir. Ona göre; ulusal self-determinasyon modelinde, azınlıklar büyük devletin gücünden yani merkezî yasama organından uzaklaşarak, ayrılma veya federalizm yolu ile temsil güçlerini belli bir bölge ile sınırlamaktadırlar. Halbuki özgür iradeye dayalı oydaşmacı modelde, kendi kimliklerine kendileri özgürce karar veren gruplar, merkezî yasama organında daha büyük yetkiye sahip olarak, daha güçlü bir şekilde temsil edilmekte ve daha fazla güce sahip olmaktadır (Lijphart, 1996: 283-286).

Azınlık gruplarının haklarına ve çokkültürlülüğe ilişkin bütün bu tartışmaların alevlenmesinde, 1970’li yıllardan itibaren Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi devletlerin ülkelerine kabul ettikleri göçmenleri asimile etmek yerine çok etnikli bir yapı içerisinde farklılıklarını tanıyıp saygı göstermesini içeren çokkültürlülük anlayışının resmî politika haline getirmesi önemli rol oynamıştır (Şan, 2005: 77). Buna paralel olarak, 1990’ların başlarında ağırlık kazanan etnokültürel grupların tanınma talepleri ve bu taleplerin yarattığı etnokültürel kaynaklı çatışmalar, klasik liberal formata sahip Batılı demokrasilerin, gittikçe görünür hale gelen etnik ve kültürel azınlıkların taleplerini değerlendirmede, anlamada ve bu durumun ortaya çıkardığı problemler ile baş etmede başarısız olduğunu ortaya koymuştur. İşte bu noktada, birçok siyaset bilimci, ulus-devletler ki etnik ve kültürel grupların gündeme getirdiği talepler ve bu taleplerin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır (Kymlicka, 2004: 466).

Çokkültürlülük ve farklılık politikalarının siyasal düşünce içerisinde bu kadar yer bulmasının bir diğer nedeni de, toplumsal değişimlerin revaçta olduğu 1960’lardan sonra modernitenin eleştirisi olarak ortaya çıkan ‘post-modern kuram’dır. ‘Post-modern

kuram', modernitenin adeta kutsal olarak kabul ettiği bütünlük, tekillik ve evrenselcilik kavramlarını şiddetli bir eleştiriye tutmuştur. Post-modernizm', bilimsel bilgi ve modernizmin hayata ve dünyaya ilişkin sahip olduğumuz bilgilere ilişkin sadece kısmî bir bakış açısı sunduğunu iddia ederken, bu algılarımızın tarih, dil, gelenek ve görenekler gibi göreceli etkilerin sonucunda oluştuğunu savunmaktadır (Şan, 2005: 74-75).

'Post-modernizm'in evrensel anlamda kesin ve doğru bir bilginin var olamayacağı felsefesi, çoğulculuk ve çeşitliliğe geniş bir yaşama alanı yaratmıştır. Modernliğin yüzyıllar boyu kendi dışında olanı ötekileştirme, dışlama ve asimile etme süreçleri ile ortaya çıkan bakış açısı karşısında 'post-modern teori', ırkların, kültürlerin ve cinsiyetlerin çoğulculuğuna vurgu yaparak, hiçbir kültürün diğer bir kültüre üstün olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Dolayısıyla, egemen kültürün diğer kültürler üzerinde hegemonya kuramayacağını ve her kültürün kendi göreceli değeri olduğu için eşit değerde sayılarak temsil edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Şan, 2005: 75).

'Post-modernizm'in ortaya koyduğu çoğulcu toplum tasarımı, modernliğin yıkmaya çalıştığı cemaat, gelenek, kültürel aidiyet ve köklere bağlılık gibi unsurların kendi başına bir değeri olduğunu öne sürmüş ve bu unsurları kınanır olmaktan çıkarmıştır. Böylece, uzun zamandır baskı altında bulunan toplumsal grup kimliklerinin tanınması ve etnokültürel hak taleplerinin yeşermesine imkân hazırlamıştır. Bu yeni anlayış, Bauman'ın ifadesiyle, atalarımızın yola çıktığı kabilecilik çağına geri dönüştür (Bauman, 2000: 111-114).

'Post-modernizm'de farklılık, sadece karşı karşıya olduğumuz kaçınılmaz bir gerçeklik değil aynı zamanda iyi, değerli ve korunmaya muhtaç bir şeydir. Farklılıkların tamamı, kültürel olarak insanlığın ürünleridir. Kültürler, kendi üyelerini diğerlerinden farklı olarak yaratma hakkına sahiptirler. Bu hakkın tüm kültürlere eşit olarak verilmesiyle, söz konusu kültürler kendi eşsiz ve daha iyi yaşam tarzına sahip olacaklar ve dünya kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunabileceklerdir (Bauman, 2000: 48). 'Post-modern düşünce', günümüzdeki iki temel değişime işaret etmektedir. Birincisi, Avrupa kökenli modernizmin dünyadaki egemenliği sona ermesiyle; ikincisi, azınlık ve yerel kültürlerin sosyal ve siyasal alanda daha görünür hale gelmesidir.

Çokkültürlülüğün düşünsel temelleri, ‘post-modernist düşünce’ zemini üzerinde yeşermeye başlamıştır. Kültürel çoğulculuk ve çokkültürlülüğün yeşermesinde, bu düşünsel temeller yanı sıra ulus devletinin azınlık kültürleri üzerine uyguladığı asimilasyon politikaları da önemli rol oynamıştır. Ulus devletlerin bütünleşme politikaları, toplumun kutuplaşmasına ve kültürel bütünlüğün çözülmesine yol açan ters bir etki yaratarak, yerel kültürel aidiyetleri ve mikromilliyetçilik akımlarını harekete geçirip beslemektedir. Bunun sonucunda ise, bireyler, kendilerini daha yerel etno-kültürel aidiyetler içinde ifade etmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler dahilinde, kültürel çeşitliliğe daha fazla değer atfedilmesi; üniter, birlikçi siyasal anlayışı zayıflatmaya başlamıştır (Erdoğan, 1998: 188).

1.2.2. Çokkültürlülüğün Biçimleri

Temel olarak ‘çokkültürlülük’ olarak isimlendirilen kültürel çoğulculuk anlayışı, özünde liberalizmin siyasal ve toplumsal yapıyı çoğulculuk çerçevesinde yeniden tasarlamasını içeren bir siyasî akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, ‘çokkültürlülük’ kavramı, farklı kültürel kökenlere sahip yurttaşların liberal eşitlik ve özgürlük çerçevesinde bir arada yaşamalarında herhangi bir sorunun yaşanmayacağı yeni bir toplumsal ve siyasal düzeni işaret etmektedir (Erdoğan, 1998: 195). ‘Çokkültürlülük’; tek başına farklı kimliklerin varlığıyla alakalı değildir. Aynı zamanda, ait oldukları kültürden beslenen insanların; dünyayı anlamada, bireysel ve toplumsal hayatlarını sürdürmede, dayandıkları gelenek, görenekler, inanç sistemleri ve pratiklerle de yakından alakalıdır (Erdoğan, 1998: 195).

‘Çokkültürlülük’ düşüncesi, ilk etapta tek bir toplumsal model sunuyor gibi gözükse de kendi içinde farklı çoğulculuk biçimleri öneren bir gelişim süreci izlemiştir. İlk zamanlarda, çokkültürlülüğün grupların haklarını önceleyen ve liberal teorinin bireyseliğini sorgulayan daha cemaatçi bir yapıyı savunduğu düşünülüyordu (Kymlicka, 2004: 467).

‘Cemaatçi çokkültürlülük’ anlayışının temel argümanı, çoğunluk kültürü karşısındaki dezavantajlı grupların kültürel değerlerinin korunmasını içermektedir. Cemaatçiler, liberal demokrasinin üzerinde dayandığı evrensellik iddiası ve değer yansızlığı ilkelerini, iki yüzlülük olarak nitelendirmişlerdir. Onlara göre; bu ilkeler,

yurttaşlığa ilişkin siyasal erdemleri ve bireyin iyi yaşamını tanımlamak konusunda yetersiz kaldığı gibi ortak yarar düşüncesi ardına saklanmaktadır (Şan, 2005: 83).

‘Çokkültürlülük’ tartışmalarının ilk aşamalarında, liberal ve cemaatçiler arasında keskin bir ayrımın olduğu varsayıyordu. Bu noktada, kişi eğer bireysel özerkliği baş tacı eden bir liberalse, bireysel özerkliğe bir tehdit olarak algıladığı için çokkültürlülüğe karşı çıkması gayet normaldi. Cemaatçiler ise, çokkültürlülüğü, cemaatleri bireysel özerkliğin yok edici etkisinden korumanın bir yolu olarak savunuyorlardı. Kısacası, tartışmanın bu ilk döneminde çokkültürlülüğü savunmak, liberalizme karşı cemaatçi eleştirileri desteklemek ve cemaati önemseyen azınlık gruplarının destekçisi olmak anlamına geliyordu (Kymlicka, 2004: 468).

Zaman içerisinde ‘çokkültürlülük’ tartışmaları ‘liberalizm-cemaatçilik’ karşıtlığı bağlamından kopmaya başlamıştır. Batılı demokrasilerde, ‘çokkültürlülük’ savlarının ‘liberal- cemaatçi’ taraftarlığı şeklinde tartışılmasının bir yararı olmadığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Bundan dolayı, liberalizme yönelik cemaatçi saldırıyla azınlık hakları kavramı arasındaki paralellik gitgide azalmaktadır. Bu durumun sebeplerinden birisi, Batı demokrasilerindeki etnokültürel grupların çoğunun, liberal devlete ve çoğunluğa karşı bir koruma istemesi değil, daha ziyade toplumun tam ve eşit üyesi olma talepleridir. Çünkü çağdaş liberal toplumlarda; göçmenler, ulusal azınlıklar ve diğer gruplar göz önüne alındığında liberal değerlere bağlılığın, etnik, dinsel ve dilsel sınırları aşarak içselleştirildiği görülebilmektedir (Kymlicka, 2004: 470).

Günümüzde, ‘çokkültürlülük’ ile ilgili tartışmaların çoğu, liberaller ile cemaatçiler arasında değil, azınlık haklarının liberal düşünce içerisindeki yeri üzerinde liberal düşünürler arasındaki tartışmalardan oluşmaktadır. Bu tartışmalar, temel liberal demokratik ilkeleri destekleyen çokuluslu veya çoketnikli toplumlarda, bu ilkelerin nasıl yorumlanması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle din, dil, milliyet, kültürel aidiyet ve pratiklerin toplumsal ve siyasal yaşamdaki rolü konusunda tartışmalar devam etmektedir. Azınlık hakları isteyen gruplar, dil hakları ve kültürel hak taleplerinin ‘bireysel özerklik’ ilkesi ve diğer liberal ilkelerle tutarlı olduğu gibi bu ilkelerin kendi kültür ve pratiklerini koruma altına alınmasını gerektirdiğini iddia ederek kamusal tanınma ve destek beklemektedirler (Kymlicka, 2004: 470).

Artık ‘çokkültürlülük’ tartışmalarındaki ana konu, cemaatçi azınlıkların liberal devletten nasıl korunmaları gerektiği değil, liberal demokratik ülkelerdeki liberal değerlere sahip azınlık gruplarının bazı özel haklara ihtiyaç duyup duymadıklarıdır. Bu gruplar, liberal iseler neden azınlık hakları talep ediyorlar? Geleneksel eşit yurttaşlık hakları, neden yeterli gelmiyor? Liberal devletin bu tür hak taleplerine karşı izleyeceği politika ne olmalıdır? Bu sorulara ilişkin olarak kültürel hakları savunan liberal yazarlar, özgürlük ve bireysel özerklik ile tamamen tutarlı ve azınlık haklarını meşrulaştıran savlar ileri sürmektedirler.

Çokkültürlülüğün devlet politikası olarak ilk uygulandığı ülke olan Kanada’nın karşılaştığı etnokültürel sorunlara getirdikleri açıklama ve çözüm önerileri ile iki akademisyen ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, ‘Azınlık Haklarının Liberal Teorisi’ ile azınlık haklarına karşı liberal toplum ve devletin rolü ve azınlıkların liberal değerlere uymayan hak taleplerinin sınırlandırılması hususunda öneriler sunan Will Kymlicka’dır. İkincisi ise, ‘Tanınma Politikası’ ile azınlık haklarının haklılığını, ‘bireysel sahicilik teorisi’ ile açıklamaya çalışan Charles Taylor’dır.

Bu çalışmada; ‘çokkültürlülük’ olgusu ve kavramı, cemaatçi bakış açısından ziyade liberal düşünce içerisinde ele alınacaktır. Bu bağlamda, çokkültürlülüğün daha iyi anlaşılması için Kymlicka’nın ‘Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi’, Charles Taylor’ın ‘Tanınma Politikası’ ile bu iki ismin kültürel kimlik hususundaki vurgusunun eleştirisini içeren, Jürgen Habermas’ın çokkültürlülüğün ortaya çıkardığı problemlerin çözümü hususunda ‘demokratik anayasal yurttaşlık katılımı’ önerisi detaylıca ele alınacaktır.

1.2.3. Will Kymlicka: Çokkültürlü Yurttaşlık ve Azınlık Haklarının Liberal Teorisi

Will Kymlicka, 1962 yılında Kanada’nın İngiliz bölgesinde yer alan Londra kentinde doğmuştur. 1984 yılında Kanada-Queen’s Üniversitesi’nde felsefe ve politika öğrenimi gördükten sonra 1987’de Oxford Üniversitesi’nde felsefe doktorası yapmıştır. 1987 yılından sonra A.B.D.-Princeton Üniversitesi, Kanada-Queen’s Üniversitesi ve Avrupa’daki çeşitli üniversitelerde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Kymlicka’nın ‘Çokkültürlü Yurttaşlık’ eseri, Kanada Politik Bilim Derneği’nin verdiği ‘Macpherson ödülü’ ile Amerikan Politik Bilim Derneği’nin verdiği ‘Bunche ödülü’ne layık

görülmüştür. Kymlicka, hali hazırda hem Ottawa hem de Carleton üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görev yapmakta ve ‘Çoketnikli Bir Devlette Yurttaşlık, Demokrasi ve Kimlik’ adlı bir araştırma grubunun koordinatörlüğünü yapmaktadır.

Kymlicka’nın azınlık hakları ve çokkültürlülük üzerinde yoğunlaşmasının ana sebebi, ülkesi Kanada’daki Fransız azınlığın farklılaşmış hak talepleri olmuştur. Kanada-Quebec’teki Fransız azınlık, 1940-50’li yıllarda yoksul bir azınlık olarak, otokratik seçkinler tarafından yönetilen ve İngiliz Kanadalıların ayrımcılığına maruz kalan bir topluluk idi. Bu duruma rağmen o dönemde, Quebec’teki Fransız topluluğunun herhangi kültürel hak talebi bulunmadığı gibi politik olarak da sakin bir gruptular. Özellikle 1990 sonrasında, İngiliz Kanadalılarla aynı hayat standartlarına ulaşan Quebec’lilerin, federal hükümet ve bürokrasideki temsil oranları da nüfuslarına oranla daha yüksek bir seviyeye gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, Kanada’daki İngiliz ve Fransızlar arasında ön yargılar yok olmuştur. Demokrasi, ekonomik refah, hayat standartları ve hoşgörü ortamındaki iyileşmeye rağmen eskiye oranla Quebec milliyetçiliğinde bir azalma beklenirken tam tersi olmuş, Quebec milliyetçiliğine ve ayrılmacılığına destek sürekli artmıştır (Kymlicka, 1998: 22-23).

Kymlicka, kendini liberal olarak tanımlamakla birlikte, özellikle Kanada-Quebec’te ortaya çıkan etno-kültürel problemler ve ayrılıkçılığın güç kazanması ışığında ‘klasik liberalizm’in haklar teorisini ve yurttaşlık anlayışını sorgulamaya başlamıştır. Kymlicka, Kanada’daki etnokültürel sorunun sadece Kanada’ya has bir durum olmadığını, Kuzey Avrupa ve Batı demokrasilerinde de aynı sorunların var olduğunu müşahade etmesiyle birlikte, bu sorunların doğasını daha iyi anlamaya ve bu sorunlara ilişkin âdil bir çözümün neler olabileceğine odaklanmıştır.

Kymlicka, liberal ‘bireysel özerklik’ ilkesi ile tutarlı olarak, liberal demokrasilerdeki azınlık gruplarının yaşadığı problemlerin doğasını ve bu problemlere ilişkin âdil çözümlerin neler olabileceğini ‘Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi’ isimli eserinde detaylıca ortaya koymuştur. Kymlicka, azınlık kültürlerinin ortaya çıkardığı problemlere ilişkin ortaya koyduğu fikirlerin tamamen liberal düşünce geleneği içinde yer aldığını önemle vurgulamaktadır. Ona göre, liberal bir devlet; ülke içindeki etnik, kültürel, dinî çelişkileri çözmekten çok yurttaşların kendi iyi hayat kavrayışı ve inançlarına göre yaşayabilecekleri tarafsız bir çerçeve sağlar.

Dolayısıyla, liberalizm, modern toplumların kaçınılmaz çoğulculuğu ve çeşitliliğine verilebilecek tek insanî ve âdil yanıtır denilebilir (Kymlicka, 1998: 13).

Kymlicka, etnokültürel sorunların çözümü için liberal düşünce içerisinde kalmak kaydıyla, azınlık haklarına ilişkin yeni bir liberal bakış açısı ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre, liberalizm, cemaatçilerin öne sürdüğü farklılık ve grup haklarını da kapsayacak bir şekilde genişletilebilir. Liberaller, grup hakları söz konusu olduğunda cemaatçiler gibi bir kültürün kaderiyle ilgili hususları değil, bireylerin kendilerini özgür ve bağımsız ifade edebilmelerinin tek yolunun, zengin ve güvenli bir kültürel çeşitlilik içermesi gerektiğini göz önünde bulundurmalıdırlar (Bauman, 2000: 268).

Kymlicka, kendi liberalizm anlayışının daha çok, Anglo-amerikan geleneğindeki ‘azınlık haklarının fırsat eşitliği’ ve ‘sosyal adalete’ bağlı sol-liberal anlayış ile örtüştüğünü ifade etmektedir. Bu liberallik anlayışı, devletin dinî inançlara aynı mesafede durarak onları baskılara karşı koruması, demokratikleşme, fırsat eşitliği ile kadınların, etnik-dinî azınlıkların ve diğer dezavantajlı, baskıya uğrayan grupların sivil haklarının korunmasını temsil etmektedir (Kymlicka, 1998: 14).

Kymlicka’nın temel iddialarından birisi; belli azınlık haklarının, temel liberal değer olan ‘bireysel özerklik’ ile çelişmediği, aksine tutarlılık gösterdiğidir. ‘Bireysel özerklik’; her bir bireyin atalarından miras aldığı hayat tarzını, dinini, etnik cemaatini sorgulama ve kendisinin bu geleneksel kalıplara ve sosyal rollere bağlı kalıp kalmamaya, özgürce karar verebilme hakkıdır. Kymlicka, liberaller arasındaki genelgeçer anlayışa karşı çıkarak, bazı azınlık haklarının ‘bireysel özerkliği’ engellemek bir yana, aslında ‘bireysel özerkliğin’ daha etkili uygulanması ve gelişmesinin vazgeçilmez bir önkoşulu olduğunu iddia etmektedir.

Azınlık haklarına ilave olarak Kymlicka, ulusal azınlıkların ‘özyönetim hakları’nın savunulması gerektiğini iddia etmektedir. Batı demokrasilerindeki belli toprak parçasında yoğunlaşmış, ortak dil ve tarihe sahip ulusal azınlıkların, ‘ulusal tanınma’ ve ‘ulusal özerklik’ taleplerinin kabul edilmesiyle birlikte, ulusal azınlıklar, kendi dillerinde işleyen kamu kurumlarıyla, canlı ve işleyen toplumsallık kültürleri olarak varlıklarını sürdürebilirler. Sonuçta Kymlicka, bu tür ulusal tanınma ve özerkliğin, tarihten de görüldüğü üzere Batı demokrasilerinde yaşanan azınlık

milliyetçiliğinin yarattığı sorunların çözümünde en âdil ve en kalıcı yol olduğunu iddia etmektedir (Kymlicka, 1998: 16-17).

Kymlicka'ya göre; Batılı demokrasiler ele alındığında, ulusal azınlıklara federalizm çerçevesinde özerkliğin verilmesi, etnokültürel çatışmaların çözümünde önemli rol oynamıştır. Şu ana kadar çokuluslu hiçbir Batı federasyonunun çözülmemiş olması da, bu önermeyi desteklemektedir. Ancak, Batı demokrasilerinde geçerli olan 'özyönetim hakkı', liberal olmayan azınlıklara sahip diğer ülkeler ve dış ülkelerde soydaşları bulunan azınlık grubuna sahip devletler için aynen geçerlidir denemez. Ancak, etnik kimlikleri inkâr etmek ve etnokültürel problemlerin ciddiyetini görmemek, Batılı demokrasilerin geçmişten günümüze sıklıkla yaptıkları ve çoğunlukla da fecî sonuçlarını gördükleri bir hatadır. Gerçek bir demokrasinin, ekonomik iyileşme ve hukuk düzeninin rayına oturduktan sonra etnokültürel taleplerin yok olacağı düşüncesi, Kanada ve İspanya örneğinden görüldüğü üzere yanlış çıkmıştır. Bu noktada, azınlık milliyetçiliğinin yarattığı sorunların, barışçı ve demokratik bir yolla çözümü ne kadar zor olursa olsun, alternatiflerinden kesinlikle daha iyidir. Sonuçta, eğer devlet ne zaman bir azınlığın ayrı bir ulus olma duygusuna saldırsa, vâkıa, genelde, devlete sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçı hareket tehlikesinin artması şeklinde cereyan etmiştir (Kymlicka, 1998: 19-24).

Liberal devletler içerisinde çokkültürlü yapının yarattığı sorunlara ilişkin olarak, Young'ın 'farklılıkların ilişkisel teorisi' şeklinde ikili kültür yapısının, kamu alanında ve kamuoyunda hayata geçirilmesi olarak önerdiği modelin yanı sıra, günümüz liberal demokrasilerinde azınlık kültürlerinin siyasal yaşam içerisinde daha fazla temsil edildiği 'oydaşmacı modeli' öne süren Lijphart ve kültürel kimliklerin ve hakların güvenceye alındığı toplumlarda toplumsal uzlaşmanın mutlaka anayasaya yansıtacağını öngören Habermas gibi birçok liberal düşünür çeşitli çözüm modelleri ortaya koymuşlardır.

Kymlicka'ya göre, bütün bu görüşlerin ve çözüm önerilerinin ışığında, klasik liberal düşünürlerin bireysel özerliğe tehdit olarak gördüğü grup haklarının, artık geleneksel 'insan hakları' kategorisi çerçevesinde ele alınamayacağı açıktır. Kymlicka, etnokültürel sorunların çözümü için geleneksel 'insan hakları'na, bireylere tanınan evrensel haklardan ödün vermeden liberal teori ile uyumlu bazı grup haklarının

eklenmesinin hem meşru hemde kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir (Kymlicka, 1998: 18-20).

Kymlicka'nın teorisinin genel çerçeve ve amacının ifade edilmesini müteakiben, 'Azınlık Haklarının Liberal Teorisi'nin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, liberal düşünce bağlamındaki 'çokkültürlülük' tartışmalarının daha iyi anlaşılması için yararlı olacaktır.

1.2.3.1. Kültürel çeşitliliğin kaynakları ve kolektif haklar

Günümüzde, modern toplumların her geçen gün 'çokkültürlü' hale geldikleri gözlemlenmektedir. Bu müphem terim, kültürden ne kastedildiği gibi önemli bir ayrıntıyı gölgede bırakmaktadır. Kymlicka, kültürü, 'ulus' veya 'halk' ile eşanlamlı kullanmaktadır. Yani, kurumsal bakımdan belli bir toprak parçası ya da yurttan yaşayan, ayrı bir dili veya tarihi paylaşan cemaatler, ulusal azınlık veya farklı kültürler olarak nitelendirilebilir (Kymlicka, 1998: 35-39). Bu azınlıkların daha geniş siyasal yapı içerisinde bulunmasının, birçok sebebi olabilir. Bir devletin çokkültürlü hale gelmesinde, Kymlicka'nın temel aldığı, iki tür kültürel çoğulculuk biçimi bulunmaktadır.

Bunlardan ilki; daha önce özerk olan ve belli bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşmış kültürlerin daha geniş bir siyasî yapıya katılması ile oluşur. Bünyeye katılan bu gruplar, -Kymlicka'nın deyişiyle ulusal azınlıklar- kendi kültürel kimliklerini ve pratiklerini çoğulculuk kültüründen ayrı olarak korumak isterler ve bu amaçla da genellikle belirli derecede özerklik talep ederler.

İkinci olarak ise, bir devletteki kültürel çeşitliliğin kaynağı, bireysel ve aile olarak göç edilmesinden doğar. Göçmenler, kültürel pratiklerini yaşamak ve yaşatmak için genellikle dernek gibi daha gevşek yapılar içerisinde örgütlenerek, ana toplum ile bütünleşmek ve eşit yurttaşlık haklarına sahip olmak isterler. Bu grupların amaçları, büyük toplumun içerisinde ayrı bir ulus olarak özerklik talep etmek değil, sosyal ve siyasî yapının kendi kültürlerine daha saygılı kural ve yasaları hayata geçirmesidir (Kymlicka, 1998: 38).

Kymlicka, bu iki kültürel çeşitlilik kaynağının toplumu ve devletleri şekillendirmesi ile oluşan çokkültürlü sosyal ve siyasal yapıların temel iki modelinin detaylı bir şekilde incelenmesi ile çokkültürlülüğün daha iyi anlaşılabilceğini ifade etmektedir. ‘Çokuluslu devlet’ modelinde kültürel çeşitliliğin kaynağı, belirli bir devlet içinde birden fazla ulusun bir arada yaşamasıdır. Birden çok ulusu bünyesinde barındıran bir ülke, bu sebeple ulusal bir devlet değil, çokuluslu bir devlettir ve küçük kültürler ‘ulusal azınlıkları’ oluştururlar. Günümüz dünyasında birçok ülkenin sınırlarının gerek daha önce özerk olsun gerekse olmasın birçok farklı kültürü kapsamaması, bu ülkeleri çokkültürlü devletler kategorisine sokmaktadır. ‘Çoketnikli devlet’ modelinde ise, kültürel çeşitlilik, bireysel ve ailesel göçlerden doğar. ‘Etnik gruplar’ şeklinde gevşek birlikler oluşturan bu grupların talepleri ise, genel olarak büyük toplumla bütünleşmek ve bu toplumun tam üyeleri olarak kabul edilmektir. Diğer bir deyişle, etnik kimliklerinin daha fazla tanınmasını istediklerinde amaçları, ana toplumdan ayrı özyönetim sahibi bir ulus olmak değil, kültürel farklılıklarına saygı gösterilecek şekilde, ana toplumun yasa ve kurumlarını değiştirmektir (Kymlicka, 1998: 39-40).

Günümüz küreselleşen dünyasında ulus-devlet yapılanmasının, AB gibi uluslararası yapıların gelişmesine ve göçmen hareketliliğın artmasına paralel zayıfladığı gözlemlenmektedir. Bugün, hemen hemen tüm liberal demokrasiler, çokuluslu veya çoketnikli bir yapı ve hatta çoğu zaman her iki unsuru da içeren sosyal ve siyasal yapı arz etmektedirler. Bu çokkültürlü yapı, ulusal ve etnik farklılıkların nasıl düzene koyulacağı hususunda, liberal düşüncede çokkültürcü bir yaklaşıma sahip yeni görüşler ağırlık kazanmaktadır.

Hemen hemen tüm liberal demokrasilerde, kültürel farklılıkların yaratabileceği sorunlar için, ‘bireysel özerklik’, ‘örgütlenme özgürlüğü’, ‘ifade özgürlüğü’, ‘inanç özgürlüğü’ ve ‘politik örgütlenme özgürlüğü’nün sağlanması gibi mekanizmalar geliştirilmiştir. Ancak, günümüzde, kültürel farklılıklarının ortaya çıkardığı bazı problemlerin, genel yurttaşlık hakları yanı sıra özel yasal ve anayasal önlemler ile daha kolay çözümlenebileceği görülmeye başlanmıştır. Örneğın Kanada hükümeti, grup üyelerine özgü belli haklar verilmesiyle oluşan ‘farklılaşmış yurttaşlık’ anlayışı çerçevesinde, etnokültürel problemlerin çözümü yolunda politikalar izlemeye başlamıştır (Kymlicka, 1998: 61).

1.2.3.1.1. Özyönetim hakları, çöketniklilik hakları ve özel temsil hakları

Ulusal ve etnik farklılıkları düzenlemek için alınan gruplara has önlemlerden olan ‘özyönetim hakları’, genelde belli bir federasyon biçimi aracılığı ile siyasal ve idarî gücün, ulusal azınlıklara belli oranda devrini içermektedir. Çoğu çokuluslu devlette, toplumsal yapıyı oluşturan uluslar, kültürlerinin tam gelişimini sağlamak ve insanların çıkarlarını en iyi şekilde gözetmek üzere, belli bazı politik özerklik ya da toprak esasına dayalı idarî ve yargısal özerklik talep etme eğilimi taşır. Aşırı durumlarda uluslar, kaderini tayin hakkını talep ederek ayrılmayı isteyebilirler. Kymlicka’ya göre; bu haklar, kalıcı haklar olup geçici olarak görülemez. Özyönetim taleplerini karşılamamanın bir yolu, iktidarı merkezî hükümetler ve yerel yönetim birimleri arasında bölüştüren federalizmdir (Kymlicka, 1998: 62).

Bir diğer gruplara özel haklardan olan ‘çöketniklilik hakları’ ise, belli etnik ya da dinsel grupları ilgilendiren pratikler için mali destek ve yasal koruma sağlanmasını içermektedir. ‘çöketniklilik hakları’ denilen gruba özgü bu önlem ve korumalar, etnik gruplara ve dinî azınlıklara, egemen toplumun ekonomik ve siyasî kurumlarında başarıları engellenmeden, kültürel özgünlüklerini ifade edebilme ve bundan gurur duymaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. ‘Özyönetim hakları’nın aksine, ‘çöketniklilik hakları’ büyük toplumdan ayrılmayı değil, büyük toplumun kültürüne dahil olmayı ifade etmektedir (Kymlicka, 1998: 66).

Gruplara has haklardan sonuncusu ‘özel temsil hakları’ ise, büyük bir devletin merkezî kurumlarında etnik ya da ulusal azınlıklar için ayrılmış mevkileri içermektedir. Daha önceki iki farklı grup yapısına ek olarak, ne ulusal azınlık ne de etnik grup tanımına uymayan diğer dezavantajlı gruplar bulunmaktadır. Bu noktada, daha temsili bir işleyişin; tarihsel olarak dezavantajlı gruplardan olan etnik azınlık üyelerini, kadınları, yoksulları ve sakatları kapsayacağı öngörülmektedir. Bu engelleri kaldırmanın bir yolu, temsil olanaklarının iyileştirilmesi, yani etnik azınlık üyelerinin, parti üyesi veya parti lideri adayı olmalarının önündeki engelleri kaldırarak siyasî partileri daha kapsayıcı ve kucaklayıcı bir hale getirmek olabilir (Kymlicka, 1998: 66).

Yukarıda incelenen grup hakkına dayalı bu üç hak biçimi -özyönetim hakkı, çöketniklilik hakkı, özel temsil hakkı- genellikle, ‘kollektif haklar’ olarak tanımlanır. Birçok liberal, ‘kollektif hakların’ doğal olarak ‘bireysel haklarla’ çatışma içinde

olduğunu ve liberalizmin temel ilkelerinden olan ‘bireysel özerkliğe’ tehdit oluşturduğunu düşünmektedirler. Bu hususta Kymlicka itirazlarını şu şekilde dile getirmektedir:

“Genelde insanların yetiştirildikleri dil ve kültür gönüllü bir seçimden çok kendilerinin seçmediği koşulların bir parçası olarak görülmelidir. Hatta kişinin dilini ve kültürünü kullanabilmesi, kimi zaman anlamlı seçimler yapabilmelerinin ön koşuludur. Kişinin dilini ve kültürünü terk etmesinin olanaksız olduğu açıktır ve genelde çok zor ve pahalı bir süreçtir. Çoğunluk üyeleri benzer bir özveride bulunmazken, azınlık üyelerinin bu bedeli ödemesini beklemek mantıksızdır” (Kymlicka, 2004: 472).

1.2.3.1.2. İç kısıtlamalar ve dış korumalar

Çokkültürcü liberal düşünürler tarafından, ‘kollektif haklar’ın bireyin özerkliğinin sağlanması hususunda önemli olduğu savunulsa da, bazı grupların talep ettiği hakların liberal özgürlük ve ‘bireysel özerklik’ ile alakası yoktur. Bu duruma örnek olarak, bazı grupların kız çocuklarının okula gitmemelerini istemeleri, protesto için işyerlerinin kapatılmaya zorlanması gibi grup üyelerine yaptıkları baskı ve tehditler gösterilebilir. Böylesi bir durumda Kymlicka, ‘kollektif hakların’ iki ayrı anlamı üzerinde fark gözetilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada, bireysel hakları kısıtlayan kötü azınlık haklarını, bireysel hakları destekleyen iyi azınlık haklarından ayırmak gereklidir. Bu kollektif haklardan kötüsü, bir grubun kendi üyelerine karşı talep ettiği haklardır. Kymlicka bu tür hakları, ‘iç kısıtlamalar’ olarak nitelerken, iyi olan hakları yani grubun genelde toplum karşısında talep ettiği hakları, ‘dış korumalar’ olarak nitelendirmektedir (Kymlicka, 1998: 75).

‘İç kısıtlamalar’, bir grubun kendi üyelerinin özgürlüklerini grup dayanışması veya kültürel arılık adına sınırlama hakkı talep etmesi ile ilgilidir. Bu hak talebinin amacı, grubun birliğini korumak yani üyelerin bireysel olarak âdetleri, kültürel pratikleri veya grup liderini takip etmeme özgürlüklerini kısıtlamaktır. Bazı gruplar ise üyelerinin özgürlüklerine ilişkin olarak çok daha yaygın sınırlamalar peşindedir. Bu noktada, Kymlicka, ‘iç kısıtlamalar’ terimini, yalnızca grubun temel medenî ve siyasal özgürlükleri kısıtlamaya çalıştığı durumlar için kullanmaktadır (Kymlicka, 2004: 474).

‘Dış korumalar’ ise, azınlığın çoğunluk kararları karşısında savunmasız kalmamasını sağlamak üzere, grup üzerinde büyük toplum tarafından uygulanan ekonomik ve politik gücü sınırlama hakkıdır. Bu hak türü, azınlığı, egemen toplumun

ekonomik ve sosyal kararlarının etkilerinden korumayı amaçlamaktadır. Kymlicka, bu hak türünün, bireysel özgürlükle çelişmediğini iddia etmektedir. Ancak, bu hakların azınlığın büyük toplumsal yapı karşısındaki savunmasızlığını azaltmak yerine, bir grubun diğer bir grup üzerinde ekonomik ve siyasî üstünlük sağlamasına yol açması durumunda, eşitlik ilkesine aykırı olacağı için gayrimeşru olacağını söylemektedir (Kymlicka, 2004: 474).

Söz konusu her iki tür hak talebinin bir arada görülmesi gerekmez. Bazı etnik ya da ulusal gruplar, kendi üyelerine yasal olarak dayatmacı ‘iç kısıtlamalar’ koymayı istemeden de, büyük toplum karşısında ‘dış koruma’ önlemleri peşinde olabilir. Başka gruplar ise, büyük toplum karşısında korunma istemeden kendi üyeleri üstünde yaygın bir hak kullanımı talep edebilirler. Bu yüzden bir grubun ne tür bir hak talebinde bulunduğunu belirlemek önemlidir. Burada Kymlicka, liberallerin gruplararası adaleti destekleyecek belli dış koruma önlemlerini onaylamaları gerektiği, ancak grup üyelerinin geleneksel otoriteleri ve pratikleri sorgulama haklarını sınırlayan iç kısıtlamaları reddetmeleri gerektiği savunmaktadır (Kymlicka, 1998: 76).

Grup farkına dayalı üç hak türü –özyönetim hakları, çoketniklilik hakları ve özel temsil hakları- ‘iç kısıtlamalar’ dayatmak veya ‘dış koruma’ sağlamak amacıyla azınlıklar tarafından talep edilebilir. Kymlicka’ya göre, grupların bu hak taleplerinin çok iyi analiz edilmesi gerekir. İlk olarak; grup farkına dayalı bu üç hakkın her biri büyük toplumun ekonomik ve politik kararları karşısında grupların çaresizliklerini azaltır ve bazı ulusal ve etnik azınlıklar, sırf bu yüzden grup farkına dayalı hak talebinde bulunurlar. Bu gruplar, üyelerinin geleneklere veya dinsel pratiklere ne kadar bağlı olduklarını denetlemekle değil, büyük toplumun baskılarını azaltmakla ilgilidirler. Bu koşullarda, dış koruma önlemleri ile grup üyelerinin ‘bireysel özerklik’ hakları arasında çatışma gözükmez. Bu tür önlemler, aynı zamanda ‘bireysel özerkliğin’ gelişmesine de katkıda bulunabilir.

Bazı gruplar ise, içerdeki muhalefeti denetim altına alma derindedir ve bu hakları üyelerine ‘iç kısıtlamalar’ getirmek için talep ederler. Bazı koşullarda, hem ‘özyönetim hakları’ hem de ‘çoketniklilik hakları’, azınlık grubu üyelerinin özgürlüklerini sınırlamak için kullanılabilir. Burada Kymlicka, bu tür ‘iç kısıtlamaların’ çokkültürlülük politikalarının doğal uzantısı olduğunu düşünmenin, kolaycılığa kaçmak

olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Batı demokrasilerinde ve ABD’de çok az grup, bu tür ‘iç kısıtlama’ politikaları peşindedir. Bu veri ışığında, liberal bir devletin peşinen ‘iç kısıtlamalar’ tehlikesini öne sürüp, bireysel özgürlükleri bahane göstererek grup farkına dayalı hakları göz ardı etmesi kabul edilemez. Kymlicka, liberal bir devletin toplumsal eşitliği sağlama ve bireysel özerkliği güçlendirme yolunda, mutlaka ‘dış koruma’ önlemlerini devreye sokması gerektiğini öne sürmektedir (Kymlicka, 1998: 80).

1.2.3.2. Bireysel özgürlük, kültürel kimlik ve kolektif haklar

Birçok liberal düşünür, gruplara özgü hakların bireysel özgürlüğü tehdit ettiği gibi ayrıcalıklı bir azınlık yaratacağını ve bunun da eşitlik ilkesine aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Kymlicka’ya göre, bu iddialar geçersiz olduğu gibi bu haklar, bireysel özgürlüğün ve toplumsal eşitliğin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Azınlık haklarına ilişkin liberal savunmanın altında yatan bu iki iddia ele alındığında; bireysel özgürlüğün, kişinin ulusal grubu içindeki üyeliğinden ayrı düşünülmemeyeceği açık iken, gruplara özgü hakların ise, azınlıkla çoğunluk arasındaki eşitliği sağlayabileceği unutulmamalıdır (Kymlicka, 1998: 81).

Kymlicka ,‘dış korumalar’ önerisi ile azınlık haklarını, temel liberal ilkeleri kullanarak savunmuş ve azınlık haklarına saygı göstermenin, bireysel özgürlükleri genişletebileceğini öne sürmüştür. Bireysel özgürlüklerin toplumsallık kültürü ile yakından bağlantılı olduğunu iddia eden Kymlicka, toplumsallık kültürünü şu şekilde açıklamaktadır:

“Toplumsallık kültürleri; hem kamusal hem de özel hayatı kapsayan, üyelerine sosyal, eğitsel, dinsel ve ekonomik hayata ilişkin tüm insan etkinliklerinde anlamlı hayat tarzları sağlayan kültürlerdir. Bu kültürler, belli bir toprak parçası üzerinde yaşar ve ortak bir dile dayanır. Bu kültürlere, yalnızca ortak anılar veya değerlerle değil; ortak kurumlar ve pratiklerle de alakalı olduğunu vurgulamak için toplumsallık kültürleri diyorum. Modern dünyada, bir kültürün sosyal hayat içinde vücut bulması için o kültürün kurumsal olarak – okullarda, medyada, ekonomide, yönetimde v.b.- somutluk kazanması gerekir” (Kymlicka, 1998: 130).

Sonuçta kültürel kimlik, insanların özbenlikleri için bir dayanak ve zahmetsizce elde edilen sağlam bir aidiyet duygusu sağlar. Bu durum, bireylerin özsaygılarının, üyesi olduğu ulusal grubun kültürünün gördüğü saygıya bağlı olduğu anlamına gelir.

Eğer bir kültür genel olarak saygı görmüyorsa, üyelerinin haysiyetleri ve özsaygıları da tehdit altındadır (Margalit ve Raz,1995: 89).

Kymlicka, toplumsallık kültürlerinin insanın özgürlüğü için çok önemli olduğunu ve azınlıkta kalan toplumsallık kültürlerinin hayatta kalmalarına özel önem verilmesini ve hatta bu kültürlerin desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu iddiasının meşruiyetini ise, liberalizmin ‘bireysel özgürlük’ ilkesine dayandırmaktadır. Kymlicka’ya göre, liberallerin anlamlı seçim yapabilmeyi içeren ‘bireysel özerkliği’ desteklemeleri noktasında, toplumsallık kültürüne aidiyetin önemini kabul etmeleri gerekmektedir. Liberalleşmiş bir ulusun üyeleri, ait oldukları grubun ahlakî değerlerini ve geleneksel hayat tarzlarını artık paylaşmıyor bile olsalar, kendi dillerine ve kültürlerine hâlâ derinden bağlıdırlar. Aslında tam da bu yüzden, geniş kapsamlı ulusal kimlik, ‘bireysel özerklik’ ve özkimlik için güvenli bir temel sağlayan ortak değerlere dayanmaz. Kültürel üyelik bireyler için, kişisel değerler ve tasarılar hakkında başvurulabilecek, anlaşılır bir seçim bağlamı ve güvenli bir kimlik ve aidiyet duygusu yaratır. Aynı zamanda, ulusal kimliğin illâ ortak değerler gerektirmemesi, neden ulusların liberal teori için uygun birim olduğunu açıklamaktadır. Ulusal gruplaşmalar, modern toplumda kaçınılmaz olan fikir ayrılıklarının ve muhalefetin karşılıklı onay ve güven içinde ortaya çıkmasını sağlayan alan oluştururlar. Bu durumda, azınlık kültürlerini koruyan grup farkına dayalı haklar, yalnızca liberal değerlerle tutarlı olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu değerleri savunan ve koruyan bir yapıya bürünmektedir (Kymlicka, 1998: 171).

Kymlicka, kültürel kimliğin ana dayanağı olan toplumsallık kültürünün neden desteklenmesi gerektiğini, liberalizmin bir diğer ilkesi olan ‘eşitlik ilkesi’ ile de ortaya koyar. Burada, ‘eşitlik ilkesi’nin ortaya koyduğu haklar ile, bütün ulusal grupların, eğer isterlerse, ayrı bir kültür olarak varlıklarını sürdürebilmesini sağlayan haklardan söz edilmektedir. Demokratik bir toplumda, çoğunluk ulus, her zaman dilinin ve topluluk kültürünün desteklenmesini sağlayacak imkânlarla sahiptir. Sorunun çözümü ve hakkaniyetin sağlanması için, aynı desteklerin ve fırsatların ulusal azınlıklara da sağlanması gereklidir (Kymlicka, 1998: 172-180).

Sonuçta, grup farkına dayalı ‘özyönetim hakları’, azınlık kültürü üyelerini kültür piyasasında sistematik olarak dezavantajlı konuma iten eşitsiz koşulları dengeler.

Azınlıkların dezavantajlı olduğu toplumsal yapı, gerçek eşitliğin, tıpatıp aynı muamele değil farklı ihtiyaçları karşılamak için farklı muamele gerektirdiği alanlardan birini oluşturur. ‘Çoketniklilik hakları’ ise, grup farkına dayalı hakları vermekten çok yurttaşlık haklarının sağlama alınması meselesidir. Ortak yurttaşlık hakları, hâkim toplum kültürüne erişmeyi eşit koşullarda sağlıyorsa, kültürel üyelik açısından eşitlik sağlanmıştır denilebilir (Kymlicka, 1998: 172-180).

1.2.3.3. Ortak yurttaşlık ve bir arada tutan bağlar

Birçok liberal düşünür, grup farkına dayalı yurttaşlığın grupları ortak amaçlardan çok farklılıkların üzerine yoğunlaşmaya sevkedeceğinden kaygı duymaktadır. Bu noktada, aynı siyasal ve sosyal adalet duygularını paylaşan yurttaşlığın, birleştirici bir işlev göreceği düşünülür. Ancak çoğu zaman yurttaşlık, ortak yasal ve politik kimlik değildir. O zaman, farklı kültürel kimliğe sahip grupları, aynı çatı altında hangi faktörün tutabileceği önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu hususta Kymlicka, ‘çoketniklilik hakları’nın azınlık gruplarının ana siyasal ve sosyal toplum bütünleşmesi ile çelişmediğini, hatta bütünleşmeye katkıda bulunabileceğini savunmaktadır. Öte yandan, ‘özyönetim hakları’nın, sosyal birliğe ciddi tehdit oluşturabileceğini, çünkü, bu hakkın tanınması ile ulusal azınlığın kendini self-deteminasyon hakkına sahip ayrı bir halk olarak algılamasına yol açabileceğini ifade etmektedir. Grup farkına dayalı haklardan ‘özyönetim hakları’nın inkâr edilmesinin de, ayrılmayı teşvik ederek sosyal birliği tehdit edebileceği tehlikesine dikkat çekmektedir.

Nitekim, 1994 yılında Gurr ve Harf tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1990’lı yılların başlarında, dünyanın çeşitli yerlerinde etnik çatışmaların ortaya çıkardığı yirmi iki savaş yaşanmıştır. Rapora göre, 1993 itibariyle, dünyada çoğu ayrımcılığın ve ayrılıkçı politikaların hedefi olan ve bu yüzden kendi kimliklerini muhafaza etmek ve savunmak amacıyla aktif siyasî tavır almış bulunan, 233 ulusal grup ve etnik azınlık bulunmaktadır. Bu gruplardan yüzde sekseni, ya ekonomik ayrımcılık (147 grup) ya da siyasi ayrımcılığın (168 grup) ortaya koyduğu olumsuz sonuçları yaşamaktadır. Gruplardan bazıları, diğerlerine göre biraz daha avantajlı bir konuma sahip olsalar da, çoğunun içinde yaşadıkları ülkedeki çoğunluk grup ile karşılaştırıldığında, ekonomik bakımdan yoksul, siyasal bakımdan da yeterince temsil edilmedikleri görülmektedir (Özhan, 2006: 81).

Gurr ve Harf'in çalışması ışığında, çokuluslu devletlerde ortak yurttaşlık duygusunun devlete bağlılığı sağlamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu noktada, sosyal birliğin sırrı, toplum tarafından paylaşılan ortak bir kimlik anlayışıdır. Paylaşılan bu kimlik, ortak bir tarih, ortak bir dil veya din olabilmektedir (Kymlicka, 1998: 285). Çoğu zaman paylaşılan bu kimlikler, çokuluslu bir devlette bulunmayabilir, bulunsa bile ayrı bir ulus olarak 'özyönetim hakkı'nı talep eden grubun toplumla bütünleşmesi sorunu, önemli bir sorun olarak ortaya çıkabilir. Bu soruna ilişkin olarak Kymlicka, çokuluslu bir devlet içinde dayanışma ve ortak amaç duygusunu ilerletmenin yolunun, farklı ulusal kimliklerin boyun eğdirilmesinden değil, uzlaştırılmasından geçtiğini iddia etmektedir. Ona göre, farklı ulusal gruplardan oluşmuş bir halk, büyük siyasî yapılanmayı kimliğine boyun eğdirecek bir araç olarak değil, kimliğinin besleneceği ortak bir platform olarak görmesi durumunda, bu yapıya bağlılık gösterecektir (Kymlicka, 1998: 285-286).

1.2.4. Charles Taylor: Tanınma Politikası

Son dönemlerde çokkültürlülük hususunda, Kymlicka gibi adından söz ettiren bir diğer düşünür ise, Kanada'lı akademisyen Charles Taylor'dır. 1931 yılında Kanada'nın Fransız bölgesi olan Quebec-Montreal kentinde doğmuştur. Öğrenimini Kanada-McGill Üniversitesi ve Oxford Üniversitesinde tamamlamıştır. Hali hazırda, Kanada-McGill Üniversitesinde Felsefe ve Siyaset Bilimi Profesörü olarak çalışmaktadır. Akıl felsefesi, psikoloji ve siyaset konusunda birçok makalesi bulunan Taylor, aktif siyaset içerisinde de yer alarak 'Yeni Demokratik Parti' adayı olarak 2008 yılında Kanada Federal Parlamentosu seçimlerine katılmıştır. Ayrıca 2007 yılında, Gerard Bouchard ile birlikte Kanada-Quebec'teki kültürel farklılıkların, akılcı ve âdil bir çerçevede uzlaştırılabilmesi için oluşturulan 'Bouchard-Taylor Komisyonu'nda görev almıştır. Taylor, 1990'lardan sonra kızırgan ulusalcılık, feminizm ve çokkültürcülük tartışmalarından geri çekilerek, makalelerinde, insanların özgül kimliklerinin kamu kurumlarınca tanınması taleplerinde hangi unsurların ön plana çıktığı hakkında tarihî, felsefî ve ahlakî bir bakış açısı sunmaktadır (Gutman, 2005: 25).

Charles Taylor, günümüzün önde gelen ahlak ve siyaset felsefecilerinden birisi olarak, homojen bir kültürel toplum idealine yaslanan ulus-devletin, günümüzde siyasal model olarak etkisini ve meşruluğunu kaybettiğini iddia etmektedir. Ona göre, azınlık

gruplarının daha fazla hak ve saygı talep etmesi ve bunun yarattığı çatışmalara ilişkin olarak, ahlakî temele dayanan çözüm önerileri sunmak gereklidir (Gutman, 2005: 25).

Taylor'un çözüm önerisi, toplumsal çoğulculuğun eşit saygı esasına göre oluşturulması ve içselleştirilmesidir. Ancak Taylor'ın çoğulculuğu, insan haklarına dayalı anayasal demokratik devletteki çok partili siyasi yapısı ve hükümet dışı baskı gruplarının oluşturduğu çoğulculuk anlayışından farklıdır. Ulus-devletin çoğulculuk anlayışının belirli sınırları bulunmaktadır. Bu sınırlar, ulus-devletin dayandığı ulusal kültür çerçevesinde oluşturulan türdeş yurttaşlık anlayışdır. Söz konusu anlayış, siyasî katılım ve kamu hayatı söz konusu olduğunda, bireye dayatılmakta ve birey, ulusal kültür çerçevesinde özel hayatı haricinde sınırlanmaktadır. Taylor'ın çoğulculuk anlayışı ise ulus-devletin oluşturduğu sembolik sınırları aşmaktadır. Taylor, çoğulculuk anlayışının bireylerin özeline indirgenmesine karşı çıkarak, farklı kültürler dahilinde kişiliğini oluşturan bireylerin, kültürel farklılıklarının siyasal düzeyde tanınması ve eşit düzeyde saygıdeğer kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Köker, 2005: 11-13). Taylor, liberalizmin farklı olana katlanmayı ve müsamaha göstermeyi içeren eşitlik ve hoşgörü anlayışını eleştirerek, her bir kültürün eşdeğer bir saygı çerçevesinde sosyal ve siyasal yaşama katılmasını önermektedir. Kısaca, Taylor için gerçek çoğulculuk, bireyin aidiyet duyduğu ve pratiklerini uyguladığı kültürlerin sosyal ve siyasi yaşamda tanınmasını içermektedir.

Taylor'a göre 'tanınma', 'tanınma talebi' ve 'kimlik' arasında sıkı bir bağ vardır. Sözü edilen kimlik, bir insanın birey olarak kim olduğunu, kendisini nasıl hissettiğini ve kendini hangi nitelikleriyle ifade ettiğini içerir. Bu noktada Taylor'ın önermesi, insanın kimliğinin kısmen tanınma, hiç tanınmama veya başkalarının tanınması ve algılanması ile şekillendiğidir. Bu nedenle, toplumun bu kişilere veya o kişilerin dahil olduğu kültüre bakış açısı dışlayıcı ve aşağılayıcı ise, bu kişiler, bu durumdan gerçekten zarar görebilir.

“Tanınmama veya yanlış tanınma zarar verici olabilir; insanı, sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsederek baskıya dönüştürür. Bu açılarından bakıldığında yanlış tanıma, gereken saygının gösterilmediğini belirtmekle kalmıyor. Bu durum, acı verici bir yaranın açılmasına neden olarak kurbanlarını, sakatlayıcı bir biçimde, kendilerinden nefret ederek yaşamaya mahkum ediyor. Varlıklarının hak ettiği biçimde tanınması, insanlara gösterilmesi gereken saygının gereği olarak kalmaz. Bu, can alıcı önem taşıyan bir insan gereksinmesidir ” (Taylor, 2005: 42-43).

Taylor'ın bu önermelerinin gerisinde yer alan temel unsur, 'bireysel sahicilik ideali'dir. Taylor, liberalizmin 'bireysel özgürlük' ilkesini, 'klasik liberalizm'in doğal haklar öğretisi altında homojenleştirilmiş soyut birey anlayışından farklı olarak ele almaktadır. Ona göre, bireysel özgürlük, kişinin aidiyet duyduğu kültürün öğretileri ve pratikleri altında kendi özgün kimliğini oluşturması ve bunu özgürce ifade etmesidir. Taylor, bu önermesiyle soyut birey kavramına ilişkin türdeş bir özgürlük ile her bir bireyin özgün kültürel kimliğinin özgürce oluşturulması arasındaki ikilemin aşılmasını amaçlamaktadır (Taylor, 2005: 44)

Taylor, 'bireysel sahicilik ideali'ni, geçmişin 'şeref' ve şimdinin 'haysiyet' kavramlarıyla açıklamaktadır. Ona göre, toplumların statü ayrıcalıklarına göre eşitsiz tabakalar olarak düzenlendiği *ancien regime*'de ayrıcalıkların kökeninde 'şeref' kavramı yer almaktaydı. 'Şeref' kavramı ise, doğasının gereği öncelikler sorunudur. Yani, eski çağlardaki bir rejimde belli bir azınlık asâlet ünvanları ile onurlandırılmaya bel bağlarken, diğerlerinin kamu tarafından tanınma talep etmeleri yararsız ve gereksizdi. Bu durumda, herkes 'şeref'e sahip olsa 'şeref' anlamını ve önemini yitirirdi. Günümüzde ise, 'şeref' kavramının yerini evrenselci ve eşitlikçi 'haysiyet' kavramı almıştır. 'Haysiyet', insan olmaktan dolayı herkeste ortak olarak bulunmaktadır. 'Haysiyet' kavramının demokratik bir toplumda 'şeref' kavramının yerini alabilecek tek kavram olduğu ve eşit tanınma talebini, demokrasi kültürüne dahil ettiği açıktır. Azınlık gruplarının artan hak talepleri, günümüzde 'haysiyet' kavramını dönüştürerek, 'bireysel sahicilik ideali' ile kültürlerin ve cinslerin eşit konumda tanınması talebine yol açmıştır (Taylor, 2005: 44).

1.2.4.1. Kişisel tanınma ve eşit tanınma talebi

Taylor, tanınma söylemini iki temel düzeyde ele almaktadır. İlk düzey, kimliğin ve benliğin kişi için önem taşıyan öbür kişilerle sürekli diyalog ve mücadele sonunda oluşan kişisel düzeydeki tanınma talepleridir. İkinci düzey ise, kimliklerin başta belirlenmiş toplumsal senaryo tarafından değil, açık diyalog çerçevesinde olduğu anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış ise, toplumsal ve kamusal düzeydeki eşit tanınma taleplerini gündeme getirmiştir (Taylor, 2005: 44-45).

Eski toplumlarda kimlik, kişinin toplumsal konumuna göre belirleniyordu. Bu noktada, demokratik bir toplumun varlığı kendi başına bu olguyu değiştiremez çünkü,

insanlar kendilerini toplumda oynadıkları rollere göre tanımlamaya devam edebilirler. Bu şekilde toplumsal konuma dayandırılarak oluşturulan kimliği, ortadan kaldıracak olan şey sahiçilik idealidir. Bu ideal, her bir insanın özgün bir var olma biçimini öngörmektedir. İnsan, kendi özel hayatını dış koşullara uyma taleplerine göre biçimlendirmemelidir. Kişinin kendi içinden gelen sesine kulak vermeyip, kendi dışında yaşaması, ona uygun bir yaşam modeli oluşturamaz. Kişiyeye özgün yaşam modeli, ancak kişinin dir. ‘Bireysel sahiçilik ideali’, bireyden kendi özgün yaşam biçimini, toplumun dayatması ile değil içsel olarak keşfetmesini bekler. Tanımı gereği bu kimlik, topluma dayanılarak ortaya çıkmaz, tam tersine bireyin içsel olarak oluşturacağı bir şeydir (Taylor, 2005: 46-47).

Taylor, soyut ve evrensel haysiyet anlayışına dayanan ‘bireysel sahiçilik ideali’nin, bireyin kimlik oluşturma sürecini açıklamakta yetersiz kaldığını düşünmektedir. Taylor’a göre, kişinin kimlik oluşturma süreci, monolojik olarak kendi başına oluşturabileceği bir süreç değildir. İnsan hayatının en önemli evresini oluşturan bu süreç, daha çok çevresel etkileşimler ile diyalojik olarak oluşmaktadır. Kimliklerin tanımlanabilmesi ve insanların kendilerini karşı tarafa tanıtabilmesi ise, ancak insanın kendi ana diline sahip olup, bu dili özgürce kullanabilmesiyle sağlanabilir. Burada Taylor’ın kastettiği dil, sadece sözcükler anlamındaki dil değildir. Bu dil, vücut dili, mimikler ve jestleri de kapsamaktadır. Bütün bu kendini ifade etme tarzı, insanın kendi başına öğreneceği şeyler değildir, ancak, başkalarıyla etkileşim içerisinde öğrenilebilir. Bu anlamda, insan zihninin oluşumu ve insanın kendini tanımlaması, kendi başına oluşan bir süreçten ziyade diyalojik bir sürecin parçasıdır. Dolayısıyla, insan kimliğinin oluşum sürecinde, bireyin önemli saydığı kişilerin ciddi bir rolünün bulunduğu ve bireyin kişilik oluşumunun o kişilerle olan etkileşim ve çatışma sonucunda şekillendiği açıktır (Taylor, 2005: 48).

‘Eşit haysiyet’ kavramını ortaya atan ve kamu tarafından tüm yurttaşların eşit olarak tanınmasını talep eden Rousseau ve taraftarlarının, haysiyette eşitliğin herhangi bir farklılaşmayı kabul edemeyecek derecede yurttaşlar arasında amaç birliğininin oluşmasıyla sağlanabileceği düşüncesi, Taylor tarafından eleştirilmiştir. Rousseau’ya göre, insanın özgürlüğüne giden yolda her türlü kimlik farklılaşmasının şiddetle dışlanması gereklidir. Rousseau’da, birbirinden ayrılmayacak üç şey göze çarpar: ‘özgürlük’, ‘farklılaşmış kimliklerin olmaması’ ve ‘çok güçlü ortak bir amaç’. Ona göre,

bütün yurttaşlar, ‘ortak iyi’nin oluşturduğu ‘genel irade’ye bağımlı olmalıdır ki, iki yanlı bağımlılık biçimleri ortaya çıkmasın (Gutman, 2005: 26).

Rousseau’cu eşitliğin, ortak yurttaş kimliği olarak kamu tarafından tanınması gerekliliğinin ortaya çıkardığı sorunlara dikkat çeken Taylor, bu tür tanınmanın her türlü toplumsal farklılaşmaya kuşku baktığı gibi, ‘genel irade’ çerçevesinde tüm kimliklerin homojenleştirilmesi politikalarına yol açabileceği endişesini taşımaktadır. Taylor’a göre, bu tür homojenleştirilmiş kimlik politikasının totaliter rejimlere yol açabilecek riskler taşıdığı açıktır (Gutman, 2005: 26).

1.2.4.2. Klasik liberalizmin ve yeni tür liberalizmin eşit değer algılamaları

Taylor, Rousseau’nun ‘genel irade’ye bağlı ‘eşit haysiyet teorisi’ni eleştirdikten sonra, ‘genel irade’ kavramına karşı çıkan liberalizmin de atomistik ve soyut birey lehine farklılaşmış kimlikleri göz ardı etmesini eleştirmektedir.

Farklılıkları görmezden gelen liberalizm, bütün kültürlerden gelen insanların toplumsal ve siyasal yaşamı için tarafsız bir çerçeve oluşturduğu iddiasındadır. Bu görüşe göre, kamusal alan ve özel alan arasında kesin bir ayırım yapmak gerekir ki kültürel farklılıkların subjektif değer normları kamusal ve siyasî alanı etkilemesin. Taylor’a göre:

“Liberalizm, bütün kültürlerin olası buluşma yeri değildir. Liberalizm, bir kültürler yelpazesinin siyasal açıdan dışavurumudur ve başka türden kültürler yelpazesi ile bağdaşması güçtür” (Taylor, 2005: 70).

Taylor, liberalizmin kültürler açısından tam bir yansız tutum içinde olduğunu iddia edemeyeceğini, çünkü liberalizmin aynı zamanda kendisi için savaş veren bir inanç olduğunu iddia etmektedir (Taylor, 2005: 71).

Taylor’a göre, Kanada’nın federal Quebec bölgesindeki Fransızlar gibi ortak amaçları olan bir toplumun varlığı, liberal devletin ve toplumun bütün kültürlerle karşı tarafsız olduğu modelini zedelemektedir. Quebec’teki federal hükümetlere göre, Fransız kültürünün sürdürülmesi ve geliştirilmesi sorgulanamaz bir durumdur. Bu kapsamda siyasî iktidar, kişilerin ait oldukları kültürel kimliğe sahip çıkma isteğiyle, bu kültürü benimsemek istemeyenler arasında yansız kalamaz (Taylor, 2005: 67).

Taylor'a göre, liberalizmin tüm kültürlerle karşı tarafsız kalamayacağı hususu kabul edildiğinde, liberal bir devlet içinde farklı kültürlerin varlığını sürdürebilmesine imkân tanıyacak politikaların geliştirilmesi mümkün olacaktır. Kültürlerin varlığını sürdürmesi, sadece bugünün vatandaşlarına kolaylık sağlama amacıyla, o kültürün dil ve pratiklerinin serbestçe ifade edilmesini kapsamaz. Aynı zamanda gelecek kuşakların toplumsal kişiliklerinin oluşturulması sürecinde, kültürel pratikleri ve dili seçme şansı yaratmak için o kültürün desteklenmesini içerir. Bu nedenle, Kanada'nın en büyük azınlık grubunu oluşturan Quebec'li Fransız toplumu ve kültürünün varlığını sürdürmesini savunan azınlık grupları oldukça değişik bir liberal toplum modeli öngörmektedirler.

Taylor'a göre, liberalizmin çeşitliliklere saygı duyan ve kültürlerin varlığını sürdürmesine destek olan yeni modeli, soyut birey kavramı ile türdeş yurttaşlığı dayatıp toplumsallık kültürü açısından homojen bir toplum öngören klasik liberalizme yönelik suçlamaları bertaraf edebilir. Ancak kültürel çeşitlilikleri savunma noktasında temel hakların sınırı kesinlikle belirlenmelidir (Taylor, 2005: 69-70).

Çokkültürcüler, batı liberal toplumlarının gerek sömürgeci geçmişlerinden gerekse azınlıkları asimile etme politikalarından dolayı suçlu olduklarını iddia etmektedirler. Dolayısı ile çokkültürcülük, bazı kültürlerin diğerlerine zorla dayatılması ve bunun meşruiyetinin o kültürün diğerlerinden daha değerli olduğu anlayışı dahilinde sağlanması sonucu, azınlıktaki grupların üyelerinin kendilerini aşağılanmış hissetmeleri ile yakından ilgilidir. Bu noktada, yeni bir tanınma talebi ortaya çıkmaktadır. Önceki tanınma talebinde, kültürler, temel haklar çerçevesinde varlıklarını sürdürmeyi talep ederken, bu yeni durumda azınlıklar, sadece kültürel varlıklarını sürdürmeyi değil aynı zamanda kültürlerinin eşit değerinde tanınmasını talep etmektedirler (Taylor, 2005: 69-70).

1.2.4.3. Eşit değerinde tanınma: Eşit değer önvarsayımı

Taylor, bu yüzyıldaki çokuluslu toplumların en önemli parçalanma sebebinin, büyük ölçüde bir grubun diğer grup tarafından eşit değerinde algılanıp tanınmaması olduğunu savunmaktadır. Nitekim, bu parçalanmada başrolü oynayan milliyetçilik akımlarının esas gücü, insanların yaşadıkları çevrede başka insanlar tarafından aşağılandıkları duygusundan beslenmektedir. Taylor'a göre, her ne kadar Kanada

Quebec federal bölgesindeki bağımsızlık yanlıları, tanınmamanın getirdiği sorunların bu ayrılma taleplerine yol açtığını inkâr edip, esas sebebin eşitsizlik, adaletsizlik ve sömürü olduğunu söyleseler de, Kanada’da yaşanan durumun ana sebebi eşit değerde tanınmamadır. Bu noktada, ortaya çıkan eşit değerde tanınma talebi, kültürlerin varlığını devam ettirebilmesi için kamunun destek olması talebinden daha ileri bir talebi içermektedir. Yeni talep, azınlık kültürlerin varlıklarını sürdürmelerine izin vermenin yanı sıra azınlık kültürlerinin eşit değerde olduğunun tüm toplum ve kamu tarafından tanınması ve saygı gösterilmesini içermektedir (Taylor, 2005: 72) .

Kimlik oluşumunun, diyalojik bir süreçte yani başkalarıyla olan ilişkilerimiz dahilinde karşı taraf tarafından tanınma sonucu oluştuğu fikrinin yaygınlaşması, bu tür yeni eşit değerde tanınma (saygı) taleplerinin daha görünür olmasına yol açmıştır. Taylor’a göre, bu gelişmelerin gösterdiği üzere yanlış tanınma, en az eşitsizlik, adaletsizlik ve sömürü kadar insana zarar verebilecek boyuta ulaşmıştır. Bu fikrin düşünce dünyasında etkili olmasını sağlayan düşünürlerden Frantz Fanon, sömürgecilerin ana silahının, değersiz halk imajının sömürgeleştirilmiş halka zorla dayatılması olduğunu söyler. Ona göre, ezilen halklar gerçekten özgür olmak istiyorlarsa, kendilerinin aşağılık olduğuna dair özimizlerinden kurtulmaları gereklidir. Bu fikir, günümüz çokkültürlülük tartışmalarının önemli bir argümanı haline gelmiştir. Bu kapsamda, özellikle eğitim dünyasında, müfredatın, azınlık kültürünün de merkeze alınacağı şekilde değiştirilmesi önerileri ortaya atılmıştır (Taylor, 2005: 72-73).

Taylor’a göre; bu taleplerin geri planındaki ana düşünce, azınlık kültürlerinin değerleri hakkında öğrencileri haberdar edip onların bu kültürlerden yararlanmasını sağlamak değil, dışlanan ve aşağılanan grupların aşağılanmışlık duygusundan kurtularak kendilerine güven duymalarının sağlanmasıdır. Bundan dolayı ders programlarının değiştirilmesi ve genişletilmesi önerileri, dışlanmış grupların tanınma taleplerini karşılama amacıyla yapılmaktadır. Bu öneriler meşruiyetlerini, F.Fanon’un tanınmanın kimliği pekiştirdiği ve geliştirdiği düşüncesiyle sağlamaktadır. Buna göre; egemen güç, ezilenlere aşağılayıcı bir imaj yerleştirerek kendi tahakkümünü kurar ki ancak bu imajın yıkılmasıyla gerçek eşitlik ve özgürlük elde edilebilir. Çokkültürlü ders programlarındaki amaç da, bu aşağılayıcı imajın düzeltilmesinin sağlanmasıdır (Taylor, 2005: 74).

Çoğu zaman bu tarz taleplerin ardında yatan mantık, bütün kültürlere eşit saygı duyulması gerektiği önermesinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre, geleneksel ders programlarını oluşturanların temel aldığı yargılar çoğu zaman dar görüşlü, duyarsız ve diğer kültürleri aşağılayıcı özellikler içermektedir. Halbuki bu çarpıtıcı, dışlayıcı değer yargıları olmasa, bütün kültürlerin az çok eşit düzeyde kabul edileceği ortadadır. Taylor, bu tür talep ve önerileri ‘eşit değer önvarsayımı’ olarak nitelerken, ‘eşit değer önvarsayımı’ talebinin çok fazla abartılmaması kaydıyla desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir deyişle Taylor, bu tür taleplerin başka kültürleri inceleyip değerlendirirken benimsenmesi gereken bir önvarsayım içermesi gerektiğini ifade etmektedir. Taylor’a göre bizimkinden tamamen farklı bir kültürü, kendi yerleşik değer yargılarımızla anlayıp değerlendiremeyiz. Bu noktada, değer yargılarımızı ve diğer kültürleri değerlendirirken kullandığımız ölçütlerimizi kısmen dönüştürmemiz halinde sağlıklı bir muhakeme yürütebiliriz (Taylor, 2005: 75).

Taylor, egemen toplum ve kültürlerin azınlık kültürlerine eşit değerde olduklarına dair bir peşin hükümde bulunmaları gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, bu peşin hükmün esirgenmesi, önyargıların veya kötü niyetin sonucu olabileceği gibi, eşitliğin gözardı edilmesini de içerir. Eşitlik ilkesi gereği; ırk, kültür ayrımı yapmaksızın herkese temel insan hakları ve eşit oy verme hakkı veriliyorsa, aynı şekilde herkes, ait olduğu kültürün değer taşıdığı yönündeki peşin hükümden yararlanmalıdır. Bu peşin hükmün hak olarak talep edilmesi mantıklı iken, o kültürlerin gerçekten incelenip değerlendirildikten sonra sadece azınlığın kültürü olarak değerli olması sonucunun dayatılması ise, bir hak olarak talep edilemez (Taylor, 2005: 78).

Taylor, peşin ve zorlayıcı bir eşit tanınma talebinin kabul edilemeyeceğini söyleyerek, bunu savunan cemaatçi çokkültürcüler ile arasına mesafe koymaktadır. Ona göre, cemaatçi çokkültürcülerin inatla ve ısrarla diğer kültürleri değerlendirirken mutlaka olumlu yargılara varılmasını talep etmeleri, hegemonyacı bir yaklaşımdır. Çünkü, mevcut değer yargılarımızla diğer kültürleri olumlu bulma zorunluluğu, bizi diğer bütün uygarlıkların ve kültürlerin yargılanabileceği düşüncesine itebilir (Taylor, 2005: 79).

Sonuçta Taylor, eşit değerde tanımayı benimsemeyen hegemonyacı liberal düşünce ile etnik merkezli ölçütlere göre, her kültürün mutlaka değerli sayılması

gerektiğini savunan cemaatçi çokkültürlülük anlayışı arasında orta bir yol izlenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Ona göre, bu orta yol diğer kültürleri değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken ‘eşit değer önvaryayımı’dır. Bu önvaryayımın bir hak olarak savunulması noktasında Taylor, kültürlerin çok farklı niteliklere ve karaktere sahip çok sayıda insana uzun dönemler boyu yaşam anlamını verdiği göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısı ile azınlık kültürlerinde hâkim kültüre ters gelecek ve beğenilmeyecek şeyler olsa bile, hayranlık ve saygı uyandıracak yönler bulunduğunun kabul edilmesinin oldukça akla yatkın olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu önvaryayımına katılmamak, o kültürlerle karşı bir saygısızlıktır. Taylor, bu önvaryayımına katılıp katılmamanın sonuçta bir ahlak sorunu olduğunu ifade ederek, bu önvaryayımına katılabilmek için her insanın veya her kültürün insanlık tarihi içinde sadece çok küçük bir rol oynadığının farkında olması gerektiğini söylemektedir (Taylor, 2005: 79-80).

Taylor, bir yandan bu önvaryayımın reddinin ahlakî bir zaaf olduğunu savunurken, diğer yandan cemaatçi çokkültürcülerin eşit değer konusundaki zorlamalarının yapmacık olduğunu ve eşit değer önvaryayımı ile uyuşmadığını ifade etmektedir. Ona göre, ‘eşit değer önvaryayımı’, kültürlerin kaynaşmasını ve bunun sonucunda karşılıklı olarak düşünce ufuklarının genişlemesi ile karşılıklı kültür incelemelerinin yapılmasını gerektirmektedir. Taylor, günümüz dünyasının diğer kültürlerle bakışını değerlendirirken, cemaatçi çokkültürcülerin farkında olmadığı ‘ufukların kaynaşması’ ve karşılıklı anlayış noktasından oldukça uzakta olduğumuz değerlendirmesini yapmaktadır (Taylor, 2005: 79-80).

1.2.5. Habermas: Çokkültürlülük ve Demokratik Anayasal Yurttaşlık Katılımı

Taylor, felsefî ve ahlakî açıdan ortaya koyduğu argümanlarda, etnokültürel problemlerin çözümü için somut bir öneri ortaya koymaktan kaçınmıştır. Bütün kültürlerin birbirlerine önyargısız biçimde ‘eşit değer önvaryayımı’ ile yaklaşması gerektiğini savunarak bu şekilde kültürler arası bilgi alışverişinin yani ufukların kaynaşmasının sağlanabileceğini savunmuştur. Kymlicka ise, Kanada-Quebec’teki Fransız azınlığın ayrılıkçılık taleplerinin ortaya çıkardığı problemlerden hareketle, etnokültürel problemlerin bütün dünyada hemen hemen aynı özellikleri taşıdığını savunarak, somut çözümler önermiştir. Kymlicka’nın çözüm önerileri, liberal bir

çerçevede kalmak kaydıyla, ‘özyönetim hakkı’, ‘çoketniklilik hakkı’ gibi kollektif hakların verilmesini içermektedir.

Gerek Taylor gerekse Kymlicka’nın teorileri ve çözüm önerileri, liberal bir bakış açısı içermesine rağmen, özellikle Taylor, içinde Habermas’ın da bulunduğu bazı düşünürler tarafından liberalizmin bireysellik ilkesinin altını oyduğu iddiasıyla suçlanmışlardır. Halbuki Taylor, tanınma politikası çalışmasında, cemaatçiler ile hegemonyacı liberaller arasında yer alan ‘eşit değer önvarsayımı’na bağlı yeni bir tür liberal anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır.

Etnokültürel problemlerin çözümü kapsamında, Taylor ve Kymlicka’dan farklı bir yaklaşıma sahip olan 1929 Almanya doğumlu Habermas, cephe gerisinde görev yaptığı 2. Dünya Savaşı sonrası, Nazi totaliteryenizminin gayri insanî ve akıl dışı yüzüyle karşı karşıya gelmiştir. Bu gerçek, onun sonraki yıllarda toplumsal eşitlikten ve bireysel özgürlükten taviz vermeden, siyasette diyalogu ve akli vurgulayan, insanı ve insan haklarını el üstünde tutan eleştirel tavrında oldukça etkili olmuştur (Özbank, 2009: 6).

Habermas, klasik liberal anlayış ve cemaatçiliğin sınırlarını aşan bir çerçevede, çokkültürlülüğün ortaya çıkardığı etnik sorunlara ilişkin, sosyal ve siyasal iletişime dayalı anayasa yapımı ile çözüm bulmaya çalışmaktadır. Her ne kadar Taylor’ı eleştirse de, temel hakların, bireysel özgürlük ve özerkliğin güvence altına alınmasının ancak bireylerin kültürel grup kimliklerinin de hukuksal çerçevede güvence altına alınmasıyla sağlanabileceğini savunmaktadır. Bu hususta, Taylor ve Kymlicka ile aynı safta yer almaktadır (Şan, 2005: 95).

Kymlicka ve Taylor’ın önerdiği türden grup farkına dayalı hakların tanınmasına karşı çıkan Jürgen Habermas’a göre:

“Farklı etnik grupların ve kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arada varoluşunu sağlamak için kolektif hakların, bireyleri muhatap alan bir haklar öğretisini zorlayacak biçimde çeşitlenmesine gerek yoktur. Çünkü, kimliğin oluştuğu yaşam biçimlerinin ve geleneklerin korunması, zaten üyelerinin tanınması demektir; amaç, idari uygulamalarla bir soyu korumak değildir, olmamalıdır” (Habermas, 2005: 130).

Çokkültürlü bir toplum yapısının ortaya çıkardığı sorunlara ilişkin olarak Habermas, hegemonyacı liberal yaklaşımın azınlıklar sorununu örtbas etme eğiliminde

olduğunu belirtmektedir. Habermas'a göre bu sorun, egemen çoğunluk kültürünün kendi yaşam biçimini azınlıklara dikte etmesi ve böylece kültürel kökenleri farklı olan vatandaşları gerçek eşitlikten yoksun bırakması sonucunda demokratik toplumlarda da ortaya çıkabilir. Habermas'ın ifadesiyle, bu sorunlar, vatandaşların kimlik bilinci ile ilgili konulardır ki, demokratik bir hukuk devletinde bu konularda çoğunluğun isteği ve kararları, doğrudan azınlıklar üzerine empoze edilemez. Resmî dil, yaygın eğitim, dinî toplulukların statüsü, ceza hukuku kuralları, aile-evlilik kurumları gibi kültürel konular, tarihsel olarak çoğunluk kültürünün etkisi altında şekillenir. Örtük bir şekilde de olsa, baskın olan bu çoğunluk kültürü, cumhuriyetçi bir toplum içinde dahi hesaba alınmayan azınlıkların, çoğunluk kültürüne karşı koyacakları bir kültür savaşını başlatabilir (Habermas, 2005: 52-53).

Habermas, toplumda var olan ayrımcılığın, bireysel ve sınıfsal farklılığın kültürel tabanına yeterince duyarlı kalarak, onları da ana topluma dahil etmekle ortadan kaldırılabileceğini savunmaktadır. Çokkültürlü toplumlarda, bu problemin çok daha şiddetli olarak hissedildiğini ifade eden Habermas, demokratik bir hukuk devletinde ayrımcılığın yarattığı problemlerin, azınlığın sosyal ve siyasal sisteme dahil edilmesiyle çözülebileceğini savunur. Yani, devlet yetkilerinin işlevsel olarak yerel yönetimlere devredilmesi, kültürel özerklik güvencelerinin verilmesi ve sağlanması, azınlığı korumaya yönelik çeşitli politikalar oluşturulması gibi çözüm yollarının aranması gerektiğini ifade eder. Bu politikalar sonucunda da, belirli bölgelerde ya da belirli siyasi alanlarda, demokratik sürece katılan vatandaşların temel bütünlükleri, kültürel haklarına dokunmadan değişir.

Habermas'a göre, çokkültürcülük, tek bir siyasî toplum içinde çeşitli kültürel grupların varlığını sürdürmesini açıkça onaylamanın yanı sıra, ortak bir kültürün varlığını da gerekli kılar. Tüm kültürel grupların üyeleri, ortak bir siyasi arenada kaynakların paylaşımı için, bireysel çıkarlar kadar grup çıkarlarının da korunmasını sağlayacak ortak siyasî etik düzen üzerinde mutabık kalmalıdır (Habermas, 2005: 54).

Habermas, kültürel kimliğin tanınması noktasında Amy Gutman'ın şu savına katılmaktadır:

“Herkes tarafından tamamıyla tanınmanın altında, iki türden saygı yatmaktadır: 1-Cinsiyet, ırk ve etnik kökenden bağımsız olarak her bir bireyin kendine özgü kimliğine saygı 2- Haksızlığa uğramış grupların fazlasıyla değer verdiği kendilerine özgü davranış biçimleri, hareketleri ve dünya görüşlerine karşı olan saygı. Bu koşul, ilk etapta sosyal yaşam biçimlerinin eşleştirilmesini değil, ayırım gözetilen grup üyelerinin kimliklerini yeniden bulabileceği geleneklerde ve yaşam biçimlerinde dokunulmazlığın korunmasını öngörmektedir. Bu noktada tartışmalı olan husus, 2.koşulun her bireye gösterilen eşit saygı ilkesinden hareketle sağlanıp sağlanamayacağıdır” (Gutman, 2005: 28).

Habermas, hukuk düzenleri ve bu düzenleri oluşturan bireysel yaşam biçimlerinin, sadece temel hakların evrenselliğinin bir yansıması olarak değerlendirilmesine karşı çıkmaktadır. Habermas’a göre, hukukun hayata geçirilmesi süreci, siyasetin önemli bir parçası olarak, ancak toplumdaki bireyler ve grupların karşılıklı müzakereleri ile oluşur. Etik-politik sorunlar, siyasetin vazgeçilmez parçası olduğundan bunlarla ilgili düzenlemeler, devlete hâkim egemen ulusun kollektif kimliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, duyarsız çoğunluk kültürüne karşı hiçe sayılan azınlıkların kalkışacağı etnokültürel bir mücadeleyi başlatabilir. Bu kavrganın önüne ise, hukuk düzeninde etik tarafsızlığa yer verilmesiyle değil, temel hakların hayata geçirilmesinde izlenecek demokratik süreçlerin, hukukun ve toplumun içine etik anlayış ve bilincin işlenmesiyle geçilebilir (Habermas, 2005: 126-127).

Habermas, kültürel kimliklerin tanınmasını içeren modelini, hukuk yapımı sürecindeki vatandaşlar arası etik-politik müzakarelere dayandırmaktadır. Ona göre, belirli bir zaman içerisinde devlet kurmak için bir araya gelen kişilerden oluşan ulus, aynı zamanda bireylerin kimliklerinin olduğu kültürel yaşam biçimlerini de yansıtmaktadır. Kültür ve geleneklerin oluşturduğu kişilik yapıları, vatandaşlar arasındaki ilişki bağlamını oluşturur. Bu bağlam, vatandaşların karşılıklı etik-politik müzakereleri yürüteceği ufku belirler. Vatandaşların temel bütünlüğü değiştiğinde ufku da değişecek, dolayısıyla yeni müzakereler ve yeni sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bu gerçek, kültürel hakları tanıyan yeni devlet yapısı oluşturma yönündeki ‘tanınma talebine’ önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Habermas, 2005: 127-128).

Kendi tanınma politikasını ortaya koyan Habermas, çokkültürlü toplumlardaki tanınma politikasının, yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arda varoluşu incitilmeden, varolduğu kültürel dünyada yaşayabilme ve çocuklarını da aynı dünyada yaşatabilme

güvencesi içerdiğini söylemektedir. Yani vatandaşlara- diğer kültürleri olduğu gibi- kendi kültürlerini sorgulama, geleneklerine göre kültürlerini sürdürme ya da değiştirme fırsatını vermek olduğunu ifade etmektedir. Habermas'a göre; tanınma politikasının hukuksal güvencelerinin tek dayanağı, herkese kendi kültürel çevresinde bu fırsatı sağlama olanağı vermesidir. Bu fırsat ise, ancak yabancıları ve yabancı olmayı ayırmakla değil, aksine bu iki grup arasındaki müzakerelerle artar (Habermas, 2005: 131-132).

Özet olarak Habermas, çokkültürlü toplumlarda azınlık kültürlerinin çoğunluk kültürüyle eşit bir arada varoluşunun ancak müzakereci bir anayasa ile sağlanabileceğini öngörmektedir. Bu anayasa ve buna bağlı hukukî düzen, azınlık kültürlerinin incitilmeden kendi kültürlerini yaşayabilme ve gelecek kuşaklara aktarabilme haklarını güvence altına almalıdır. Ancak, bireysel hakların merkezî durumu göz önüne alındığında, azınlık kültürü mensuplarının, kendi kültürlerini sorgulama ve ilişki kesme hakları da mutlaka güvence altına alınmalıdır. Hukuk, azınlık kültürü ve çoğunluk kültürü arasında, bireysel hakların güvence altına alınması kaydıyla, tarafsız kalmalıdır.

Habermas'a göre, kültürlerarası farklılıkları grup hakları terminolojisi ile ön plana çıkartmak yerine bu kültürlerin farklılıklarının bilincinde olarak ortak bir şekilde uzlaşabilecekleri hukukî ve etik bir düzen yani anayasa önemsenmelidir. Farklı toplumsal gruplar, kendi çıkarlarını müzakereler yoluyla uzlaştırabilecekleri bir anayasa üzerinde mutabık kaldıkları zaman, grup hakkı kavramı önemini yitirerek anlamsızlaşacaktır.

Habermas'ın değerlendirmesinin özünde, ulus-devletin siyasî ve sosyal istikrarının korunması yatmaktadır. Habermas, grup-azınlık haklarının ön plana çıkarılması ve bunlara ilişkin devletin pozitif bir ayrımcılık yapmasına karşı çıkmaktadır. Farklı kültürlerin bir arada yaşamasının uzlaşmadan geçtiğini ve bu uzlaşmanın mutlaka müzakereler yoluyla anayasaya yansıtacağı varsayımından hareket etmektedir. Söz konusu varsayım, ekonomideki 'serbest pazar kuramı' ve Weber' in en yetenekli devlet adamlarının ve siyasi elitlerin partiler arası ve parti içi yarışma sonucu ortaya çıkacağı varsayımı ile örtüşmektedir.

Habermas'ın bahsettiği bu müzakere yoluyla farklı kültürlerin uzlaşması ve uyumu, sadece fazla iyi niyetli bir varsayıma dayanmaktadır. Söz konusu müzakere

sürecinin başarılı olması, Lijphart'ın deyimiyle 'oydaşmacı demokrasi'lerde çok daha büyük olasılıktır. Lijphart, Hollanda, Belçika ve İsviçre örneğinde olduğu gibi, keskin kamplara bölünmüş toplumlarda, çoğunluğun hâkimiyeti yerine, yürütmede toplumun bütün kesimlerinin temsil edildiği büyük koalisyonun başarılı bir demokratik yapı ortaya koyabileceğini ifade etmiştir (Lijphart, 1995: 277). Bu noktada, oydaşmacı bir demokrasi kültürüne sahip olmayan ülkelerde, özellikle çoğunluk kültürünün hâkim olduğu ve oydaşmacı bir kültürel altyapıya sahip olmayan ülkelerde, anayasa yapımında Habermas'ın öne sürdüğü başarılı bir müzakere sürecinin etkin olamayacağı açıktır.

2.BÖLÜM

KÜRT SORUNU'NUN TARİHİ KÖKLERİ

2.1. OSMANLI DEVLETİ MİLLET SİSTEMİ VE YENİ CUMHURİYET'İN VATANDAŞLIK ANLAYIŞI

Toplumların yapısal özellikleri, bir devletin nasıl şekillenip nasıl örgütleneceği hususunda belirleyici rol üstlenmektedir. Günümüzdeki görece homojen bir toplum ve kültür birliği yaratan modern ulus-devlet yapısından farklı olarak imparatorluklar, çeşitli örgütlenmelere sahip dinsel, kültürel ve etnik grupların birlikte yaşamalarının siyasal yansımaları oluşturmaktaydılar. Ulus devletin etnik ve kültürel homojenliğinin tersine, belirli özerkliğe sahip farklı dinsel, etnik ve dinsel cemaatlerin imparatorluk çerçevesi içinde birlikte yaşaması söz konusu olabiliyordu. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nun toplumsal yapısı da devletin siyasal ve örgütsel yapısını belirlemişti. Dönemin bu özelliğine uygun olarak Osmanlı toplumu, dinsel kimliklerine göre örgütlenen milletlerin gevşek sosyal bağlarla oluşturdukları bir toplumsal yapı arz etmekteydi (Akça, 2007: 57). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde farklı milletlerin siyasal ve sosyal kimlikleri, bağlı oldukları dinsel ve mezhepsel aidiyetlerine göre belirlenmekteydi. Osmanlıdaki toplumsal ve siyasal yapı, dinî kimliklerin temel alındığı 'millet' sistemine göre şekillenmiştir. Her ne kadar 'millet', dinî bir kavram olup bütün İslam ümmetini kapsayan bir anlamı olsa da, Osmanlı Devleti'nde cemaatlerin dinsel temeller üzerinde şekillenen sosyal ve siyasî yapısını ifade etmede kullanılıyordu (Eryılmaz, 1999: 236-241).

2.1.1. Osmanlı Devleti Millet Sistemi

Osmanlı 'Millet Sistemi'nde, dinî temel üzerine örgütlenen topluluklara kendi kendilerini yönetme anlamında belirli derecede özerklik tanınmaktaydı. Bu sistemde, sosyal ve siyasal yapının belkemiğini, etnik ve kültürel kimliklerinden bağımsız sünnî Müslümanlar oluşturmaktaydı. Osmanlı 'Millet Sistemi', modern manadaki ulus kavramından farklı bir yapı arz ederek dinsel içerikli bir sosyal yapılanma ve siyasal rejimi ifade etmekteydi (Küçük, 2006: 375-377). Sosyal yapıdaki çoğunluğu oluşturan 'millet-i hâkime', sünnî Müslümanlardan oluşmakta ve devletin yönetim erkini elinde bulundurmaktaydı. Sünnî Müslümanlar haricindeki Hristiyan ve Yahudiler ise, zimmet

ehli olarak kabul edilmekteydiler. Bu gruplar, din-vicdan özgürlüğüne sahip oldukları gibi kendi kültür ve inanç sistemleri doğrultusunda eğitim ve hukuk alanında devletten bağımsız belirli özerkliğe sahiptiler.

Bu anlamda Osmanlılar, çokuluslu ve çokkültürlü bir devlet olarak sahip oldukları Türk İslam medeniyetinin değerler bütünüyle, o dönemde 'öteki' ile birlikte yaşama hususunda başarılı örnekler sunmuşlardır. Kültürel ve dinî farklılıklara karşı Osmanlı politikası; zimmî grupların zimmet sözleşmesi ile devlet otoritesini tanımaları ve bunun gereklerini yerine getirmeleri kaydıyla, kültürel ve dinî asimilasyondan ziyade coğrafi bir entegrasyon modelini içermekteydi (Eryılmaz, 1999: 238)

Türk-İslam yönetim geleneği, teb'a ve hükümdar arasındaki ilişkilerin mutlak egemenlik ve tahakkümden ziyade karşılıklı hak ve sorumluluklar çerçevesinde şekillendirilmesini benimsemiştir. Bu gelenek doğrultusunda Osmanlı Devleti; aslı unsur olarak kabul edilmeyen zimmîlere devlet otoritesini kabul etme, vergi ve diğer yükümlülüklerini yerine getirme ile siyasal ve bürokratik yaşama müdahil olmama karşılığında, dinî ve kültürel yaşamlarında oldukça geniş özerklik ve özgürlük vermiştir. Zimmet uygulamasındaki esas; kitap sahibi gayrimüslimlerin ülkelerindeki İslam hâkimiyetine karşı direnişte bulunmamaları koşuluyla, İslamın siyasal üstünlüğünü tanımak ve bunun sonucunda da cemaat olarak varlığını devam ettirip miras, aile, nüfus, eğitim alanları ile bazı idarî, malî ve hukukî alanlarda özerkliğe sahip olmalarını ifade etmektedir (Somel, 1997: 72) . Bu kapsamda, gayrimüslimlerle ilgili olarak adalet, hoşgörü ve kanunlara riayet hususları, Osmanlı yönetiminin temel ilkeleri olarak ön plana çıkmaktadır. Belirli bir sistematığe sahip olması ve devlet kontrolünde yürütülmesi dahilinde 'Millet Sistemi', İstanbul'un fethinden sonra kilise örgütlenmelerinin devlet tarafından yapılandırılması ile ortaya çıkmıştır (Adıyeke, 1999: 255).

Bu dönemde, gayrimüslim cemaatlerin sosyal ve siyasal yaşamdaki rolleri, kanunlarla belirlenmiştir. Siyasal yaşam ve yönetimde gayrimüslimlerin rolleri kısıtlanırken, her ayrı dinî grup ve mezhebin ekonomik, hukukî, dinî ve kültürel kimlikleri tanınmış, korunmuş ve desteklenmiştir. Bu sistemin oluşturulmasının geri planında müslüman toplumu korumak gibi dinî nedenler yatsa da, gayrimüslimlerin devlete bağlılığının sağlanması, vergi gelirlerinin artırılması ve dış politikada avantajlar

elde edilmesi gibi siyasal ve ekonomik hususlar da göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim İstanbul'un fethinden sonra Ortodoks kilisesinin desteklenmesi, Katolik dünyaya karşı bir koz olarak kullanıldığı gibi Ortodoks teb'a'nın bağlılıklarının artırılması da amaçlanmıştır (Akça, 2007: 58) .

'Millet Sistemi'nde; gayrimüslim azınlıkların siyasal ve idarî alandaki rolleri, siyasal karar alma mekanizması, güvenlik ve asayiş, askerlik ile maliye alanları dışında tutulmuştur. Bunun yanı sıra eğitim, haberleşme, adalet, nüfus ve dinî hayatın düzenlenmesinde, millet örgütlenmeleri geniş bir özerkliğe sahip kılınmışlardır. Bu örgütlenmelerin başındaki dinî liderler, hem ruhanî hem de idarî otoriteye sahip olarak cemaatlerini devlet katında temsil etmekteydiler (Eryılmaz, 1999: 237). Ancak, dinî liderlerin kendi cemaatleri üzerindeki otoriteleri, tamamen devlet denetiminden bağımsız değildi. Osmanlı Devleti, cemaatin ruhanî lideri ile kurulan ilişki çerçevesinde gayrimüslim azınlıkları kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda, gayrimüslim teb'anın haklarının dinî liderlerin istismarına karşı korumasına da önem vermiş ve bu doğrultuda dinî liderlerin icraatlarını gözlem ve kontrol altında tutmuştur. Dinî liderlerinin atanması karşılığında devlet, cemaatlerden belli bir maddi bedel talep etmekteydi. Bu bedel karşılığında dinî lider, topluluğu üzerinde dinî, idarî, hukukî ve malî otorite kullanma hakkını elde ediyordu. Devlet, verginin toplanmasını dinî liderler aracılığı kontrol ederek verginin belli bir kısmının devlete aktarılmasını zorunlu koşarken, vergi oranlarını da belirlemekteydi. Her ne kadar cemaatlere geniş özgürlükler ve özerklik verilmiş olsa da, gayrimüslim teb'anın haklarının korunması için ruhanî liderlerin hukukî ve adlî yetkilerinin sınırları açıkça belirlenmişti (Akça, 2007: 58-59).

Gayrimüslim teb'anın haklarının kendi yöneticilerine karşı korunması yanı sıra devlet yöneticileri, bürokratlar ve 'millet-i hâkime' karşısında da korunmasına büyük önem verilmiş olup, gayrimüslim teb'anın haklarını adlî mercilerde araması hakkı titizlikle uygulanmıştır. Adaletin sağlanması hususunda, gayrimüslim azınlıkların adalet sistemine duyduğu güvenin göstergesi olarak Kıbrıs gibi iki toplumlu bölgelerde gayrimüslimlerin kendi cemaat mahkemelerinin yetki alanına giren bazı ihtilafları şer'i mahkemelere getirmesi gösterilebilir (Çiçek, 1999: 334-350). Osmanlı adalet sisteminin hakkaniyetle işlemesi, gayrimüslim azınlıkların Müslüman çoğunluk karşısında

haksızlıklara uğramasını engellemiş ve azınlıkların devlete bağlılıklarını pekiştirerek bir arada yaşama ve hoşgörü kültürünün yerleşmesine imkân tanımıştır.

Gayrimüslim azınlıkların devletle olan ilişkilerinin ait oldukları dinsel cemaatler vasıtası ile yürütülmesi, dinî hiyerarşide üstte yer alan cemaatin azınlıktaki cemaatleri dönüştürüp asimile etmelerine yol açacak bir yapıya sahip olmadığı gibi bu minvaldeki uygulamaları da engellenmiştir. Osmanlı milletleri, geleneksel yapı kendi kültürel dokuları ve toplumsallık bütünlüklerini koruyabilecek haklara ve imkânlarla sahip olmakla birlikte, Osmanlı Türk kültürü ile içtimaî, iktisadî ve kültürel alanlarda yoğun bir alışveriş ve etkileşim içerisindeydiler. Bu milletlerden bazılarının Türkçe konuşması, müzik, yemek gibi alanlarda Türk kültüründen etkilenmeleri bir asimilasyon politikasının sonucu olarak addedilemez. Toplumun dinsel bir sistematik milletlere ayrılması, sosyal karmaşanın önlenmesi ve politik amaçlar çerçevesinde planlanmıştır. Dolayısıyla, farklılıkların ön plana çıkartılması yoluyla azınlıkların ötekileştirilerek asimile edilmesi söz konusu değildir. Aksine, farklı olanın dinî ve kültürel kimliğine saygı çerçevesinde, hoşgörüye dayalı toplumsal bir arada yaşama kültürü geliştirilmiş ve bu kültür devlet tarafından kurumsal olarak desteklenmiştir (Akça, 2007: 59)

Osmanlı ‘Millet Sistemi’nde, Müslümanlardan oluşan ana unsurun ‘millet-i hâkime’ olarak ele alınması ve gayrimüslim teb’anın millet-i mahkûme olarak ele alınması, günümüz siyasî ahlak anlayışı açısından kabul edilemez görünse de, içerik ve uygulaması hiçbir zaman o denli ürkütücü olmamıştır. Siyasî ve idarî egemenliğin Müslüman Türk topluluğunda bulunmasına rağmen, diğer etnik ve dinî gruplara karşı ne fiilî ne de hukukî üstünlüğüne ilişkin fikir ve uygulamalarının yaşanmadığı açıkça görülmektedir (Öğün, 1997: 214). Bu hususta, 1877’deki gerek Mebusan Meclisi’nin gerekse Vilayet Meclislerinin, o zamanın çokuluslu ve çokkültürlü Avusturya ve Rusya İmparatorluklarının şoven milliyetçilik içeren siyasî ve bürokratik yapılarının aksine kompleksiz bir etnik çeşitlilik içeren yapısı, delil olarak gösterilebilir (Öğün, 1997: 214-215). Dolayısıyla, hâkim millet kültürünün milliyetçi yapılanmaları engelleyen ve sadece sosyal bir prestij içeren bir öze sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda, Osmanlı Devleti’nin milliyetçi bir bakış açısıyla anlaşılamayacağı ve devletin, Müslüman unsurların gayrimüslim unsurlar üzerinde tahakküm tesis etmeye yarayan bir aygıt olmadığı net bir şekilde görülmektedir (Öğün, 1997: 214-215).

Günümüzün önde gelen liberal çokkültürlülük savunucularından Kymlicka, hoşgörü ve bir arada yaşamaya dayanan ve azınlıklara özyönetim hakları veren Osmanlı ‘Millet Sistemi’ni, çokkültürlü toplumlar için önemli bir referans ve azınlık hakları için önemli bir model olarak değerlendirmektedir. Çokkültürlü toplumların bir arada yaşaması için liberal bir teori geliştiren Kymlicka’nın ‘Millet Sistemi’ni değerlendirmesinin ele alınması önemlidir.

Kymlicka; Osmanlı Devleti’nin, fetihler sonucu değişen toplumsal yapının istikrarını korumak ve fethedilen yerlerdeki yerli halkların sadakatini sağlamak amacıyla yeni bir toplumsal ve idarî sistem kurmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Kymlicka’ya göre; Osmanlı Devleti, sosyopolitik istikrarın sürdürülmesi adına, azınlıkları kültürel kimlikleri ile birlikte özyönetimli cemaatler olarak tanımış ve kültürlerini yaşatmak ve geliştirmek üzere devletin destek olduğu ‘Millet Sistemi’ni oluşturmuştur (Kymlicka, 1998: 240).

Kymlicka, değerlendirmesinin sonucunda, Osmanlı ‘Millet Sistemi’ni genel olarak insancıl, grup farklılıklarına karşı hoşgörülü ve istikrarlı olarak günümüz çokkültürlü toplumlarına bir model olarak sunulabileceğini düşünmektedir (Kymlicka, 1998: 240-241). ‘Millet Sistemi’ hakkında Braude ve Lewis’in kaydettiği gibi; Osmanlılar neredeyse beşyüzyıl boyunca tarihte eşi görülmemiş derecede çeşitliliğe sahip bir devleti yönetmişlerdir. Bu çok dinli ve çoketnikli toplum yapısında Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler kendi ayrı kültürlerini zenginleştirme imkânını bularak yan yana ibadet edip çalışmışlar ve barış içinde yaşamışlardır (Kymlicka, 1998: 241).

Kymlicka ile Braude ve Lewis’in olumlu değerlendirmelerine katılmayan, Osmanlı ‘Millet Sistemi’nin teokratik bir yapıya ve dinî dogmalara dayandığından hareketle, Osmanlı’da despotizmin varlığını öne süren analizler de mevcuttur. Bu yaklaşıma karşı, Kymlicka’nın ‘Millet Sistemi’ hakkındaki değerlendirmelerini destekler mahiyette, adalet kavramına dayanan İslam hukukunun sultanların mutlak tahakkümünü sınırlayan bir işlev gördüğünü iddia eden karşıt görüşler ileri sürülmüştür. Kadioğlu, bu görüşlere örnek olarak; Mardin’in, Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan merkezîleşme hamleleri çerçevesinde, merkezî devlet ve yöneticilerinin özellikle Müslüman azınlıklar tarafından adaletsizliğin temsilcileri olarak görülmelerine

karşın, ‘adalet söylemi’nin ve talebinin İslam diniyle ilişkilendirildiği tespitini aktarmaktadır (Kadioğlu, 2008: 40).

Kymlicka, bu hoşgörülü sistemin kendi devri için azınlıklara geniş bir özerklik sunduğunu belirtse de, günümüz liberal ilkeleri göz önüne alındığında bireysel inanç özgürlüğünü kısıtlayan bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü bu sistemde, bireyler üzerindeki cemaat baskısı meşru görüldüğü gibi bu baskıyı engelleyecek bir mekanizma mevcut değildir. Dinsel cemaatler içinde sapkınlara, muhalefete izin verilmiyor ve özellikle Müslümanların kendi inançlarını değiştirmelerine kesinlikle izin verilmiyordu. Bu açıdan bakıldığında Kymlicka, ‘Millet Sistemi’ni teokratik toplumların bir federasyonu şeklinde nitelendirmektedir. Ona göre, her ne kadar devlet, azınlık gruplarının kültürel kimliklerini tanıyıp baskı ve asimilasyon uygulamasa da, bu sistemin temelinde liberal düşüncenin ön plana çıkardığı bireysel özerkliği dikkate almayan ataerkil bir toplumsal yapı yatmaktaydı ve çeşitli milletler dinsel ortodoksilerinin gücü oranında farklılaşmaktaydı (Kymlicka, 1998: 241).

Özellikle 19. yüzyılda, Fransız Devrimi’nin sonucu ortaya çıkan ulusçuluk ve özgürlük ilkeleri doğrultusunda bazı Osmanlı milletleri, liberal reformcuların önderliğinde dinî otoriteye karşı anayasal kısıtlar getirmeyi amaçlayarak, mevcut teokratik yapıyı çeşitli ulusal grupların liberal demokratik özyönetimine dayanan seküler bir yapıya dönüştürmeye çalışmışlardır. Bu gelişmelere rağmen yine de, Osmanlı Devleti’nde bireylerin dinsel öğretileri sorgulama ve reddetme özgürlükleri üzerinde önemli kısıtlamalar mevcuttu. Osmanlı ‘Millet Sistemi’nde, çeşitli dinlerin bir arada barış içinde yaşayabilecekleri dinsel hoşgörü mevcutken, dinsel hoşgürüden tamamen farklı olan bireysel inanç özgürlüğü benimsenmemiştir (Kymlicka, 1998: 241).

Osmanlı ‘Millet Sistemi’nde, günümüz vatandaşlık algısından farklı olarak kendi çağının gelenekleri doğrultusunda bireysel mensubiyetten ziyade cemaatsal mensubiyet esas alınmıştır. Devlet, sosyal ve siyasal yaşamda bireyi değil, bireye toplumsal ve siyasî statü kazandıran cemaatleri muhatap olarak kabul etmiştir. Bu yönetim sistemi, farklı unsurlardan oluşan imparatorluğun sosyal ve siyasal birliğinin sağlanmasında oldukça işlevsel bir rol oynamıştır (Akça, 2007: 60). Karpat, ‘Millet

Sistemi'nin anakronik bir şekilde, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçiliğin özellikle gayrimüslim azınlıklar içinde taraftar bulmasına zemin hazırladığını iddia etmektedir. Ona göre, 'Millet Sistemi' içerisinde özerk eğitim sistemine sahip olan ve kendi dillerini konuşan gayrimüslim azınlıklar, Fransız Devrimi'nin yarattığı ulus ideali doğrultusunda müesses nizama saldırmakta ve bağımsızlık talep etmekteydiler (Karpaz, 2009: 36).

2.1.2. Osmanlı Millet Sisteminin Yıkılması ve Yeni Vatandaşlık Tanımı Arayışları

19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı temel sorun, uyruklarını bir toprağa bağlamaktı. 2. Mahmut dönemindeki reformlar öncesinde, Osmanlı toplumu, belli bir toprak veya dille özdeşleşmekten ziyade inanç birliği yoluyla birbirlerine bağlıydı. Toplumu bir arada tutan güç ise, saltanat ve devlet olgusuydu. Müslümanlar, Osmanlı Devleti'ni inançlarıyla eşanlı olarak görmekte ve din-ü devlet olarak savunarak bağlılıklarını sunmaktaydılar (Karpaz, 2009: 22). Ancak, Osmanlı'daki gayrimüslim azınlıklar, Hristiyanlığın milliyetçiliğin bir parçası haline gelmesiyle farklı bir inanca sahip hükümdarın ve devletin meşruluğunu sorgulamaya başlamışlardır (Karpaz, 2009: 23) .

Bu gelişmelerin yarattığı Osmanlı 'Millet Sistemi'ndeki değişim süreci, Avrupa'daki kapitalist düzenin ürünü olan ulus-devlet anlayışının ve yapısının, 3. Selim döneminden itibaren gittikçe artan derecede siyasal ve ekonomik merkezîleşmeyle Osmanlı Devleti'ndeki yansımından başka bir şey değildi (Hülür ve Akça, 2007: 311). Kapitalizm, sanayileşme ve modernleşme ile ulus-devlet yapısının bir model olarak kabul edilmesi, eski dönemdeki devlet ve teb'a arasındaki gevşek ilişkiyi, merkezî devlet ve vatandaş ilişkisinin düzenlendiği hukuk düzlemine kaydirmiştir (Hülür ve Akça: 312).

Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımı, çokuluslu imparatorlukları değişime zorlamış ve bu imparatorluklar içinden birçok ulusun kendi millî devletini kurma taleplerini tetikleyen bir rol üstlenmiştir. Parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya kalan imparatorluklar, mevcut sosyal yapıyı homojenize ederek siyasî ve idarî yapıyı merkezîleştirmeye çalışırken bir yandan da parçalanmamak için çokkültürlü sosyal yapının gereği olan coğrafi ve idarî özerklikleri sürdürmüşlerdir. Bu noktada, ne

tam anlamıyla homojen toplum yapısına sahip merkezi bir ulus devlet olabilmişler ne de eski sosyal ve siyasal yapılarını devam ettirebilmişlerdir (Demirci, 2008: 192).

Fransız Devrimi'nin tüm Avrupa'ya yaydığı milliyetçilik dalgası, Osmanlı 'Millet Sistemi'nin özerk yapısı gereği, zaten Balkanlarda mevcut bulunan örtük devlet yapıları -kilise, dil, edebiyat, ortak tarih ve bağımsızlık idealleriyle- Osmanlı Devleti'ni dönüştürerek Osmanlı modernleşmesini hızlandırmış hem de devleti parçalayıp yeni ulus-devletlerin oluşmasının önünü açmıştır (Aksakal, 2010: 250). Milliyetçilik akımının doğurduğu ayrılıkçılık hareketlerinden Osmanlı Devleti de etkilenmiş ve parçalanmayı önlemek için mevcut sosyal ve siyasî yapıyı değiştirecek modernleşme politikalarını benimsemiştir. Bu gelişmeler sonucunda, Osmanlı Devleti'nin etnik kökenleri dışarıda bırakan bir arada yaşama modeli olan 'Millet Sistemi', 19. asırdan itibaren çözülmeye başlamıştır (Demirci, 2008: 192).

19. yüzyılda üretim, ticaret ve bilginin yaygınlaşması ile birlikte Batıdaki sanayi devrimi ve bunun yarattığı şehirleşme akımı, Osmanlı'nın geleneksel toplum yapısını da etkilemiştir. Sanayileşme ve Fransız Devrimi'nin yarattığı milliyetçilik akımı, Osmanlı'daki Hristiyan azınlıklar üzerinde ciddi etkiler yaratmış ve geleneksel olarak din ve mezhep temelinde örgütlenen Osmanlı toplum yapısı ve ilişkiler sistemi sorgulanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, sosyal ve siyasal yaşamın temelini tehdit eden bu gelişmelere karşı, geleneksel 'Millet Sistemi' ve teb'a anlayışından vazgeçerek bütün vatandaşlarını hak ve sorumluluklar bağlamında eşitleyen laik ve toprak esasına dayalı yeni vatandaşlık modelini benimsemiştir. Bu doğrultuda, nisbeten seküler sayılabilecek sosyal ve siyasal reformlar hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Akça, 2007: 60).

19. yüzyıldaki modernleşme süreci, 'Tanzimat dönemi' olarak nitelendirilmiş olup, bu dönemde, sosyopolitik alanda devleti bir arada tutacak birçok reform hayata geçirilmiştir. Tanzimat ile birlikte Osmanlı bürokrasisi, devleti ve teb'ayı medenîleştirmeyi amaçlayan, 'terakki', 'kanun ve nizam' ile 'medeniyet-i beşeriye' kavramlarıyla ifade edilen bir misyon benimsemiştir (Somel, 1997: 75). Osmanlı bürokrasisi, diğer deyişle Tanzimat paşaları, yeni bir bütünlük yaratma arzusu ile hareket ederek 'bütünlük içinde çeşitliliği' içeren ve Tanzimat öncesi hiçbir karşılığı

olmayan, farklılıkları göz ardı eden seküler bir Osmanlı kimliği yaratmaya çalışmışlardır (Demirci, 2008: 192).

‘Millet Sistemi’nden farklı olarak bu yeni anlayışta devlet, her cemaatin dinî liderleriyle muhatap olmak yerine yönetilenlerle doğrudan ilişki kurmayı seçmiş yani modern vatandaşlık anlayışına doğru adımlar atılmıştır. Böylece, devletten ulusa doğru şekillenen politik bir yeniden yapılanma süreci dahilinde modern ulus-devlete özenilerek türdeş hukukî çerçeve içinde anayasal bir siyasal yapı oluşturulmak istenmiştir. ‘Millet Sistemi’nden farklı modern anayasal vatandaşlık çerçevesinde, bütün uyruklar türdeş anlamda vatandaş kabul edilmiş ve bütünleşmeyi sağlayacak şekilde, bütün vatandaşların siyasal hayata katılmaları yönünde adımlar atılmıştır (Mardin,1990: 109-135) .

Tanzimat dönemi reformları ve 2. Meşrutiyet’in öngördüğü siyasal değişim, ayrılmış bir toplumdaki toplumsal birliğe ve mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişin temelini oluşturacak siyasal yapının ortaya çıkmasını öngörürken, bu siyasal alanın ana figürü olan yeni vatandaş algısının da yaratılmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yapılan hukukî reformlar ile yeni siyasal özne olan vatandaş ile devlet arasında hukukî ve siyasî ilişkinin kuralları belirlenmiştir (Üstel, 2001: 168). Vatandaşlık anlayışının dönüşümündeki temel amaçlardan bir diğeri; modern milliyetçilik akımlarının tehdidi altındaki sosyal yapının ortak vatandaşlık algısı çerçevesinde nisbeten homojen bir siyasal topluma dönüştürülmesiyle, olası parçalanmanın engellenmesidir (Öğün, 1995: 21).

‘Millet Sistemi’nde, devlet tarafından atanan cemaat liderleri hem kendi cemaatlerinin çıkarlarını düşünen kimseler hem de devletin çıkarlarını gözeten gelenekçi kimseler arasından seçiliyordu. Tanzimat reformlarının başlangıcı olan ‘Islahat Fermanı’ ile birlikte, cemaatlerin gerek devletle olan ilişkilerinde gerekse kendi iç işlerinde, dinî liderlerin yanı sıra seküler meclis ve temsilcileri de rol oynamaya başlamıştır. Söz konusu din dışı unsurların, yönetimde katılımcı rol oynamaya başlaması, azınlık cemaatleri içerisinde gittikçe güçlenen ulusçuluk dinamiklerinin önemli bir halkasını oluşturmuştur (Eryılmaz, 1990: 113-114).

Tanzimat dönemindeki sosyal ve ekonomik reformların bir diğer neticesi, özellikle gayrimüslim azınlıklar içerisinde güçlü bir burjuvazinin ortaya çıkmaya

başlamasıdır. Bunun yanı sıra, taşra eşrafının merkezî yönetimin tahakkümünü kırdığı ayân hareketi ile sosyal ve siyasal yaşamda daha fazla söz sahibi olmaya başlaması, Osmanlı ‘Millet Sistemi’nin parçalanmasını hızlandırmıştır. Ayân hareketi ile merkezî yönetimden kazanılan özerklik ve azınlık burjuvazisinin güçlenmesi, gayrimüslim azınlıklar içinde bağımsızlık düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Akça, 2007: 60).

‘Millet Sistemi’nin parçalanmasındaki bir diğer önemli unsur da, azınlık kiliselerinin cemaatlerini milliyetçilik bağlamında harekete geçirmelidir (Karpat, 2009: 20). ‘Millet Sistemi’ içerisinde gayrimüslim azınlıkların kendi kimlik ve kültürlerini koruyabilmiş olmalarının en önemli dayanaklarından birisi, eğitim özerkliği dahilinde kendi dillerini serbestçe kullanmalarıdır. Bu dil farklılığı, milliyetçilik akımlarını yaygınlaştırarak azınlıkların ulusal bilincinin canlandırılmasını sağlamış ve ayrılıkçılık hareketlerinin düşünsel temellerini oluşturmuştur (Akça, 2007: 61).

Ortaçağın şartlarına göre, dinsel farklılıklar temeline göre yapılandırılan ‘Millet Sistemi’nin tartışılmaz işlevselliği, milliyetçilik akımları ile birlikte işlevini yitirmiş ve toplumsal birlikteliği sağlamakta yetersiz kalmıştır. Modernizmin yarattığı milliyetçilik akımları karşısında Osmanlı ‘Millet Sistemi’, farklı milletleri ortak ülküler etrafında birleştirmekte başarısız olmuştur. Ortak ülküler etrafında ulusal birliğin sağlanması bir yana, geleneksel ‘Millet Sistemi’nde teb’anın ayrımcı yaklaşım ile ele alınması, toplumsal bölünmenin altyapısını oluşturmuştur (Akça, 2007: 62).

Osmanlı ‘Millet Sistemi’nin çözülmeye başlaması, 2. Mahmut döneminden itibaren başlayan ve Tanzimat döneminde hız kazanan reformlar ile farklılıkları yeni değerler etrafında bütünleştirme çabalarını gündeme getirmiştir. Devletin sosyal ve siyasal yapısını tehdit eden bu gelişmelere karşı, bütün Osmanlı vatandaşlarını aynı hak ve sorumluluklar etrafında bütünleştiren ‘Osmanlıcılık’ politikası ile karşılık verilmeye çalışılmıştır.

2.1.2.1. Osmanlıcılık politikası

Osmanlı’nın çokkültürlü sosyal yapısı, milliyetçiliğin yarattığı sorunlar ile tehdit edildiğinde ilk başvurulan tedbir, millî kimlik taleplerini bastırarak bir üst kimlik olan ‘Osmanlı politik kimliği’ yaratma gayretleri olmuştur (Öğün, 1997: 216). O günlere

kadar, sadece hanedanı temsil eden Osmanlılık kimliği, Tanzimat paşaları tarafından yukarıdan aşağıya seferber edilerek, çoketnikli ve çokkültürlü yapıları birbirine yapıştıracak sosyo-politik bir bağ olarak empoze edilmeye çalışılmıştır (Öğün, 1997: 216).

Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı milliyetler ve parçalanma sorununa ilişkin olarak Osmanlı elitleri, yapısal değişim ve dönüşüm süreci başlatmışlardır. Tanzimat'la başlayan ve giderek hız kazanan bu değişim sürecinde ilk olarak, temel amacı imparatorluğun ayrışmasını engellemek olan Osmanlılık ya da Osmanlılık olarak adlandırılan reform politikaları devreye sokulmuştur. Yapılan adlandırmadan da anlaşılacağı gibi, Osmanlılık düşüncesi ve buna dayandırılan reform ve politikalar, milliyetçiliğin getirdiği modern ulus ve ortak kimlik temelinden yoksun olarak daha çok yapay ve tepeden inmeci bir proje olarak ortaya çıkmıştır (Yetim, 2008: 65) .

Başlangıçta ülkenin birliğini sağlamaya yönelik bir adım olarak başlayan Osmanlılık politikaları, modern ulus-devlet yapısının en önemli unsurlarından üniter ve laik devletin kurulması için gerekli bir kavram olarak değerlendirilebilir. Osmanlılık kavramı, Avrupa ulus-devletlerinde olduğu gibi, devlete olan aidiyet ve sadakati, dinî ve etnik farklılıkların göz ardı edildiği yeni bir sosyopolitik yapıya dayandırmak amacıyla ortaya konulmuştur (Karpas, 2009: 22).

19. asırda, Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim vatandaşların meselelerini uluslararası bir mesele haline getirmesi ve milliyetçilik düşüncesinin imparatorluğun gayrimüslim azınlıkları arasında yayılması, merkezîleşme reformlarıyla korunmaya çalışılan siyasal bütünlüğü tehdit eder hale gelmişti. Bu aşamada devlet, Tanzimat reformları olarak nitelendirilen ve vatandaşları etnik köken, din ve dil ayrımı yapmadan hukuk önünde eşit vatandaş sayan yeni kanunlar çıkarmıştır. Tanzimat öncesinde hiçbir karşılığı olmayan Osmanlı kimliği, halkın modern manadaki ilk siyasal kimliği olarak, 1869 Vatandaşlık Kanunu ile oluşmuştur (Demirci, 2008: 192). Bu kanun ve diğer reform hamleleri ile Osmanlı'nın çokkültürlü sosyopolitik yapısını tehdit eden millî kimlik taleplerine karşı, Osmanlılık adı altında yeni bir politik kimlik yaratılmaya çalışılmıştır (Öğün,1997: 217).

Osmanlılık kimliğinin muhayyel ortak bir kimlik olarak günlük hayatta karşılığı bulunmadığı gibi, bu kimliği siyasal yaşama taşıyacak süreç ve mekanizmaların

olmaması, Osmanlılık kimliğinin yapay ve yüzeysel olarak kalmasına ve milletler tarafından içselleştirilmemesine yol açmıştır (Aksakal, 2010: 217). Tanzimat paşalarının tasavvur ettiği Osmanlı kimliği, din, dil ve etnik kökenden bağımsız her bir unsurun İmparatorluğa ve İmparatorluğun koruyucusu olan hanedana sadakat duyacağı hayalî bir cemaat düşüncesine dayanmaktadır (Keyder, 2004: 70). İşin esasında milliyetçilik düşüncesi, Anderson'un deyimiyle hayalî bir cemaat kurgusuna (Anderson, 1993: 18-22) dayanan bir ortak kimlik algılamasıdır. Dolayısı ile saf bir millî kimliğin varlığı iddia edilemeyeceği gibi, Osmanlılık politikalarının başarısız olmasının sebebi de Osmanlı kimliğinin saf bir kimlik olmaması değil, Osmanlı yaşayış kültürünün farklılıklar üzerine inşâ edilmesi ve kamusal hayatın halka büyük ölçüde kapalı tutularak son derece sınırlı olmasıdır (Öğün, 1997: 217).

Şerif Mardin'e göre, Osmanlı daki aydın despotizminin başlattığı modernleşme hamlesi olan Tanzimat, Avrupa'da ortaya çıkan Kameralizm düşüncesinin Osmanlı devletindeki hayata geçirilmiş halidir (Mardin, 1997: 12). Kameralizmde devletin görevi, teb'aya eğitim ve serbest ticaret olanakları sağlamak ve teb'ayı birey haline getirmektir. Kameralizm; aydın despotizmi hâkimiyetinde, ortaçağın sosyal, ekonomik ve siyasal yapılanmasının merkezî devlet eliyle dönüştürülmesini içeren bir harekettir. Bu düşünce, Fransız Devrimi ile birlikte ulus-devletin kurulmasına yol açarak *ancien regime*'nin bütün kurumlarını değiştirmiştir. Bunun sonucunda birey haline gelen teb'a, devlete hukuk kuralları ile bağlanmış ve yasal kurumlar vasıtası ile devletle ilişki kurmaya başlamıştır. Kameralizm düşüncesinde, merkezî devlet yapısı ile birlikte artan ticaret ve zenginleşen bireyden alınan vergilerle, devletin bütün kurumlarının güçlendirilmesi ve farklılıklarının kaldırılması ile birlikte toplumsal birlikteliğin sağlanması amaçlanmaktaydı (Mardin, 1997: 83). Kameralizmi başlatan Avrupa'daki aydınların söz konusu tespit ve politikaları, devletin ve toplumun parçalanmasını önlemek isteyen Tanzimat paşalarını, kameralist politikaları uygulamaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, tüm Tanzimat reformları içerisinde kameralist düşüncenin etkilerini görmek mümkündür (Akça, 2007: 63).

Öğün'e göre, devleti bütün unsurlarıyla modernize etme amacını güden Tanzimat reformlarının ardında Avrupa'daki burjuva sınıfı desteği gibi güçlü bir toplumsal destek bulunmadığı için, tam olarak başarıya ulaşamamış ve eksik kalmıştır (Öğün, 1997: 218). Akça ise, vatan temelinde birlik sağlamayı amaçlayan Tanzimat

reformlarının toplumsal hafıza ve zeminde karşılığı olmadığı için başarısız olduğunu savunmaktadır (Akça, 2007: 63). Bu hususta Karpat, Tanzimatla birlikte yerleştirilmek istenen Osmanlı kimliğinin, kişilerin din, dil ve soy gibi temel kimliklerini görmezden geldiği için başarısız olduğunu, nitekim Hristiyanların Osmanlı kimliğini bir nevî asimilasyon politikası olarak gördükleri için kesinlikle benimsemediklerini savunmaktadır (Karpat, 2009: 66-67). Hristiyanların aksine Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Anadolu'da yaşayan Müslümanlar, Osmanlı kimliğini siyasî bir kimlik olarak benimsemişlerdir. Müslüman unsurlar arasında kanunların eşit olarak uygulanması, dil ve etnik farklılıkları göz ardı eden din çerçevesinde hareket eden ortak bir tarihi kökene sahip Osmanlı kimliğinin temelini oluşturmuştur (Karpat, 2009: 67). Karpat'a göre, 19. yüzyılda devlet politikası haline gelen Osmanlıcılık, aslında tarihte oluşmuş fakat şuur altında yaşamış tarihsel ve kültürel Osmanlı kimliğini bilinçli bir kimlik haline sokmuştur. Bu haliyle Osmanlılık kimliği, Müslümanlar arasında geniş kabul görmüştür (Karpat, 2009: 67) .

Öğün'e göre; Tanzimat modernizasyonu, modern devlet kurma sürecinin hayli başarısız ama devlet kurma projesi noktasında en katıksız örneklerindedir (Öğün, 1997: 218-219). Ona göre bu durum, Tanzimat paşalarının Osmanlı bağı üzerinden şekillenmesini bekledikleri 'uhuvvet-i siyasiye'nin başarısız olması sonucunda karşı karşıya kaldıkları beklenmeyen bir sonuçtur. Modernleşme çabalarının tepeden inmece ve baskıcı bir devlet kurma sürecinde ilerlemesi, Osmanlı kimliğini destekleyecek halk söylemi bulunmaması, motor vazifesi görecek bir burjuva sınıfının olmaması nedenleriyle bu dönemde, 'ortak ulusal kimlik' yaratılamamıştır (Öğün, 1997: 219). Ortak ulusal kimliğin yaratılması noktasındaki esas sorun, halk ya da millet mistifikasyonu ile ortak kültürel kimlik ve manevî bağın nasıl sağlanabileceğidir.

Ortak manevî bağ hususunda Namık Kemal, Osmanlılık-Müslümanlık kimlik terkinin savunucusu olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu noktada, 'Vatan yahut Silistre' isimli eseri, Osmanlılık-Müslümanlık kimliğinin en açık ifadesi olarak görülebilir. Osmanlı kimliğinin Osmanlılık-Müslümanlık mistifikasyonu çerçevesinde ele alınması, bu anlayışın aynı zamanda ilk defa vatan kavramını genişletip benimsenmesine ve maddî-siyasî bir içerik kazanmasına yol açmıştır (Karpat, 2009: 67).

Osmanlılık söyleminin ana hareket noktası, Osmanlı Devleti'nin varlığını nasıl sürdürebileceği sorusuna ilişkin verilmeye çalışılan bir yanıttır. Ancak bu noktadan bakılınca, Osmanlılık düşüncesinin sadece devletin parçalanmasını engellemeye çalışan defansif bir görüş olduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır. Halbuki Tanzimat aydınları, tüm milletleri kapsayan eşit Osmanlı vatandaşlığının muâsır medeniyet seviyesine ulaşmada ve terakki yolunda altyapı oluşturacağına inanıyorlardı. Tanzimat döneminde, bu inancın sonucu olan Osmanlıcılık çözümü, o zamanın Avrupa'sındaki egemen modernlik söylemi ile olan etkileşim sonucu doğmuştur (Işın ve İşyar, 2005: 78-79). O dönemde, ideal ulus devlet oluşumunda kesin doğru olarak kabul edilen Fransız modeli, vatandaşların siyasî ya da kamusal alanda ırk, din, dil gibi etnokültürel kimliklerini vatandaşlık için göz ardı etmesini öngörmekteydi. Bu noktada, Osmanlılık söylemi de, Osmanlı Devleti'ndeki tüm halkların eşit haklar temeline dayanan Osmanlı vatandaşlığı uğruna hususî kimliklerini dışarıda bırakarak yeni bir aidiyet düzeni kurulabileceğini varsaymaktaydı. Böylece bağımsızlık hareketlerinin sona erip arzulan terakki seviyesine ulaşılacağı amaçlanmaktaydı (Işın ve İşyar, 2005: 79).

Karpat'a göre, Osmanlılık her ne kadar eleştirilse ve başarısız olsa da, o dönemin şartlarında İmparatorluktan modern devlete geçişte yaşanması gereken bir süreç olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır. Bu miras, kültürel ve tarihsel anlamda modern Türkiye'nin doğuşunun fikrî, kültürel ve siyasî altyapısını oluşturmuştur (Karpat, 2009: 68).

2.1.2.2. İslamcılık politikası

Bir milletin oluşması için bireyler arasında bağlılık oluşturacak temel kimlik ve değerlere sahip olmayan Osmanlıcılığın toplumsal birliği sağlamada ki başarısızlığı, Sultan 2. Abdülhamid'in İslamî bir ideoloji gibi kullanmasına yol açmıştır. Sultan Abdülhamid'in yeni politikası, Osmanlıcılık ideolojisinin eksik taraflarını kültürel ve sosyopsikolojik açıdan tamamlamayı amaçlamaktaydı (Karpat, 2009: 70). Modern manada bir milletin ortaya çıkabilmesi için, tüm bireylerin sahip olduğu ortak bağın farkında olmaları ve bu bağın yüceliğine inanmaları gerekmektedir. Bu noktada İslamcılık, dinden kaynaklanan bir ideoloji olarak Müslüman toplumun din kardeşliği altında bir millet olarak biçimlenmesini ve siyasî olarak bilinçlenmesini sağlamıştır. Bu ortak sosyopolitik bilinç, Türk milliyetçiliğinin altyapısını oluşturmuştur (Karpat, 2009:

70-71). İmparatorluğun çöküş döneminde Osmanlıcılığın başarısız olması, en azından ‘millet-i hâkime’yi bir arada tutacak bağ olarak, dinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda, Tanzimat ve 2. Meşrutiyet dönemindeki siyasal düşüncelerin ana ağırlığı, İslamcı fikirlerden oluşmuştur (Tunçay, 2005: 11). Müslümanların tek millet olduğu dinî düsturdan hareketle, imparatorluk bünyesindeki farklı etnisiteye, dile ve kültüre sahip cemaatleri bir arada tutacak bir politikanın uygulanmasıyla devletin ve milletin kurtuluşunun sağlanabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Akçura’ya göre, 2. Abdülhamid’in desteklediği ve benimsediği İslamcılık siyaseti, sıkı bir takibata tuttuğu Genç Osmanlıların düşünceleri üzerinde yükselmiştir (Akçura, 1995: 20). Ancak, başlangıçta Türk milliyetçiliği, Genç Osmanlı düşünürleri tarafından Osmanlı ve İslam çerçevesinde tanımlanmaktaydı. Namık Kemal liderliğindeki Genç Osmanlılar, Türk milliyetçiliğini ırka dayalı bir anlayıştan ziyade Müslümanlık ve Osmanlılıkla bütünleşmiş olarak değerlendiriyorlardı.

2. Abdülhamid’in ana amacı, devletin bekâsı ve devletin koruyucusu addedilen hanedanın devamını sağlayabilmektir. O, milliyetçilik kavramının Müslüman unsurlar arasında da yayılmaya başlamasıyla, başta Araplar olmak üzere diğer Müslüman unsurları Osmanlı idaresine daha sıkı bağlamak ve Balkanlar ve Kafkaslar’dan Anadolu’ya gelen göçmenlerin halkla daha iyi kaynaşmasını sağlamak için tüm bu çokkültürlü ve çoketnikli yapıyı ‘bir arada tutan bağ’ (Kymlicka, 1998) olarak İslamı belirlemiş ve İslamı fiilî devlet ideolojisi şekline sokarak halifeliği ön plana çıkartmıştır (Karpat, 2009: 72-73). Bunun sonucunda İslam, pasif, mistik ve sadece öbür dünyayı ilgilendiren bir öğretiyi aşarak Müslümanların kimlik, sosyal ve siyasal yaşamlarını etkileyen bir siyasî kuvvetin ideolojisi haline gelmiştir. Gericilik kisvesi altında eleştirilen İslamcılık düşüncesi ile ortaya çıkan dinî uyanış, toplumda millet bilincinin oluşmasının ve modernleşmenin belli bir kimlik çerçevesi içinde gelişmesinin zeminini oluşturması açısından önemlidir (Karpat, 2009: 73).

Gayrimüslim Osmanlı unsurlarından sonra Müslüman milletlerin de milliyetçilik sâikleriyle bağımsızlık mücadelelerine girişmeleri, Osmanlıcılıkla birlikte İslamcılık politikalarının da imparatorluğu bir arada tutmada başarısızlığa uğramasına yol açmıştır (Akça, 2007: 66). 2. Abdülhamid, bir yönüyle İslamı bir arada tutucu harç olarak

görmekle birlikte, uyguladığı eğitim ve okullaşma hamlesi ve laik ve bilimsel bir müfredatın hâkim olduğu eğitim politikalarıyla muhalifi olacak olan pozitivist aydınların yetişmesine öncülük etmiştir. Bu aydınlar, Türkçülüğün teorisyenleri olarak Osmanlı'nın son döneminde ve Türk ulus-devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin oluşturulmasında önemli rol oynamışlardır (Aksakal, 2010: 251).

2.1.2.3. Türkçülük politikası

Osmanlı'da milliyetçi akımların yol açtığı parçalanma döneminden önce; Türkler'in kendilerini İslamla özdeşleştirmeleri, Osmanlı yönetici ve aydınlarının Osmanlılık gibi kozmopolit idealler taşımaları ve Türkler'in çözülmenin başladığı ilk dönemlerde çözülmenin hızlanmasını engellemek amacıyla kendi ulusal kimliklerini ön plana çıkartmamaları, Türk ulusal kimliğinin imparatorluk içerisinde ortaya çıkmasını geciktiren temel faktörlerdir (Akçam, 2003: 53-60). Osmanlı aydınlarının Türkleri imparatorluğun aslî unsuru olarak görmeleri nedeniyle, ilk başta uzak durdukları milliyetçilik ideolojisi hakkında yeterli birikimleri yoktu. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi, Alman ve Fransız milliyetçiliği karışımı pozitivist milliyetçilik ideolojisi ile İmparatorluğun bütün köhnemiş düşünce ve kurumlarının geride bırakılarak muâsır medeniyetler seviyesine ulaşılabileceğine inanıyordu (Aksakal, 2010: 256).

Osmanlıcılığın getirdiği eşitlikçi siyasî aidiyet politikası, asimilasyon hedefi güttüğü endişesiyle gayrimüslim azınlıklar tarafından kabul edilmemiştir. Aynı şekilde Balkanlar'da ve Kafkaslar'daki göçlerin yarattığı travmatik toplumsal psikoloji Müslüman kesim tarafından 'millet-i hâkime'yi zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve reaksiyoner bir biçimde Türk kimliği arayışını hızlandırarak Osmanlı kimliği ve Türk Kimliği arasındaki gerilimi ortaya çıkarmıştır (Yetim, 2008: 69). Öğün'e göre, göçmen Türkçülerden Yusuf Akçura ve İttihatçılara gelinceye kadar reformların, halk desteği - daha somut ifadeyle- sınıfsal destek olmadan başarılı olamayacağı anlaşılamamıştır (Öğün, 1997: 219).

93 Harbi sonrasında yaşanan kayıplar, bürokrasi ve halk tarafından gayrimüslim azınlıkların Avrupalı güçlerle bağlaşıklık bir nevi beşinci kol gibi algılanmaları, devletin elden gittiğine dair yaşanan toplumsal panik hali, Balkanlar'dan ve Kafkaslar'dan gelen muhacirlerin tarihsel deneyimleri, toplumda bölünme paranoyası yaratmıştır. Bu durum,

Osmanlı'daki Müslüman Türk unsurlar arasında bir nevi tutkal etkisi yaratarak birleştirici rol oynamış ve aynı zamanda 'millet-i hâkime' düşüncesini besleyerek Türkçülüğün altyapısını oluşturmuştur (Somel, 1997: 78) .

1889'da İttihad-i Osmanî adıyla kurulan ve sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan cemiyet, 1908'de Arnavut, Rum, Bulgar, Ermeni ve Mason örgüt ve komitelerinin işbirliği ile ihtilâl tertipleyerek başarılı olmuş ve devlet yönetimine ortak olmuştur. 1908'den itibaren İttihatçılar ilk etapta devletin bekâsı için gayrimüslimleri dışlayan 'ittihad-ı anasır' politikasını yani bir nevi Türk-İslam sentezine dayanan (Akçam, 1997: 149) Neo-Osmanlılık politikasını (Yetim, 2008: 75) uygulamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908-1911 yılları arasında benimsediği pozitivist ideoloji ve Türk milliyetçiliği politikası, devletin bekâsı ve hızlı bir muasırlaşma amaçları çerçevesinde Abdülhamid devrinde yürütülen Osmanlılık ve İslamcılıktan fazla ayrılmamıştır (Karpaz, 2009: 77).

Devletin bekâsı ve muasırlaşma amacı dahilinde, 'Millet Sistemi' içerisinde farklı kompartımanlara bölünmüş İmparatorluktan modern ulus-devlet yaratabilmek için 'ittihad-ı anâsır' politikası devreye sokulmaya çalışılmıştır. Fakat farklı ulusal grupları ortak vatandaşlık bağıyla bağlayacak değerler bütünü ve sosyal ve siyasal kimliğin yaratılamaması, bu politikanın başarısız olmasını getirirken Türkçü politikanın resmî olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından benimsenmesine zemin hazırlamıştır (Akçam, 1997: 146).

Balkan yenilgisi sonrası tüm Rumeli'nin kaybedilmesi ile 'ittihad-ı anâsır' politikası, tamamen çökmüş ve baştan beri Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi Türkçülerin söylediği esas sorunun millileşme sorunu olduğu düşüncesi benimsenerek Türk-İslam sentezini içeren bir Türkçülük ideolojisi hayata geçirilmiştir (Akçam, 1997: 149). Bu dönemde, yönetici elitler tarafından benimsenen pozitivist ideolojinin etkisiyle, homojen bir toplum yaratma ideali dahilinde etnik farklılıklara saygı, çağdışı ve gereksiz bir olgu olarak kabul edilmiştir. Hatta 'Millet Sistemi' ve çokhukukluluğun ayrılıkçılık için zemin hazırladığına inanılarak geleneksel sosyal miras reddedilerek tektipleştirici ve homojenleştirici tedbirler devreye sokulmuştur (Yetim, 2008: 73).

Somel'e göre, 2. Meşrutiyet sonrası her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti, 'ittihad-ı anâsır' politikasını izler gibi göründüyse de, içten içe ayrılıkçılık

hareketlerinden ve Avrupa devletlerinin müdahalelerinden ancak Avrupa tipi homojen sosyal ve siyasal yapıya sahip –homojenleşmenin Türklük ile sağlanacağı- ulus-devlet modeliyle çıkılacağına inanıyorlardı (Somel, 1997: 78).

Osmanlıcılık ve ‘millet-i hâkime’ düşüncesi altında örtük bir şekilde uygulanan Türkçülük politikası, Balkan yenilgisi sonucu partinin resmî politikası haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, 1913 baharından sonra Türkçülük resmî bir cereyan halini alırken, artık devletin bekâsı meselesinin vatandaşların ortak bir tarih, dil ve kültür içerisinde birbirlerine bağlanacakları bir üst kültür yaratılması meselesi olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından görülmüştür (Akçam, 1997: 149; Yetim, 2008: 77). Bu anlayışı net bir şekilde dillendiren Gökalp’e göre; Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti’ndeki milletler içerisinde o zamana kadar, milliyetçilik hislerine kapılmayan Türkler’in Osmanlılığa olan boş inançlarının sonunu getirmiş ve Türk milliyetçiliğinin neredeyse bir zorunluluk haline gelmesinin en bâriz ve mühim mihenk taşını oluşturmuştur (Işın ve İşyar, 2005: 81)

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Türk milliyetçiliği politikasındaki en büyük pay, Ziya Gökalp’in yanı sıra aralarında Yusuf Akçura’nda bulunduğu Türk Ocakları kurucu heyetini. Bu dönemde, ulusal benliğin keşfi ve kimlik inşâsı, Avrupa merkezli bir modernleşmenin sağlanması, İslam ve politika arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması, Türkçülerin temel kaygılarını oluşturmaktaydı (Yetim, 2008: 73). Ziya Gökalp, fikirleriyle 1913 sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin uygulayacağı Türkleşme hareketinin genel teorik çerçevesini çizmiş ve kavmî esasa dayalı Türk ulusal devletinin dayanacağı ideolojik, siyasî ve iktisadî temellerini formüle etmiştir (Akçam, 1997: 149). Gökalp, katı bir Tanzimat karşıtı olarak Osmanlıcılık politikasını şiddetle eleştirmiş ve Osmanlıcılık politikası ile Türkler’in ‘millet-i hâkime’ özelliğinin yok edildiğini iddia etmiştir. Gayrimüslimlerin eşit vatandaş olmalarının parçalanmayı engellemediğini dolayısı ile Osmanlılığın eski manasına rücû ettirilerek Türkler’in tekrar hâkim millet olarak üstünlüklerinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Gökalp, İslam ve Türklük temelinde yeni bir devletin oluşturulmasını savunurken Türkler’in üst insan olduğunu ve yeni bir hayatın Türklük’ten doğacağını dolayısı ile Türkler’in artık Türklük’lerine sahip çıkmaları gerektiğini savunuyordu (Akçam, 1997: 149-150).

Gökalp'in Türklük anlayışı, vatandaşlık bağlamında Akçura'dan farklı olarak ırk esasından bağımsızdır. Gökalp için millet oluşumundaki esas nokta, kanunlarla veya alışkanlıklarla oluşturulmaya çalışılan zorunlu bir kimlikten ziyade gelenekler, görenekler ve ortak toplumsal hafıza sonucu oluşan manevî bir kimliktir ki bu duygu bütünlüğü ancak Türklük mefkûresi ile sağlanabilir (Işın ve İşyar, 2005: 81).

1913'ten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devlet yönetimini tamamen devralması ile birlikte Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi milliyetçilerin başı çektiği Genç Kalemler; Türk Yurdu, Türk Ocağı gibi yayınlar ve kuruluşlar yoluyla kavim ve soy milliyetçiliğini halk kitlelerine yaymaya çalışmışlardır. Diğer yandan ise, devlet yönetimi üzerinde etkili olarak sosyopolitik yapının, eğitim-öğretimin ve ekonomik yapının Türkleştirmesi için devletin tüm imkânlarının seferber edilmesini sağlamışlardır. Bu grubun ana amacı, devletin din hizmetinden çıkması ve bütün imkânlarıyla Türk milletinin gelişmesi ve yükselmesini sağlayarak Türk unsurunu devletin ana dayanağı haline getirmektir (Karpata, 2009: 80).

Gökalp'in başını çektiği kolektivist ve korporatist anlayış çerçevesinde şekillenen Türkçülük hareketi, Akçura'nın benimsediği ulus inşâsı yolundan ziyade halk kitlelerini içine almayan aydın hareketi olarak kalarak toplumsal dayanaktan yoksun ve toplumdan kopuk bir gelişim göstermiştir (Somel, 1997: 72). Karpata'ya göre, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük hareketlerinin hepsi toplumdan kopuk olarak siyasal amaçlar çerçevesinde asker-bürokrat aydınlar tarafından ortaya atılarak uygulanmıştır. Türkçülük akımı çerçevesinde, Osmanlı medeniyeti ve geçmişinin tamamen reddi ile, toplumun gerçek benliğine giren unsurlar yok edilmiş ve toplum tarihî köklerinden kopuk yaşamaya mahkum edilmiştir (Karpata, 2009: 80).

Türkçülük, Osmanlılık siyasetinin başarısızlığı ve o devrin aydınlarının kimlik ve varoluş sorunuyla yüzyüze gelmeleri sonucunda, Osmanlı'nın tecrübeleri ve Avrupa'daki fikir akımları çerçevesinde varoluş problemine verdikleri yanıt olarak görülebilir (Işın ve İşyar, 2005: 82). Gökalp'in başını çektiği aydınlar, vatan, toprak, ulus arasında özdeşlik kurarak devletin meşrû kaynağının ancak ulus olabileceğini ve ulusun ana temelini ise ırk esasına dayalı, dil birliğinin sağlandığı homojen kültürel ve sosyal yapı olduğunu iddia etmişlerdir. Benimsenen bu görüş, vatandaşlığın homojen

kültürel ve sosyal yapıya sahip Türk kavmi fikri ile özdeşleşmesi sonucunu doğurmuştur (Işın ve İşyar, 2005: 82).

2.1.3. Yeni Cumhuriyetin Vatandaşlık Algısı

Modernleşme süreci ile birlikte milliyetçilik kavramının ortaya çıkışı ve eşzamanlı olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girmesi, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde milliyetçiliğin, modernleşme ile birlikte özdeş olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu algı, Osmanlı modernleşmesinin sacayaklarından milliyetçiliği reddeden Osmanlıcılık politikasından, 'millet-i hâkime' düşüncesine ve bu düşüncenin altyapısını oluşturduğu Türkçülüğe evrilmesini sağlamıştır (Yetim, 2008: 77). 1. Dünya Savaşı sonrası imparatorlukların çökmesi ile birlikte Türkçülük akımı, 'Türklerin yeni bir ulus-devlet oluşturması' düşüncesine evrilmiştir. Nitekim bu düşüncenin izleri, Millî Mücadele dönemindeki siyasî, kültürel ve millî içerikli bir vatan anlayışını ifade eden Misak-ı Millî belgesinde görülmektedir (Yetim, 2008: 77).

Balkan Savaşları sonrası iyice görünür hale gelen Türkçülük akımları, Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen dönemde, Gökalp'in 'hars' olarak nitelendirdiği kültürel kökenli milliyetçilik anlayışı ile Akçura'nın ırkçılık temelli Türkler'in birleştirilmesine dayalı pantürkist milliyetçilik anlayışı şeklinde iki ayrı ana akım şeklinde siyasal alanda var olmaktaydı. Gökalp'in devlet ve millet özdeşliğine dayanan ve aydın hareketi ile tepeden inmecei metodla devletin inşâsını öngören anlayışı ile Akçura'nın millî bir burjuva sınıfına dayanan ve sivil halk hareketi sonucu oluşması düşünülen ulus inşâsı anlayışı arasındaki görüş farklılıkları, Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar devam etmiştir. Bu ikili yapı ve bulanıklık, Atatürk tarafından Ögün'ün deyimiyle 'Gordiyon düğümünün' kesilmesiyle çözülmüştür. Yeni dönemde, Rousseau'nun 'hâkimiyet kayıtsız şartsız halkındır' ilkesi yerine, Sieyes'in 'hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir' ilkesi kabul edilerek, 'ulus' tanımı etnokültürel köklerinden soyutlanmış ve devlet-vatan kavramı içerisinde politize edilen yurttaşlar topluluğu olarak kurgulanmıştır (Ögün, 1997: 222-224). Bu noktada Atatürk, Rousseau'nun savunduğu ve Akçura'nın takip ettiği kültürel temelde organik bağlarla birbirine bağlı halk anlayışını benimsemeyerek, devlet-millet özdeşliğine dayalı ve en açık ifadesini 'devletin milleti ile bölünmez bütünlüğü' prensibinde bulacak

devlet kurma noktasındaki siyasal projesini yürürlüğe koymuştur. Bu projeye birlikte, Tanzimat sürecinden itibaren devam edegelen tepeden inme bir devlet modernleşmesi süreci, Cumhuriyet döneminde de takip edilmiştir (Öğün, 1997: 224).

Devlet-millet özdeşliğini kabul eden anlayışın temsilcisi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, geniş anlamda ‘tepeden inme bir modernleştirme’ amacının uygulayıcısı olan Osmanlı elitist anlayışın bir devamı olarak görülebilir (Keyder, 1999: 31) . Bu noktada Kazancıgil, laik bir eğitim sistemi içerisinde eğitilmeleri ve pozitivist felsefeyi benimsemeleri ile Genç Türkler ve Kemalistlerin bir yönüyle klasik Osmanlı bürokratlarından farklılaştığını söylemektedir. Diğer taraftan ise, Genç Türkler ve Kemalistlerin devlet-millet özdeşliği ile devletin toplum üzerindeki egemenliğini kabul etme ve devleti idare etme meşrûyetinin devleti temsil eden bürokratik elitlerin tekelinde sayan eski tahakkümcü geleneğin takipçileri olduğunu ifade etmektedir (Aksakal, 2010: 259).

1. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni Cumhuriyet, son dönem Osmanlı elitist devlet anlayışını tamamen ortadan kaldırmak yerine sadece kadro değişikliği ile yoluna devam etmiştir. Bu devamlılığın ana sebeplerinden birisi, Osmanlı’da sınıfsal burjuvazinin oluşmaması sonucu, hem Osmanlı’da hem de yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde modernleşme sürecinin devlet elitleri ve bürokrasinin reformcu kanadı tarafından yürütülmesidir (Keyder, 1999: 32) .

İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemi ile iyice belirginleşen ulusal burjuvazinin oluşturulması sürecinde, Durkheim’in kolektivist anlayışından esinlenen Ziya Gökalp, ‘fert yok, cemiyet var, sınıf yok meslek var’ deyişiyle tesanütçülüğü devletin kurtuluşu için önermiştir. Durkheim’e göre; bireylerin benlikleri ve iradeleri dışında bulunan ve kendini bireye zorla kabul ettiren sosyal hadiseler, kolektif ruh denilen varlıkta cereyan etmektedir. Bireylerin benliklerinde ise, bu kolektif ruhun ancak kısmî ve sönük bir tezahürünü görmek mümkündür. Bu görüşten etkilenen Gökalp, bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan toplumsal birlik şuurunu etnik milliyetten ziyade ortak kültürel kimlikle ilişkilendirmiştir (Özyurt, 1998: 1783). Gökalp’in bayraktarlığını yaptığı bu kolektivist anlayış, Cumhuriyetin kuruluşunda benimsenmiş ve uygulamaya sokulmuştur. Cumhuriyetin kuruluş döneminde, sosyal ve siyasal yapının yeniden oluşturulması için uygulanan millîleşme politikası, Ziya Gökalp’in fikirleri ile

şekillenmiştir. Uygulanan korporatist sistem, modern Türkiye'nin siyasî hayatının tam bir ifadesi olduğu gibi aynı zamanda şekillendiricisi olmuştur (Parla, 1993: 53).

İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde ortaya çıkan bu kolektivist anlayış, 2. Abdülhamid'in politikalarından mütevellit Türk-İslam sentezi ile birleştirilerek Namık Kemal tarafından dile getirilen 'din için, devlet için, millet için' sloganı etrafında vatan uğruna fedâ olmayı ve vatan için bir ve beraber olmayı içeren bir politikaya dönüşürken, Kurtuluş Savaşı sırasında da dinî motiflerle süslenmiş bir şekilde başarıyla uygulanmıştır (Aksakal, 2010: 258). Bu kapsamda din, Türk modernleşmesi ve milliyetçiliğinin en temel meşrûlaştırıcı ögesi olarak ortaya çıkarken, 2. Abdülhamid'ten Kurtuluş Savaşı dönemindeki Mustafa Kemal'e kadar Türk liderleri, dini kullanarak kendi modernleşme projeleri için halkın teveccühünü kazanma politikasını izlemişlerdir (Aksakal, 2010: 252-253).

Millî Mücadelenin yürütülmesi ve teşkilandırılması, büyük oranda laik ve pozitivist bir eğitim almış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kökenli asker ve sivil bürokrat ve aydınları tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen Millî Mücadele döneminde, Osmanlı'nın son döneminde benimsenen elitist anlayış yerini, halkla iç içe olma, Anadolu halkıyla ittifak kurma yolunda ideolojik söylem olarak İslamı benimseme, etnik Türk milliyetçiliği söylemini geride bırakma, yerel eşraf ve tarikat şeyhleri ile ittifak kurarak Erzurum, Sivas Kongrelerinde ve Ankara Meclisinde beraber politika yapmaya bırakmıştır (Somel, 1997: 79). 2. Meşrutiyet döneminde, 2. Abdülhamid'in istibdatına karşı verilen meşrutiyet mücadelesine rağmen İttihatçılar kendilerini inkâr edercesine bu mücadeleyi tamamen etkisiz kılacak elitist bir anlayışa savrulmuşlardır (Hanioglu, 2006: 75). Eski İttihatçıların lider kadrosunu oluşturduğu Millî Mücadele döneminde ise, çetin şartlara rağmen meclisin üstünlüğü ve demokratik bir siyasal sistemin başarıyla işlediği görülmüştür (Somel, 1997: 79).

Millî Mücadele yıllarında, siyasal söylem olarak Türk milliyetçiliği kullanılmadığı gibi Arap vilayetlerinin elden çıkması ve Ermeni tehciri ile Anadolu halkının nisbeten homojenleşmesine rağmen İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde fazlasıyla dillendirilen Türkçülük politikalarından itinayla uzak durulmuştur (Özbudun, 1997: 63). Millî Mücadele döneminin en önemli belgelerinden olan Erzurum Kongresi

Beyannamesinde memleketin ve milletin açık bir tanımı yapıldığı gibi, bu beyanname, açık bir kimlik beyanıdır (Çalık, 2009: 4) .

Beyannamenin 1. Maddesinde; memleketin Trabzon, Doğu Anadolu ve tüm Güneydoğu vilayetlerinin hiçbir sebep ile Osmanlı camiasından ayrılması düşünülemeyen bir bütün olduğu ifade edilmiştir. Millet ise, tamamen milliyetçilikten uzak İslam kardeşliği temelinde saadet ve felaket zamanlarında aynı hedefi benimseyen ve birbirlerinin etnik ve kültürel kimliklerine saygı gösteren eşit tarafların oluşturduğu bir kardeşlik olarak tanımlanmıştır (Çalık, 2009: 10). Beyannamenin 6. Maddesi de, Doğu ve Güneydoğu vilayetlerinde kültürel ve iktisadî anlamda çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu halka vurgu yaparak bu halkın bir diğerinden kesinlikle farklı olmayacak biçimde eşit haklarla kardeş olunan din ve ırk kardeşlerimizin tarihî, kültürel, etnik ve dinî haklarına saygı gösterilmesi ve bunun karşısındaki hareketlerin dikkate alınmaması gerektiğini ifade etmektedir (Çalık, 2009: 10). Özellikle bu iki madde, İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminin Türkçü ve katı merkezîyetçi politikalarından keskin bir ayrımı ortaya koyarak İslam kardeşliği ile birbirine bağlı bulunan her bir etnokültürel kimliğe saygı duyulup haklarına riayet edileceğini kabul etmektedir. Çalık'a göre bu beyanname, Erzurum Kongresi'nde temsil edilen bütün bölgeler için belirli sınırlar içinde özerklik hakkının kabul edilmesini içermektedir (Çalık, 2009: 4).

Erzurum Kongresi Beyannamesi yanı sıra Millî Mücadele döneminin diğer önemli belgeleri olan Sivas Kongresi Beyannamesi ve Misak-ı Millî belgesinde de, aynı hususlar hemen hemen aynı cümlelerle ifade edilmiştir. Sivas Kongresi Beyannamesinde vatanın sınırları, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sınırlar içinde ki Osmanlı toprakları olarak belirlenirken, bu sınırlar içerisinde yaşayan Müslüman unsurların birbirlerine karşı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu olarak etnik ve kültürel yaşam alanlarına(muhitlerine) saygı bakımından özkardeş gibi oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca kültürel ve medenî üstünlüğün, Müslümanlarda bulunduğu bu topraklarda tarihî, etnik, kültürel ve coğrafi haklara aykırı bir durumun kabul edilemeyeceği belirtilerek, Osmanlı camiasının bütünlüğü, millî istiklâlin temini, hilâfet ve saltanatın dokunulmazlığı için millî irâdenin hâkim kılınmasının esas olduğu ifade edilmiştir (Akyol, 2008: 82). Sivas Kongresi'ndeki hususlar aynı kelimelerle 'Misak-ı Millî'de de deklare edilmiştir. Bu belgelerde yer alan “*hukuk-ı irkiye ve içtimaiyeleriyle şerâit-i*

muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyet-i mecmuası tefrik kabul etmez bir kül'dür'' (Kansu, 1986: 114) ibaresindeki etnik ve sosyokültürel kimliklere saygının, bu kültürel yaşamın sürdürdüğü coğrafi alanları(muhitleri) kapsaması, Çalık'ın Erzurum Kongresi Beyannamesi'nde belirli sınırlar içinde özerklik hakkından bahsedildiğine dair değerlendirmesi ile paralellik arzemektedir.

Özbudun'a göre, bu üç temel belgede özellikle Türklük ve Türk milliyetçiliği vurgusundan kaçınılarak millet-topluluk, Müslümanlık gibi geleneksel bir yaklaşımla tanımlanmıştır. Bu tanımlama, milletin monolitik yapıda bölünmez bütünlüğü gibi bir vurgudan ziyade çeşitliliklere saygı bağlamında farklı etnisitelere sahip Müslüman unsurlardan oluştuğunu kabul eden içeriğe sahiptir (Özbudun,1997: 64) . Özbudun'un değerlendirmesiyle, bu üç önemli belgede ortak olarak vurgulanan milleti bir arada tutan bağlar; 'özkardeşlik', 'karşılıklı saygı ve fedakârlık', 'saadet ve felakette tam ortaklık', 'aynı mukadderatı paylaşma arzusu' olarak yer almaktadır. Ancak, bu ortaklık ve bir arada tutan bağların, milletin her bir unsuruna ait 'ırkî ve hukukî haklarına' ve 'çevre şartlarına/kültürel yaşam alanlarına' saygı duyulmasıyla sağlanabileceği ifade edilmektedir(Özbudun, 1997: 64).

Bu belgelerde yer alan ırkî ve hukukî haklar ile çevre şartlarına saygı, açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Özbudun'a göre; ırkî ve hukukî haklara saygı, etnokültürel kimlikler açısından çoğulculuğu benimseyen ve hatta bu kimlikleri hukukî bağlamda koruma ve güvence altına alan 'çeşitlilik içinde birlik' anlayışını ifade ederken, 'çevre şartlarına/coğrafi-kültürel yaşam alanlarına' saygının ise, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun öngördüğü geniş yetkilerle donanmış yerel yönetim anlayışından hareketle, geniş kapsamlı bir yerinden yönetim veya yerel yönetim anlayışı içerdiği söylenebilir (Özbudun, 1997: 64). Çalık ve Özbudun'a ilaveten Tanör de, Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında çoğulcu bir siyasal söyleminin benimsendiğini ifade eder tarzda, yeni kurulan devlete 'Türk Devleti' yerine 'Türkiye Devleti' denmesine özel önem atfetmiştir. Tanör, 'Türkiye Devleti' ifadesinin, etnik kökene, dile ve kültüre saygı anlamında 'Misak-ı Millî' sınırları içerisinde yaşayan tüm farklı unsurların özgür iradelerinin bileşimini içerdiğini savunmaktadır (Tanör, 1995: 69).

Millî Mücadele döneminde, İttihat ve Terakki Cemiyeti kökenli elitlerin Türk milliyetçisi söylemlerinden kaçınmaları ve yoğun bir İslamî içeriğe sahip söylem benimsemeleri dönemin siyasî şartlarının ortaya çıkardığı bir sonuçtur (Özbudun,1997: 65). Bu dönemde, Türkler dışındaki etnik gruplarla anlaşmak büyük önem arz ediyordu. Ermeni tehciri dolayısı ile Misak-ı Millî sınırları içerisinde belli seviyede Müslüman nüfus homojenliği sağlanmış olmasından dolayı bu dönemde benimsenen ‘Müslümanların birliği ve kardeşliği’ söylemi, önemli bir itici güç oluşturmuştur. Anadolu’da yaşayan farklı etnik kökene ve dile sahip toplulukların düşmana karşı ortak harekete geçmesi ile Millî Mücadele belgelerinde açıkça yer alan ortak vatan vurgusunun halk tarafından benimsenmesinin altında, bu söylemin birleştiriciliği yatmaktadır (Akyol, 2008: 168-169).

Millî Mücadele döneminde benimsenen din ağırlıklı söylem, Anadolu’da Türkler haricindeki en büyük nüfusu oluşturan Kürtler üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde, kökeni 1890’lara kadar giden Kürt milliyetçilerinin faaliyetleri halk nezdinde karşılık bulmazken, Mustafa Kemal’in Kürt ağa ve beylerine yönelik halifeyi ve dini kurtarma amaçlı ittifak politikası, önemli bir kısmı tarikat şeyhi olan Kürt liderlerinden olumlu cevap almıştır (Somel, 1997: 79). Bu ittifakın başarılı olmasındaki bir diğer önemli pay da, Ermeni tehcirinde aktif rol alan Kürtler’in Sevr Anlaşması ile gündeme gelen Ermeni tehlikesine karşı duydukları endişedir ki büyük ihtimalle Kürtleri Kuvay-ı Milliye ve Ankara hareketine yaklaştırmıştır (Somel, 1997: 79). Kürtler’le ittifak hususunda Mustafa Kemal Paşa’nın hassasiyeti, 24 Nisan 1920’deki Meclis konuşmasında açıkça görülmektedir:

“Yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir, fakat hepsinden mürekkep bir anâsır-ı İslamiyedir. Elbette muhafaza ve müdafaa etmeye çalıştığımız bu millet, tek bir unsurdan ibaret değil bilakis farklı Müslüman unsurlardan oluşmaktadır. Bu toplumu oluşturan her bir farklı unsur kardeşimiz ve eşit vatandaşlarımız olarak, birbirlerine karşılıklı hürmetle bağlıdırlar ve diğerinin her türlü hukukuna, ırkî, sosyal ve coğrafi hukukuna daima riayetkârdırlar” (Oran, 1988: 99).

Millî Mücadeleyi yürüten elitlerin bu politikaları, Cumhuriyetin ilk yıllarında da aynen devam etmiştir. Bu dönemde, ülkenin -milletin ortak vatanının- sınırları belirlenmiş ve millet, vatan toprağı üzerinde yaşayan İslam ortak paydasında toplanan anâsır-ı İslam olarak olarak tanımlanmıştır. Anâsır-ı İslam kavramıyla, etnik kökeni ne olursa olsun, kaynaşmış bir halde yaşayan ve ortak bir amaç çerçevesinde birleşmiş olan

tüm Müslüman unsurların kardeşliğine vurgu yapılıyordu (Akyol, 2008:146). Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde ortaya konulan ırkî, sosyal ve coğrafi haklardan ne anlaşılması gerektiği hususunda Mustafa Kemal Paşa, vatanın tam kurtuluşundan sonra bu hususun kardeşler arasında halledileceğinden bahsederek yanlış anlaşılmalara meydan verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Akyol, 2008: 147).

24 Nisan 1920'deki konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, yeni rejimin karakterini ifade ederken Rousseau'nun 'genel irade' anlayışını ifade eder tarzda; Meclis'in üstünde bir kuvvet olmadığını ve Meclisin milletin genel iradesini üstlendiğini ve bu noktada Meclisin görevinin sadece sınırlı bir kanun yapma yetkisi olmadığını belirterek, memleketin, milletin ve hilâfetin selametini temin ve müdafaa olduğunu beyan etmiştir (Akyol, 2008: 147). Ancak Meclis, Padişah'tan da Halifeden de üstündür. Milletin iradesinin yegâne temsilcisi olarak meclisin gücü, sınırlandırılmaz nitelik arzederken, kurulan yeni rejim, kuvvetler ayrılığını değil kuvvetler birliğini öngörmüştür. 1921 Anayasası uyarınca oluşturulan sistemde, Meclis içinden oluşturulan bir yürütme kurulu vasıtası ile memleketin yönetilmesi kararlaştırılmıştır (Akyol, 2008: 148).

Millî Mücadele döneminin en büyük özelliklerinden birisi de, İslamî söylemin yoğun bir şekilde kullanımıdır. Atatürk'ün liderliğini yaptığı Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti çok kuvvetli bir İslamî içeriğe ve çok sayıda din adamı ve tarikat şeyhlerinin bulunduğu kompozisyona sahiptir. Nitekim, Cemiyetin düzenlediği Erzurum ve Sivas gibi kongrelerde esas amacın, çoğunluğunu İslamların oluşturduğu Osmanlı memleketinin kurtuluşu ile hilâfet ve saltanatın kurtarılması olduğu defalarca tekrar edilmiştir. Aynı şekilde, Batı Anadolu'da da, millî direnişin örgütlenmesinde din adamlarının çok etkili olduğu ve aydınlar, yerel eşraf ve burjuvalar ile din adamları arasında ilk defa ulusal ittifak ortamının oluştuğu görülebilir (Tanör, 2002: 135) . Batı illerindeki millî mücadele kavramlarında İslam, Müslümanların birliği yanı sıra Türk Milliyetçiliği kavramları da kullanılırken, Doğu illerinde Türk milliyetçiliği yerine Müslümanların birliği, Kürtler ve Türkler'in özkardeşliği, dinî birlik gibi İslam ağırlıklı söylemleri ön plana çıkmıştır. Bütün bu söylemlerin ortak noktası ise, vatanın birliği ve bağımsızlığıdır (Çevik, 2002: 150).

Tanör'ün belirttiği gibi, her ne kadar Doğu ve Batı bölgelerinde bazı söylem farklılıkları gözlemlense de, bu yerel örgütlenmelerin bölgeci bir insiyakla hareket ettikleri

iddia edilemez, aksine, Misak-ı Millî çerçevesinde ülkenin birliği, bütünlüğü ön planda olup söz konusu yerel hareketlerde millî birlik, ortak vatan ve millet bakış açısı hâkimdir (Tanör, 2002: 38). Millî Mücadele döneminde, Osmanlı topraklarının büyük bölümünün kaybı sonrası yaşanan Balkanlar ve Kafkaslardan büyük Müslüman göçü ile gayrimüslim Ermenilerin Anadolu'yu terk etmeleri sonucu oluşan toplumdaki nisbeten homojen yapı, 'Müslümanların birliği' söylem ve politikalarının başarılı olmasını sağlamıştır. Yerel kongre hareketleri yanı sıra Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde de kullanılan bu dini sembol ve söylemler, Anadolu'da yaşayan farklı etnik kökene ve mezhebe sahip unsurların birleşip düşmana karşı ortak harekete geçmesinde önemli rol oynamıştır. Din kardeşliği teması, özellikle Kürtler açısından adeta bir yapıştırıcı görevi üstlenmiştir. Millî Mücadelenin başarısı için yerel eşraf, din adamları ile işbirliği yapan 'Millî Mücadele' elitlerinin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa da konuşmalarında sık sık dinî temalara başvurmuştur (Akyol, 2008: 361-362).

Yurtiçinde millî birlik ve beraberliği oluşturmak için ön plana çıkartılan İslamî söylem, tarihî Osmanlı vatandaşlığı algısı ve İslam kardeşliği çerçevesinde ortak bir vatan algısının oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan bu söylem, işgal güçlerine karşı olan mücadelede, Hindistan, Kafkaslar, Türkistan ve Arap dünyasındaki tüm dünya Müslümanlarının desteğini almak için de yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Akyol, 2008: 169-170).

30 Ağustos Zaferiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele döneminin temel özelliği olan İslamî söylemini yavaş yavaş terk etmiştir. Örneğin 1 Eylül 1922'deki 'Milletle Beyanname'de 'anâsır-ı İslam' ve İslam kardeşliği terimleri yerine, Türk milliyetçisi içerikli bir söylemle 'büyük ve asil Türk Milleti' hitabını kullanmıştır (Akyol, 2008: 341-342). 1 Kasım 1922'de Millî Mücadelenin amaçlarından olan saltanatı ve hilâfeti kurtarmak hedefinin saltanat kısmı, yeni Meclis tarafından lağvedilmiştir (Akyol, 2008: 352). Lozan Barış Konferansı'nda görüşmeler sürerken, Mustafa Kemal Paşa, muhaliflerinin karşı çıkmalarına rağmen 'tek adam'lığa doğru giden yolda ilk adımı atmıştır. Bu yolda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini disiplinli bir partiye dönüştürmüş ve toplumda farklı sosyal sınıfların olmaması ve çok partili bir siyasetin getirdiği zararlı sonuçlarını öne sürerek tek parti olacak 'Halk Fırkası'nı kurarak 2. Meclis seçimlerine girmiştir (Akyol, 2008: 374).

11 Ağustos 1923'te 2. Meclis faaliyetine başlamış ve 'Hiyanet-i Vataniye Kanunu' gereğince Mustafa Kemal Paşa muhalifi tüm vekil adayları bertaraf edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın aday gösterdiği vekiller seçilmiştir. Bu arada Lozan Barış görüşmeleri devam etmekte olup, Türk heyeti, müttefiklerin baskıları karşısında Misak-ı Millî sınırları haricinde bir antlaşmanın ülkede büyük tepki toplayacağı ve TBMM'den geçmeyeceği argümanını kullanmıştır. Ayrıca görüşmelerde, yeni devletin kurulması ile birlikte, Batı tarzı yasaların ve batılılaşmanın hedeflendiği ön plana çıkarılmıştır. Nitekim Lozan süreci devam ederken saltanatın kaldırılması, Halk Fırkası'nın kurulması, Mustafa Kemal Paşa'nın modern görünümlü Latife Hanımla evlenmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin batılılaşmayı benimsediğinin göstergesi olarak Batının gözünden kaçmamış olsa gerekir (Kürkçüoğlu, 2006: 259).

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim 1923'te Millî Mücadelenin önemli isimlerinden Rauf Orbay, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa'ları muhalif görüşler taşıdıkları gerekçesiyle dışlayarak yeni rejimin adının Cumhuriyet olarak konulmasını resmîleştirmiştir (Akyol, 2008: 426). Mustafa Kemal Paşa'nın İstiklâl Mahkemeleri vasıtası ile yargı gücünü kontrol etmesi yanı sıra Meclis'teki yürütme ve yasama yetkilerini tek başına elinde bulundurması, olası bir diktatörlükten çekinen liberaller ve muhafazakârların Halifeye daha fazla yakınlaşmalarına sebep olmuştur. Bunu kullanan Mustafa Kemal, 3 Mart 1924'te Halifeliği kaldırarak, Batılılaşma projesini tepeden inmece bir metodla uygulamaya geçirmiştir (Akyol, 2008: 430). Kadıoğlu'na göre, hilâfetin kaldırılmasının en önemli sonuçlarından birisi, İslamın Türk olmayan Müslüman gruplar üzerindeki birleştirici etkisinin zayıflaması ve bu grupların kendi dillerinin, isimlerinin yasaklanmasıyla Türkleştirme politikalarının hayata geçirilmesi olmuştur (Kadıoğlu, 2008: 39). Diğer yandan, Halifeliğin kaldırılması, iç siyaset alanında Cumhuriyeti ve devrimleri kendi kişiliğiyle özdeşleştiren Mustafa Kemal Paşa'nın tek adamlığa doğru gidişi ile de yakından ilgilidir (Tunçay, 2010: 72).

Modernleşmeyi amaç edinen yeni Cumhuriyetin tek adama dayalı rejimi, modernleşmenin mevcut olanı eksik ve kusurlu bularak sürekli bir ıslah ve dönüşüm gerektirdiği ve bu dönüşümün bürokratik rasyonalite, laiklik, sanayileşme, standartlaştırma ve bunları yaratacak toplum mühendisliği anlayışının doğal bir sonucu olarak görülebilir (Aksakal, 2010: 246). Böylece Millî Mücadele döneminin

çokkimlikliliği ve çeşitlilik içinde birliği vurgulayan söyleminden tektipleştirici Türk milliyetçiliğine geçilirken, Atatürk ve ‘Millî Mücadele’ elitlerinin esas amaçlarının, en başından beri, Atatürk’ün Nutuk’ta belirttiği gibi uygulamayı birtakım evrelere ayırarak hedefe adım adım gitme stratejisi dahilinde, Türk milliyetçiliğine ve laik pozitivist modernleşme idealine dayanan yeni bir devlet kurma olduğu yolundaki iddialara güç kazandırmaktadır (Özbudun, 1997: 66).

19. yüzyılda, modern Batı dünyasına hâkim olan aydınlanma felsefesi ve pozitivist ilkelere doğrultusunda, modernleşme, terakki ve toplumsal refahın artırılması için homojen toplumsal yapının oluşturulması gerekliliği düşüncesi, dönemin jakoben, liberal ve marxist düşünürlerinin ortak noktasını oluşturuyordu. Bu dönemde, muasır Batı medeniyeti seviyesine ulaşmayı hedefleyen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Batı düşünce dünyasına hâkim olan bu görüş çerçevesinde ülkenin kalkınması ve modernleşmesi için Osmanlı’dan miras kalan çokkimlikli ve çokkültürlü toplumsal yapıyı dönüştürmeyi amaç edinmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda, ‘Millî Mücadele’ döneminde çeşitli toplumsal yapılarla kurulan ittifak ve çokkimlikli siyaset, modernleşmeyi amaçlayan yeni Cumhuriyetin kuruluş döneminden itibaren kademeli olarak terk edilmeye başlanmıştır.

Millî Mücadele’nin başarıya ulaşması sonrası yeni Cumhuriyetin şekillendirilmesi esnasında, Mili Mücadele döneminin katılımcı ve demokratik siyaseti bir kenara bırakılmıştır. ‘Millî Mücadele’yi yürüten Mustafa Kemal Paşa ve eski İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının oluşturduğu askerî-bürokratik elitlerin tasarlamış oldukları siyasî model, ulus egemenliğine dayalı laik Cumhuriyet rejimi idi. Ancak Anadolu toplumunun bu yeni rejimi demokratik yollarla kabullenmesi mümkün değildi. Bunun sonucunda da yeni rejimin getirdiği modernleşme-batılılaşma ve Türk milliyetçiliği anlayışı, yukarıdan inmece, seçkinci ve otoriter olmak zorunda kalmıştır (Somel, 1997: 80). Modernleşme sürecinde halkın geniş bir kesiminin ve yeterince güçlü bir burjuva sınıfının katılımının olmaması, devletin mutlakiyetçiliğini pekiştirmiştir. Devlet elitinin halktan kopukluğu ve tahakkümü, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisi olan milliyetçiliğin, yukarıdan aşağıya empoze edilen bir içeriğe bürünmesine yol açmıştır. Bu dönemde, evrensel ilkelere üzerine oturan yurttaşlıktan ziyade otoriter bir milliyetçiliğin ön plana çıkardığı kolektivist anlayış ve

etnik kimlik-dil ekseninde türdeşlik içeren bir yurttaşlık anlayışı benimsenmiştir (Keyder, 1999: 32).

Gökalp'in deyimiyle bu tesanütçü anlayış, modernleşmenin seçkinler eliyle otoriter bir şekilde uygulanmasını içermektedir. Halkın geniş bir kesiminin ve burjuva sınıfının desteğini içermeyen bu tür güdükleştirici bir modernleştirme anlayışı, Barrington Moore'a göre, eksik kalmaya mahkûmdur ve istenen modernleşmeyi sağlayamacağı gibi faşizme giden bunalımlı bir yörünge belirleyicisidir (Keyder, 1999: 32).

İlan edilen Cumhuriyetin o dönemde ciddi bir toplumsal tabanının olmamasına ilaveten hilâfetin kaldırılması, tevhid-i tedrisat kanunu, laikleşme ve Şeyh Sait İsyanı sonrası dinî, sosyalist ve liberal muhalif hareketlerin susturulması gibi radikal adımlar rejimin halkla olan bağlantısını iyice koparmıştır (Somel, 1997: 80). Laiklik doğrultusunda yapılan hukukî ve biçimsel reformlar, sadece asker-bürokrat seçkinlerin malı olarak kalarak halk tarafından benimsenmezken (Somel, 1997: 81), tepeden inmeci metodla devlet inşâsı sürecinde Sieyes'in etnokültürel kökenlerinden koparılmış ulus inşâsı anlayışını içeren politik bir yurttaşlar topluluğu yaratma (Öğün, 1997: 223) idealinin altyapısını oluşturmuştur. Bu ideal doğrultusunda yapılan 'harf devrimi'yle, yeni kuşakların 1928 öncesi Osmanlı-Türk kültürel geçmişinden kopması amaçlanarak, yeni bir kültürel ve ulusal kimliğe sahip olmaları beklenmiştir (Somel, 1997: 81). Bu amaç çerçevesinde yeni 'Türk Tarih ve Dil Tezleri' ortaya atılmış, ilaveten kırsal ve şehirli halk arasındaki dil birliğinin sağlanabilmesi için dilde öztürkçeleşme hamlesi başlatılarak eskinin dinsel, siyasî ve kültürel kimliğinin bertaraf edilmesi ve yeni laik ulusal Türk kimliğinin yaratılması hedeflenmiştir. Nitekim bu doğrultuda hazırlanan yeni Anayasada, '*Türkiye vatandaşı olan herkes Türk'tür*' şeklinde yeni bir vatandaşlık tanımı ortaya konulmuştur (Somel, 1997: 80).

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde ortaya çıkan vatanın ve dinin elden gitmesi korkusu, 1. Dünya Savaşı sonrası yaşanan iç ve dış çalkantılar ile Millî Mücadele dönemindeki zor koşullar, Cumhuriyetin asker-bürokrat seçkinlerini etnisite ve kimlik meselelerindeki farklılıkları potansiyel bir parçalanma tehdidi olarak görmelerine yol açarak kollektif bir paranoya yaratmıştır. Bunun sonucunda, bütün Anadolu halklarını kapsayan Türklük tanımı ortaya atılarak gerek Kürtlük gerekse

Alevilik kimlikleri baskı altına alınmıştır (Somel, 1997: 81). Bu bağlamda, Cumhuriyet seçkinlerinin tasarladığı ulus-devlet yapısının gereği sayılan sosyal ve siyasal alandaki monolitik yapı, Osmanlı kültürü ve müesseselerinin zengin birikimini ortadan kaldırmış ve mutlak anlamda tektipleştirilmeye çalışılan toplum için yeni bir ulus tasavvuru meydana koymuştur. Bu dönemde yaşanan maziden kopuş ve köksüzleşme, gerek bireylerin gerekse toplumun belleğindeki kozmopolit imparatorluk hoşgörüsünü yok ederek, yerine parçalanma korkusu içeren bir Sevr paranoyası ve farklılıklara tahammülsüzlüğü yaratmıştır (Aksakal, 2010: 248-249).

Öğün'e göre, yeni Cumhuriyetin ortaya koyduğu etnokültürel içerikten yoksun politik anlamda bir üst kimlik oluşturmaya çalışan Kemalizmin milliyetçilikle ilgisi, modern bir devletin altyapısını oluşturma yolunda atılan devasa reformlara göre oldukça zayıf kalmıştır. Bu süreç dahilinde, tarihsel köklerden koparılmış 'Kemalist milliyetçilik' olarak adlandırılan kararsız tarih tezlerinin toplumsal bir karşılığı olmamış ve ulus oluşturma noktasında kurucu bir destan oluşturamamıştır (Öğün, 1997: 224).

Teorik çerçeve dahilinde milliyetçilik, devletin oluşturduğu bir süreç değildir (Öğün, 1997: 224) ve geçmişte yaşanan veya yaşandığına inanılan şanlı geçmişin 'geleneğin icadı veya ihyası' ile gelecekte de tekrarlanması için bugün fedakârca bedel ödemeyi ve sonunda ideal olana doğru bir ilerlemeyi/terakkiyi öngören bir söylemdir (Aksakal, 2010: 247). Hobsbawm ve Ranger'a göre, icat edilmiş gelenek; bir takım kurallar, ayinler ve semboller yoluyla belirlenmiş ve tekrar yolu ile birtakım davranış biçimlerini yerleştirmeyi amaçlayan geçmişten süregelen toplumsal ve siyasal pratikleri ifade ederken, geçmiş ile bağın süreklilik göstermesi esastır (Kadioğlu, 1997: 278). Ancak Kemalist milliyetçilikte, geçmişle bağın ve sürekliliğin bilinçli bir şekilde kırılması sonucu geleneğin icadı söz konusu olmamıştır. Gelenek icadı/ihyası yerine tepeden öğretilmesi ile millî kimliğe yönelik sorular genelde 'Türkler Kimdir?'den ziyade 'Türkler kim olmalıdır?' şeklinde dile getirilmiştir. 'Milletini arayan devlet'in bu tepeden inmece inşâ edici zihniyeti, devletin toplumsal köklerden kopuk kalmasına yol açmıştır (Kadioğlu, 1997: 277-278).

Öğün'e göre, Kemalizm bir milliyetçilik değildir. Cumhuriyetin modernleşme projesi, geniş halk kitlelerine dayanan populist ve kültürel öğelerle dolu bir milliyetçi proje olmaktan çok milliyetçiliği aşmaya ve bunu türdeş olmayan unsurların geçmişle

kültürel ve tarihî bağlarını koparan ortak yurttaşlık algısı içerisinde politik bir zâtiyet yaratılmasını içeren politik projedir (Öğün, 1997: 224-225). Atatürk'ün 'ulus'u inşa eden ögeler kapsamında siyasal birlik, dil birliği, yurt birliği, soy ve köken birliği, tarihsel ve ahlakî yakınlığı içeren hiyerarşik kurgusu, kültürel birliği içermemektedir. Bu kurgu, milliyetçilikten ziyade, toplumsal belleksizleştirme yoluyla yeni bir politik toplum inşâsı ve birleştirici bağ olarak da yurttaş üst kimliğinin kurumsal olarak yerleştirilmesini içermektedir (Öğün, 1997: 224-225). Yurttaş üst kimliğinin yaratılması noktasında, Kemalist tarih tezleri, Gellner'in deyiimiyle keskin bir 'amnesia- toplumsal belleksizleştirme' (Öğün, 1997: 224) politikası ile toplumun hâkim inancı ve kültürü olan İslamî ve Osmanlı bağlarını unutturmayı hedeflemektedir. Ancak, her ne kadar milliyetçilik ideolojileri, tarihî bağları değiştirip kısmen reddederek popülist bir kültür yaratsalar da, yine de hiçbir milliyetçilik düşüncesi bu denli büyük bir kopuş üzerinden şekillenemez ve halkta taban bulamaz (Öğün, 1997: 226).

Atatürk, Osmanlı'dan miras kalan mevcut toplumsal yapı içerisinde tek birleştirici bağın İslam olduğunu görebilmekteydi. Bu kapsamda, uyguladığı reformlar vasıtasıyla Osmanlı ile kültürel ve tarihsel bağın kopartarak etnokültürel ögelerden arındırılmış politik bir üst yurttaş kimliği yaratmayı amaçlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, Atatürk'ün etnokültürel ögelerden arındırılmış üst kimlik yaratma mücadelesi ile Tanzimat'ın etnik ve dinî kökenden bağımsız Osmanlı vatandaşlığı yaratma projesi benzerlikler göstermektedir (Öğün, 1997: 226).

Kadıoğlu'na göre Türk milliyetçiliği, içerisinde hem aydınlanmacı Fransız Devrimi'nin medeniyet ve terakki bağlamında modernleşmeci etkisini, hem de romantik Alman milliyetçiliğinin kültürel kökene bağlılık etkilerini taşımaktadır. Yani modernleşme ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için Batı'nın ilmi, teknolojisi taklit edilecek ama özgün kültürel değerler muhafaza edilecektir. Ancak bu durum, toplumsal şizofreni yaratmıştır. Bu modernleştirici misyon, devlet seçkinleri aracılığı ile yürütülmeye çalışılmış ve güçlü devlet geleneğine katkı yapmıştır (Kadıoğlu, 1997: 278). Kadıoğlu'na göre, kültür ve modernleşmenin Türk milliyetçiliği altındaki bileşimi ve yeni bir üst kimlik icadının aciliyeti, Tanzimat'tan beri süregelen siyasî gerilimin artmasına yol açmıştır. Bu belirsizlik ve gerilim ortamında mutlakçı bir siyasal kültür ve bu kültürü kitlelere öğretmeyi tek amaç olarak benimseyen toplumsal mühendislik projesi Cumhuriyete miras kalmıştır (Kadıoğlu, 1998: 211). Bu toplumsal mühendislik

projesi ve kültürü, Türkiye’de liberalizm ve bireysellik kavramlarının yerine cemaatçi ve kollektif bir bilincin gelişmesine yol açarak farklılık ve muhalifliklerin bir hak olarak algılanmaktan ziyade, devletin ve milletin bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır (Kadıoğlu, 1998: 211).

Tanzimat ile İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemleri, bir nevi Cumhuriyetin laboratuvarı niteliğinde sayılabilir. Cumhuriyet ile birlikte geç kalmışlık psikolojisinin yarattığı bir radikal reform süreci, siyasî manada hilâfeti elinde bulunduran İslam medeniyetinden kopuşun ve öteki olarak tanımlanan Batı medeniyetine dahil olma gayretinin en yoğun yaşandığı dönemdir (Aksakal, 2010: 255). Osmanlı’nın son dönemlerinde benimsenen devletin bekâsı için modernleşme anlayışından, Cumhuriyet dönemi elitlerinin batı medeniyetine doğru ciddi bir ‘İlerleme iradesi’(will to civilization) ya da medeniyet arzusunu (Kadıoğlu, 1997: 280) kapsayan değişim sürecine geçişle birlikte, geçmişle bağlar tamamen kesilmiştir. Osmanlı mirasının ötekileştirilmesi süreci, Huntington’un deyimiyle ‘bölünmüş ülke’ (Huntington, 2005) olarak medeniyet krizine dönüşmüştür (Aksakal, 2010: 255).

Comte’nin aydınlanmacı görüşlerinden etkilenen Cumhuriyet seçkinleri, Comte’nin tarihin ilahiyattan metafiziğe oradan da pozitif düşünce kalıplarına göre evrildiğini dolayısıyla toplumların doğa bilimleri ve deneysel gözlemler ile sosyal mühendisler tarafından şekillendirilebileceğine dair görüşlerini benimsemişlerdir (Kadıoğlu, 1997: 280). Batıda geleneğin icadı/ihyası yoluyla ve modern bir ethos’un varlığıyla birlikte yürüyen aydınlanma sürecinin, Cumhuriyet döneminde ‘nizam ve terakki’ sloganı doğrultusunda uygulanan laikçilik, pozitivism, evrimcilik ve sosyal mühendislik politikaları ile bir projeye dönüştürülmesi sonucu oluşan devlet ve elitlerinin ilerici, halkın ise gerici olduğuna dair oluşan indirgemeci ve toptancı görüş, yöneten-yönetilen arasındaki bağın kopuşunun nihaî aşamasını oluşturmuştur (Kadıoğlu, 1997: 280-281). Medeniyet arzusunu ve modernleşmeyi amaç edinen Cumhuriyet aydınları, modern bir ethos’un yerleşmediği ortamda laikçi politikalar dahilinde modern kurum ve kimlikleri dayatmışlar (Kadıoğlu, 1997: 281) ve bunun sonucunda da devlet ve toplum arasındaki bölünmüşlük genişlik ve derinlik kazanarak karşılıklı küskünlük, yabancılaşma ve kimlik krizine yol açmıştır (Aksakal, 2010: 255).

Söz konusu yeni dönemde, devletin seçkinciliği, devletçiliği, inşâ ediciliği, militarizmi ve öncülüğü doğrultusunda yapılan reformlar, toplumda; aşırı gerçekçi-sahici gibi görünen ama inşâ edildiğini bağırarak kimlik yapısı ile eski ile bağını koparmak istemeyen muhafazakâr modernleşmeci kimlik arasında, içerikten ziyade imajlar üzerinden yaratılan bir bölünme ve gerginlik yaratmıştır (Kadioğlu, 1997: 281).

Bu yeni modernleştirme hamlesi ile birlikte, İmparatorluğun kozmopolit vatandaşlık anlayışı terk edilerek sosyal ve hukukî yapının batılılaşması doğrultusunda reformlar yapılmış ve yeni bir dile, İslam öncesi tarihe ve kültüre ve kökene sahip bir yurttaş modeli ortaya konularak toplumun bu proje dahilinde tektipleştirilip homojenleşmesi için okul ve okul dışı eğitim hamleleri başlatılmıştır (Aksakal, 2010: 261). Modernleşme projesi kapsamında, bir yandan saltanattan Cumhuriyete, hilâfetten laik düzene, ortaçağ dogmalarından bilimin aydınlığına, çarşıftan tayyöre, sarık ve festen serpuşa geçiş sağlanırken, toplumsal değişim ve homojenleşme fikirlerden ziyade imajlar üzerinden yürütülmeye çalışılmış ve bu durum Türkiye’de modernitenin görüntüsünün kendisinden daha önemli olduğu bir anlayışı ortaya çıkarmıştır (Kadioğlu, 1997: 281).

Tanzimat ile İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminden miras kalan sivil hareketleri dışlayan elitist devlet inşâsı anlayışının yarattığı muhalifsiz güç, halkın, milliyetçi ideolojinin sadece edilgen alıcıları olarak kalmasına yol açmıştır. Bu sebeple, ne Osmanlı’da ne de Türkiye’de evrensel geçerlilik taşıyan ilkeler üzerine oturmuş bir yurttaşlık anlayışı gelişmemiştir (Keyder, 1999: 34-36). Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyete miras kalan, toplumun henüz reşit olmamış bireylerden oluştuğu ve muasır medeniyet seviyesine ancak devlet seçkinlerinin önderliğinde ulaşabileceği anlayışı, teb’adan modern vatandaşlığa geçiş sürecini oldukça güçleştirmiştir (Parlak ve Kaftan, 2010: 158).

Bu kapsamda halktan kopuk, modernleştirici elitist politikaları benimsemeyen veya karşı çıkan sosyalist hareket, İslamî gruplar ve Kürtçülük akımları zaman içerisinde zayıflatılabilecekken, dışlanarak baskıya uğramışlardır. Bunun sonucunda, meşru mücadele zemininin dışına itilen bu hareketler, kendilerini ve kamuoylarını diri tutacak mazlumluk söylemine başvurarak yeraltına inmişler ve Türkiye açısından büyük problemler doğurmuşlardır (Aksakal, 2010: 261).

3.BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ KÜRT SORUNU'NUN GELİŞİMİ VE 1989 SONRASI ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİ İÇEREN RAPORLAR

3.1. 1990' LARA KADAR OLAN DÖNEMDE KÜRT SORUNU'NUN GELİŞİMİ

Net bir tanımlanma sorunu yaşamakla birlikte, Cumhuriyetin kurulmasından bugüne kadar çeşitli biçimlerde tartışılan 'Kürt Sorunu'nu; çokkültürlü idari ve sosyal yapıya sahip Osmanlı Devleti'nden, modernleştirici ideolojiye sahip Türk ulus-devletine radikal bir geçiş kapsamında ele almak gereklidir.

Winrow ve Kirişçi, sorunun tanımlanmasına ilişkin karmaşıklığa vurgu yaparak, sorunun, geleneksel dine dayalı birey kimliğinden laik ve 'Kemalist Türk milliyetçiliği'ne dayalı, farklılıkları yok sayan, dayanışmacı özellikler içeren yeni bir ulusal kimlik inşâ süreciyle yakından alakalı olduğunu ileri sürmektedirler (Winrow ve Kirişçi, 2007: 104) .

'Kürt Sorunu'nun ele alınışında; Cumhuriyete ve inkilâplara kast eden gerici eşkiyaların bastırılmış isyanları, self-determinasyon hakkına sahip bir ulusun devlet kurma hakkının gaspı, etnik bir topluluğun otantik kültürünü devam ettirebilmesi için kültürel hakların sağlanması veya coğrafî ve iktisadî geri kalmışlık şeklinde çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Soruna ilişkin farklı algılamalar ve yaklaşım çeşitliliği, bu sorunun toplumsal değişim süreciyle ilintili çokkatmanlı sosyokültürel bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Yeğen, 2009: 13)

Yeğen'e göre, 'Kürt Sorunu'nu Türkiye'nin toplumsal tarihinden soyutlayarak sadece merkezîleşme, sekülerleşme, ulus-devlet kurulması, Kürtler'in muzaffer direnişi gibi söylemler içine hapsetmek yanlış bir yaklaşımdır. Nitekim, büyük çaplı Kürt isyanları yani 'Kürt Sorunu' olarak tarif edilebilecek toplumsal olgu, ilk kez modernleşme hamlelerinin başladığı 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu durum, 'Kürt Sorunu'nun Türkiye'nin son ikiyüzyılına damgasını vuran, millî ve seküler anlamda toplumsal değişimi öngören modernleşme hamleleriyle olan irtibatını göz önüne sermektedir (Yeğen, 2009: 14-15).

19. yüzyıldan itibaren homojen bir ulus-devlet yaratılmasını amaçlayan Türkiye'nin modernleşme süreci, 'Kürt Sorunu'nun tarihsel ve toplumsal çerçevesini oluşturmaktadır. Ancak, devlet; isyanları ve toplumsal direnci, etnokültürel içeriğinden yoksun 'eşkiyalık', 'aşiret direnci', 'gericilik', 'modernleşme karşıtlığı', 'bölgesel geri kalmışlık' sorunu olarak algılamış ve bu yönde aksettirmiştir. Yeğen'e göre, 'Kürt Sorunu'nun etnokültürel bağlamını göz ardı eden devletin yaklaşımı, kasıtlı olarak Kürt varlığını inkâr eden ideolojik bir değerlendirmeden ziyade, modernleştirme misyonunun getirdiği bir yanlış algılama meselesidir (Yeğen, 2009: 24).

Cumhuriyetin kurucu elitlerinin 'Kürt Sorunu'nu etnokültürel bağlamından kopararak, 'irtica', 'geri kalmışlık', 'eşkiyalık', 'feodal düzen' kavramlarıyla algılaması, o dönemde benimsenen aydınlanma ilkeleri ve pozitivizme dayalı siyasal iktidarın toplumu dönüştürdüğü, devrimci Fransız tipi modernleşme modelinden (Çetin, 2003: 51) kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş felsefesi olarak Atatürk, pozitivizmin temel ilkelerinden olan ilerleme, akla güven, laiklik ve bilimi ön plana çıkarmış ve Rousseau'nun 'genel irade'ye dayalı halk egemenliği anlayışını benimsemiştir (Ünder, 1998: 66). Modernleştirme sürecinde benimsenen pozitivist anlayış, doğa yasalarıyla doğanın düzenlendiği ve kontrol edildiği gibi, bilim aracılığı ile bireysel davranış ve toplumsal düzenin en faydalı şekilde yönlendirilebileceğine dair inancı temsil eder (Çetin, 2003: 209). Bu değişim projesinde, din ve gelenek, geçmişin iki temel simgesi olarak bilime ve akla, karşıtlık olarak değerlendirilip kavramsallaştırılmış ve batılılaşma teşebbüsü ile çatışan varlıklar olarak görülmüştür (Yeğen, 2009: 54). Bu anlayışın sonucu olarak, Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki Kürt isyanları, devlet tarafından etnokültürel köklerinden bağımsız olarak, din ve geleneğin devrimlere karşıtlığı olarak değerlendirilmiştir.

Bu karşıtlık bağlamında, geçmişin simgeleri olarak din ve geleneği algılayan yeni rejim, ilk iş olarak din ve geleneğin yapı taşları olan saltanat ve hilâfeti ilga etmiştir. Yeni ulus-devletin inşâ süreci ile birlikte, Tanzimat'tan itibaren devam edegelen modernleşme hamleleri, kapsamını genişleterek bir inkilâp teşebbüsüne dönüşmüştür. İnkilâpların amacı, modern vatandaş yaratma gayesiyle uygar ve batılı bir toplum oluşturulması yolunda radikal ve hızlı bir toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesidir. Bu dönüşüm ise, sıradan insanların kültürel pratiklerinin değiştirilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır (Yeğen, 2009: 55).

Yeni ulus-devletin kurulmasını müteakip merkezîleşme teşebbüsünün genişlemesi, iki farklı sebeble adem-i merkezîyetçi dirençle karşılaşmıştır. Bu direncin ilki; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden itibaren başlayan ve yeni Cumhuriyet rejimi ile zirvesine ulaşan 'Türk Milliyetçiliği'nin doğurduğu etnik ayrımcılığa karşı olan dirençtir. İkincisi ise; klasik Osmanlı 'Millet Sistemi' örgütlenmesinde özerk konumda olan etnik, dinî ve kültürel toplulukların daha geniş ve homojen ulus yapısı içinde eritilmesine karşı olan dirençtir. Adem-i merkezîyetçi siyasal direncin toplumsal karşılığı olan taşra, yeni Cumhuriyet rejimi tarafından kötülüğün kaynağı olarak algılandığı için taşranın iki temel ögesini oluşturan İslamî gruplar ve Kürtler, merkez tarafından dışlanmıştır (Yeğen, 2009: 68-75).

Kürtler'in modernleşme projesinin hedefleriyle uyuşmayan toplumsal yapıları, dışlanmalarına sebep olurken (Şahin, 2006: 123), bu toplumsal yapının ana unsurlarını; modernite öncesi aşiret yapısı, merkezi otorite dışında işleyen kaçakçılık ekonomisi ve din oluşturmaktaydı (Yeğen, 2009: 7). Modernlik projesi ile çatışan bu modern öncesi yapının dönüştürülmesi sürecinde devlet; özgürlükler, birey hakları ve kültürel hakları göz ardı ederek homojen bir toplum yaratma ideali çerçevesinde ideolojik nitelikli merkezî bir yapıyı benimsemiştir (Yılmaz, 1998: 1659). Bu ideolojik merkezî yapı, modernleşme hedefine ulaşabilmek için hurâfe, din ve cemaatçiliğin yerine akılcılığı ve bilimi vurgulayarak değerlerde devrim yapma yolunu benimsemiştir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 118). Tedricî olarak yaşanması gereken toplumsal değişim sürecinin, hızlı ve devlet eliyle tepeden inmeci bir metodla yönetilmeye çalışılması, toplumun mevcut değer ve inançlarıyla çatıştığından dolayı toplumsal gerginlik ve dirence yol açmıştır (Yılmaz, 1998: 1659).

Oluşan toplumsal gerginlik ve direnç yanı sıra modernleşme yolunda siyasî, idarî ve hukukî alanda yapılan reformlar, geleneksel düzenin devamından çıkarları bulunan taşra seçkinleri arasında da rahatsızlık yaratmıştır. Arfa'ya göre, 1923 seçimlerinde 'Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilemeyen aşiret reislerinin tepkileri ile feodal toprak ağalarının rahatsızlıkları, Cumhuriyetin ilk dönemindeki Kürt isyanlarının, önemli sebepleri arasındadır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 124).

Geleneksel düzenin radikal bir tarzda ve tepeden inmeci bir metodla değiştirilmeye çalışılması, 1920-30'larda bir dizi isyan dalgasına yol açmıştır. 1924-38

arası çıkan 18 isyanın 17'si Doğu Anadolu'da çıkarken, bunların 16'sı Kürtler'in çıkardığı isyanlardır. Bu isyanlardan şiddeti ve sonuçları açısından en önemlisi, Şeyh Sait isyanıdır. Bu isyanın 'modernizm-laiklik' ve 'din-gelenek' ağırlıklı iki dünya görüşünün çatıştığı sırada gerçekleşmesi, yeni Cumhuriyet rejiminin bu devrimi, bir karşı-devrim olarak algılamasına yol açmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 119).

Halbuki, isyanın geri planında yatan unsurlarından en önemlisi, yeni Cumhuriyet rejiminin modernleştirici laiklik politikalarına duyulan tepkidir. Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde; Kürtler için Kürtlük, Müslüman ve Osmanlı aidiyetlerini göstermenin diğer bir yolu iken, Kürt olmak, her şeyden önce gayrimüslime karşıt olmak ve Müslüman olmak anlamına gelmekteydi (Şahin, 2006: 124). O dönemde, Kürtler arasında yaygın bir etnik bilinç yoktu. Kürtler kendilerini daha çok geleneksel Osmanlı 'Millet Sistemi' çerçevesinde, dinî temelde tanımlamaktaydılar (Winrow ve Kirişçi, 2007: 94). Buna örnek olarak, Lozan barış görüşmeleri esnasında, Kürtleri temsil etme iddiasıyla ortaya çıkan ve bağımsız Kürdistan devleti kurulması için görüşmelere katılan Şerif Paşa'yı protesto etmek için 10 Kürt aşiret reisinin, İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliğine protesto telgrafı göndererek, 'Türklerle Kürtler'in soy ve din bakımından kardeş olduklarını' söylemeleri ve bağımsız bir Kürt devleti oluşumuna karşı çıkmaları gösterilebilir (Mumcu, 1993: 14).

Kürtler'in kendi devletlerini kuracak milliyetçi bir hükümet yerine, yoğun İslamî vurgunun yer aldığı 1921 Büyük Millet Meclisi hükümetine destek vermesinin arkasında, ortak birleştirici bağ olarak İslama güçlü bir bağlılık duygusu, Müslüman Türkler'le özdeşlik kurma (Winrow ve Kirişçi, 2007: 103) ve halifeye olan derin bağlılıkları, bulunmaktaydı (Heper, 2010: 224). Bu sebeple Kürtler, yeni Cumhuriyet rejiminin 1924'ten itibaren halifeliği kaldırması ile tevhid-i tedrisat ile Batı tarzı bir eğitim sistemini benimseyerek laik bir yapıya bürünmesinden, son derece rahatsız olmuşlardır. Mc Dowall'a göre, Cumhuriyet dönemindeki Kürt isyanlarının bir çoğunun başında aşiret reislerinin yerine şeyhlerin olması, başkaldırıların arkasında ciddi dinî etkilerin varlığını göstermektedir (Heper, 2010: 224).

1925 tarihli en büyük Kürt ayaklanması olan Şeyh Sait ayaklanmasından hemen önce, isyanın lideri Şeyh Sait, verdiği vaazlarda hükümetin laiklik politikalarını şiddetle

eleştirerek, dinin öneminin yok edildiğini ve dinsizlerin devleti yönetmeye başladığı savunmuştur (Heper, 2010: 225). Dinî esaslar üzerinde başlayan Şeyh Sait isyanı, devlet tarafından Türkiye Cumhuriyeti rejiminin temelini bir tehdit olarak algılanmış ve hükümetin toplumun dönüştürülmesi hususundaki güvenini derinden sarsmıştır. Bu güvensizlik, 1920'lerdeki 'Şapka Kanunu', 'Medenî Kanun', 'tekke ve zaviyelerin kapatılması', 'İslamın resmî din olarak Anayasadan çıkarılması' ve 'latin harflerinin kabulü' gibi bir dizi modernleştirici radikal hamleleri beraberinde getirmiştir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 119).

Radikal modernleştirme politikaları ile dinin sosyal ve siyasal alandaki rolünü zayıflatma çabaları, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde patlak veren isyanları beslediği gibi Kürt ayrılıkçılığını da, beraberinde getirmiştir. Osmanlı 'Millet Sistemi', İslama dayalı sosyopolitik bir düzen oluşturarak Kürtler ve Türkleri bir arada tutarken, hilâfetin kaldırılmasıyla birlikte, Kürtler'in Türkiye Cumhuriyeti içinde yer almasının zemini ortadan kalkmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 120). Toprak'ın ifadesiyle, devlet, laik politikaları ve batılılaşma programıyla, kitlelere çekici gelebilecek yeni bir ideolojik çerçeve sunmadan geleneksel İslamî toplumun egemen değerlerini tehdit etmiştir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 121). Bu noktada, Cumhuriyetin lider kadrosunun benimsediği çözüm, alternatif bir seferberlik kaynağı oluşturacak ve toplumu şekillendirecek bir ideolojik çerçeve sunması açısından 'Türk Milliyetçiliği'ni vurgulamak olmuştur. Ortaya çıkan bu milliyetçilik, hükümetin tam desteğine sahip 'Türk Tarih Tezi' ve 'Güneş Dil Teorisi'nde kendini gösteren Türk etnisitesine ve Türk diline vurgu yapan bir milliyetçilikti. Özellikle dinî çevrelerin modernleşmeye muhalefeti ve yeni rejimin Türkiye'nin birliğini sarsacak iç ve dış tehditlerin devam ettiğine inanması, Türk etnisitesi, tarihi ve dilinin ağırlıklı olduğu yeni ulus inşâsı sürecinin hızlandırılmasına yol açmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 123).

Ulusal kurtuluş mücadelesinin başlangıcında, çoğulculuğa olanak tanıyan ve yeni kurulacak devlette belli derecede coğrafi özerklik ve kültürel haklara saygı içeren yaklaşımlar, 1924'ten itibaren yerini etnokültürel farklılıkları yoksayan 'Kemalist Türk Milliyetçiliği'ne bırakmıştır (Şahin, 2006: 124). Hilâfetin ve saltanatın ilgasıyla birlikte, yeni rejimin ana hedefinin ulus-devlet altında yeni bir sosyopolitik birlik kurmak olduğu netleşmiştir. Ulus-devletin kurumsal düzeydeki inşâsı, İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminden miras kalan merkezî bürokratik yapı nedeniyle zor olmazken, esas zorluk,

toplumsal kimliği oluşturan dinin yerine ‘Kemalist Milliyetçiliği’ halka benimsetmek olmuştur. Bu amaçla; millî eğitim sistemindeki reformlar, Türk Ocakları ve Halkevleri gibi parti-devletin kültürel kurumlarının oluşturulması, medrese ve tekkelerin yasaklanması gibi politikalarla, milletin tarihsel olarak oluşmuş toplumsal kimliğine kültürel taarruzlar yapılmıştır (Yeğen, 2009: 91).

‘Kemalist Türk Milliyetçiliği’nin temel toplumsal kimlik olarak dayatılmasına karşı, yeni rejimin ‘irtica’, ‘geri kalmışlık’, ‘barbarlığın direnci’ olarak isimlendirdiği çeşitli toplumsal tabanlara sahip dirençlerin ortaya çıkışı gecikmemiştir. Bu toplumsal direnç, ‘Kemalist Türk Milliyetçiliği’ni adım adım tedirgin ve saldırgan bir projeye dönüştürmüştür. Özellikle 1920-30 arası ciddi bir toplumsal dirençle karşılaşan ‘Kemalist Milliyetçilik’ projesi, Avrupa’da yükselen faşizm ve otoriteriyenizm dalgasından etkilenerek ırkçılığa doğru kaymaya başlamıştır (Yeğen, 2009: 92). ‘Kemalist Türk Milliyetçiliği’ne paralel yürütülen ulusal birlik ve ulusal kültür yaratma hedefi çerçevesinde, İslamî gruplar yanı sıra geleneksel toplumsal yapıları nedeniyle Kürtler de, tehdit olarak algılanmış ve Kürtler’in medenîleştirilmesi misyonu, Cumhuriyetin homojenleşme ve modernleşme projesinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur (Şahin, 2006: 125) .

Yeğen’e göre, 1930’lar ve 1940’larda oldukça etkili olan ırkçılığa bulaşmış ‘Kemalist Milliyetçilik’, özellikle Kürtlere yönelik devlet söyleminde ve izlenen politikalarda etkili olmuştur. Bu kapsamda ‘1934-İskân Kanunu’nu örnek gösteren Yeğen, bu Kanunun Kürtler’in yerleşik hayata geçirilmesi amacıyla yürürlüğe konulduğuna dair değerlendirmelere katılmayarak, esas amacın, Türk olmayan unsurların göç yoluyla Türkleştirilmesi ve Anadolu’nun demografik kompozisyonunun etnik ölçülere göre yeniden düzenlenmesi olduğunu iddia etmektedir (Yeğen, 2009: 92-93) .

Yeğen ile aynı görüşü paylaşan Bahar Şahin, Anadolu’daki farklı etnik grupların ortak bağı ve ortak dili olan Halifeliğin kaldırılması ve farklı etnik kimliklerin üst şemsiyesi olarak Türklüğün seçilmesini, Kürtlere yönelik inkâr ve yoksayma politikalarının başlangıcı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasına destek olarak, ‘Kemalist Milliyetçiliğin’ önde gelen ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt’un;

Türkler'in Türkiye'nin tek sahibi olduğu ve öz Türk olmayanların sadece hizmetçi ve köle olabilecekleri şeklindeki demecini göstermektedir (Şahin, 2006: 126).

Winrow ve Kirişçi, yeni rejimin benimsemiş olduğu 'Kemalist Milliyetçiliği', 1924 Anayasasında; "Türkiye ahalisi, din ve ırk ayrımı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" ibaresinde görüldüğü üzere, 'vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik' anlayışı olduğunu söylerken, eğitim sisteminde yapılan reformlar ve Türk diline yapılan vurguları ise, artan 'Türk milliyetçiliği'nin tezâhürleri olarak değerlendirmektedir. Winrow ve Kirişçi'ye göre, Mustafa Kemal Paşa'nın birlikte yaşama irâdesine önem veren 'vatandaşlığa dayalı milliyetçilik' söylemi, etnik bir vurgu içermemektedir. Ancak, 1920-30 arası ortaya çıkan ayaklanmalar, 1940'ların sonuna kadar 'vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik' politikasının izlenmesini mümkün kılmamıştır. Bu dönemin söylemlerinde, 'vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik' anlayışının yansımaları görülmesine rağmen, uygulamada 'vatandaşlığa dayalı milliyetçilik' anlayışından uzaklaşmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 107-115).

Modernleşme hamlesi dahilinde, dinin yerine etnik vurgusu artan 'Kemalist Türk Milliyetçiliği' projesi ile ulusal birlik sağlanmaya çalışılırken, 'Türk Tarih Tezi' ve 'Güneş Dil Teorisi' gibi kültürel taarruzlarla makbul vatandaş tanımı -laik ve Türk-haricinde kalan grupların asimilasyonu amaçlanmıştır. Toplumsal homojenleşme beklentilerinin aksine, bu politikalar, toplumda direnç yaratmıştır. Kürtler arasında ise, ayrılıkçılık akımlarının artmasına yol açarak çatışmaları tetiklemiştir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 121-123). Winrow ve Kirişçi ile aynı görüşleri paylaşan Parla; yönetici elitlerin 10. Yıl Nutku ve benzeri ifadelerindeki Türk ırkına yapılan vurguların, 'Kemalist Türk Milliyetçiliği'nin 'vatandaşlığa dayalı milliyetçilik' söylemlerinin arkasında ırkçı bir anlayışın varlığını gösterdiğini iddia etmektedir (Parla, 1995: 171-175).

Bu dönemde benimsenen ırkçılığa bulaşmış 'Kemalist Türk Milliyetçiliği' politikalarının bir diğer tezahürü de Umumî Müfettiş Abidin Özmen tarafından hazırlanan '1936-Şark Islahat Raporu'dur. Raporu göre: Kürt bölgelerinin ıslah edilmesi için 5 ayrı bölgede umumî müfettişlikler oluşturularak kamu dairelerinin Kürt unsurlardan arındırılması; Türkçe dışındaki dillerin yasaklanması; Kürtleşme tehlikesi bulunan Doğu ve Güneydoğu şehirlerindeki kamu binaları, okullar ve pazarlarda Kürtçe

konuşanların cezalandırılması; eğitim kurumlarının Türkleştirilmesi yoluyla Kürtler'in asimile edilmesi gibi çeşitli öneriler sunulmuştur (Öztürk, 2008: 20-82).

Winrow ve Kirişçi, Bahar Şahin ve Taha Parla'nın görüşlerinin aksine Metin Heper; devletin Kürtlere karşı sistemli bir asimilasyon politikası izlemediğini ve 1920-40 arası dönem de dahil olmak üzere etnik-ırkçı bir milliyetçilik politikası izlemediğini iddia etmektedir. 'Kürt Sorunu'na ilişkin olarak 'asimilasyon-direnış' çerçevesi yerine 'kültürel etkileşim-kültürel etkileşim olgusunun tersine dönmesi' ve 'Kürt ikincil kimliğinin bir süre göz ardı edilmesi' varsayımının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Ona göre; devlet, 1920-40 arasındaki büyük Kürt isyanları sırasında bile asimilasyon yoluna gitmemiştir. Yeni rejimin kurucuları Türkiye'deki Kürtler ve Türkler'in gönüllü hatta farkında olmadan bir entegrasyon sürecinden geçtiğini, yani Osmanlı 'Millet Sistemi'nden devam edegelen bir kültürel etkileşim süreci sonunda Türk ve Kürtler arasında belirgin bir kültürel farklılık kalmadığına inanıyorlardı. Bu sebeble, isyanların etnokültürel bir altyapıya sahip olmadığını düşünmekteydiler. İsyân dönemlerinde devlet, Kürt kimliğinin tanınması politikasını bir kenara bırakarak bilinçli bir şekilde Kürtler'in ikincil kimliklerini göz ardı etmiş ve o zamana kadar devam eden kültürel etkileşim sürecinin tersine dönmesini ve Kürtler'in ikincil kimliklerinin ön plana çıkmasıyla ayrılıkçı Kürt milliyetçiliğinin gelişmesini önlemeye çalışmıştır (Heper, 2010: 18-19).

Heper, bu varsayımı çerçevesinde, '1934-İskân Kanunu'nun amacının asimilasyon yani Kürtlere Türk etnik kimliğinin zorla kabul ettirilmesi değil, daha çok aynı ülkü ve kültürü paylaşan farklı etnik toplulukların ikincil kimliklerini koruyarak tek bir ulus yapısı içerisinde entegrasyonunu sağlamak olduğunu iddia etmektedir. Heper'e göre, devlet tarafından birincil kimlik olarak ortaya konan Türk tanımı, sıfat olmaktan ziyade ortak bir kültürü paylaşan ve kendilerini Türkiye vatandaşı olarak gören bütün etnik ve dinî toplulukların ortak birincil kimliği olarak kullanılmıştır.

"Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Kuramı gibi projelerin de etnik temelleri yoktu. Bu projeler daha çok ortak bir kültür ve ulusal bilinç yaratma noktasında insanların özgüvenlerini kazanmaları amacıyla geliştirilmiştir. Nitekim çok geçmeden bu projeler önde gelen devlet adamları tarafından rafa kaldırılmıştır" (Heper, 2010: 264-265).

'Kemalist Türk Milliyetçiliği'nin tamamen ırkçı bir alana kaymadığı ve 'Kürt Sorunu'na yönelik ırkçı ve toptan asimilasyona yönelik çözüm siyasetinin izlenmediği

hususunda Yeğen, Heper ile aynı görüştedir. Yeğen'e göre, her ne kadar bütünleşme stratejisi olarak İslamî kardeşlik politikalarının yerini ırkçılığa bulaşmış 'Türk milliyetçiliği' almış olsa da, sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum tasavvurunu içeren halkçılığın milliyetçilik ideolojisi ile harmanlanması, 'Kemalist Türk Milliyetçiliği'nin ırkçı bir politikaya saplanıp kalmasını engellemiştir (Yeğen, 2009: 96-98).

Oran'a göre, bu dönemdeki Türk etnisitesi ve diline yapılan vurgu ile birlikte ırkçılığa bulaşmış 'Türk milliyetçiliği' anlayışına karşı, Kürt milliyetçiliği de bir tepki olarak gelişerek toplumsal tabanda güç kazanmaya başlamıştır (Oran, 1990: 204-205). Aynı şekilde Winrow ve Kirişçi de, modernleşme hedefi çerçevesinde uygulanan radikal reformların, yönetici seçkinlere karşı çıkışın önemli bir kaynağını oluşturan Kürt etnik bilincinin yayılmasına ve Kürt milliyetçiliğinin derece derece gelişim göstermesine neden olduğunu iddia etmişlerdir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 120-123).

Bozarslan, Kürt milliyetçiliği ve 'Kürt Sorunu'nun birbiriyle iç içe geçmiş meseleler olduğunu belirtmekle birlikte, 'Kürt Sorunu' ve Kürt milliyetçiliğinin özdeşleştirilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bozarslan'a göre, Kürt milliyetçiliği, ayrı bir ulus-devlet veya federasyon amacıyla kendine has semboller ve siyasi söylem benimseyen ve kökleri 19. yüzyıla dayanan siyasî bir akımdır. 'Kürt Sorunu' ise; Türkiye'nin siyasal iktidar alanında Türklük haricindeki her türlü kimlik ve aidiyeti ve yanı sıra eğitim, tarih ve kültür alanında çokkültürlülüğü dışlayan, azınlıktaki diğer grupların kültürel kaynaklarını, kimliklerini ve sembollerini yasaklayan Türkiye Cumhuriyeti'nin karşı karşıya kaldığı sosyopolitik bir sorundur (Bozarslan, 2001: 841).

19. yüzyılda, Osmanlı modernleşme hamlesi ile beraber Kürt entelektüelleri arasında yayılan Kürt milliyetçiliği, toplumsal bir tabana sahip olmadığı için Osmanlı dönemi ve Kurtuluş Savaşı sırasında Kürtler nezdinde etkili olamamıştır. Nitekim 1921'deki Koçgiri isyanı kolaylıkla bastırılırken, Kürt aşiretlerinden destek bulamamıştır. Kürt milliyetçiliğinin yayılması ve radikalleşmesi ise, Cumhuriyetin ilânından sonra, Türk-Kürt eşitliği ile hilâfetin devam ettirilmesi vaadlerinin yeni rejim tarafından terk edilmesinin sonucu olarak görülebilir (Bozarslan, 2001: 848).

Winrow ve Kirişçi de, Şeyh Sait isyanındaki dinî etkenler yanı sıra milliyetçi etkenlerin varlığına dikkat çekmektedirler. Winrow ve Kirişçi'ye göre; bu isyanda Kürt milliyetçisi olan, hilâfetin kaldırılmasına ve Türkçe eğitim sistemine karşı olup

bağımsızlık amaçlayan ‘Azadî’ örgütünün ciddi desteği mevcuttu. Yani, isyana katılan bazı liderler, Kürt kimliklerinin fazlasıyla bilincinde olup ayrılıkçı bir siyasi söyleme sahiptiler. Yeni rejimin yönetici kadrosunun yaptığı reform ve inkilâpların, İslamî toplumsal kimliği zayıflattığına inanıldığı bir sırada din, hâlâ Kürt kimliği ve milliyetçiliğinin önemli ve ayırt edici karakteristiği olmaya devam etmekteydi (Winrow ve Kirişçi, 2007: 123-124).

Yeğen, Kürt direncinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Kürt toplumunun sosyopolitik yapısının iyi analiz edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre, 1925 Şeyh Sait ayaklanmasının millî devlet mantığının son hamlesine, yani Kürtler’in toplumsallık kültürünün Türk kültürü içerisinde eritilmesine karşı bir direnç ihtiva etmesinden dolayı, aşirete dayalı ve İslamî olduğu kadar etnopolitik özellikler içeren bir ayaklanma olduğunu iddia etmektedir (Yeğen, 2009: 259). Yeğen’e göre, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla hızlanan ıslahat ve inkilâplar, çokkültürlü toplumsal yapıyı tahrip ettiğinden dolayı sonuçları etnopolitik izdüşümlere sahiptir. Dolayısı ile Kürt direnci, toplumsallık kültürünü koruma refleksini içerdiği için etnopolitik bir içerik taşımaktadır (Yeğen, 2009: 259-260).

Bozarslan’a göre; devlet, Kürt direncinin sosyopolitik altyapısını dikkate almak yerine, isyan zamanlarında medeniyeti, dürüstlüğü ve devrimi temsil eden Türk milletine karşı, Kürtlüğü; geçmişe takılıp kalan, gericiği temsil eden, bu yüzden de medenîleştirilmesi gereken feodal etnik yapı olarak tanımlamaktaydı (Bozarslan, 2001: 848). Bu anlayış dahilinde, 1925-38 arasındaki ayaklanmalara karşı hükümetin tepkisi sert olmuş ve isyana katılan Kürt aileler Batıya sürülürken, Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki Kürt kökenli devlet memurları görevden uzaklaştırılmıştır. Alınan bu tedbirler, 1939’dan itibaren sonuç vermiş olup, Türk hükümeti Kürt nüfusun yoğun olduğu yerlerde egemenliğini pekiştirmiştir. 1950’de Demokrat Parti’nin zaferiyle sonuçlanan seçim yapıldığında, ülkede Kürt milliyetçiliğinden eser kalmadığı gibi, birçok Kürt batıya yapılan sürgünlerle asimile edilmiş ve Kürt aşiret reisleri Türk siyasal sistemine entegre olmuş görünmekteydi (Winrow ve Kirişçi, 2007: 125).

Bütün bu tedbirlerin sonunda, devletin Kürt bölgelerinde izlemiş olduğu Türkleştirme hamlesi önemli sonuçlar vermiş, referanslarını devletin resmî ideolojisinde olmasa bile Cumhuriyet Türkiye’si siyasal kültüründe arayan yeni bir Kürt

entelijensiyası oluşmuştu (Bozarslan, 2001: 850). Türkiye’de toplumun modernleşmesi ve Kürt gençlerinin üniversite için büyük şehirlere gidip eğitim almaları sonucu, 1950 sonrası dönemde Kürt etnik kimliği yavaş yavaş kendine toplumsal taban bulmaya başlamıştır. Eğitimli ve kentli Kürt gençliğinin radikalleşip Türkiye siyasi yaşamında yer alması ile birlikte, zaman zaman geleneksel Kürt aşiret yapısı ile çatışma yaşanırken, zaman zaman da bu iki yapı birbirini tamamlamıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 126).

1960 darbesiyle birlikte ordu, Demokrat Parti’nin Kürtlere yönelik liberal politikalarından rahatsız olmuş ve bu politikalarının Kürt ulusal bilincinin artmasına yol açtığı gerekçesiyle 54’ü Demokrat Parti üyesi olan 55 Kürt ileri gelenini tutuklayarak batıya sürmüştür (Bozarslan, 2001: 853) . Kürtleri hedef alan baskı politikaları sonucu, kendilerini Türkiye siyasal hayatına entegre eden Kürt aşiret reisleri giderek artan bir şekilde kendi etnik kimliklerinin farkında olmaya başlamışlardır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 128). Demokrat Parti iktidarı ile başlayan yumuşama dönemi sonrası, ordu destekli Kemalist devlet yönetiminin baskı ve asimilasyon politikalarının devam etmesi, geleneksel Kürt toplumsal dinamiklerinin radikalleşmesine ve milliyetçi-Batıcı Kürt entelijensiyası ile ittifak zemini aramasına yol açmıştır (Bozarslan, 2001: 848-849).

Cumhuriyet dönemi Kürt milliyetçiliğinin iki ayrı kaynağından biri olan Kürt entelijensiyası; Batıcı, medeniyetçi ve ‘sosyal darwinist’ ideolojiye sahip olup, devleti Türk olduğu için reddetmektedir. Ancak toplumsal bir desteğe ve tabana sahip olamamıştır. Diğer kaynak olan ve ana unsurunu aşiretler ve tarikatların oluşturduğu geleneksel Kürt toplumsal yapısı ise, devleti Türk olduğu için değil geleneksel Osmanlı devlet yapısının zıddı olarak gördüğü için reddetmektedir. Kemalist iktidar yapısının modernleştirici inkilâpları ile Kürt toplumsal yapısını tahrip etmesi, hilâfeti kaldırması, din konusunda özel hayata tecavüz anlamına gelebilecek dayatmalarda bulunması, geleneksel Kürt toplumunun şiddete dayalı muhalefete kaymasına yol açmıştır. Bu sürecin sonunda, Kürt entelijensiyası ve Kürt kırsalı arasında zorunlu bir ittifakın oluşmasıyla, Kürt milliyetçileri kısmen aşiretleşirken geleneksel Kürt toplumsal yapısı da kısmen milliyetçiliğe kayarak devlete karşı olan muhalefette ortak bir meşruiyet alanı kurmuşlardır (Bozarslan, 2001: 849).

1960 sonrası geleneksel Kürt toplumsal yapısında gelişen milliyetçilik, tedrici olarak artarken bu durum, ‘Türkiye İşçi Partisi’, ‘Güven Partisi’ ve Doğudaki Kürt seçkinlerinin kurduğu ‘Yeni Türkiye Partisi’ gibi küçük partilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan yüksek oy almalarında gözlemlenebilir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 128-129). Bu partilerden ‘Türkiye İşçi Partisi’, Türk devletinin geleneksel yok sayma tavrını kırarak, Türkiye’nin doğusunda bir Kürt halkı vardır diyerek, Kürtler’in varlığını kabul eden ilk yasal siyasi parti olmuştur (Winrow ve Kirişçi, 2007: 129).

1970’lerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun sorunlarının, sosyoekonomik az gelişmişlikten kaynaklandığını vurgulayan siyasî söylem değişerek, Kürt etnisitesine ve ayrımcılığa vurgu yapılmaya başlanmıştır. Bu durum, Türkiye’nin modernleşmesine paralel olarak özellikle Batıya göç eden Kürt alt sınıfların Batı ve Kürt bölgeleri arasındaki uçurumun ve kendi etnik kimliklerinin bilincine varmasıyla gelişen bir süreç olmuştur. Özellikle öğrenciler arasında yayılan bu akım, dönemin siyasi atmosferi dahilinde ‘az gelişmişlik’, ‘sınıf savaşı’, ‘ulusal self-determinasyon’ söylemleri etrafında gelişirken, şehirlerdeki bu tartışma ve fikirler, Kürt kırsallarına yayılarak 1970’lerdeki Kürt hareketinin motorunu oluşturmuştur (Şahin, 2006: 135).

Bu dönemdeki Kürt hareketinin en büyüğünü oluşturan ‘Devrimci Doğu Kültür Ocakları’ ve diğer örgütlerin başlıca hedefi; hükümeti, Kürt dilinin tanınması ve kültürel hakların verilmesine ikna etmek olarak görünüyordu. Ancak ilerleyen zamanda, bu örgütler, daha önceki Kürt isyanlarında görülen aşiret, din gibi geleneksel söylemler yerine, daha radikal ve ayrılıkçı söylemleri benimsemişlerdir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 130). Ayrıca, ‘Devrimci Doğu Kültür Ocakları’nın kurulması radikal Kürt hareketinin ‘Türkiye İşçi Partisi’, ‘Dev-Genç’ gibi devrimci radikal sol hareketlerden de kopuşunu göstermektedir (Bozarslan, 2001: 856).

12 Mart 1971 darbesi sonrası; Kürt aktivistlerin şiddetle cezalandırılması, Türkiye’de yaşanan yoğun şiddet ortamı, ‘Milliyetçi Hareket Partisi’nin gösterdiği gelişme, Kürt bölgelerinde devlet ve radikal sağla bir ölüm kalım savaşının kaçınılmaz olduğuna dair oluşan inanç, Kürt hareketinin daha fazla şiddete kaymasına sebep olmuştur (Bozarslan, 2001: 858). Şiddeti yöntem olarak benimseyen Kürt gruplar, bu dönemde 12 ayrı örgüt kurarken bunlardan en etkili ve en radikali, 1978’de feodalizm

ve sömürgeleştirmeye karşı, bağımsız ve birleşik Kürdistan'ı kurmak iddiasıyla terörü ve şiddeti yöntem olarak benimseyen 'P.K.K. -Kürdistan işçi Partisi' olmuştur.

Bu yeni örgütün benimsediği görüşler çerçevesinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi sömürge olarak nitelendirilmiş, sömürgeci Türk devleti ve bununla işbirliği yapan feodal Kürt toprak ağaları da düşman olarak kabul edilmiştir. Örgüt, Kürt köylüsü ve proleteryasından oluşan Kürt halkının temel amacının marxist-leninist çizgide ulusal bağımsızlığa kavuşmuş Kürdistan olduğunu ve bu ideali Kürt halkı adına gerçekleştirmek için silahlı mücadelenin benimsendiğini söyleyerek (Bahar, 2006: 136) silahlı terör eylemlerine başlamıştır. İzady'nin değerlendirmesine göre; P.K.K., yönetiminde aşiret lideri bulunmayan tek Kürt oluşumdur ve elitist siyasi partilere oranla beslendiği Kürt alt sınıflara daha fazla sirayet etmiştir (Bahar, 2006: 136) .

Bozarslan'a göre, bu şiddete kayışın altında; tüm Türkiye'de olduğu gibi, sosyal, etnik ve mezhep farklılıkları ve mücadelelerinin yasal zeminlerde sürdürülmesinin engellenmesi ve bu kapsamda ortaya çıkan sorunların sosyal sözleşme temelinde çözüme kavuşturulamaması yatmaktadır. Bu kapsamda, siyasal sahanın darlığı ve ordunun sosyopolitik alanda vesâyetçiliği şiddeti körüklerken, Kürtlükle ilgili sembolik kaynakların kanunen yasaklanması, Kürtler arasında şiddet yoluyla görünür hale gelme stratejisini doğurmuş ve beslemiştir (Bozarslan, 2001: 859). Van Bruinessen'e göre, şiddetin beslediği Kürt milliyetçisi grupların faaliyetleri, 1970'lerin sonunda Kürtler'in kendilerini algılama biçimini değiştirmiş ve kendine Türk diyen birçok Kürdün etnik Kürt kimliklerinin farkına varmalarına yol açmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007:132).

1970'lerin sonunda, bütün Türkiye'de yaşanan şiddet, siyasal istikrarsızlık ve ekonomik kaos, 1980 askeri darbesine yol açmıştır. Yönetimi ele geçiren askerler, kendi algıladıkları gerçek Atatürkçülüğü yeniden inşa edeceklerini iddia ederek Türkiye'nin Türklüğüne ve vatanın bölünmez bütünlüğüne vurgu yapıyorlardı. Askerde, artan Kürt milliyetçiliğine ve etnik Kürt kimliği ifadelerine karşı önemli bir tepki vardı. Nitekim bu tepkinin somut sonuçlarını, 1982 Anayasasında görmek mümkündür.

Anayasanın 5. maddesi, Türk milletinin bütünlüğü ve ülkenin bölünmezliğine vurgu yaparken, farklı grup veya kimliklerin tanınması yolundaki düşüncelerin fiilen açıklanmasını yasaklamaktaydı. Anayasanın 26. maddesi ise, düşüncelerin

açıklanmasında kanunla yasaklanmış bir dil kullanılamaz ibaresiyle, Kürtçe'nin daha sonra çıkacak bir kanunla yasaklanmasının yolunu açmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 132-133).

Bu dönemde, 'Türk milliyetçiliği' tekrardan ön plana çıkarılarak, Kürtler'in aslında Türk olduğunu iddia eden, 1930'lu yılların tezleri canlandırılmıştır. Bu politika dahilinde, ayrı bir Kürt kimliğinin varlığını iddia etmenin Batılı güçlerin ve bölücü teröristlerin ülkeyi parçalama yönündeki propagandaları olduğu savunulmuştur (Winrow ve Kirişçi, 2007: 134).

Askeri rejim tarafından Kürtlüğün sembolik kaynaklarının yasaklanması, 'Türkçülüğün' tek ideoloji olarak dayatılması nedeniyle, Kürt gençlerinin şiddet içermeyen bir sosyalizasyon süreci dahilinde, topluma adapte olmalarının önü tıkanmıştır. Bunun sonucunda da, Kürt gençliğinin sosyalizasyonu, yer altına çekilmiştir (Bozarlan, 2001: 861). Yeraltına çekilen bu hareket, şiddeti yöntem olarak benimseyen 'P.K.K.'nin güçlenmesine ve 1984'ten itibaren Türkiye'yi bir şiddet sarmalına çevirmesine zemin hazırlamıştır. 'P.K.K.'nin şiddetine cevap olarak devletin uyguladığı karşı şiddet; hukuksuzluğu, insan hakları ihlallerini, baskıyı, terörü besleyerek Kürt ulusal bilincinin gelişmesine yol açmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 134).

1920'lerin sonundan günümüze kadar gelen süreçte; Kürtlere karşı uygulanan Türkleştirme politikaları, Kürtler'in etnokültürel kimlik ve sembollerinin yok sayılması, Kürt kimliğinin ana unsurlarından olan dinin zayıflatılması, özerk sosyoekonomik yapının modernleştirme politikalarıyla baskı altına alınması, bu politikalara karşı oluşan direnç, Kürt ulusal kimliği ve Kürt milliyetçiliğinin şekillenmesinin ana unsurlarını oluşturmuştur (Şahin, 2006: 123-131). Cumhuriyet dönemi boyunca, Kürtler'in yok sayılarak görmezden gelinmesi ve buna karşı oluşan direncin askeri yöntemlerle ve şiddetle bastırılması, karşı şiddeti doğurmuş ve sorunun çözülmesi yerine daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte 'Kemalist Türk Milliyetçiliği'nin benimsenmesi sonucu, Kürtler, ülkenin modernleşmesi ve homojenleşmesi yolunda engel olarak algılanmış ve tüm Cumhuriyet dönemi boyunca devlet erkini elinde bulunduran bürokratik elitler tarafından geri kalmışlığın göstergesi olarak algılanmışlardır. Bu algının sonucunda ise, 'Kürt Sorunu', ülkenin toprak bütünlüğüne tehdit olarak tekrar tekrar üretilmiştir (Şahin, 2006: 123-131).

3.2. 1989-2009 ARASI KÜRT SORUNU'NUN GELİŞİMİ VE SORUNUN ÇÖZÜMÜ İÇİN SİYASİ PARTİLER VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ TARAFINDAN KAMUOYUNA SUNULAN RAPORLAR

3.2.1. 1989 Sonrası Dönemde Kürt Sorunu'nun Gelişimi ve Devletin Değişen Algısı

1980'lerin sonu, Türkiye'de siyasi partilerin içlerinde barındırdıkları farklı dinî ve etnik grupların hak taleplerini, kamuoyuna yansıtmaya başladıkları dönemdir. 1980 darbesi sonrasında yapılan ilk seçimlerde, darbe yönetiminin desteğine sahip MDP-Milliyetçi Demokrasi Partisi ile yarışa giren sivil kadrolara sahip 'ANAP-Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesi, ülkede özgürlüklerin artmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim, ANAP'ın kurucusu Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu dönemde ve ANAP iktidarı zamanında, Kürtçe'nin sosyal yaşamda konuşulmasını yasaklayan 2932 sayılı yasa yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı dönemde, ifade özgürlüğünü kısıtlayan 141., 143. ve 163. maddelerin yürürlükten kaldırılması ile birlikte, yasal anlamda Kürt milliyetçiliği ve İslamî söylemi benimseyen partilerin kurulmasının önü açılmıştır. Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, 1991 yılında Terörle Mücadele Yasası'nın yürürlüğe sokulması, bu dönemdeki demokratikleşme, 'Kürt Sorunu'nun tartışılması ve çözümü yönündeki beklentileri zayıflatmıştır.

Bu dönemin en önemli siyasi figürlerinden olan Turgut Özal, kendisinin yarı Kürt olduğunu beyan ederken, izlediği politikalarla da devletin Kürt varlığını inkâr etme teâmülünü tersine çevirmede önemli bir rol oynamıştır. Nisan 1992'de, Kürtçe radyo-televizyon yayınına izin verilmesinin ve Kürtçe'nin okullarda ikinci dil olarak öğretilmesinin 'Kürt Sorunu'nun çözümünde etkili olabileceğini öne sürerek, Türkiye'de 'Kürt Sorunu'nun açıkça tartışılmasını teşvik etmiştir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 160).

'Kürt Sorunu'nun siyasal alanda ön plana çıkmasına paralel olarak, 'S.H.P.-Sosyal Demokrat Halkçı Parti', Kasım 1991 seçimlerinden önce, Ekim 1989'da Paris'te Kürt ulusal kimliği konulu bir konferansa katıldıkları için S.H.P.'den ihraç edilen milletvekilleri ve bir grup Kürt milliyetçisi siyasetçi tarafından kurulan 'H.E.P.-Halkın Emek Partisi' ile seçim ittifakı yapmıştı. Bu ittifak S.H.P.'nin oy oranını artırdığı gibi ilk kez Kürt kimliklerini açıkça ortaya koyup, etnokültürel hak taleplerini dile getiren radikal görüşlü 22 Kürt kökenli milletvekilinin meclise girmesini sağlamıştır (Winrow

ve Kirişçi, 2007: 161). Aralık 1991’de, olağanüstü halin uzatılması kararı, S.H.P. listelerinden seçime giren HEP kökenli 14 milletvekilinin istifa ederek kendi partilerine katılmasına sebep olmuştur. Robins’e göre; bu kopuş, ılımlı Kürt milliyetçiliği ile liberal Türk kanadı arasındaki yeni başlayan işbirliğinin ölü doğmasına yol açmıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 162).

Siyasette artan bu gerilim sonucu, 1993’te HEP kapatılmıştır. Daha sonra kurulan ÖZDEP-Özgürlük ve Demokrasi Partisi ve DEP-Demokrasi Partisi de 1994 yılı içerisinde kapatılmıştır. 1993’te Özal’ın ölmesiyle birlikte, askerin kontrolündeki ‘Milli Güvenlik Kurulu’nun ‘Kürt Sorunu’ üzerindeki etkisi artmıştır. Özal’ın ölümüyle Cumhurbaşkanı olan Demirel’in Kürt varlığının bir realite olarak kabul edilmesi gerektiği söylemini bir kenara bırakarak ‘Kürt Sorunu’na ilgisini yitirmesi, yerine başbakan olan Tansu Çiller’in siyasetteki deneyimsizliği gibi faktörlerin sonucu ,‘Kürt Sorunu’na ilişkin olarak devletteki sertlik yanlıları tekrardan güç kazanmışlardır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 163-164).

1990’ların ikinci yarısı, Türkiye’de siyasî istikrarsızlık, Susurluk skandalı, P.K.K. terörü ve Güneydoğu’daki OHAL uygulaması sonucu yaşanan insan hakları ihlallerinin, gölgesinde yaşanmıştır. P.K.K.’nın terör eylemleri ve askerî operasyonlar bir şiddet sarmalı yaratırken, şiddete endeksli bir siyasal kültür oluşmasına neden olmuşlardır. Bunun sonucunda da, Kürt etnik kimliğinin ifade edilmesi, toplumsal algıda terörist olmakla eşdeğer varsayılmaya başlamıştır (Şahin, 2006: 141).

Şiddet sarmalına giren Türkiye’de, 1999 yılında “ya sev ya terk et” şeklindeki dışlayıcı dile sahip milliyetçilik oldukça revaçtayken, aynı yıl P.K.K. lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması sonrası, Kürt milliyetçiliğinde de tırmanış görülmüştür (İbid: 141). Bu ortamda yapılan Nisan 1999 seçimleri sonrası oluşturulan ‘D.S.P.-Demokratik Sol Parti’, ‘ANAP-Anavatan Partisi’ ve ‘M.H.P.-Milliyetçi Hareket Partisi’ koalisyonu, Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin güçlendiği bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde AB’ye üyelik sürecinin etkisiyle, ‘Kürt Sorunu’nun çözümü için daha demokratik söylem ve arayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bahar Şahin, bu dönemde yıllarca yok sayılan Kürtler’in ve ‘Kürt Sorunu’nun sosyolojik bir gerçek olarak kabul edilmesinin sadece AB sürecinin dayatması olarak değerlendirilemeyeceğini söylemektedir. Ona göre:

“2000’lerin başında otoriter devlet anlayışı ve homojen tekkültürlülük dayatması, toplumsal düzeyde daha fazla taraftar bulan İslami kimlik ve milliyetçi Kürt hareketi tarafından zorlanmaya başlamıştır. Bu meydan okuyuş, aynı dönemde ulus-devlet formunun uluslararası birlikler tarafından aşındırılması ve çokkültürlülüğün Avrupa’da yeni değer olarak benimsenmesi gibi küresel eğilimlerle çakışınca, Kürt Sorunu’na ilişkin olarak yeni açılımların yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir” (Şahin, 2006: 147-148).

Şiddet sarmalı içinde, devletin inkâr ve ret politikalarına karşı terör ve silahlı direniş içinde sosyalleşen milliyetçi Kürt hareketinin yöntem ve talepleri de, A.B. sürecinde değişmeye başlamıştır. Bu talepler, özetle şu unsurları içermektedir: Bölge halkının desteğine sahip sivil toplum örgütleri, partiler, meslek odaları ve aydınların katılımıyla Kürt Sorunu’na ilişkin âdil ve demokratik çözüm yollarının bulunması; kapsamlı bir siyasi af çıkarılması; Türkçe dışındaki anadillerde eğitim yolunun açılması; bölgedeki devlet memuru atamalarında Kürtçe bilen memurların tercih edilmesi; Kürtçe tv-radyo yayınlarının serbestleştirilmesi; bağımsız Kürt kültürü ve tarihi araştırma merkezlerinin kurulması; anayasa ve kanunlardaki ırk esasına dayalı hükümlerin çıkarılarak anayasal eşitliğe dayanan vatandaşlığın benimsenmesi; seçim barajının kaldırılarak özgürce siyaset yapılabilmesi; bölgesel bir ekonomik kalkınma programının geliştirilmesi (Alataş, 2004 ve Ekinci, 2004).

Kürt milliyetçilerinin değişen taleplerinin bir diğer nedeni ise, P.K.K.’nın; köy yıkımları, muhalif Kürt aydınların öldürülmesi ve düşük yoğunluklu savaş stratejisi nedeniyle tıkanması ve Kürtlere realist bir hedef sunamaması nedeniyle gittikçe zayıflamasıdır (Bozarlan, 2001: 865). P.K.K. içinde, Öcalan’ın yakalanıp Türkiye’ye teslim edilmesinden önce başlayan silahlı mücadelenin terk edilmesi tartışmaları, Öcalan’ın tutuklanmasından sonraki süreçte artarak devam etmiştir. Öcalan, yakalandıktan sonra bağımsız ve sosyalist Kürt devleti idealinden vazgeçtiğini açıklamıştır. İlaveten, ‘Misak-ı Millî’ çerçevesinde Kürtler’in kültürel haklarının tanınmasını içeren demokratik bir Cumhuriyet talebini dile getirirken P.K.K.’nın da, siyasîleşerek silahı bırakması gerektiğini söylemiştir. Demokratik Cumhuriyet ideali çerçevesinde, Kürtler’in her zamankinden daha fazla vatan birliğinden yana olacağını savunan Öcalan, Kürtler’in yeni taleplerinin ise dil ve kültür özgürlüğü olduğunu öne sürmüştür (Bozarlan, 2001: 865).

Bu yeni dönemde P.K.K. etkisindeki siyasal Kürt hareketi, her ne kadar marksist bir ideoloji benimsemiş olsa da, İslamın ülkenin diğer yörelerine göre daha güçlü

olduğu bir bölgede tabana yayılmak için değişim içine girmiştir. Milliyetçi tavra sahip Kürt hareketinin 2002'deki temsilcisi 'HADEP-Halkın Demokrasi Partisi', 2002 seçimlerinde Kürt nüfusun yoğun olduğu 12 şehirde birinci parti olarak, İslamî tavrın yüksek olduğu bir bölgede Kürt milliyetçiliğinin belirli bir güce ulaştığını göstermiştir (Karakaş Kökçe, 2010: 60-61). HADEP'in kapatılması sonrası kurulan 'DEHAP-Demokratik Halk Partisi' ve ardılı 'DTP-Demokratik Toplum Partisi', 1994'te Abdullah Öcalan'ın P.K.K. direnişinin İslama uygun olduğu yönündeki açıklamaları paralelinde nisbeten İslama yakın durmaya gayret etmişlerdir (milliyet.com.tr /2008/02/29/ son/sontur23.asp, 15/11/2010). P.K.K. etkisindeki Kürt siyasî partileri, siyasal yaşamda Kürt milliyetçiliğini sağlamlaştırarak belli bir tabana oturtmayı başarmışlardır. Bunun sonucunda, 'Kürt Sorunu', klasik ağalık, şeyhlik gibi geleneksel toplumsal yapısından kopmaya başlamıştır. Bu dönemde, Kürtler'in siyasal temsil gücü, ağa ve şeyhlerden feodal ve dinî bağlantıları olmayan modern siyasi organizasyonlara doğru kaymaya başlamıştır (Karakaş Kökçe, 2010: 104). Milliyetçi Kürt hareketinin taban kazanmasında; zorunlu göç, boşaltılan köyler ve göç edilen yerlerdeki sosyoekonomik zorluklar sonucu klasik Kürt toplumsal yapısının değişmesi, önemli rol oynamıştır. Bu noktada, faal ve daha önce kapatılan siyasî Kürt partileri, siyasal merkezin dışında kalan Kürtleri merkeze taşıyarak siyasal alanda çok daha etkili hale gelmişlerdir (Karakaş Kökçe, 2010: 104).

'Aralık 1999-Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi sonucu 'Kopenhag Siyasî Kriterleri' doğrultusunda; demokrasinin genişletilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve grup haklarının tanınmasını içeren reform süreci başlatılmış ve demokratikleşme yolunda yeni bir döneme girilmiştir. AB'ye uyum süreci dahilinde, Şubat 2002 tarihinden itibaren hazırlanan uyum paketleri ile birlikte, bireysel hak ve özgürlükler ve kültürel hakların tanınması yolunda önemli adımlar atılmıştır. 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, A.B. uyum paketleri dahilinde, 2003'te ulusal radyo ve televizyonlarda farklı dil ve lehçelerde yayın yapma, özel dersane açma, 'Milli Güvenlik Kurulu'nun görev ve yetkilerinin kısıtlanarak danışma kuruluna dönüşmesi, 'Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılması ve Terörle Mücadele Kanunu'ndaki 8.maddenin kaldırılması gibi adımlarla, demokratikleşme yolunda önemli reformlara imza atmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin AB sürecinde bu kadar etkin olması ve özgürlükler konusunda 'Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde yer alan reformları bu kadar çabuk hayata geçirmesinin ardında, AB'nin askerî hayat üzerindeki vesâyetinin ve devletin vesâyetçi ideolojisinin sınırlandırılması için tek şans olarak görülmesi yatmaktadır. Vesâyetçi ideolojinin sınırlandırılması noktasında, A.B. taraftarı olarak İslamî kökene sahip siyasal aktörler ile Kürt sivil toplum örgütleri ve siyasî hareketi, aynı ittifak içinde yer almışlardır (Karakaş Kökçe, 2010: 84).

Modernleştirme sürecinde devlet tarafından dışlanan ve yok sayılan Kürtler ile İslamî grupların vesâyetçi ideolojiye karşı muhalefeti, 1994 yerel seçimlerinde 'Refah Partisi'nin Güneydoğudaki başarısından da görülebileceği üzere, Adalet ve Kalkınma Partisi ile Kürt toplumu arasında belli bir sinerji oluşturmuştur. Bu sinerji, Kürt siyasî hareketi haricinde, Kürtler'in siyasî temsil noktasında teveccüh ettikleri tek parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi'ne verilen destekte görülebilir. 2002'de iktidara geldikten sonra aldığı Kürt oylarının bilincinde olan Adalet ve Kalkınma Partisi, devletin yoksayma politikası haricinde bir tutum benimseyerek 'Kürt Sorunu'nu çözmeyi hedef olarak benimsemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi içindeki Kürt milletvekillerinin varlığı, ülkenin istikrara kavuşması gerekliliği, AB süreci ve global konjonktürün demokrasiyi ön plana çıkaran yapısı, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin benimsediği yeni 'Kürt Sorunu' yaklaşımını destekleyen ana unsurlar olmuştur.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yeni yaklaşımı çerçevesinde, Adalet ve Kalkınma Partisi lideri ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2005'teki Diyarbakır konuşmasında; 'Kürt Sorunu'nun çözümü için daha fazla demokrasinin gerektiğini ve demokratik süreçten kesinlikle geriye gidilmeyeceğini ifade etmiştir. Erdoğan, konuşmasında; geçmişte Kürtlere karşı siyasî ve idarî anlamda hatalar yapıldığını, bu hataların görmezden gelinemeyeceğini ve büyük devletlerin hatalarıyla yüzleşmesi gerektiğini söylemiştir. Erdoğan; bütün ülkeyi ilgilendiren 'Kürt Sorunu'nun ancak daha fazla demokrasi, refah, sosyal birlik, dayanışma ve anayasal vatandaşlık haklarının güvence altına alınması ile çözülebileceğini ifade etmiştir (http://arsiv.sabah.com.tr/2005/08/12/siy_94.html, 15/11/2010).

AB sürecinde uygulanan demokratik reformlar neticesinde, askerî siyasal alan üzerindeki etkisi azalmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, 2009 yılında bir adım daha

atarak Kürt dilinin kullanımının meşruluğunu sağlamlaştıran Kürtçe yayın yapan TRT-6'yı 01/01/2009 itibariyle hayata geçirmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi bu adımla, başlatacağı 'Kürt Açılımı' sürecinin psikolojik altyapısını oluşturmaya çalışmıştır. 60. Hükümetin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, Kürt Sorunu'nun çözümünün bir paketten ziyade bir süreç olacağını belirttiği 'Demokratik Açılım' projesini, 29/07/2009'daki konuşmasıyla başlatmıştır. Konuşmasında, Başbakanın 2005- Diyarbakır konuşmasına atıfta bulunan Atalay, 'Kürt Sorunu'nun çözümünde demokratik ve sivil bir anayasa çerçevesinde bireysel hak ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması gerektiğini söylemiştir. Atalay, demokratik açılım çerçevesinde, kısa ve orta vadeli çözümleri şu şekilde sıralamıştır. Buna göre; taş atan çocukların serbest bırakılması, üniversitelerde Kürtçe dahil farklı dillerde akademik araştırma yapılması ve kürsü kurulması, Kürtçe özel televizyon kurulabilme yolunun açılması, Kürtçe'nin sosyal yaşamda rahatça kullanılabilmesi, ayrımcılıkla mücadele için meclis komisyonu kurulması, bağımsız bir insan hakları izleme kurumu oluşturulması, işkenceyi önleme mekanizmasının kurulması, değiştirilen yer isimlerinin iadesi, siyasî partilerin Kürtçe propaganda yapabilmesinin önünün açılması gereklidir (habergo.com/haber/4220/besir-atalay'in-acilim-konusmasi.html, 16/11/2010).

3.2.2. 1989-2009 Arası Kürt Sorunu'nun Çözümü İçin Siyasî Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri Tarafından Hazırlanan Raporlar

1980'li yılların sonunda, dünyada; temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesine yönelik girişimlerin sürdüğü, ulus-devletlerin farklılıkları asimile etme politikalarının eleştirildiği ve çokkültürlülüğün daha fazla gündeme geldiği yeni bir dönem başlamıştır. Uluslararası konjonktüre paralel olarak 1980'lerin sonu; Türkiye'de genel olarak siyasî partilerin, dinî ve etnik grupların arasında var olan etnokültürel farklılıkları yansıtmaya başladıkları dönemdir (Şahin, 2006: 139).

Bu dönemin bir diğer özelliği; 1980 darbesi yönetiminin uyguladığı baskıcı ve asimilasyoncu politikalar sonucu, şiddet ve teröre dayalı bir yöntem benimseyen P.K.K.'nin, 1984 sonrasında oldukça etkin olmasıdır. Devletin artan teröre karşı, bütün bölge halkını hedef alan abartılı güvenlik tedbirleriyle mukabele etmesi, Kürtler'in devlete yabancılaşmasına yol açarak Kürt ulusal bilincinin gelişmesine önemli katkı yapmıştır (Hamdan, 2009: 36). Böylece, artan Kürt ulusal bilincinin yansımaları,

siyasal alanda daha görünür hale gelmeye başlamıştır. Ocak 1988’de S.H.P. milletvekili Ali Eren, Türkiye’de Kürtler’in varlığının sürekli inkâr edildiğini ve bu durumun Yunanistan ve Bulgaristan’daki Türkler’in durumuna benzediğini ileri sürerek, Kürtler’in anadillerini konuşamayan bir ulusal azınlık olduğunu iddia etmiştir (Winrow ve Kirişçi, 2007: 135). İlaveten, 1989’da S.H.P.’deki 14 Kürt kökenli milletvekili Paris’te düzenlenen Kürt ulusal bilincine ilişkin konferansa katılmış ve bu sebepten ötürü S.H.P.’den ihraç edilmişlerdir.

Aynı dönemde Kürt etnisitesi üzerine yoğunlaşan ve resmi çizgiye meydan okuyan, daha fazla kitap ve yayın çıkmaya başlamıştı. Ayrıca devletin Kürt etnisitesi ve kültürünü yok sayan resmî duruşu, birçok gazeteci, vatandaş ve politikacı tarafından daha fazla eleştirilmeye başlamıştır (Winrow ve Kirişçi, 2007: 135).

1989 sonrası dönemde, ‘Kürt Sorunu’na ilişkin devletin ve kamuoyunun algısının değişmeye başlaması ile birlikte sorunun sosyokültürel kökenleri ve olası çözüm yolları hususunda, siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri tarafından çok sayıda rapor kaleme alınmıştır. Bu çalışmada; söz konusu rapordan, ‘Kürt Sorunu’nu, kültürel kimlik ve vatandaşlık sorunu olarak ele alan ve bu kapsamda çözüm önerileri sunan raporlar, çokkültürlülük literatürü kapsamında ele alınıp değerlendirilecektir.

Raporlar, ‘Kürt Sorunu’nun kökenleri ve sebeplerini nasıl değerlendirdikleri ve soruna ilişkin ortaya konulan çözüm önerileri çerçevesinde ele alınıp incelenecektir. ‘Kürt sorunu’, özellikle homojen bir ulusal kimlik yaratılması ve yeni bir ulus-devlet kurulması sürecinde benimsenen ‘jakoben vatandaşlık anlayışı’nın ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu noktada ‘jakoben vatandaşlık anlayışı’na tepki olarak ortaya çıkan ve bireysel özgürlükleri önceleyen ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’ ile toplumsal farklılıkları görmezden gelen klasik liberalizmi eleştirerek yeni bir yaklaşım getiren ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın temel prensip ve politikalarının yakından incelenmesi, ‘Kürt Sorunu’na ilişkin çözüm yollarının değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu amaçla, ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nın temel prensip ve politikaları ile ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın temel prensip ve politikalarına ilişkin bir tablo hazırlanmıştır. ‘Kürt Sorunu’na ilişkin olarak hazırlanan ve kamuoyuna sunulan rapordaki dile getirilen çözüm önerileri, tabloda yer alan vatandaşlık anlayışlarının

temel prensip ve politikalarına göre sınıflandırılacaktır. Aşağıda yer alan ‘Tablo. 1. Kürt Sorunu’na İlişkin Hazırlanan Raporların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi’, raporların ağırlıklı olarak hangi vatandaşlık anlayışını benimsediklerinin tespit edilebilmesinde yardımcı olacaktır.

Tablo 1. Kürt Sorunu’na İlişkin Hazırlanan Raporların Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	
	<i>Özyönetim Hakları</i>	
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alan Yaratılması</i>	
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	
	<i>İç Kısıtlamalar</i>	

Tabloda yer aldığı şekliyle, ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nın, ‘temel insan haklarına dayalı anayasa ve mevzuat’ politikası, liberalizmin bireyin özgürlüğünü, özerkliğini güvence altına almasına ve bu amaçla despotizme kayabilecek siyasî iktidarın anayasa ve yasalar ile sınırlandırılmasına (Türe, 2006: 39) işaret etmektedir. Çokuluslu ve çokkültürlü toplumlarda ortaya çıkan etnokültürel temelli çatışmaları engellemek için liberaller, ‘temel insan hakları’ çerçevesinde ‘bireysel özgürlüğün’ teminat altına alınmasıyla, sorunun çözülebileceğini savunmaktadırlar. Klasik liberallere göre; ‘temel insan hakları’nın, grup ve azınlık üyelerinin korunma altına alınmasına gerek kalmadan, azınlık grubu mensuplarının eşitliğini sağlayacak şekilde

uygulanması ve yasalarla güvence altına alınması, etnokültürel temelli çatışmaları önleyebilecek mekanizmaya sahiptir.

Bireysel özgürlük ve bireysel özerkliği ön plana çıkaran klasik liberalizmin bir diğer temel unsuru, 'özgürlük ilkesi'dir. Liberalizme göre birey, kendi yaşamına istediği gibi yön verebilmeli ve kendi mutluluğu için istediği eylemleri özgürce yapabilmelidir. Bu kapsamda, bireyin toplumdan bağımsız olarak var olan tabii hakları, hiçbir surette sınırlandırılmaz. 'İfade özgürlüğü', 'basın-yayın özgürlüğü', 'vicdan özgürlüğü' ve 'örgütlenme özgürlüğü' olarak açılımı yapılan 'bireysel özgürlük', klasik liberalizmin bir diğer temel ilkesi olması dolayısıyla tabloda yer almıştır.

Klasik liberalizm, birey ve devlet arasındaki ilişkileri 'toplumsal sözleşme' teorisi dahilinde açıklamaktadır. Devleti oluşturan sözleşmeden önce, toplumun bir arada yaşama iradesini gösteren 'toplumsal sözleşme' var olmalıdır. 'Toplumsal sözleşme'nin var olabilmesi için, mayasında ortaklık olan organize bir topluluğun varlığı gereklidir (Van Dyke, 1996: 34-35). Klasik liberal düşüncede; liberal bir demokrasinin ancak ortak bir ulusal kimliğe sahip halkın, sınırları çizilmiş bir ulus-devlet formatında var olmasıyla mümkün olabileceği varsayılmıştır (Kymlicka, 1998: 96-97). Dolayısıyla, klasik liberalizmin temel politikalarından birini oluşturan 'üniter devlet yapısı ve ortak ulusal kimlik dahilinde ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanması', tabloda 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı'nın bir diğer unsuru olarak yer almıştır.

Klasik liberalizmde temel alınan esas özne, 'birey' olduğu için kültürel kimlik veya grup bağlılıkları önemsiz sayılmış ve bireyler açısından anlamlı bir fark yaratmayacağı savunulmuştur. Klasik liberalizm, bireyin refah ve yararına olacak tek ve büyük ulusu önceleyerek azınlıktaki grupları göz ardı etmiştir. 19. yüzyıldaki liberal anlayışın, bireyin mutluluğu ve toplumsal refahın artırılması için küçük etnokültürel grupların büyük toplumlar içerisinde eritilmesi düşüncesi evrimleşerek, günümüz klasik liberal anlayışındaki devletin etnokültürel farklılıklara karşı 'iyi niyetli ihmal' politikası izlemesi gerektiği düşüncesine dönüşmüştür. 'İyi niyetli ihmal' politikasında devlet, bireylerin kendi kültürel pratiklerini yaşamalarına karşı çıkmadığı gibi, bu kültürel pratiklerin desteklenmesi noktasında da tarafsız kalmaktadır (Kymlicka, 1996: 9). Dolayısıyla, devletin tüm etnokültürel gruplara karşı tarafsız kaldığı, hukukî ve idarî

düzeni ‘eşitlik ilkesi’ne dayandırdığı söz konusu ilke, tabloda ‘iyi niyetli ihmal ve eşitlik ilkesine dayalı hukukî ve idarî düzen’ şeklinde yer almıştır.

Çokkültürcü düşünürler, klasik liberalizmin üniter devlet yapısı dahilinde ortak ulusal kimliğe dayalı bütünleşme politikalarını ve ‘iyi niyetli ihmal’ ilkesini, gerçek hayatta çoğunluğun ‘iyi anlayışı’nın azınlık gruplarına dayatıldığı realitesine yol açtığı gerekçesiyle eleştirmektedirler. Ayrıca, toplumun çeşitli kesimlerinin ‘iyi anlayışları’nın çatışması durumunda, teoride tarafsız olan liberal ulus-devletin yeterince uzlaşma zemini yaratamadığı iddia edilmiştir. Bu kapsamda, liberal ‘bireysel özerklik’ ve ‘bireysel özgürlük’ ilkesi dahilinde, bireylerin mensubu oldukları toplumu, kültürü ve kültürel kimliklerini koruma altına alan yeni tür hak talepleri önerilmiştir. İlâveten, farklılıkların uzlaştırılması için âdil ve hakkaniyetli bir şekilde işleyen sosyopolitik ortamın yaratılması, ön plana çıkan bir diğer husus olmuştur.

Yeni tür hak taleplerinden Kymlicka’nın deyimiyle ‘çoketniklilik hakları’; etnokültürel gruplara hâkim çoğunluğun etkin olduğu ekonomik siyasî kurumlarda başarıları engellenmeden, kültürel özgünlüklerini ifade edebilme ve bundan gurur duymaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu haklar, gruplar tarafından büyük toplumdan ayrılmayı değil, büyük toplumun sosyopolitik kültürüne kendi kültürel kimliği ile dahil olma isteğini ifade etmektedir (Kymlicka, 1998: 66). Daha somut ifadeyle, bu gruplar; anadilde eğitim-öğretim yapılabilmesini, azınlık grubunun dillerinin ve kültürel pratiklerinin yeni nesillere aktarılabilmesi için kamusal desteğin sağlanmasını, kamuda ve sosyal hayatta ayrımcılığı önleyecek somut politikalar oluşturulmasını, her bir etnik grubun kültürünün ve kimliğinin devlet tarafından tanınmasını talep etmektedirler. Söz konusu talepleri oluşturan ‘çoketniklilik hakları’, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın bir unsuru olarak tabloda yer almıştır.

‘Çoketniklilik hakları’ndan farklı olarak, belli bir toprak üzerinde tarihsel olarak var olan, ortak dil ve ortak kültürel pratiklere sahip olan gruplar, ‘Kymlicka’nın deyimiyle ‘özyönetim hakkı’ talebinde bulunabilirler. Bu gruplar, kültürlerinin tam gelişimini sağlamak ve insanların çıkarlarını en iyi şekilde gözetmek üzere federalizm gibi politik özerklik veya toprak esasına dayalı idarî özerklik talep edebilirler (Kymlicka, 1998: 62). Etnokültürel temelli çatışmaların engellenmesine ilişkin olarak

öne sürülen ‘özyönetim hakları’, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın bir diğer unsuru olarak tabloda yer almıştır.

‘Çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın bir diğer unsurunu ise, etnokültürel kimliklerinin inkâr ve baskıya uğradığı dezavantajlı grupların, siyasî ve idarî alanda belli temsil oranına sahip olmasını ifade eden, Kymlicka’nın deyiimiyle ‘özel temsil hakları’ oluşturmaktadır. ‘Özel temsil hakları’nın geçerli olduğu oydaşmacı sosyopolitik yapı, azınlık gruplarının etnokültürel temelli siyasî örgütlenmeye gidebilmelerini, seçim barajı olmadan mecliste temsil edilmelerine olanak sağlanmasını, aldıkları oy oranınca hükümette yer almalarını ve kendilerini ilgilendiren hususlarda veto hakkına sahip olabilmelerini kapsamaktadır. (Lijphart, 1996: 281-283). Lijphart’ın oydaşmacı modeline ilaveten, etnokültürel temelli çatışmaların engellenmesi için Young, kültürel farklılıklarının tanınmasıyla etnokültürel grupların kendilerini rahatça ifade edebildikleri ortak bir kamu oyu ile bu grupların ortak siyasî kurumlarda yer almayı taahhüt ettikleri ortak bir kamu alanı yaratılmasını önermiştir. Kymlicka, Lijphart ve Young tarafından önerilen söz konusu grup hakları, tabloda ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın bir diğer unsuru olarak ‘özel temsil hakları ve ortak kamusal alan yaratılması’ şeklinde yer almıştır.

Etnokültürel temelli çatışmaların önlenmesi hususunda, Habermas’ın ‘demokratik anayasal yurttaşlık’ modeli, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ içerisinde değerlendirilebilecek bir diğer unsur olarak tabloda yer almıştır. Habermas’a göre; resmî dil, eğitim-öğretim, dinî toplulukların statüsü, ceza ve medenî hukuka ilişkin konular, tarihsel olarak çoğunluk kültürünün etkisinde şekillenir. Bu kapsamda, temel insan haklarını da içeren hukuk düzenlerinin hayata geçirilmesi, siyasetin önemli bir unsuru olarak bireyler ve grupların karşılıklı müzakereleri sonucu gerçekleşebilir. Müzakere sürecinde, azınlık gruplarının taleplerinin çoğunluk tarafından dikkate alınmaması, bir kültür savaşını başlatabilir (Habermas, 2005: 52-53). Bu tür bir çatışmayı önlemek için Habermas, azınlık kültürlerinin incitilmeden kendi kültürlerini yaşayabilme ve gelecek kuşaklara aktarabilme haklarını güvence altına alan ve azınlık kültürlerinin eşit bir arada varoluşunu sağlayacak müzakereci bir anayasa yapımını önermektedir.

Günümüzde, çokuluslu birçok liberal ulus-devlette yaşanan etnokültürel temelli çatışmalar, liberalizmin etnokültürel kimlikleri dışlayan ortak yurttaşlık anlayışının sosyopolitik birliği sağlamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu noktada, Kymlicka'ya göre sosyal birliğin sırrı, tüm toplum tarafından paylaşılan ortak tarih, ortak din ve ortak coğrafyanın şekillendirdiği ortak kimlik algısıdır (Kymlicka, 1998: 285). Bu dayanışma ve ortak amaç duygusunu ilerletmenin yolu, ortak kimliğe yapılan vurgu kadar azınlık gruplarının etnokültürel kimliklerinin eşit değerde tanınması ve saygı görmesinden geçmektedir. Bu amaçla, eğitim-öğretim müfredatlarında azınlık kültürlerinin eserlerine daha fazla yer verilmesi, azınlık kültürlerinin desteklenmesi ve kültürel kimliklerinin onurlandırılması, azınlık kültürlerinde de hayranlık uyandıracak unsurlar bulunduğunun ahlakî olarak kabulünün sağlanması ile farklı kültürlerin barış ve hoşgörü içinde bir arada yaşayabilecekleri zeminin yaratılması önerilmiştir. Etnokültürel çatışmaların önlenmesine ilişkin Kymlicka'nın 'bir arada tutan bağlar' ilişkine vurgusu ve Taylor'ın farklı kültürlerin hoşgörü içerisinde yan yana yaşayabilmesini içeren 'ufukların kaynaşması' kavramı, tabloda 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı'nın bir diğer unsuru olarak yer almıştır.

'Çokkültürlü vatandaşlık anlayışı', klasik liberalizmin bireylerin kültürel kimliklerini dışlayarak ulusal birliği sağlama düşüncesini eleştirmesine rağmen, temel insan hakları ve bireysel özgürlüklerin kesinlikle kısıtlanamayacağını savunmaktadır. Bu noktada, liberal olmayan bazı azınlık grupları, grup dayanışması adına veya kültürel arılık adına kendi üyelerinin medenî ve siyasî özgürlüklerini kısıtlamak için bazı grup haklarını talep edebilirler. Bu şekildeki hak taleplerinin kesinlikle kabul edilemeyeceği, Kymlicka, Taylor, Habermas ve Young gibi çokkültürcü düşünürler tarafından dile getirilmiştir. Özellikle kültürel geçirgenlik ve kültürler arası iletişimi engelleyecek ayrıcalıklar ile grup içi muhalefete karşı şiddet ve tehdidin söz konusu olabileceği federasyon veya özerklik taleplerinin kesinlikle kabul edilemeyeceği savunulmuştur. Kymlicka'nın 'iç kısıtlamalar' olarak nitelediği, liberal olmayan grupların özgürlükleri engelleyen hak taleplerine ilişkin kısıtlamalar, 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı'nın bir diğer önemli unsuru olarak tabloda yer almıştır.

3.2.2.1. '1990-Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu'

Devletin bu politikalarını eleştiren siyasetçilerden birisi, 1986-1993 döneminde S.H.P. Genel Başkanlığını yapan Erdal İnönü'dür. İnönü, bölgedeki sorunun, daha ileri bir demokrasinin benimsenip uygulanmasıyla çözülebileceğine inanmaktaydı. 1980 darbesi askerî yönetiminin Kürtçe konuşmayı ve yazmayı yasaklamasının, bir insanlık suçu olduğunu söyleyerek devletin bu baskıcı tavrını eleştirmiştir (İnönü, 1996: 275) .

İnönü, Kürtler'in etnokültürel aidiyetlerini içeren ikincil kimliklerinin tanınması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre, etnokültürel kökenin farklı olması, kişinin toplumla kurduğu ilişkiyi etkilemektedir. Ancak, etnokültürel kökenin ifade edilmesinin, kişi veya toplum aleyhine bir durum yaratması engellenmelidir.

"Hiç kimse nerede doğacağına ve anadilinin hangisi olacağına karar veremez. Dolayısıyla hiçbir birey, doğum yeri, ana dili, dini ya da mezhebi gibi etnokültürel kökenlerinden dolayı dezavantajlı duruma düşürülmemelidir. Bireyin doğuştan sahip olduğu anadili; insana kendisini diğer bireylere tanıttığı ve dünyayı algıladığı ilk araç olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Anadilin kullanılması hakkına saygı duyma, bir insanlık borcudur" (İnönü, 1996: 269) .

Bu görüşleri çerçevesinde İnönü, Türkiye'de farklı etnokültürel grupların varlığının göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade ederek, insanlar arasındaki farklılıkların, değişik dil ve kültürlerin, ülkenin toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmaması gerektiğini savunmuştur (İnönü, 1996: 277).

'Kürt Sorunu'na ilişkin Türkiye'de yaşanan yumuşama dahilinde, Kürt milliyetçisi siyasetçilerin partileşme arayışları, liberal çizgiye sahip Erdal İnönü liderliğindeki S.H.P. üst yönetiminin dikkatini çekmiş ve 1992 seçimleri öncesi, olası bir seçim ittifakı için Diyarbakır'da bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, bölge insanının sorunları dile getirilerek, şu tespitler yapılmıştır: Güneydoğu'da ciddi bir kimlik krizi ortaya çıkmış ve bu durum, bölge insanını devlete karşı yabancılaştırmıştır; baskıcı ve asimilasyona yönelik köy boşaltma ve zorunlu göç gibi politikalarından vazgeçilmesi gereklidir; güvenlik güçlerinin bölge insanına potansiyel suçlu gibi davranılmasının önüne geçilmelidir (Akçura, 2009: 219).

Bölge insanı ile yapılan bu toplantı sonrası; Hikmet Çetin, Fuat Atalay, Eşref Erdem ve Cumhuriyet Keskin tarafından yazılan, S.H.P. Genel Başkanı Erdal İnönü ve Genel Sekreter Deniz Baykal tarafından 15 Temmuz 1990 tarihinde onaylanan ve o dönem için oldukça çarpıcı tespitler ve radikal öneriler içeren, 'S.H.P.'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri' Raporu hazırlanarak kamuoyuna açıklanmıştır.

Raporda; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kürt ağırlıklı bölgelerinde yaşanan sıkıntılar, güncel sorunlar, ekonomik ve toplumsal durum, sosyolojik gerçekler, temel siyasî sorunlara ilişkin tespit ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur. Bu çalışmada; raporda ortaya konan bölge insanının karşılaştığı kültürel hak sorunları, vatandaşlık ve kültürel kimlik sorunlarına ilişkin yapılan tespitler ve çözüm önerileri ele alınarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Rapor, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürt nüfusun, Türkiye nüfusunun yaklaşık % 20'sini oluşturduğu tespitiyle başlamaktadır. İlk etapta, sorunun ana kaynaklarını oluşturan ekonomik sorunlar, bölgesel geri kalmışlık ve devletin sosyal hizmetlerinin aksaması ele alınmıştır. Raporda; Marmara ve Ege bölgesinin sanayisinin gelişmesine rağmen, Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yeni yatırımların yapılmamasının bölgelerarası eşitsizliği artırdığı gibi gelir dağılımında da adaletsizlik yarattığı tesbiti yapılmıştır. Bölgedeki ekonomik problemlerin başında; toprak reformunun gerçekleştirilmemesi, köylülerin topraksız olması ve feodal toprak ağalığının altında ezilmesi olarak tespit edilmiştir (Karakas, 2009: 193).

Ekonomik sorunlar dışında, eğitim hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle okur-yazarlık oranının ülkenin diğer bölgelerine göre düşük olduğu, sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu tesbiti yapılmıştır. İlave olarak işsizliğin yüksek olmasının, terör örgütünün militan devşirmesine kolaylık sağladığına dikkat çekilmiştir (Karakas, 2009: 198-204) .

Sorunun, siyasal, toplumsal ve vatandaşlık boyutu açısından ele alındığı bölümlerde ise: 1980 askeri rejiminin temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan düzenlemeleri; farklı ana dillere sahip yurttaşlara kendi anadillerinde konuşma, yazma yaşının getirilmesi; olağanüstü hal uygulaması ile bölge insanına yapılan kötü muamele; bölge insanına potansiyel suçlu gibi davranılması sonucu bölge halkının terör

örgütü ve devlet arasında sıkışması; bölge insanının göçe zorlanması gibi hususlar, sorunun ana kaynakları olarak ortaya konmuştur (Karakaş, 2009: 183-190).

Raporda, soruna yaklaşımı nedeniyle dönemin hükümeti eleştirilmiş ve sorunun sadece bir güvenlik sorunu olarak ele alınamayacağı savunulmuştur. Sorunun, güvenlik boyutunu çoktan aşarak toplumsal bir sorun halini aldığı tespiti yapılırken, devletin izlediği yanlış politikalar nedeniyle Kürt kökenli vatandaşların ciddi bir kimlik bunalımı yaşadığı ve devlete yabancılaştığı iddia edilmiştir (Karakaş, 2009: 183-190).

Raporda; özellikle anadil yasağına ilişkin, insan hakları yanı sıra etnokültürel hakları da ihlal etmesi noktasında sert eleştiriler getirilmiştir.

“Totaliter yönetimlerde bile örneğine az rastlanılan bir düzenleme ile yurttaşlara, Türkçe’den farklı ana dilleri ile konuşma, yazma ve iletişim yasağı getirilmiştir. Böyle bir yasağın, tek parti yönetiminin olduğu 1930’larda bile yoktur. Hiç kimse, biyolojik olarak belirli bir dili konuşma yeteneğine sahip olarak doğmaz. Her çocuk, aile ve çevresinden edindiği dili konuşur. Bu yasağın, çok basit bir gerçeği bile anlamaktan uzak bir anlayışla hazırlanmış ve etnik amaçlı asimilasyon aracı olarak düzenlenmiştir. Böylece, insanın doğal yaşamının bir parçası olan anadile yasağı getirilerek, insanlığa karşı suç işlenmiştir. Bu çağdışı yasağın, ülkedeki etnik çeşitliliği ve kültürel farklılıkları yoksayarken, birçok yurttaşımızın kendini sistemden dışlanmış görerek yabancılaşma süreci dahilinde kimlik bunalımına yol açmıştır” (Karakaş, 2009: 185-186).

Kürt kökenli vatandaşların kültürel kimlik ve dil haklarının; gerek S.H.P. Genel Başkanı Erdal İnönü’nün söylemlerinde gerekse söz konusu raporda, bireyin kendini ifade etmesi ve kimlik oluşturma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmesi, çokkültürlülük literatürü kapsamında grup haklarını savunan Margalit, Raz, Kymlicka ve Taylor gibi düşünürlerin görüşleriyle paralellik göstermektedir. Margalit ve Raz’a göre; kültürel kimlik, başkalarının bizi nasıl algılayıp nasıl davrandıkları noktasında geniş bir sosyal profil oluştururken, kendi kimliğimiz ve benliğimizi oluşturmada önemli rol oynar (Margalit ve Raz, 1996: 83).

“Genelde, insanların yetiştirildikleri dil ve kültür, gönüllü bir seçimden çok kendilerinin seçmediği koşulların bir parçası olarak görülmelidir. Hatta kişinin dilini ve kültürünü kullanabilmesi, kimi zaman anlamlı seçimler yapabilmelerinin ön koşuludur. Kişinin dilini ve kültürünü terk etmesinin olanaksız olduğu açıktır ve genelde çok zor ve pahalı bir süreçtir. Çoğunluk üyeleri benzer bir özveride bulunmazken, azınlık üyelerinin bu bedeli ödemesini beklemek mantıksızdır (Kymlicka, 2004: 472).

Taylor'a göre; insanın kimliğinin kısmen tanınma, hiç tanınmama veya başkalarının tanınması ve algılanması ile şekillendiği için, toplumun bu kişilere veya o kişilerin dahil olduğu kültüre bakış açısı dışlayıcı ve aşağılayıcı ise, bu kişiler, bu durumdan gerçekten zarar görebilir (Taylor, 2005: 42-43).

Raporda; dil haklarının tanınması gerekliliği ve bu hakkın ihlâl edilmesinin Kürt vatandaşlar arasında bir kimlik krizi yarattığı cesurca dile getirilirken, 'Kürt Sorunu'nun ortaya çıkışı hususunda, bütün sorumluluk, askeri yönetime ve dönemin hükümetine yüklenmiştir. Sorunun sosyopolitik temelini oluşturan; Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devam edegelen homojen bir toplum yaratma hedefi dahilinde farklılıkları yoksayan ve ulusal birlik ve kültür yaratmak için izlenen baskıcı politikalar, görmezden gelinmiştir.

Raporun 'Temel Tespitler, İlkeler ve Siyasal Tercihler' bölümünde; ülkenin çokkültürlü ve çokuluslu yapısına atıf yapılarak, ırk esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışının ve farklı kültür ve dilleri yasaklayan politikaların kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Raporda, Türkiye'nin çokuluslu ve çokkültürlü yapıya sahip olduğu dile getirilirken, farklılıkları kabullenerek saygı göstermenin ülkenin ulusal bütünlük ve üniter devlet yapısına zarar vermemesi gerektiği vurgulanmıştır (chp.org.tr/wp-content/uploads/rapor1989.pdf, 10/01/2011).

"Ulusal sınırlar içinde yaşayan insanlarımızın; dil, din, mezhep ve etnik farklılıklar taşıması, ulusal bütünlüğe engel değildir. Toplumdaki farklılıkların herhangi birisi üzerine, devlet politikası oluşturulamaz. Yurttaşlık; hiç kimsenin etnik kökenine, diline, kültürüne bakmadan, onları birey olarak ayırmadan bir arada görmenin, siyasal-toplumsal yorumu olarak görülmelidir" (Karakaş, 2009: 208).

Raporda dile getirilen farklılıklara karşı tarafsız kalan üniter devlet modeli, çokkültürlülük savunucularının şiddetle eleştirdiği 'klasik liberalizm'in 'iyi niyetli ihmal' prensibini benimseyen devlet modeli ile örtüşmektedir. Bu model, dinî farklılıklara karşı devletin tarafsızlığını içeren laiklik ilkesi uygulamasının, etnokültürel farklılıklara karşı takınılacak tavra uyarlanmasını içermektedir. Yani devlet, azınlık kültürü üyelerinin ayrımcılığa uğramasını engellerken, bireylerin kendi kültürel pratiklerini yaşayıp geliştirmesini tamamen kendilerine bırakmaktadır (Walzer, 1996: 148). Ancak, gerçek hayatta devletin tarafsızlığı ilkesi, azınlık kültürleri aleyhinde çoğunluğun iyi anlayışının azınlık gruplarına dayatılması realitesine yol açmaktadır.

Ayrıca toplumun çeşitli kesimlerinin iyi anlayışlarının çatışması durumunda, yeterli uzlaşma zemini yaratamamaktadır (Balı, 2001: 222).

Raporda; ‘Kürt Sorunu’nun çözümü yolunda S.H.P.’nin tercihinin, üst kimlik olarak benimsenecek Türkiye vatandaşlığı ile ulusal birlik ve bütünlüğün üniter devlet yapısı dahilinde sağlanması olduğu yer almaktadır.

“Toplumdaki farklılıkların herhangi birisi üzerine, devlet politikası oluşturulamaz. Yüzyıllardır, insanlarımız bu ilkel yaklaşımları reddederek birlikte yaşamışlardır. Cumhuriyetimizin kurucuları, yurttaşlığı; hiç kimsenin etnik kökenine, diline ve kültürüne bakmadan onları birey olarak ayırmadan bir arada görmenin, siyasal-toplumsal yorumu olarak görmüşlerdir. S.H.P. olarak siyasal tercih noktasında yurttaşlık kavramını ön plana çıkartmaktayız. Yurttaşlığın, bütünleştirici ve birleştirici ortak özelliği vardır. Yurttaş kavramı, vatan olarak adlandırılan siyasal sınırlar içindeki toprakların eşit statüde, eşit ağırlıkta sahiplenilmesini ve ortak ideallerin paylaşılmasını içeren bir kavramdır. Sosyal devlet hedefi çerçevesinde amacımız; yurttaşların demokratik yapılanma içinde etnik kimliklerini ortaya koyma gereği duymayacağı, aynı zamanda bir yurttaşın diğerine benzetilmesini içermeyen bir ortak amaç uğruna, yurttaşların kendilerini aşacağı ulusal kültürün geliştirilmesidir...Ulusal bütünlüğümüz içinde, dar ve geçmişin olumsuz değerlerine sahip anlayışları terk ederek, etnik ayrımcılığa ilişkin düzenlemelere karşı durmalıyız” (chp.org.tr/wp-content/uploads/rapor1989.pdf, 10/01/2011).

Raporda yer alan bu ibareler, ‘klasik liberalizm’in yurttaşlar arası belli bir ortak ulusal kimlik geliştirme hedefi, çerçevesinde değerlendirilebilir. Klasik liberal düşünürlerin görüşleri ve raporda yer alan görüşlerin aksine, günümüzde ortak yurttaşlık hakları ve ulusal birlik bağlantısı ciddi bir aşınma içerisindedir. Kymlicka’ya göre bu durumun sebebi, birçok etnokültürel grubun üyelerinin ortak yurttaşlık haklarına sahip olmalarına karşın kendilerini hâlâ damgalanmış ve dışlanmış hissetmeleridir. Bu dışlanmışlık hissi nedeniyle, azınlıktaki grupların üyeleri, hâkim kültüre göre oluşturulan ortak yurttaşlık ve ulusal bütünlük-birlik politikalarını benimsememektedir. Ulusal birliği sağlamak için sosyal demokrasinin öne çıkardığı, ekonomik ve sosyal hakların toplumun geniş bir kesimine yayılmasını içeren refah devleti modeli de, azınlıktaki grupların hak taleplerinin önüne geçememiştir (Kymlicka, 2004: 454-457).

Bu grupların istedikleri haklar; farklı kimlik ve bu kimlikten doğan ihtiyaçlarının tanınması, bu kimliğe saygı gösterilmesi ve bu farklı kimlik özellikleri ile kamuda var olarak toplumsal uzlaşmanın sağlanmasıdır (Kymlicka, 2004: 465). Gurr ve Harf’ın

yaptığı araştırma dahilinde, çokuluslu devletlerde ortak yurttaşlık duygusunun, devlete bağlılığı sağlamada yetersiz kaldığı ve kendini dışlanmış hissedenden grupların kendi kültürel kimlikleri için şiddete varan direnç gösterdikleri ortaya konulmuş bir olgudur. Kymlicka'ya göre sosyal birliğin sırrı; soyut bir ortak yurttaşlık anlayışından ziyade ortak bir tarih, din veya ortak bir dile dayanan ve paylaşılan ortak bir kimlik olabilir (Kymlicka, 1998: 285).

Raporda; 'Temel Siyasal Tercihler' bölümünde yer alan, ulusal birliğin sağlanması için geçmişin dar, sığ ve olumsuz düşüncelerinin dışlanması gerektiği (Karakaş, 2009: 209) düşüncesi, çözüm yolunda Türkler ve Kürtler'in ortak tarih ve ortak dinî bağları ve değerlerinin göz ardı edildiğini göstermektedir. Türk modernleşme tarihinde görülen bu elitist anlayış, Kürt etnokültürel kimliğinin ana unsurlarından olan din, feodal yapı, halifelik, ağalık ve şeyhlik gibi kurumları, (Yeğen, 2009: 260) geçmişin olumsuz değerleri olarak görüp dışlanmasını içermektedir. İçerdiği liberal demokratik unsurlara rağmen rapordaki bu ibare; Cumhuriyetin kurucu elitlerinin modernleştirici ideallerinin, bu geleneğin takipçisi olan S.H.P. tarafından içselleştirildiğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Modernleştirme yolunda devletin din, etnik ve geleneksel bağlılıkları dışlamasının yarattığı vatandaşın devlete yabancılaşması ve meşruiyetini sorgulamasına yol açtığı (Çetin, 2003: 267) tespiti görmezden gelinerek, örtük de olsa modernleştirici anlayışın devam ettirilmesi, rapordaki hedefler arasında sayılmıştır.

Raporda; 'Kürt Sorunu'nun çözümüne ilişkin olarak, 'Demokratikleşme Paketi' önerisi yapılmıştır. Paket ilk olarak, olağanüstü hal uygulaması gibi idarî ve hukukî alandaki antidemokratik uygulamaların kaldırılması ve temel insan haklarına saygılı demokratik bir anayasa yapılması yer almaktadır (Karakaş, 2009: 218). Ancak, anayasa yapım sürecinde, toplumdaki bütün grupların kendi taleplerini ortaya koyabileceği toplumsal uzlaşmanın nasıl sağlanacağı hususunda herhangi bir öneri yer almamaktadır.

Raporda yer alan 'Kürt Sorunu'nun ortaya çıkışı ve çözümünde izlenecek temel ilke ve hedefler, çokkültürlülük literatürü dahilinde eleştiriye açık olsa da, 'Demokratikleşme Paketi' içerisinde yer alan, 'anadil kullanımı özgürlüğüne ilişkin yasa önerisi', 'Kürt kimliğinin tanınmasının sağlanması', 'Kürt dilinin üniversitelerde

araştırılmasının sağlanması' gibi öneriler, azınlıktaki grupların kültürel kimlik taleplerinin karşılanması bağlamında değerlendirilebilir:

“Kürt kimliğini kabul ederek kendine Kürt kökenliyim diyen yurttaşlara, hayatın her alanında bu kimliklerini istedikleri gibi ve özgürce belirtme hakkına sahip olmaları olanağı sağlanacaktır. Bu çerçevede, yurttaşların ana dillerinde serbestçe konuşabilmeleri, yazabilmeleri, öğretebilmeleri ve bu dillerde değişik kültür etkinlikleri yapabilmeleri güvenceye alınacaktır. Ancak eğitim dili ve resmî dil, Türkçe olacaktır. Toplumdaki değişik kültür ve dillerin, kültürlere saygı çerçevesinde, akademik çalışmalarla araştırılması devlet eliyle sağlanacaktır. Güneydoğu'da bölge insanının diline, kültürüne ve vatandaşlık haklarına saygı anlayışı egemen kılınacaktır” (Karakaş, 2009: 219-221).

'Kürt Sorunu'na yol açan sebepler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.1. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.1. ‘S.H.P.’nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* 1980 Anayasası ve mevzuatta yer alan anadilin kullanılmasına ilişkin yasaklar gibi temel insan haklarına aykırı unsurların dırılarak yeni demokratik bir anayasanın yapılması gereklidir.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	*Demokratikleşme paketiyle özgürlükler hayata geçirilmelidir.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Ulusal bütünlük içinde geçmişin dar ve olumsuz değerlerinin dışlandığı ortak bir milli kültür oluşturulmalıdır. * Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimliği ile ulusal birlik ve bütünlük sağlanarak üniter yapı korunmalıdır.
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	* Toplumdaki farklılıklar üzerine devlet politikası oluşturulamaz.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	* Anadilin kullanımına ilişkin yasakların kalkması gerekir. * Bölge insanının diline, kültürüne ve vatandaşlık haklarına saygı gösterilmelidir. * Kürtçe'nin üniversitelerde araştırılmasını desteklemek gereklidir. * Kürt kimliğinin kabul edilerek, Kürtler'in hayatın her alanında kimliklerini özgürce ifade edebilmelerini sağlamak gereklidir. *Etnik ayrımcılığa işaret eden düzenlemeler yapılamaz.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	*Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alanın Yaratılması</i>	*Herhangi bir atıf yoktur
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	*Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	*Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>İç Kısıtlamalar</i>	*Herhangi bir atıf yoktur.

Raporun genel lafzı ve çözüm yolunda yapılan öneriler beraberce değerlendirildiğinde, Tablo 1.1'den de görüleceği üzere çokkültürlü bir yaklaşımdan ziyade üniter devlet yapısı ve ortak ulusal kimlik dahilinde bütünleşmeyi öngören 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı'nın benimsendiği görülmektedir.

Çözüm yolunda ilk olarak, etnokültürel farklılıkların tanınmadığı, temel insan haklarına dayalı bir anayasa yapılması ve demokratikleşme paketi ile liberal bireysel özgürlüklerin hayata geçirilmesi önerilmiştir.

Raporun klasik liberal yaklaşımı benimsediğinin en önemli göstergeleri ise, dile getirilen önerilerdeki; üniter yapı, farklılıkların devlet politikası haline getirilmeyeceği bir ortak vatandaş kimliğinin yaratılması, bu üst kimlik dahilinde geçmişin olumsuz ve dar değerlerinin dışlanacağı ortak bir millî kültürün oluşmasıyla ulusal birliğin sağlanabileceğine dair vurgulardır. Söz konusu öneriler ve vurgular, 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı'ndaki, 'ortak ulusal kimlik ve üniter yapı' politikası ile 'iyi niyetli ihmal' ilkesine işaret etmektedir.

Raporda, 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı' dahilinde yapılan öneriler ağırlıklı olmasına rağmen, özellikle anadilin kullanılmasına ilişkin yasakların kalkması, Kürtçe'nin üniversitelerde araştırılmasının desteklenmesi ve Kürt kimliğinin kabul edilerek Kürtler'in hayatın her alanında kimliklerini özgürce ifade edebilmelerinin sağlanması, ayrımcılığa karşı somut adımlar atılması gibi 'çoketniklilik hakları' dahilinde değerlendirilebilecek öneriler de raporda dile getirilmiştir. Diğer yandan, 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı'nın diğer temel ilke ve politikalarına ilişkin herhangi bir atıf, raporda yer almamıştır.

3.2.2.2. T.O.B.B.-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından desteklenen ve Prof. Dr. Doğu Ergil tarafından hazırlanan '1995- Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler' Raporu

Prof.Dr. Doğu Ergil ve ekibinin hazırladığı ve T.O.B.B. Yönetim Kurulu tarafından desteklenen bu araştırma; Türkiye Cumhuriyeti'nin homojen bir toplum ideali çerçevesinde modernleştirici politikalar üzerine kurulmasıyla, karşı karşıya geldiği 'Kürt Sorunu'nun sosyokültürel nedenlerini, demokrasi ve kültürel kimlik hakları olası çözüm yollarını, bilimsel bir metodla ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu amaçla, Prof. Dr. Doğu Ergil ve ekibi; ülkemizde, Kuzey İrlanda'da ve İspanya'da yaklaşık birbuçuk yıllık bir araştırma projesi yürüterek, 1995 yılında söz konusu raporu, T.O.B.B. Yönetim Kurulu'na sunarak kamuoyuna açıklamışlardır.

Prof. Dr. Ergil ve ekibi, 'Kürt Sorunu'nu yerinde tesbit etmek üzere gerek Güneydoğu Anadolu'da gerekse yoğun Kürt göçünün yaşandığı bazı illerde alan

araştırması yapmıştır. Sosyal bilimler araştırma tekniğine göre; Kürt nüfus yoğunluklu Diyarbakır, Batman, Mardin illerinde ve yoğun Kürt göçü alan Adana, Mersin, Antalya’da %95 oranında kendilerini Kürt veya Zaza olarak tanımlayan 1267 kişiye, 82 soruluk anket uygulaması yapılmıştır. Sosyoekonomik nitelik soruları, temel tutum ve davranış soruları, konut ve yerleşim yeri ile ilgili sorular, terörizm ve ‘Kürt Sorunu’nu konu alan sorular ile göçe ilişkin sorulardan oluşan anket çalışması, direkt Kürt kökenli yurttaşları muhatap alan Türkiye’deki ilk çalışmadır.

Araştırmaya göre; deneklerin % 95’i, etnik kimliklerinin ‘Kürt ve Zaza’ olduğunu ve anadillerinin ‘Kürtçe-Zazaca’ olduğunu belirtmişlerdir. Deneklerin en iyi bildikleri ikinci dil olarak % 87,7 oranında Türkçe yer alırken, ‘Kürt ve Zaza’ deneklerin % 8’i, anadillerinin Türkçe olduğunu belirtmişlerdir. Deneklerin % 65’i, günlük hayatta Kürtçe konuşurken, % 14,2 ‘si Kürtçe ve Türkçe, % 15’i ise Türkçe konuştuğunu belirtmiştir (Ergil, 2009: 38-40) . Bu veriler; Kürt dilinin ve kültürünün, toplumsal hayatta var olan ve yaşayan ayrı bir kültür olduğunu göstermesi yanı sıra Türkler ve Kürtler arasında kültürel geçirgenliğin olduğunu göstermektedir.

Kürt Sorunu’nun en önemli sonucu olan P.K.K. terör örgütünün algılanmasına ilişkin olarak, deneklerin % 57’si; örgütün amacının, kültürel ve siyasî haklar elde edilmesi ve Kürt kimliğinin tanınması yolunda daha fazla demokrasi getirmek olduğunu ifade etmiştir. Sadece % 16,8’i, örgütün amacının bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu belirtmiştir. Bu veriler ışığında, Kürt kökenli vatandaşların istekleri; Kürt kimliğinin kültürel alanda tanınması, Kürt kimliğinin siyasal alanda özgürce ifade edilebilmesi, kültürel haklara saygılı demokratik bir hukuk devleti oluşturulması şeklinde tezâhür etmektedir. Ergil’e göre; bu kadar insanın ayrılık amacı gütmenden kendi kimlikleri ve kültürel hakları için hayatları pahasına mücadele ediyorlarsa, bunların makul olanlarının karşılanmasının sağlayacağı yarar, bu verilerle ortaya konulmuştur (Ergil, 2009: 46-50).

Bu verilerin ortaya koyduğu gerçeğe paralel olarak Taylor, bu yüzyıldaki çokuluslu toplumların parçalanma sebebinin, büyük ölçüde bir grubun diğer grup tarafından eşit değerde algılanıp tanınmaması olduğunu savunmaktadır. Bu tarz parçalanmadaki başrolü oynayan milliyetçilik akımlarının esas gücü, insanların yaşadıkları çevrede başka insanlar tarafından aşağılandıkları duygusundan

beslenmektedir. Dolayısı ile bu çatışmaların sona ermesi için, bir kültürün varlığının devam ettirebilme imkânı yanı sıra toplum ve devlet tarafından da eşit değerde tanınması önem arz etmektedir (Taylor, 2005: 72). Deneklerin tanınma talepleri ve P.K.K.'nın milliyetçi bir örgüt olarak Kürtler'den destek bulması, Taylor'ın tespitlerini haklı çıkardığı gibi sorunun çözümü hususunda yol gösterici bir nitelik arz etmektedir.

'Devletin örgüte karşı neden başarılı olamayacağı?' şeklindeki bir soruya; cevap veren deneklerden % 24'ü, örgütün gücünü halktan aldığını söylerken, % 18'i, devletin örgütle mücadelede halka baskı ve şiddet uyguladığını ifade etmişlerdir. Cevap veren deneklerin % 10'u ise, devletin en az örgüt kadar baskı ve zor kullandığını ifade etmişlerdir. Cevaplardan çıkan sonuçlardan birisi, örgütün her ne kadar halk nezdinde desteği olsa da halk üzerinde baskı ve şiddet uyguladığı gerçeğidir. Bu sağlıklı algılama yanı sıra devletin de örgüt kadar baskı ve zor kullandığı algısı, tam bir demokrasinin var olmadığı ve devletin izlediği politikaların Kürt vatandaşları, devlete yabancılaştırdığı gerçeğini ortaya koymaktadır (Ergil, 2009: 52).

'Devletin Güneydoğu politikasının ne olması gerekir?' sorusuna ise, tüm deneklerin % 61'i; Kürtler'in kültürel hakları ve kimliklerinin tanınması, demokrasinin yaygınlaştırılması, ekonomik yatırımlarla yeni iş sahalarının açılması, devletin baskı ve şiddet politikasından vazgeçmesi şeklinde cevaplamıştır. Sorunun çözümü için terör örgütüyle görüşme yapılması gerekir diyenler deneklerin oranı sadece % 4,2 dir. Bu bulgular, 'Kürt Sorunu'nunda çözümün P.K.K. veya diğer Kürt elitleriyle anlaşmaktan ziyade, kültürel haklara saygı temelinde yeniden yapılandırılan bir demokratik sistem içerisinde yöre halkı ile anlaşmaktan geçtiğini göstermektedir (Ergil, 2009: 52-53).

Terör örgütünün onaylanan uygulamalarının neler olduğuna dair bir soruya, deneklerin % 64'ü cevap vermezken, yanıt verenlerin % 18'i; baskılara, haksızlığa ve Kürt halkının ezilmesine karşı çıktığı için örgütün verdiği mücadeleyi desteklediği cevabını vermişlerdir. Söz konusu destek oranı, Kürt göçünün yoğun olduğu Adana ve Mersin'de Doğu-Güneydoğu bölgesinden daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, zorunlu göçün ve ana toplumsal yapıya başarısız entegrasyonun, insanları radikalleştirdiğini ortaya koymaktadır. Yanıtlara ilişkin bulgulardan, bölge insanının terör örgütünü Kürtlüğü temsil eden başka bir teşkilatlanmaya izin verilmediği için daha fazla kültürel hak, özerklik, federasyon, daha iyi bir iş ve yaşam kalitesi elde etme gibi taleplerin

sözcüsü olarak gördüğü ve desteklediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu veriler kapsamında; halkın talep ve beklentilerinin, devlet ve siyasal sistem tarafından şiddet içermeyen demokratik politikalarla karşılanması ve Kürt kimliğinin tanınması ile örgütün toplumsal desteğinin azalarak marjinalleşmesinin, sağlanabileceği açıktır (Ergil, 2009: 54-55).

Bu durumu destekleyen bir diğer veri, örgütün onaylanmayan uygulamalarının neler olduğu sorusuna verilen cevaplardır. Bu soruyu, deneklerin % 61,4'ü, örgütün yarattığı dehşet havası veya verilen bilgilerin devlet tarafından kullanılabilceği endişesiyle cevaplamamıştır. Cevap verenlerin % 47,8'i; örgütün aşırı şiddet uyguladığı, toplu katliam yaptığı ve demokratik tartışma ortamını yok ettiğini söylemiştir. 'Onaylanmayan uygulamalar yerine örgüt ne yapmalıdır?' sorusuna ise cevap verenlerin % 53'ü, örgüt silah bırakmalı ve siyasal parti olarak mücadelesine devam etmelidir cevabını vermiştir. Bu veriler ışığında yöre halkı; P.K.K.'nın izlediği politika ve yöntemleri benimsememesine rağmen, P.K.K.'yı kültürel hak taleplerini ve ezilmişliklerini görünür hale gelmesini sağlayan bir araç olarak görmektedirler. P.K.K.'nın halkın talepleri doğrultusunda siyasî bir harekete dönüşebilceği ihtimaline karşı, devletin 'Kürt Sorunu'nu sadece terörle mücadele bağlamından çıkararak ekonomik, idarî ve kültürel haklar bağlamında ele alması elzemdir (Ergil, 2009: 55-57).

P.K.K. terör örgütünün marjinalleşerek halk desteğini kaybetmesi için, devletin politika değişikliğine giderek Kürt kimliğini tanıması ve kültürel hak taleplerini karşılaması bu araştırmada elde edilen sonuçlardan birisidir. Devletin demokratikleşmesi ve halkı yanına çekmesiyle birlikte, Kymlicka'nın 'iç kısıtlamalar' (Kymlicka, 2004: 474) olarak nitelediği bazı grup haklarının, üyelerinin temel medenî ve siyasî haklarını kısıtlama amacıyla talep edilmesi durumunun önüne geçme imkânı doğar. Yani, P.K.K.'nın olası siyasallaşması senaryosu dahilinde, Kürtleri temsil ettiğini iddia ederek, Kürt bireylerin özgür iradelerini baskı altına almasının önüne geçilmiş olur. Baskıcı Kürt siyasal hareketi ile mücadelede devletin halk nezdindeki meşruiyet ve desteği, devletin kimliklere ve kültürel haklara saygı gösterdiği bir demokratik yapının oluşturulmasına bağlıdır. Bu demokratik yapının oluşturulması için, Habermas'ın öne sürdüğü; bireysel özgürlükleri güvence altına alan ve azınlıktaki grupların kültürel hak talepleri ve kimliklerinin tanındığı, karşılıklı müzakerelere dayanan çoğulcu bir anayasanın yapılması (Habermas, 2005: 133-134) hayati öneme hâizdir.

Araştırmada, ‘İç barışın nasıl sağlanabileceği?’ sorusuna deneklerin çok büyük kısmı; kültürel hakların verilmesi, sorunun baskı ve şiddetle değil şefkatle çözülmesi, Kürt kimliğinin onore edilmesi, ekonomik iyileştirmeler yapılması, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması, anti-demokratik yasaların yürürlükten kaldırılarak demokratik bir anayasa yapılması cevaplarının karışımları verilmiştir (Ergil, 2009: 59-60).

Denekler, ‘Türkiye’nin siyasî ve idarî yapısında reform gerekli midir?’ sorusuna % 89,7 oranında ‘evet’ cevabı vermişlerdir. ‘Reformlar sonucu nasıl bir yapı olması gerekir?’ sorusuna ise, cevap verenlerin % 12,2’si bağımsız bir Kürt devleti derken, %70,5’i federasyon, özerklik ve yerel idarelere daha fazla yetki aktarılması gerektiğini söylemişlerdir. Yüzyüze yapılan görüşmeler sonucunda, deneklerin federasyon ve özerklik taleplerinin; ülkenin siyasî bütünlük ve istikrarını bozmadan kültürel pratiklerini günlük yaşamda daha özgür kullanabilmeleri, ifade özgürlüğüne kavuşmaları, devlet baskısından kurtulma kapsamındaki istek ve taleplerini yansıttığı görülmüştür (Ergil, 2009: 65-68).

Kymlicka, azınlıktaki grupların tanınma ve özerklik taleplerinin karşılanmasının, Batı demokrasileri tarihinden görülebileceği üzere, azınlık milliyetçiliğinin yarattığı sorunları çözmede en âdil ve en kalıcı yol olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, ‘Özyönetim hakları’ndan olan özerkliğin; belli bir toprak parçasında yoğunlaşmış ortak dile, ortak tarihe sahip ulusal grupların tanınma talebi yanı sıra, toplumsallık kültürünün devamlılığını sağlayabilecekleri kendi dillerinde işleyen kamu kurumlarının varlığıyla da yakından ilişkisi vardır (Kymlicka, 1998: 16-17). Ancak, azınlıktaki grupların liberal olmadığı veya azınlık grubunun komşu devletlerde soydaşlarının bulunduğu çokuluslu devletlerde, federasyon ve özerklik gibi ‘özyönetim hakları’nın en iyi çözüm olduğu iddia edilemez. Devletin etnik grupların etnokültürel kimliklerini yoksayma politikasından vazgeçerek, bireylerin kendi etnokültürel kimliklerini özgürce ifade edebildikleri sosyopolitik ortamın yaratılması, İspanya-Belçika-İngiltere örneğinden görülebildiği üzere ayrılıkçı mikromilliyetçilik akımlarının yarattığı şiddet ve problemleri en aza indirgediği tartışmasız bir gerçektir (Kymlicka, 1998: 18-20).

Kymlicka, Margalit, Raz ve Taylor gibi çokkültürlülük savunucuları, bireyin haysiyet ve onuru yanı sıra onun hayatta anlamlı seçimler yapabilmesi hususunda, kişinin içinde yetiştiği toplumsallık kültürünün önemini vurgulamışlardır.

‘Eğer bir kültür, içinde bulunduğu sosyal ve siyasi yapı içerisinde yeterince saygı görmüyorsa, o kültürün üyelerinin onur ve haysiyetleri tehdit altında demektir’ (Margalit ve Raz, 1996: 79-90).

Yaşayan ve etkin bir toplumsallık kültürünün en önemli öğelerinden birisinin, anadilin sosyal ve siyasal yaşamda rahatça kullanılabilmesi olduğu açıktır. Ergil’in araştırmasında deneklere sorulan ‘Türkiye’nin resmî dili ne olmalıdır?’ sorusuna, deneklerin % 63’ü ‘Türkçe ve Kürtçe’ yanıtını verirken, gerçekte tanınmayı sağlayacak ikidillilik arzusunu yansıtmaktadırlar (Ergil, 2009: 70) . ‘Türkiye’de eğitim dilinin ne olması gerekir?’ sorusuna, deneklerin; % 60,1’i her etnik grubun kendi dilinde eğitim yapabilmesi, % 3,6’sı Kürtçe olması, % 12’si Türkçe olması, % 23’ü ise Türkçe’nin yanında Kürtçe’nin seçmeli dil olarak okutulması gerektiğini söylemişlerdir. ‘Basın dilinin ne olması gerekir?’ sorusuna, deneklerin büyük kısmı (% 68,8), her etnik grubun kendi dilinde yayın yapabilmesi gerekir şeklinde cevap vermiştir.

Verilen yanıtlar değerlendirildiğinde, dile getirilen taleplerin bir dil şovenizminden ziyade, etnik anadilin günlük hayatta ve basın-yayın alanında serbestçe kullanılması ile toplumsal hayatta çokkültürlülük arzusunun yansımaları olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan yüzyüze görüşmelerde, denekler, eğitim diline Kürtçe’nin dahil olmasının daha çok Kürt kimliğinin tanınması ile alakalı olduğunu belirtmişlerdir (Ergil, 2009: 70-71). Deneklerin verdikleri bu cevaplar, Kymlicka, Taylor, Raz gibi çokkültürlülük savunucularının anadil ve kültürün bireyin kimliği ve özsaygısı üzerinde önemli etkiye sahip olduğuna dair görüşlerini destekler mahiyettedir.

Prof. Dr. Ergil ve ekibi tarafından 6 ilde yapılan anket çalışmasına ilaveten ‘Kürt Sorunu’nun daha derinlemesine anlaşılabilmesi ve olası çözüm yollarının neler olabileceği hususunda, bölge halkının işaret ettiği kanaat önderleri ile derinlemesine mülâkatlar yapılmıştır. İçinde bulunulan dönemin olağanüstü şartlarında, mülâkat yapılan kanaat önderlerinin isimleri araştırmada yer almamıştır.

Mülâkatlar sonucu alınan görüşler, Ergil tarafından şu şekilde özetlenmiştir: Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte devlet ve millet bütünlüğünün amaç olarak benimsenmesi, siyasal birliğin sağlanması için tüm farklılıkların dışlandığı homojen bir kültüre sahip yeni bir ulus inşası dönemini başlatmıştır. Devletin bu vesâyetçi tutumu, devleti halktan uzaklaştırarak sivil toplumun ve demokratik kurumların gelişmesini engellemiştir (Ergil, 2009: 85). Kültürel olarak homojen bir toplum yaratmanın kolay bir şey olmadığı, bu politikalara karşı oluşan direncin ortaya çıkışıyla anlaşılınca, kuşku duyulan ve uluslaşma projesine ters düştüğü varsayılan farklılıkların bastırılması yoluna gidilmiştir. Bu baskı, erilmek istenen alt-kimlikleri daha da pekiştirmiştir (Ergil, 2009: 115-117).

Kanaat önderleri tarafından ifade edilen bir diğer sebep ise, farklı kültürel kimliğe sahip birey ve grupların özgürce kendi kimliklerini ifade edebilecekleri siyasal katılma mekanizmalarının var olmamasıdır. Bu bağlamda, Kürt etnokültürel kimliğinin sosyal ve siyasal alanda dile getirilişi, olağan ve haklı bir kültürel kimlik tezâhürü olarak algılanıp bölücülük olarak nitelendirilmeseydi, Türkiye'deki siyaset çok daha geniş tabanlı ve gerilimsiz olabilirdi. Kürtlüğün ev dışındaki tezâhürleri, bölücülük olarak algılandığından pek çok demokratik ve şiddeti dışlayan kuruluş kapatılmış ve üyeleri hapse atılmıştır (Ergil, 2009: 102-103). Bu durum, Kürtler'in dışlanmışlık duygularını artırırken, her ne kadar eylemleri ve amaçları çoğunluk Kürt toplumu tarafından onaylanmasa da, P.K.K. Kürtleri temsil edebilen tek hareket olarak içten içe onay görmesine sebep olmuştur (Ergil, 2009: 137-138).

Sebeplerden bir diğeri; 'Kürt Sorunu'nun sosyokültürel yanının göz ardı edilmesi, sadece güvenlik sorunu olarak algılanması ve buna yönelik şiddet içeren politikaların uygulanması olarak gösterilmiştir. Bu noktada, P.K.K.'nin uyguladığı şiddet ve terör, devlet tarafından 'Kürt Sorunu'nun sebebi olarak algılanmış ve buna karşı uygulanan politikalar çözümsüzlüğü beslemiştir. Güvenlik politikalarının sonucu olan köy boşaltma ve ekonomik nedenlerle oluşan zorunlu göç, şehirlerde acılı ve köksüz insan yığınları yaratarak terörü beslemektedir. Bir diğer hususta, devletin benimsediği güvenlik politikaları sonucu, bürokrat ve yöneticilerin Kürt vatandaşları olağan şüpheli olarak görüp kötü davranmalarıdır (Ergil, 2009: 95-108) .

Sorunun bir diğ er parçası olarak, Ankara merkezli yönetimin taşrayı yönetmekte ve yönlendirmekteki yetersizliği gösterilmiştir. Sorun çözmekte yetersiz kaldığı halde devletin benimsediği katı merkeziyetçi teâmül, yetkilerin bir bölümünün yerel yönetimlere devredilmesini engellemektedir. Bu katı merkeziyetçi yapı sonucu bölgenin ekonomik geri kalmışlığına çözüm bulunamaması, genç nüfustaki işsizliği artırarak sorunun bir diğ er boyutunu oluşturmaktadır (Ergil, 2009: 111-113).

Mülâkat yapılan kanaat önderlerinin sorunun çözümü hususunda dile getirdikleri öneriler, şu şekilde özetlenebilir; ilk olarak, aynı devlet içerisinde beraber yaşayan insanların vatandaş olmanın dışındaki etnokültürel alt kimliklerini serbestçe ifade edebilmeleri ile kültürlerini korumak, yaşatmak ve geliştirmeleri noktasında özgür olmaları gereklidir. Bu özgürlüklere sahip oldukları müddetçe, yurttaşlık üst kimliği altında kendilerini daha özgür hissederek özgürlüğü sağlayan devlete daha fazla aidiyet hissedeceklerdir. Türkiyelilik üst kimliği ile kültürel ve siyasal alanın ayrılması, etnik aidiyetleri siyasal alanın dışına çıkararak yeni siyasal kriz alanları yaratmayacaktır (Ergil, 2009: 99-103). Kültürel anlamda var olan çeşitliliğe ve farklılıklara saygının, siyasal bütünleşmenin ön koşulu olduğu kabul edilmelidir. Ancak bu şekilde, farklılıkların ifade edilmesinin ülkeyi böleceği psikozundan kurtulunabilir. Aksi takdirde, farklılıkların ifade edilmesi bir tabu olarak görülmekte ve sorunun çözümü olarak şiddet benimsenmektedir. Bu şiddet politikası, karşı şiddeti besleyerek sorunu çözümsüz kılmaktadır (Ergil, 2009: 86-87).

İkinci olarak; birçok Avrupa devletinin izledikleri politikalardan görüldüğü üzere resmî dilin yanında diğ er dillerin konuşulması, ülkeleri bölmekten ziyade sosyal birliği güçlendirmektedir. Kürtçe'nin kültür dili olarak konuşulması ve öğretilmesi, çokkültürlü bir toplum yapısının kurulmasına imkân vererek Kürt yurttaşların dışlanmışlık duygusunu azaltacak ve sorunun çözümüne önemli katkı sağlayacaktır (Ergil, 2009: 87-89).

Üçüncü olarak; devlet, eğitimi yaygınlaştırarak, ekonomik ve siyasal alanda girişimciliğin ve örgütlenmenin önündeki yasal ve geleneksel engelleri kaldırarak Doğu ve Güneydoğu Bölgesinin geleneksel yapısını kırmalıdır. Bu kapsamda, bölgenin özel durumu ve ihtiyaçlarını dile getirebilecek aday ve kuruluşların güdümsüz olarak siyaset yapabilmeleri gereklidir. Kendilerini Kürt olarak ifade eden birey ya da örgütlerin

kültürel kimliklerini serbestçe ifade ederek siyasete katılmaları siyaseti özgürleştirip şiddetten arındıracaktır. Bunun sonucunda, demokratik bir yarış içinde çok sayıda siyasetçi ortaya çıkacaktır. Bu siyasi rekabet, siyaset diline sağduyu, gerçekçilik ve günlük ihtiyaçlar damgasını vuracaktır (Ergil, 2009: 88-89).

Araştırmanın son bölümünde, Ergil ve ekibi Türkiye ile aynı sorunu yaşayan İngiltere ve İspanya örneklerinin inceleme sonuçlarını ele almışlardır. Çalışmada, bu ülkelerdeki etnik çatışmaların sebepleri ve sorunun çözümü noktasında uygulanan demokratik yöntem ve politikalar incelenmiştir. Kymlicka'nın etnokültürel çeşitlilikle barışçı, demokratik ve âdil biçimde nasıl başedebileceği hususunda demokratik ülkelerin birbirinden öğrenecekleri çok şey olduğu (Kymlicka, 1998: 12-13) önermesi paralelinde Ergil ve ekibi, İspanya ve İngiltere'nin etnokültürel problemlerin çözümünde uyguladıkları demokratik yöntemlerin Türkiye için yol gösterebileceğini düşünmüşlerdir. Bu düşünceden hareketle İngiltere ve İspanya'daki siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler ile mülâkat yaparak sorunların kökeni ve çözümünü araştırmışlardır.

Ergil ve ekibi, İspanya ve İngiltere'deki şiddet içeren sosyal anlaşmazlıkların çözümü için geliştirilen başarılı toplumsal mühendislik politikalarını şu şekilde özetlemektedirler: İlk olarak, arkasında belli oranda sosyal destek olan terörizmi, salt bir asayiş sorunu olarak görmemek gerekir. Bunun yerine, terörizmi ortaya çıkaran ve besleyen sosyokültürel gerçeklikler ve sosyal anlaşmazlığın bilimsel yöntemlerle analizi gereklidir. Bu bağlamda, ülkenin çokkültürlü olduğu ve farklı kültürlere sahip toplulukların ortak vatanı olduğu kabul edilmelidir. Anayasa ve yasalarda, etnokültürel gruplara karşı bir ayırım yapılmamış olsa dahi fiiliyatta eşitsiz bir muamele söz konusu olabilir. Böyle bir durumda merkezî ve yerel yönetimler, bu eşitsizliği ve bu durumu yaratan olumsuz koşulları ortadan kaldırmalıdır (Ergil, 2009: 180-214).

İkinci olarak; merkezî yönetim ne kadar iyi niyetli olursa olsun yerel, kültürel ve tarihsel koşulların yarattığı farklı talep ve ihtiyaçları karşılayamaz. Bu nedenle, merkezî yönetimin yetkilerinin büyük kısmını, anayasa ile çelişmemek koşuluyla, yerel yönetimlere devrederek yerinden yönetim ilkesi hayata geçirilmelidir (Ergil, 2009: 180-214).

Üçüncü olarak; devlet, terörizmle mücadele etmek için özgürlükleri askıya almak ve demokratik hakları ertelemek gibi meşruiyetini zedeleyecek politiklardan uzak durmalıdır. Diğer bir deyişle, gerek ulusal gerekse yerel siyaset düzleminde, bütün tarafların eğilimlerini-tercihlerini kapsayacak ve uzlaştıracak bir yapıya ve esnekliğe sahip olmalıdır. Hatta terörist örgütlerle aynı tabandan oy alan siyasî partilerin sistem içinde kalan radikal önerilerini bile ifade etmelerine olanak sağlanmalıdır. İletişim yollarının açık kalmasının sağlanması, pazarlık ve uzlaşma sürecinde radikal grupların yumuşaması ve olağanlaşması sürecine katkıda bulunur (Ergil, 2009: 181-215).

Dördüncü olarak; siyasette çatışan taraflar, işin içine kan girdiyse, birbirlerine karşı duyarlılıklarını yitirebilirler. Bu durumda, çatışan tarafların birbirlerini tanıması ve önyargılarından kurtulmaları için okulda, işte, siyasette ve boş zaman faaliyetlerinde birliktelik sağlayacak politikalar geliştirilmelidir. Diğer bir deyişle, kültürel farklılıkların sosyal ve tarihsel gerçeklikler olduğunun ve onlarla yaşanması gerektiğinin anlaşılması ve halka anlatılması gereklidir. Çeşitliliğin, toplumun zenginliği ve tarihsel gerçeği olduğu okuldan başlayarak hayatın her aşamasında yurttaşlara aşılmalıdır. Ayrıca, yurttaşların farklılıklarından ötürü birbirlerinden kuşku ve korku duymaması için politikalar geliştirilmelidir (Ergil, 2009: 181-215).

Söz konusu öneri, çokkültürlüğün ahlakî savunusunu yapan Taylor tarafından da dile getirilmiştir. Taylor, söz konusu önerinin ahlakî ve aklî savunusunu, ‘ufukların kaynaşması’ ve ‘eşit değer önyarsayımı’ önerisi dahilinde yapılmıştır. Taylor; her bir kültürün farklı karaktere ve niteliklere sahip çok sayıda insana uzun dönemler boyu iyi bir hayat ve anlamlı seçimler yapabilme çerçevesi sunduğu için, saygı uyandıracak yönleri olduğunun kabul edilmesinin ahlakî ve aklî bir gerçeklik olduğunu savunmaktadır. Bu gerçekliği işaret eden ‘eşit değer önyarsayımı’ çerçevesinde farklı kültürler, diğer kültürleri lâıkiyla inceleyip karşılıklı iletişime geçebilir ve birbirlerini daha iyi anlayacak bir duruma gelebilirler. Taylor, farklı kültürlerin birbirlerine saygı duyarak karşılıklı iletişime geçmelerini ‘ufukların kaynaşması’ olarak nitelendirmektedir (Taylor, 2005: 79-80).

‘Kürt Sorunu’na yol açan sebepler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.2. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.2. ‘Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* Anti-demokratik yasaların kaldırılarak demokratik bir anayasa yapılması gerekir.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	* Devlet baskısının azaltılarak ifade ve örgütlenme özgürlüğü genişletilmelidir.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Herhangi bir atıf bulunmamaktadır.
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	* Herhangi bir atıf bulunmamaktadır.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	* Her bir etnik grup, kültürünü yaşatma ve geliştirme özgürlüğüne sahip olmalıdır. * Herkes kendi anadilinde eğitim görebilmelidir. * Kürtlerin kültürel hakları ve kimliklerinin tanınması gerekir.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	* Merkezi yönetimin yetkilerinin büyük kısmı anayasa ile çelişmemek koşuluyla yerel yönetimlere devredilmelidir.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alan Yaratılması</i>	* Siyasi alan, bütün tarafların eğilim ve tercihlerini kapsayacak ve uzlaştıracak yapıya sahip olmalıdır.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	* Kendilerini Kürt olarak ifade eden birey/örgütlerin kültürel kimliklerini serbestçe ifade ederek siyasal karar alma sürecine katılımının sağlanması gerekir. * Kültürel haklar ve farklılıkların özgürce ifade edilebilmesi, anayasal güvenceye kavuşturulmalıdır.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	* Kültürel farklılıkların sosyal gerçeklikler olduğu ve onlarla yaşanması gerektiği halka anlatılmalıdır * Yurttaşların farklılıklarından ötürü, birbirlerinden korku ve kuşku duymaması için politikalar geliştirilmelidir * Anayasa ve yasalarda olmasa bile fiiliyatta yaşanan ayrımcılık önlenmelidir. * Kürt kimliği, onore edilmelidir.
<i>İç Kısıtlamalar</i>	* PKK'nın şiddet yoluyla demokratik tartışma ortamını yok etmesinin engellenmesi ve devletin halkı yanına çekmesi gerekir.	

Raporda yer alan çözüm önerileri; Ergil'in araştırmasına katılan Kürt kökenli vatandaşların taleplerini, Kürt kanaat önderlerinin görüşlerini ve İspanya ile İrlanda'da yaşanan çözüm tecrübelerinin değerlendirmesini içermektedir.

Çözüm yolunda ortaya konulan öneriler, Tablo 1.2.'den de görülebileceği üzere, büyük oranda çokkültürcü düşünürlerin savunduğu fikirler ile paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla, raporun 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı' dahilinde kaleme alındığı söylenebilir. 'Kürt Sorunu'na ilişkin olarak 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı'nın da öngördüğü temel insan haklarını güvence altına alan anayasanın yapılması ve bu anayasa dahilinde 'ifade özgürlüğü', 'örgütlenme özgürlüğü' gibi bireysel özgürlüklerin genişletilmesi, ilk etapta yer alan öneriler arasındadır.

Herkesin kendi kültürünü yaşatma ve geliştirme özgürlüğünün sağlanması, herkesin anadilinde eğitim görebilmesi, Kürtler'in kültürel hakları ve kimliklerinin tanınmasına ilişkin 'çoketniklilik hakları' içerisinde yer alan talep ve öneriler, Kürt kanaat önderleri ve araştırma projesine katılan Kürt kökenli vatandaşlar tarafından dile getirilmiştir.

Siyasetin radikal görüşler de dahil olmak üzere, tüm tarafların eğilim ve tercihlerini yansıtacak uzlaştırıcı ve esnek yapıya sahip olması ile Kürt kökenli vatandaşların kendi etnokültürel kimlikleriyle siyasal karar alma sürecine dahil olmasına ilişkin 'demokratik anayasal yurttaşlık' ve 'ortak kamusal alan yaratılması' kapsamında değerlendirilebilecek talepler, Kürt kanaat önderleri tarafından dile getirilmiştir.

'Özyönetim hakları'na ilişkin Kürt kanaat önderleri ve araştırmaya katılan vatandaşlar tarafından dile getirilen talepler, federalizm veya bölgesel özerklikten ziyade, merkezî yönetimin belli yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi ve yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi ile ilgilidir.

Raporda, İspanya ve İrlanda tecrübesinden hareketle, etnokültürel çatışmaların yarattığı toplumlararası gerginliğin giderilmesi ve sosyal birliğin sağlanmasına ilişkin öneriler, Ergil tarafından dile getirilmiştir. Bu noktada, İspanya ve İrlanda'daki başarılı toplumsal mühendislik politikaları incelenmiş ve Türkiye için çözüm yolunda örnek olabileceği belirtilmiştir. Kültürel farklılıkların siyasal ve tarihsel gerçeklikler

olduğunun halka anlatılması, fiiliyatta yaşanan ayrımcılığın önlenmesi, vatandaşların farklılıklardan kuşku ve korku duymasının önüne geçilmesi gibi öneriler, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışının ‘bir arada tutan bağlar ve ufukların kaynaşması’ politikası kapsamında değerlendirilebilir.

Son olarak, P.K.K.’nin şiddet ve terör yoluyla demokratik tartışma ortamını yok ettiği ve muhaliflere aşırı şiddet uyguladığı, Kürt kökenli vatandaşların katılımcı olduğu araştırmanın sonuçlarından birisidir. Bu veriden hareketle raporda, devletin halka şefkat ile yaklaşarak yanına çekmesi ve kültürel hakların tanınmasına ilişkin adımlar atarak P.K.K.’yı yalnızlaştırması ve etkisizleştirilmesi önerilmiştir. Söz konusu öneri, kültürel hakların tanınmasını içerdiği için ‘çoketniklilik hakları’na işaret ederken aynı zamanda P.K.K. etkisindeki Kürt siyasî hareketinin liberal değerlere sahip olmadığını ortaya koyarak ‘iç kısıtlamalar’a işaret etmektedir.

3.2.2.3. Cedit Grubu tarafından hazırlanan ‘1995-Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözüme Doğru)’ Raporu

Rapor, 1995 yılında ‘Kürt Sorunu’na ilişkin “birlik, barış ve hakkaniyet ilkeleri içerisinde gerçekçi bir çözüm için” (Alkan,2005: 7), çoğunluğunu ‘Türkiye Günlüğü Dergisi’nin yazar kadrosunun oluşturduğu milliyetçi muhafazakâr bir grup tarafından hazırlanmıştır. 1995 yılı içerisinde bazı bürokrat ve akademisyenlerin de katılımıyla düzenlenen toplantıda üzerinde mutabık kalınan metin, 10 yıl gecikmeyle 2005 yılında katılımcılardan Ahmet Turan Alkan’ın ‘Türkiye Günlüğü Dergisi’ndeki yazısıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Alkan, yazısında 1995’teki yapılan tespit ve çözüm önerilerinin, 2005 yılı itibarıyla aynen geçerliliğini koruduğunu ifade ederek, raporun sadece “Çözüm Teklifinin Mantık ve Metodu” bölümünü aktarmıştır.

Raporda ilk olarak, çözüm yolunda atılacak adımlara ilişkin dikkate alınması gereken hususlar ortaya konulmuştur. ‘Kürt Sorunu’nun dünya üzerindeki diğer etnik çatışma, sorun ve bu sorunlara ilişkin öne sürülen veya tecrübe edilen çözüm yolları ile ele alınamayacağı ifade edilmiştir (Alkan, 2005: 8-9).

Bu tür bir yaklaşıma katılmayan Kymlicka, çokkültürlü ve çokuluslu yapıya sahip demokratik ülkelerin etnokültürel çeşitlilik ve getirdiği problemler ile barışçı, demokratik ve âdil bir biçimde nasıl baş edileceği hususunda birbirlerinden

öğrenecekleri çok şeyler olduğunu iddia etmektedir. Bu kapsamda Kymlicka; Kanada, İspanya, Belçika ve Britanya gibi birçok Batılı demokraside ulusal azınlıkların kimliklerini yok etme politikalarının terk edilerek, bireylerin etnokültürel kimliklerini özgürce ifade edebilecekleri politikaların izlenmeye başlanması, ayrılıkçı hareketler ve mikromilliyetçi akımların evcilleştirilmesini sağladığını öne sürmektedir.

Aynı hususta Ergil ve ekibi, '1995-Doğu Sorunu' Raporu'nda İspanya ve İngiltere'nin etnokültürel problemlerin çözümünde uyguladıkları demokratik yöntemlerin Türkiye için yol gösterici olabileceğinden hareketle, bu ülkelerdeki siyasetçiler, sivil toplum örgütleri ve akademisyenler ile mülakâtlar gerçekleştirmişlerdir. Ergil, bu mülakâtlar sonucunda, İngiltere ve İspanya'daki özellikle 'ufukların kaynaşması'nı sağlayan başarılı toplumsal mühendislik politikalarının, 'Kürt Sorunu'nun çözümünde yol gösterici olabileceğini savunmuştur.

'Kürt Sorunu', Batı demokrasilerinin karşı karşıya kaldığı etnokültürel problemlerle benzerlikler arz etmesine rağmen, Cedit Grubu'nun raporunda ifade edildiği gibi çözüm yolunda Batılı ülkelerdeki izlenen politikaların tümünün Türkiye şartlarında geçerli olduğu söylenemez. 'Çoketniklilik hakları' haricinde, ulusal azınlıklara federasyon ve özerklik hakkı verilmesini içeren 'özyönetim hakları'nın tanınması, liberal değerleri benimsemeyen ve bireysel özgürlükleri şiddet ve tehditlerle sınırlayan Kürt milliyetçisi siyasî hareketlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda kabul edilemez bir öneridir. Nitekim Kymlicka da, bu tür bu tür grupların dile getirdiği 'özyönetim hakkı' taleplerinin kabul edilemeyeceğini 'iç kısıtlamalar' kavramı ile dile getirmiştir.

Raporda, 'Kürt Sorunu'nun kökeninde; Türkler ve Kürtler arasında bir çatışma veya ayrışmadan ziyade devletin yeni bir vatandaşlık anlayışı dahilinde yürüttüğü tepeden inme, modernleştirici toplum mühendisliği projesinin yattığı ifade edilmiştir. Bu projenin halk desteğinden yoksun olarak, milletin ortak temel değerlerini dışlamasının yarattığı güvensizlik ve devlete yabancılaşmaya yol açması 'Kürt Sorunu'nun ortaya çıkışındaki temel etken olarak raporda zikredilmiştir.

Sorunun kökenine ilişkin yapılan değerlendirmeden sonra, günümüzde sorunun resmî ideolojiyi savunan devlet elitleri ile Kürtleri temsil ettiğini iddia eden Kürt milliyetçisi elitler arasında cereyan ettiğini ve Türkler ile Kürtler arasında toplumsal bir

çatışma veya anlaşmazlık bulunmadığı savunulmuştur. Raporda toplumlar arası bir çatışma yaşanmamasına ilişkin olarak, Osmanlı'dan miras kalan bir arada yaşama ahlakına atıf yapılmıştır. Bir arada yaşama ahlakının hâlâ varlığını bir nebze de olsa korumuş olmasının, 'Kürt Sorunu'nun her iki toplumun halktan kopuk elitleri arasında cereyan eden suni bir sorun olduğunun ispatı olduğu savunulmuştur (Alkan, 2005: 11).

Sorunun kökenine ve sebeplerine ilişkin yapılan değerlendirmelerden sonra, çözüm yolunda izlenecek temel prensipler raporda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bu metni şekillendiren mütearife, üniter millî devlet çerçevesi içinde çoğulcu, demokratik nizam ve bunun siyasî hukuku altında farklılıklara ve kısmîliklere müsaade etmek olarak özetlenebilir” (Alkan, 2005: 11).

Raporda, yukarıda zikredilen prensipler çerçevesinde, yeni bir toplumsal sözleşmenin yapılarak devlet ve millet arasındaki kopukluğun ve yabancılaşmanın giderilmesi yanı sıra temel hak ve hürriyetleri olağanüstü hal dönemlerinde bile koruma altına alacak yeni bir anayasanın yapılması, çözüm olarak öne sürülmüştür. Anayasanın hazırlanması sürecinde, toplumun bütün kesimlerinin katılımının sağlanmasına özel önem atfedilerek, tepeden inmece bir şekilde insan hakları ıslahatı şeklinde toplumsal tabanı bulunmayan bir sürecin ulusal birliği sağlayamayacağına dikkat çekilmiştir (Alkan, 2005: 11-13).

Müzakereci ve demokratik bir anayasa yapımı sonrasında mevzuatta temel insan hakları ve özgürlüklerini güvence altına alan değişikliklerin yapılması sonucu, sadece etnokültürel anlamda değil, dinî ve felsefî-ahlakî bağlamda da toplumsal çoğulculuğun sağlanabileceği raporda ifade edilmiştir. Böylece, ülke çapında her bir kesimin sosyal, siyasal ve kültürel hak taleplerinin etkin bir şekilde yansıtacağı ortak kamuoyu ve kamu alanının yaratılmasıyla toplumsal problemlerin daha kolay çözülebileceği ifade edilmiştir (Alkan, 2005: 14).

Raporda dile getirilen söz konusu görüş, Habermas ve Young'ın bireylerin kültürel farklılıklarının ve haklarının da göz önünde bulundurulduğu, toplumun tüm kesimlerinin taleplerini özgürce ortaya koyabildikleri müzakereci bir anayasa yapım sürecinin etnokültürel problemlerin çözümünde etkili olabileceği düşüncesi ile paralellik arz etmektedir.

Kürt Sorunu'na yol açan sebebler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.3. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.3. ‘Güneydoğu Meselesi(Toplumsal Çözüme Doğru)’ Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne ilişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	*Temel insan haklarına dayalı ve etnik kimliklere atf yapmayan anayasa yapılmalıdır
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	*Hukuki ve idari düzen dahilinde, özgürlükler hayata geçirilmelidir. *Özel okullarda herkes anadilinde eğitim görme hakkına sahip olabilir. *Her kesim kendi kültürünü geliştirmek için dernek kurabilir, anadilinde basın-yayın faaliyinde bulunabilmelidir. *Din ve vicdan özgürlüğü kapsamında tekke ve zaviyeler açılmalıdır.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	*Çözüm önerileri, üniter milli devlet yapısı dahilinde yer almalıdır.
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	*Farklılıklar, yok sayılmak yerine, bireysel özgürlüklerin bir parçası olarak kabul edilme li ancak etnokültürel grup hakları ve kimlikleri anayasa ve yasalarda yer almamalıdır.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	*Sosyal hayatta ve kamuda yaşanan fiili ayrımcılıkların ortadan kaldırılması gerekir. *Toplumdaki farklılıklara saygı duyulmalıdır.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	*Herhangi bir atf yoktur.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alanın Yaratılması</i>	*Her kesimin kültürel ve sosyopolitik hak taleplerinin etkin bir şekilde yansıtacağı ortak kamuoyu ve kamu alanı yaratılması ile sosyal sorunlar daha kolay çözülür.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	*Toplumun tüm kesimlerinin katılımının sağlanacağı müzakere süreci sonunda, yeni bir sosyal kontrat oluşturacak anayasanın yapılması, sosyal birliği güçlendirecektir.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	*Müzakereci bir anayasa yapılması, felsefi ve ahlaki bağlamda toplumsal çoğulculuğun sağlanmasına katkı yapacaktır. *Din,,ortak tarih ve kardeşlik vurgulanmalıdır.
	<i>İç Kısıtlamalar</i>	*Herhangi bir atf yoktur.

Raporda dile getirilen çözüm önerileri, Tablo 1.3'ten de görülebileceği üzere, büyük oranda 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı'nın farklılıkları görmezden gelen, temel insan hakları ve bireysel özgürlükleri ön plana çıkaran prensipleri ile uyuşmaktadır. Bu kapsamda, özellikle etnik grupların farklı etnokültürel kimlik ve haklarına, anayasa ve mevzuatta yer verilmesinin kabul edilemeyeceği raporda dile getirilmiştir. Diğer yandan ise, farklılıkların yok sayılmak yerine bireysel hak ve özgürlüklerin ayrılmaz bir parçası olarak korunmasının, toplumsal çoğulculuğun sağlanmasına ve bir arada tutan bağları güçlenmesine katkı yapacağı ifade edilmiştir (Alkan, 2005: 11). Raporda dile getirilen etnokültürel farklılıkların hukukî ve idarî alanda tanınmasına karşı çıkan görüş, klasik liberalizmin bireyin özgürlüğünü koruma altına alan ve farklılıklara karşı 'iyi niyetli ihmal' prensibini uygulayan bir devlet modelini çağrıştırmaktadır. Diğer taraftan, farklılıkların ahlakî olarak toplumsal alanda tanınması, saygı görmesi ve bu durumun bireysel özgürlüklerin bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğine dair dile getirilen görüş ise, Taylor'ın 'eşit değer önvarsayımı' ve 'ufukların kaynaşması' önermesine yakın durmaktadır.

Raporda, çözüm yolunda göz önünde bulundurulması gereken hususlar ile geniş katılımlı temel insan haklarına saygılı ve müzakereci bir anayasanın önemine yapılan vurguyu takiben, sorunun çözümüne ilişkin somut öneriler ortaya konulmuştur.

Bu önerilerden ilki; resmî dilin Türkçe olması koşuluyla herkesin kendi ana dilinde özel okullarda eğitim-öğretim görebilmesi, anadilini ve kültürünü geliştirme adına her bir grubun dernek kurabilmesi, kendi ana dilinde gazete, dergi neşredip radyo-televizyon yayını yapabilmesini kapsamaktadır. Anadilin kullanımına ilişkin özgürlüklerin sağlanması yanı sıra millî eğitimde anadilin kullanımının yolunun açılması ile anadilin geliştirilmesi ve korunması için devletin destek vermesi gerektiği argümanı, 'çoketniklilik hakları' içerisinde önemli yer tutmaktadır. Ancak, özel okullarla sınırlı kalmak kaydıyla anadilde eğitim özgürlüğünün verilmesine ve herkesin anadilinde basın-yayın yapabilmesine ilişkin öneriler, rapordaki üniter yapı, millî devlet ve ortak ulusal kimliğe yapılan vurgular çerçevesinde düşünüldüğünde daha çok 'ifade özgürlüğü', 'basın-yayın özgürlüğü' dahilinde, 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı'nın tezahürü olarak görülebilir.

İkinci öneri, kendi anadilinde eğitim-öğretim gören vatandaşların resmî dilde yapılan sınavları kazanması durumunda devlet kurumlarında görev alabilmelerinin önünü açarak, ayrımcı uygulamalara izin verilmemesini kapsamaktadır. Bu öneri, ayrımcılığın önlenmesine ilişkin sunduğu somut politika ile ‘çoketniklilik hakları’ kapsamında değerlendirilebilir.

Üçüncü öneri, etnokültürel ve dinî unsurlara dayalı olarak halk arasında kin, nefret ve şiddeti açıkça teşvik etme ve siyasî şiddet-terör propagandasını içermemek kaydıyla her türlü düşüncenin açıklanmasına izin verilmesini kapsamaktadır. Bu öneri, ‘ifade özgürlüğü’nün hayata geçirilmesine ilişkin geniş bir özgürlük alanının yaratılmasına işaret etmektedir.

Dördüncü öneri, inanç ve ibadet hürriyetinin devlet kurumlarında ve sosyopolitik alanda sağlanmasını ve bu kapsamda tekke, zaviye ve cemevlerinin açılmasını içermektedir.

Raporun genel lafzı ve çözüm yolunda ortaya konulan öneriler ve prensipler, etnokültürel farklılıklara karşı ‘iyi niyetli ihmal’ prensibine dayalı olarak bireysel hak ve özgürlükleri önceleyen ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’ ile örtüşmektedir. Özellikle üniter devlet ve millî devlet yapısının korunması, bireysel özgürlükleri temel alan bir anayasanın etnokültürel kimliklere atıf yapmaması gerektiği hususu ile liberalizmin temel insan hakları çerçevesinde öngördüğü ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, dinî özgürlükler, devletin hiçbir etnokültürel grubu desteklememesi gibi önerilerin, ‘Kürt Sorunu’nun çözümü için ortaya konulması, rapordaki bakış açısının büyük oranda ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nı içerdiğini açıkça göstermektedir.

Raporda dile getirilen, devletin tüm etnokültürel gruplara karşı tarafsız olması gerektiği hususu, çokkültürcü düşünürler tarafından gerçek hayatta devletin tarafsızlığının işlemediği ve çoğunluk kültürünün hayat tarzının azınlıktaki gruplara dayatıldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Ayrıca, devletin bu yaklaşımının çeşitli etnokültürel grupların ‘iyi anlayışları’nın çatışması durumunda yeterli uzlaşma zemini yaratamadığını savunan çokkültürcüler, hakkaniyetli bir yaklaşım çerçevesinde uzun yıllardır yok sayılan ve baskı altında tutulan azınlık kültürlerinin devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini öne sürmektedirler.

Gerçek eşitliğin sağlanamadığı durumlarda, azınlık gruplarının kendilerini dışlanmış ve aşağılanmış hissettikleri için ayrılıkçı milliyetçilik akımlarının güç kazandığı ve bunun çokkültürlü vatandaşlık anlayışının benimsenmediği toplumlarda kültür savaşı başlatılabileceği öne sürülmüştür.

Bu çerçeveden bakıldığında, raporda dile getirilen bireysel özgürlükleri ön plana çıkarıp farklı etnokültürel kimliklere karşı devletin tarafsızlığını içeren modelin, daha önce birçok Batı demokrasisi tarafından denendiği ve etnokültürel temelli çatışmalara çözüm getirmediği görülmüştür.

Raporda, klasik liberal vatandaşlık anlayışından farklı olarak özellikle Taylor'ın 'eşit değer öngörüsü' ve 'ufukların kaynaşması' önerisi dahilinde, toplumdaki etnokültürel farklılıklara gösterilecek eşdeğer saygının hakkaniyet ve insaniyetin gereği olduğunun ifade edilmesi (Alkan, 2005: 14), 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı' kapsamında değerlendirilebilecek bir öneridir. Hatta raporda, bireysel özgürlüklerin anayasa ve diğer mevzuatta güvence altına alınmasının yeterli olmayacağı, barış içinde yaşama iradesinin tek tek bireylerden toplum ve devlet katına uzanan sosyopolitik alanda hâkim kılınması gerektiği dile getirilmiştir (Alkan, 2005: 15). Aynı hususta Taylor, kültürel farklılıkların sosyal ve tarihsel gerçeklikler olduğunun ve onlarla birlikte yaşanması gerektiğinin okuldan başlayarak hayatın her aşamasında vatandaşlara aşılması gerektiğini öne sürmektedir.

Raporda, temel insan hakları ve özgürlüklerin hukukî, idarî, sosyal ve siyasî alanda hayata geçirilmesi yanı sıra Türkler ve Kürtler arasında Osmanlı'dan miras kalan din, ortak tarih ve kardeşlik algısının varlığına da, çözüm yolunda büyük önem atfedilmiştir. Kymlicka'nın 'bir arada tutan bağlar' kavramını çağrıştıran bu vurguyu takiben, toplumdaki farklılıklara saygı duyulması, sosyal hayat ve kamuda fiilî ayrımcılığın kaldırılmasına yönelik öneriler ise, 'çoketniklilik hakları' kapsamında değerlendirilebilir.

3.2.2.4. TÜSİAD tarafından Prof. Dr. Bülent Tanör'e hazırlatılan '1997-Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri' Raporu'nun 1999 Yılı Güncellemesi ile 2006 Yılı 10.Yıl Güncellemesi Raporu

1997 yılında, 'T.D.P.-Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Raporu'nu hazırlayan Prof. Dr. Bülent Tanör, o dönem için gelen tepkiler doğrultusunda raporunu, Aralık 1999 itibariyle güncellemiş ve gelen eleştirileri cevaplamıştır. Bu amaçla, Aralık 1999'da 'Türkiye'de Demokratik Standartların Yükseltilmesi, Tartışmalar ve Son Gelişmeler' başlıklı bir çalışmayla, '1997-T.D.P. Raporu'na şerh yazmıştır. 2006'da ise, TÜSİAD yönetimi, Prof. Dr. Zafer Üskül'e, '1997-T.D.P. Raporu'ndaki demokratikleşme önerilerinin ne kadarının hayata geçtiğini inceleyen ve raporu güncelleyen bir çalışma hazırlatmıştır.

'1997- T.D.P. Raporu'; Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesinin önünü tıkayan başlıca hukukî engellerin dökümünü yapan, demokrasinin liberal-batı standartlarını esas alarak geçici çözümlerden ziyade anayasal, yasal hükümler ile hukuk devleti anlayışı çerçevesinde çözüm önerileri getiren bir rapor olarak yayımlandığı dönemde gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında ilgi ve tepki görmüştür. Söz konusu rapor, TÜSİAD'ın benimsediği liberal ilkeler doğrultusunda hazırlanmış ve TÜSİAD Yönetim Kurulu'nun onayı ve tam desteğiyle kamuoyuna sunulmuştur.

'1997-T.D.P. Raporu'nun hazırlanma amacı; ülkenin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü açısından geriliklerini tespit ederek bunları giderecek çeşitli öneriler sunmak olarak belirlenmiştir. '1997-T.D.P. Raporu'nda, Anayasada yer alan antidemokratik maddelerin eleştirisi ön plana çıkmakla birlikte, rapor, tam anlamıyla bir anayasa taslağı değildir. Daha çok demokratikleşmeyi engelleyen mevzuatın tanıtım, eleştirisi ve değişiklik önerilerini içeren bir çalışmadır. Rapor, hazırlandığı dönemde antidemokratik yasa ve uygulamaların ana dayanağı olan, 'Türkiye'nin kendine özgü şartları' bahanesini göz ardı ederek, liberal demokrasilerin evrensel ilkeleri, özellikle insan hakları çerçevesinde, Türkiye'nin demokratikleşme sorununu 'Kürt Sorunu'nu da içine alacak şekilde ele alan bir çalışmadır.

Raporda, insan hakları ve demokrasi kavramları, iç içe geçen bir şekilde ele alınmıştır. Çünkü insan hakları ve demokrasi kavramları arasında koparılması mümkün olmayan bir bağ vardır (Üskül, 2006: 113). Bir devletin insan haklarına dayalı

olabilmesi için, tanınacak ve güvence altına alınacak hakların, evrensel bir normatif mutabakat sonucu hemen hemen bütün devletler tarafından kabul edilen belgelerde yer alan hakların bütününe içermesi gereklidir. Bütün devletlerin onayladığı bu insan hakları belgeleri, insan haklarının yasal evrenselliği yanı sıra ahlakî evrenselliği de içerdiğini göstermektedir (Erdoğan, 2007: 47).

Türkiye'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkeleri açısından geriliklerini tespit ve bunları giderecek önerileri içeren '1997-T.D.P. Raporu'nda, insan hakları hukukunun yer aldığı temel belge olan Anayasadaki eksiklikler yanı sıra diğer mevzuattaki eksiklikler ele alınmış ve evrensel demokrasi anlayışı çerçevesinde bu eksiklikleri giderecek öneriler sunulmuştur (Tanör, 1999: 63).

Tanör, '1997-T.D.P. Raporu'nda, Türkiye'nin insan hakları sorununda esaslı bir iyileşme yapılabilmesi için, işe Anayasadan başlanması gerekliliğine vurgu yaparak, ilk etapta Anayasanın başlangıç bölümünün 5. Paragrafının yürürlükten kaldırılmasını önermiştir. Ona göre, 5. paragraftaki:

“Hiçbir düşünce ve mülahazanın, Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliği karşısında korunma göremeyeceği..”

ibaresi, hukukî temele dayanmayan ve düşünce özgürlüğünü Türk ve Türklük içine hapseden, birçok temel hak ve özgürlüğü aşırı ölçüde sınırlayan ve evrensel demokratik değerlerle uyuşmayan bir maddedir (Üskül, 2006: 131). Başlangıç bölümündeki bu paragraf, 2001 Anayasa değişikliğinde biraz yumuşatılarak 'hiçbir düşünce ve mülahazanın..' ibaresi yerine düşünce özgürlüğü açısından biraz daha kabul edilebilir 'faaliyetin..' ibaresi getirilmiştir. Ancak bu yumuşatma, demokratikleşme için yeterli değildir ve Tanör'ün önerdiği gibi tamamen kaldırılması gerekir (Üskül, 2006: 131).

Aynı şekilde 1982 Anayasasının 13. maddesinin, temel hak ve özgürlükleri koruyan bir madde olarak değil, aksine genel bir sınırlama maddesi olarak Anayasada yer alması, Tanör tarafından '1997-T.D.P. Raporu'nda eleştirilmiş ve şu şekilde bir öneri getirilmiştir:

“Temel hak ve hürriyetler, ancak ilgili maddelerinde gösterilen sebep ve amaçların haklı kaldığı ölçüde kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, çağdaş demokratik toplum

anlayışının gereklerine aykırı olamaz, hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz” (Üskül, 2006: 132).

Tanör’ün önerdiği metinden farklı bir metin içerse de, ihtiyacı önemli ölçüde karşılayan değişiklik, 2001 değişiklikleri içinde kabul edilmiştir. Sınırlama maddesinden güvence maddesine dönüşen 13.maddenin yeni şekli ise şöyledir:

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasasının ilgili maddelerinde belirtilen sebeblere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne, ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olamaz” (Üskül, 2006: 132).

Kolluk güçlerinin keyfi davranışları, ölçsüz şiddet kullanımı ve işkencenin engellenmesi için Tanör, 1997-T.D.P. Raporu’nda şu önerileri getirmiştir:

“1992- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu değişikliği ile sağlanan güvencelerin Olağanüstü Hal ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nde de uygulanması, gözaltı sürelerinin kısaltılması, işkence sanıklarının cezalandırma hükümlerini değiştirilip ağırlaştırılması gereklidir” (Tanör, 1999: 115).

Tanör, temel liberal özgürlükler ve haklar açısından ele aldığı Türkiye mevzuatına ilişkin değişiklik önerileri içeren ‘1997-T.D.P. Raporu’nda, ‘Kürt Sorunu’nu ayrı bir bölümde ele alarak öneriler getirmiştir. Bu sorunun kaynağını oluşturan ve sorunu besleyen mevzuatı altbaşlıklar halinde inceleyerek önerilerini sunmuştur.

Tanör, ‘Kürt Sorunu’na ilişkin değerlendirmesinde; Türk devriminin, yeni ulus-devlet oluşturma sürecinde laikliğe karşı olan direnç yanı sıra, sosyoekonomik nedenler ve kültürel kimlik boyutuna sahip bir Kürt direnciyle karşılaştığı saptamasını yapmıştır (Üskül, 2006: 197). Tanör, ‘1997-T.D.P. Raporu’nda, çerçevesini tanımladığı soruna ilişkin olarak, hukukî boyutta üniter devlet ve bölünmezlik dahilinde kalmak kaydıyla, Kürt kimliğini yoksayan ve düzeltilmesi gereken hükümleri analiz etmiştir. Tanör’e göre, Anayasa ve yasalarda direkt ayrımcılığa işaret eden hükümler olmamasına rağmen dolaylı ifadelerle de olsa, bazı ayrımcılık ve dışlayıcılık gösteren hüküm ve düzenlemelerin varlığı aşikârdır. Ona göre, bu antidemokratik mevzuatın kaldırılmasının ve demokrasi ve kültürel hakların genişletilmesinin ülkeyi böleceği endişesi yersizdir. Türkiye’nin demokratik birikim ve gücü bu tür endişeleri boşa çıkaracak güce sahiptir (Üskül, 2006: 197).

Türk demokrasisinin birikimine olan inancı çerçevesinde Tanör; mevzuattaki eksiklikleri, uluslararası hukukî belgeler olan ‘İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’, ‘Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Hakkında Sözleşme’, ‘Paris Şartı’ ve ‘Avrupa Birliği Kopenhag Belgesi’ çerçevesinde ele almıştır. Bu belgeler; değişik etnik grupların ayrımcılığa uğramamaları, eşitlikten yararlanmaları, kendi dil ve kültürlerini geliştirmeleri, kimliklerini korumaları ve serbestçe ifade edebilmeleri ve anadil kullanımının özgürlüğüne ilişkin hakları kapsamaktadırlar. Tanör, bu belgeler ışığında ‘Kürt Sorunu’na barışçı ve demokratik ‘hukukî çözümler taslağı başlangıcı’ sunmak için yasal değişiklik önerileri getirmiştir (Üskül, 2006: 197).

İlk etapta, etnokültürel ayrımcılık içeren mevzuata ilişkin, ‘1997-T.D.P. Raporu’nda ad koymayı düzenleyen ‘Nüfus Yönetmeliği’ ele alınmıştır. Nüfus Yönetmeliği’ndeki, ana baba tarafından çocuğa konulacak adın millî kültürümüze uygun olması gerektiği hükmü ile soyadlarının Türk dilinden olması gerektiğini emreden yönetmeliklerin, bireylerin kişilik haklarını ihlâl ettiği için kaldırılması önerilmiştir (Tanör, 1999: 140).

İkinci olarak, yerleşim yerlerinin adlarının Türkçeleştirilmesi ile ilgili olarak 1949 tarihli 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ele alınmıştır. ‘1997- T.D.P. Raporu’nda, bu kanunda yer alan “*Türkçe olmayan yerleşim yerlerinin adları İçişleri Bakanlığı’nca değiştirilir*” ibaresinin kaldırılarak, adları değiştirilmiş olan yerleşim yerlerinin eski adlarının iade edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tanör’e göre:

“Yerleşim yerlerinin adları, her ülkenin kültürel malvarlığı ve mirası demektir. O adlar, yöre halkı tarafından yüzyıllar öncesinden belirlenmiştir. Merkezî kararlarla bunların değiştirilmesi millî kültür birikimine saygısızlıktır” (Üskül, 2006: 199).

Üçüncü olarak, ‘1997-T.D.P. Raporu’nun yayımlandığı tarihte Anayasa’nın 26. ve 28. maddelerinde: “*Düşüncelerin açıklanması veya yayılmasında kanunla yasaklanmış bir dil kullanılamaz*” hükmü halen yürürlükteydi. Tanör, ‘1997-T.D.P. Raporu’nda Anayasanın 26. ve 28. maddelerinin kaldırılması yanı sıra idarî ve adlî uygulamalarda görülen yasakçı tutum ve teâmüllerin de değişmesi gerektiğini savunmuştur (Tanör, 1999: 141). Tanör’ün önerileri paralelinde, 2001 değişiklikleri ile Anayasanın 26. ve 28. maddeleri kaldırılmıştır. 01/01/2009’da, TRT-6’nın Kürtçe yayın hayatına başlamasıyla birlikte, dil yasaklarının önündeki idarî uygulamalar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Tanör, ‘1997-T.D.P. Raporu’nda, Anayasada yer alan vatandaşlık anlayışının, etnik bir içerik taşımadığını daha çok hukukî bir vatandaşlık bağı öngördüğünü ifade ederek, mevzuatta bu konuyla ilgili bir değişikliğe gerek olmadığını savunmuştur. Anayasanın 66. maddesindeki; “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür*” ibaresine yönelik olarak, vatandaşlığın Türk olma şartına bağlandığı yönündeki eleştirilere katılmayan Tanör, bu maddenin Türk olmayı hukukî bir bağla yani vatandaşlıkla ilişkilendirmesini, demokratik bir tavır olarak nitelemiştir (Tanör, 1999: 200).

Dördüncü olarak, ayrımcılık içeren mevzuata ilişkin Anayasanın 42. maddesi ele alınmıştır. ‘1997-T.D.P. Raporu’nda, 42. maddedeki: “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz, öğretilmez*” ibaresinin kaldırılmasını öneren Tanör, ana dil ve resmî dil arasında ayırım yapılarak, herkesin anadilini okulda ve okul dışında öğrenme olanağına sahip olması gerektiğini savunmuştur (Tanör, 1999: 142). Tanör’e göre:

“Ana dil, toplumsal bir olgu olarak anadan babadan öğrenilen bir dildir. Resmî dil ise, hukuk tarafından belirlenen devletin resmî dilidir. Ana dil gibi doğal ve toplumsal olguyu yadsıyan ve onu resmî dil muamelesine tutan 42. madde, incitici ve sâkildir. Devlet ve Anayasası, resmî dilin okullarda birinci ve zorunlu olarak okutulmasını emredebilir, fakat ifade tarzı bu şekilde incitici olamaz” (Üskül, 2006: 201).

Tanör, ‘1997-T.D.P. Raporu’nda; ana dil ve resmî dil ayırımına uygun davranılması, olanaklar çerçevesinde herkesin ana dilini okulda veya okul dışı kurumlarda öğrenebilme, geliştirebilme olanağına sahip olması ve bu yönde gerekli anayasal ve yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini öne sürmüştür (Tanör, 1999: 142). Tanör’ün önerileri dahilinde, Anayasada herhangi bir değişiklik yapılmazken, 2003’te 2923 sayılı yasada yapılan değişikliklerle, Türkçe’den başka dille eğitim ve öğretim, hâlâ yasak olarak devam etmiş, ancak dil kurslarında farklı dil ve lehçelerin öğretilmesi serbest bırakılmıştır. Üskül’e göre, Anayasanın 42. maddesindeki, Tanör’ün deyişiyle sâkil ifade kaldırılmalı ve ana dil öğretiminin resmî dil yanında en azından seçmeli ders olarak okutulmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır (Üskül, 2006: 202).

Beşinci olarak, Terörle Mücadele Kanunu’nun 8. maddesi ve T.C.K.-Türk Ceza Kanunu’nun 312. maddesi, düşünce özgürlüğü bağlamında ele alınmıştır. ‘1997-T.D.P.

Raporu'nda, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesindeki, Devletin bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçlayan propagandayı cezalandıran ibare, düşünce suçu üreten bir hüküm olarak değerlendirilmiş ve kaldırılması önerilmiştir. Yine aynı şekilde, 312. Maddede yer alan terörü övme suçu, suç tanımı ve unsurlarının muğlaklığı ve tamamen yargıçların insiyatifine kalan düşünce suçu yaratması eleştirilmiştir (Tanör, 1999: 142). Tanör'ün önerisi paralelinde, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8.maddesi kaldırılmıştır. Ancak, Terörle Mücadele Kanunu'nun, diğer Türk Ceza Kanunu maddelerine atıf yapılarak genişletilmesi, ifade özgürlüğünün önündeki engelleri yaygınlaştırmıştır (Üskül, 2006: 202).

Altıncı olarak, basın yayın özgürlüğüne ilişkin Anayasal ve yasal engeller ele alınmıştır. '1997-T.D.P. Raporu'nda, yurtdışı Kürtçe yayınların Türkiye'ye ulaşması ile birlikte, TRT kurumunun veya özel radyo ve televizyonlar aracılığı ile Türkçe'den başka dillerde yayın yapmasının, 'Kürt Sorunu'nun çözümüne katkı yapabileceği görüşü dile getirilmiştir (Üskül, 2006: 203). '1997-T.D.P. Raporu'ndaki öneriler doğrultusunda, T.R.T. Kurumu, 01/01/2009'da TRT-6 kanalıyla Kürtçe dilinde yayına başlamıştır.

Yedinci olarak, 1983 tarihli Dernekler Kanunu'nun 5/6. İle 6/4. Maddeleri ele alınmıştır. '1997-T.D.P. Raporu'nda, Dernekler Kanunu'nda yer alan ırk, din, mezhep farklılığına dayalı dernek kurulamayacağı, Türk dili ve kültürü haricinde kalan dil ve kültürleri geliştirmeyi amaçlayan dernek kurulmasını yasaklayan maddeler eleştirilmiştir. Raporda, kanundaki 5/6. ve 6/4. maddelerin kaldırılması ile dernek, vakıf ve enstitülerin kültürel faaliyetlerinin yasal güvenceye kavuşturulması önerilmiştir (Tanör, 1999: 143). 2004 tarihinde, Tanör'ün önerdiği gibi Dernekler Kanunu değiştirilmiş ve yeni Kanunda Anayasa tarafından yasaklanmayan amaçlar doğrultusunda, derneklerin kültürel faaliyetlerini sürdürmeleri güvenceye alınmıştır. Günümüzde, Kürt dili, tarihi ve kültürü ile ilgili alanlarda faaliyette bulunmak amacıyla vakıf ve dernek kurmak serbest hale gelmiştir.

Sekizinci olarak, Siyasî Partiler Kanunu'nun 81. maddesi ele alınmıştır. Tanör, '1997-T.D.P. Raporu'nda, 'Kürt Sorunu'nun önemli unsurlarından birisinin Siyasi Partiler Kanunu'ndaki 81. madde olduğunu belirtmiştir. 81. maddede: "*Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti'nde mezhep, ırk, din ve dil farklılığına dayalı azınlıklar*

bulunduğunu ileri süremezler; Türk dilinden ve kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek ve yaymak yoluyla azınlık yaratacak faaliyette bulunamazlar;miting ve toplantılarında Türkçeden başka dil kullanamazlar” ibareleri yer almaktadır (Üskül, 2006: 205). ‘1997-T.D.P. Raporu’nda Tanör, 81. maddenin bu içeriğinin Türkiye’yi kültür soykırımcısı olarak hiç hak etmediği bir şekilde damgalanmasına yol açtığını öne sürerek, bu maddenin acilen kaldırılmasını önermiştir. Ayrıca 81. madde içeriğinin, Anayasanın 5. paragrafında yer alan ‘Atatürk medeniyetçiliği’ne de ters düştüğünü iddia ederek, 81. maddenin kaldırılması görüşünü desteklemektedir. İlaveten Tanör, bu maddenin kullanılarak Kürtleri temsil eden siyasî partilerin kapatılmasının ‘Kürt Sorunu’nu beslediği saptamasını yapmaktadır (Tanör, 1999: 143). Tanör’ün önerileri dahilinde bu kanunda kapsamlı bir değişiklik yapılsa da, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Milletvekili Seçimi Kanunu’nda 2010 yılında yapılan değişiklikler ile siyasî partilerin Türkçe dışında dillerde propaganda yapmaları suç olmaktan çıkarılmıştır.

1997-T.D.P. Raporu’nda ‘Kürt Sorunu’ ile ilgili olarak mevzuattaki ayrımcılık hükümlerini analiz eden Tanör, ‘1997-T.D.P. Raporu’nun güncellemesini yaptığı 1999 Raporu’nda, ‘Kürt Sorunu’ ile ilgili olarak şu tespitleri yapmıştır; ilk olarak, ‘1997-T.D.P. Raporu’ndaki Türkiye’nin demokratikleşmesi, insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olması yönünde yapılan önerilerin, özelde ‘Kürt Sorunu’nun çözümüne de yardımcı olabileceğini öne sürmüştür. Özellikle Anayasa’nın Başlangıç bölümünde yer alan 5. paragrafın kaldırılması, Olağanüstü Hal Rejimi’nin kaldırılması ve yargı denetiminin pekiştirilmesi gibi önerilerin ‘Kürt Sorunu’nun aşılması için önemli hamleler olacağını ifade etmiştir (Tanör, 1999: 144). Bu tespite ilaveten Tanör, 1999’da P.K.K. terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması ile terörle mücadelede önemli bir avantaj elde edildiğini, bu dönemde yapılacak demokratikleşme hamlesinin sorunun çözümü için önemli bir fırsat yaratacağını savunmuştur.

‘Kürt Sorunu’ ile ilgili olarak Tanör; hak ve özgürlüklerin ve hukuk devleti güvencelerinin bireylerin kültürel kimliklerini içine alacak şekilde genişletilmesini savunurken, Türkiye Cumhuriyeti’nin tek devlet, tek millet anlayışı ve üniter yapısı dahilinde kalmak şartına önemle vurgu yapmaktadır. ‘1997-T.D.P. Raporu’na ilişkin gelen eleştirilere karşı, yapılan önerilerin amacının; azınlıktaki gruplara özel haklar ve özgürlükler verilmesi değil, liberal bireysel özgürlük anlayışının Türkiye’de

yerleştirilmesi olduğunu ısrarla vurgulamıştır (Tanör, 1999: 144). Üniter devlet yapısının korunması ve bireysel özgürlükler yanı sıra, kültürel hakların önemini göz ardı etmeyen Tanör, özellikle ifade özgürlüğü ve ana dilin serbestçe kullanılması önündeki tüm engellerin kaldırılması gerektiğini cesurca dile getirirken o dönemde devletin bürokratik elitleri ve takipçileri tarafından ciddi biçimde eleştirilmiştir

Tanör'ün Kürt Sorunu'na ilişkin değerlendirme ve önerileri, 'klasik liberalizm'in devletin etnokültürel farklılıklara karşı 'İyi niyetli ihmal' prensibini benimsediği ve bireysel hakları ön plana çıkaran anlayışı ile örtüşmektedir. Toplumsal çeşitlilik barındıran ülkelerde ayrılıkçılık, siyasî temsil ve dil hakları gibi sorunların çözümünde, bireysel haklara ve özgürlüğe vurgu yapan 'insan hakları' kavramı ve uygulamalarının yeterli olacağını düşünen 'klasik liberalizm' ekolü temsilcileri, grup-azınlık haklarının devlet tarafından desteklenmesi önerisini reddetmektedirler. 'Klasik liberalizm'e göre; etnokültürel gruplara tanınacak özel haklar yoluyla bu grupların korunması yerine, tüm bireylere eşit olarak tanınan medenî ve politik haklar sistemiyle azınlıktaki grupların korunması sağlanabilir. Bu liberal bakış açısı dahilinde, Tanör, önerilerinde 'insan hakları' belgelerine atıfta bulunarak kültürel, medenî ve siyasî haklar açısından, devletin herhangi bir grubu desteklememesi ve engellememesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Ulus-devletin siyasî istikrarının korunması amacını taşıyan Tanör'ün anayasa ve diğer mevzuat değişiklik teklifleri, Habermas'ın grup-azınlık haklarının birey haklarını zorlayacak biçimde ön plana çıkarılmaması gerektiği düşüncesi ile de paralellik arz etmektedir. Habermas'a göre:

“Farklı etnik grupların ve kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arada var oluşunu sağlamak için birey haklarını zorlayacak grup haklarının ön plana çıkarılmasına gerek yoktur. Çünkü kimliğin olduğu yaşam biçimi ve geleneklerin korunması, zaten üyelerin tanınması demektir. Amaç, idarî uygulamalarla bir soyu korumak değildir, olmamalıdır” (Habermas, 2005: 130).

Habermas, farklı kültürlerin bir arada yaşamasının uzlaşmadan geçtiğini ve bu uzlaşmanın mutlaka müzakereler yoluyla anayasaya yansıtacağı düşüncesinden hareket etmektedir. Tanör ve Üskül, Habermas paralelinde, ulusal birlik ve bütünlük içinde kalmak kaydıyla, anayasa ve mevzuattaki antidemokratik maddelerin kaldırılmasının, toplumsal müzakerelerin yolunu açarak yeni bir sosyal kontrat oluşturacak özgürlükçü yeni bir anayasanın yapılmasına katkıda bulunacağını savunmuşlardır.

Tanör'ün ulusal birlik ve bütünlük anlayışını içeren 'klasik liberalizme' dahil yaklaşımı, çokkültürlülük savunucuları tarafından eleştirilen bir yaklaşımdır. Bu konuda Kymlicka; devletin diller, ülke içi sınırlar, resmi tatil günleri ve devlet sembolleri ile ilgili kararlarının, hâkim etnik grubun ihtiyaçlarını ve kimliklerini düzenlemek ve desteklemek ile ilgili olduğunu söylerken, azınlık kültürlerinin dezavantajlı duruma düşürüldüğünü savunmaktadır (Kymlicka, 1998: 173). Kymlicka gibi Taylor da; farklılıkları görmezden gelen liberal toplumda, farklı kimliklerin bastırılarak yabancı bir biçime girmeye zorlandığını ve bu şekilde alttan alta işleyen bilinç dışı bir yolla ayrımcılık yapıldığını iddia etmektedir (Gutman, 2005: 55).

'Kürt Sorunu'na yol açan sebebler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.4. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.4. Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne ilişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* Anayasa ve yasalardaki dolaylı ayrımcılık içeren maddelerin kaldırılması gereklidir. *Uluslararası belgelerdeki temel insan haklarını içeren ve etnik kimliklere atfı yapmayan bir anayasanın yapılması gerekir.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	*Düşüncelerin açıklanması veya yayılmasında Kürtçe’nin serbest bırakılması gerekir. * TRT ve özel radyo televizyonlarda Kürtçe yayın yapılmasına izin verilmelidir. * Etnokültürel grupların kendi kültürlerini korumak ve geliştirmek adına dernek kurabilmesi ve siyasi faaliyette bulunabilmesi gerekir.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Tek devlet, tek millet anlayışı ve üniter yapı dahilinde kalmak kaydıyla, temel hak ve özgürlüklerin bireylerin kültürel kimliklerini içine alacak şekilde genişletilmesi gerekir. *Anayasada yer alan vatandaşlık tanımındaki Türk ifadesi etnik olmaktan ziyade hukuki bir bağ içerdiği için demokratiktir.
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensipli ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	*Kültürel, medeni ve siyasi haklar açısından devlet hiçbir grubu desteklememeli ve engellememelidir.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	* Herkesin anadilini okulda ve okul dışında öğrenebilme, geliştirebilme olanağına sahip olması gereklidir. * Değiştirilen yerleşim yeri adlarının iade edilmesi gereklidir.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	* Herhangi bir atfı bulunmamaktadır.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alanın Yaratılması</i>	* Herhangi bir atfı bulunmamaktadır.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	* Anti-demokratik yasaların kaldırılmasıyla toplumsal müzakerelerin yolu açılmalı ve yeni bir sosyal kontrat içeren anayasa yapılmalıdır.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	* Herhangi bir atfı bulunmamaktadır.
<i>İç Kısıtlamalar</i>	* Herhangi bir atfı bulunmamaktadır.	

Tablo 1.4.'ten görülebileceği üzere, Tanör'ün önerileri, azınlıktaki gruplara özel haklar verilmesinden ziyade liberal bireysel özgürlük anlayışının Türkiye'de benimsenmesi ve hayata geçirilmesini içermektedir. Tanör, 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı' çerçevesinde, temel insan haklarına ve özgürlüklerine dayalı anayasa yapılması yanı sıra dolaylı yönden ayrımcılık içeren yasaların yürürlükten kaldırılmasının, 'Kürt Sorunu'nun çözümüne katkı yapılabilmesini savunmaktadır. 'Çokkültürlü vatandaşlık anlayışı' dahilindeki grup haklarının benimsenmesi karşı çıkan Tanör, temel insan haklarına dayalı anayasa, hukukî düzen ve üniter yapı dahilinde benimsenen ortak yurttaş kimliğinin, etnokültürel temelli çatışmaları engelleyebileceğini ifade etmektedir.

Tanör, benimsediği 'klasik liberal vatandaşlık anlayışı' dahilinde, temel insan hakları belgelerine atıf yaparak kültürel, medenî ve siyasî haklar açısından devletin hiçbir grubu desteklememesi ve engellememesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, klasik liberalizmdeki devletin etnokültürel farklılıklara karşı tarafsızlığını öngören 'iyi niyetli ihmal' politikası kapsamında değerlendirilebilir.

'Kürt Sorunu'nun çözümünün, Türkiye'nin demokratikleşmesi ile birlikte gerçekleşebileceğini savunan Tanör, anayasa ve yasalarda yapılacak demokratik reformlarla, toplumsal müzakere sürecinin etkin bir şekilde işleyeceği ve toplumun her kesiminin taleplerinin anayasaya yansiyarak yeni bir toplumsal sözleşmenin yapılmasının önünün açılacağını iddia etmektedir. Etnokültürel çatışmaların engellenmesi için Tanör tarafından dile getirilen bu öneri, 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı'ndaki 'demokratik anayasal yurttaşlık' politikası ile örtüşmektedir.

'Klasik liberal vatandaşlık anlayışı'nın hâkim olduğu raporda, 'demokratik anayasal yurttaşlık' politikası ile örtüşen öneriler yanı sıra anadilin kullanımı özgürlüğüne ilişkin öneriler de, 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı' kapsamında değerlendirilebilir. Rapordaki öneriler, her ne kadar bireysel özgürlükler kapsamında dile getirilmiş olsa da, özellikle anadil ve resmî dil arasında ayırım yapılarak her grubun kendi anadilinde eğitim-öğretim yapabilmesi ve değiştirilen yerleşim yerlerinin isimlerinin iade edilmesine ilişkin öneriler, 'çoketniklilik hakları' dahilinde değerlendirilebilecek niteliktedir.

3.2.2.5. 2004 Yılında Prof. Dr. Baskın Oran Tarafından Hazırlanan ‘2004-Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu’

‘İ.H.D.K.-İnsan Hakları Danışma Kurulu’, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi için gerekli olan ‘Kopenhag Siyasal Kriterleri’ne uyum sürecinin gereği olarak, 12/04/2001 tarih 4643 sayılı yasa ile kurulmuştur. Yasanın 5. maddesine göre, kuruluş sebepleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“İnsan haklarına ilişkin olarak, ilgili devlet kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında iletişim sağlamak, insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak üzere Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanına bağlı olarak ‘İnsan Hakları Danışma Kurulu’ oluşturulmuştur” (Oran, 2004:192).

Yasaya ilişkin 2003 tarihli yönetmelikle birlikte İ.H.D.K., faaliyetine başlarken Kasım 2004’te yeni üyelerin katılımıyla üye sayısı 78 olmuştur. 2004 yılında İ.H.D.K.’nin üyelik yapısında; çeşitli bakanlık ve devlet kurumlarının temsilcileri, Türkiye Barolar Birliği gibi yarı resmî nitelikli sivil toplum kuruluşları yanı sıra Mazlum-Der gibi bağımsız sivil toplum örgütleri, insan hakları üzerine çalışan konusunda uzman 6 kişilik akademisyen grubu bulunmaktaydı (Oran, 2004:193).

2003 yılında faaliyete geçen Kurul’un, o yıl içinde yapılan ilk toplantısında Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu başkan olarak seçilmiştir. 2003’te yapılan ikinci toplantıda ise, 13 adet komisyon kurulmuş ve her komisyonun kendi alanlarında çalışarak rapor hazırlamalarına karar verilmiştir. Karar doğrultusunda, Haziran 2003’te bir alt komisyon olan ‘Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu’, Prof.Dr. Baskın Oran’ın kaleme aldığı ve ‘Genel Kurul’a sunulmak üzere, Türkiye’de azınlıkta bulunan grupların sorunlarını, insan hakları ve kültürel haklar bağlamında ele alan bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu rapor, Haziran 2003’te alt komisyondan oy birliği ile geçmesine rağmen, İ.H.D.K. Genel Kurulu’nda ancak 1 Ekim 2004’te onaylanabilmiş ve 22 Ekim 2004’te basın toplantısıyla kamuoyuna duyurularak bağlı olunan Devlet Bakanlığı’na sunulmuştur. Prof. Dr. Oran’a göre, bu gecikmenin sebebi, rapora ilişkin özellikle yarı resmî sivil toplum örgütü temsilcilerinin vatan hainliği suçlamaları eşliğinde genel kuruldaki oylamayı geciktirmeleridir (Oran, 2004:194).

Raporun ilk bölümünde, Türkiye’de azınlık kavramının nasıl algılandığı ile 1980 sonrası değişen dünyada azınlık kavramı ve haklarının nasıl algılandığı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Oran’ın ifadeleriyle, Lozan Barış Antlaşması üzerinden 85 yıl geçmiş olmasına rağmen Türkiye’nin azınlıktaki gruplara ilişkin izlediği politikanın hiçbir değişim ve gelişim göstermemesi, hatta 1982 Anayasası ile daha da baskıcı bir şekle bürünmesinin yurtiçi ve uluslararası arenada yarattığı sıkıntılar, ‘2004-İ.H.D.K. Raporu’nda şu şekilde özetlenmiştir.

İlk olarak; azınlıktaki gruplara ilişkin Lozan’da belirlenen tutum, Milletler Cemiyeti’nin benimsediği dinsel, etnik ve dilsel azınlık kavramlarını dışlayan ve sadece gayrimüslimleri azınlık olarak kabul eden dar bir yorumu içermiştir. İlâveten, 1982 Anayasası’nda kültürel haklara ilişkin yasaklar genişletildiği gibi, Türkiye’nin imzaladığı uluslararası antlaşmalarda öngörülen hakların 1982 Anayasası’na aykırı olduğu durumda, bu hakların uygulanmayacağına dair çekinceler öne sürülmüştür. Belirlenen bu dar çerçeve, Türkiye’ye uluslararası arenada ciddi sıkıntılar yaratmaktadır. Çünkü Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin 1990’lardaki yorumundan sonra dünyada benimsenen yaklaşım; bir ülkede azınlık olup olmadığını o ülkeye sormamak ve eğer ‘etnik, dilsel ve dinsel’ bakımdan farklı olan ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası olarak gören grupların varlığı söz konusu ise, o devlette azınlık bulunduğuna hükmetmek yönündedir. Bu yaklaşım, Avrupa Birliği’ne üye olmak isteyen Türkiye’nin azınlık gruplarına yaklaşımını değiştirmesini gerektirecek bir durum yaratmıştır. Hali hazırda, Avrupa Birliği’nin Türkiye’den farklı kültürel grupları azınlık olarak tanıması gibi bir talebi bulunmamasına rağmen, temel insanî haklardan olan eşitliğin kültürel farklılığa sahip tüm yurttaşlara uygulanması beklenmektedir (Oran, 2004: 182).

İkinci olarak, 1982 Anayasası’nın ve diğer mevzuatın Lozan’da kabul edilen belli hakları bile ihlâl etmesi, Türkiye’de terör de dahil olmak üzere bir dizi sosyopolitik sıkıntıya yol açmaktadır. Lozan’ın 39/4. maddesinde; bütün yurttaşların diledikleri dili, ticarî hayatta, açık ve kapalı toplantılarda ve basın yayın organlarında kullanma hakkı mevcutken, Kasım 2003 yılında yapılan mevzuat değişikliğine kadar bu hak devlet tarafından ihlâl edilmiştir. Bu bağlamda, sıkıntı yaratan noktaların başında gelen Kürtçe yayın yasağının kaldırılması ile birlikte, Türkiye için şu yararlar sağlanabilecektir:

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye, insan hakları ve azınlık haklarını içeren uluslararası antlaşmalardaki çekincelerini kaldırmak zorunda kalacaktır. Bunun Avrupa Birliği'nin zorlamasıyla değil kendi iradesiyle yapması, ulusal egemenlik açısından daha uygun olacaktır; bir gün herkesin kendi dilinde yayın yapması kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada, tartışmalı yasalar çıkarmak yerine en az anayasa kadar önemli olan Lozan Antlaşması'nın 39/4.maddesinin uygulanması yeterli olacaktır; 1990 sonrası dünyada azınlık haklarının tanınması yaklaşımı çerçevesinde, uluslararası koruma altında bir azınlık yaratılmaması için Türkiye'nin tüm yurttaşlarına mümkün olduğunca geniş özgürlükler vermesi gereklidir; kimliklerinin devletçe tanınması ile azınlıktaki yurttaşlar kendilerini daha özgür hissedecekler ve böylece 'zorunlu vatandaşlıktan' 'gönüllü vatandaşlığa' geçiş sağlanırken, ülkenin sosyopolitik birliği güçlenecektir (Oran, 2004: 183).

Raporun ikinci kısmında, azınlıktaki grupların haklarına ilişkin Türkiye'deki yasal mevzuat ve hukuk uygulamaları ele alınmış ve uluslararası hukuk kuralları ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde ilk olarak 1982 Anayasası'nın 3/1. maddesindeki: "*Türkiye, devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir*" ibaresi, Türkiye'nin azınlıklar ve kültürel haklar konusundaki kısıtlayıcı yasal mevzuatın ana kaynağı olarak ele alınmış ve eleştirilmiştir.

Bu eleştirilerden ilki şu değerlendirmeyi içermektedir. Buna göre; liberal batı demokrasilerinde, 'devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü' kavramı, ulus-devlet formatı içinde doğal karşılanırken, 'devletin milletiyle bölünmez bütünlüğü' kavramının milleti oluşturan farklı etnokültürel grupları dışlamak anlamına geldiği ve milleti monolitik bir yapı olarak ele aldığı için kabul edilemez bir durum oluşturmaktadır. 1982 Anayasası'nda yer alan bu ibare, demokrasinin özüne karşı bir durum yaratmaktadır. 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi', hakların kısıtlanmasında millî güvenlik ve toprak bütünlüğü argümanlarını haklı bulurken, ülke içindeki azınlıkların kültürel haklarının kısıtlanmasında, 'milletin bütünlüğü' gibi bir argümanı kabul etmemektedir (Oran, 2004: 184).

Raporda; 1982 Anayasası'ndaki, '*Devletin dili Türkçedir*' ibaresi, ülkedeki diğer grupları yoksayan bir yaklaşımın açık bir yansıması olarak değerlendirilerek eleştirilmiştir. Bu bağlamda, 'resmî dil' ile 'devletin dili' kavramlarının birbirine

karıştırılması sonucu vatandaşın devletle olan ilişkilerinde kullanacağı Türkçe'nin tüm vatandaşların ana dili olarak dikte edilmesi eleştirilmiş ve her bir yurttaşın kendi ana dilinde konuşma, yazma ve yayın yapma hakkına sahip olması önerilmiştir (Oran, 2004: 184).

Raporun yazarı Prof. Dr. Oran, 1982 Anayasası'ndaki bu kısıtlayıcı hükümlere ilaveten, 'Polis Vazife ve Selâhiyetleri Kanunu', 'Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu', 'Dernekler Kanunu' ve 'Siyasi Partiler Kanunu' gibi önemli yasalarda etnokültürel grupların kimliklerinin tanınması talepleri ile diğer kültürel hak taleplerinin, azınlık yaratma yoluyla ülkenin bütünlüğüne karşı bölücülük olarak algılandığını ve şiddetle cezalandırıldığını ifade etmektedir (Oran, 2004: 184).

Prof. Dr. Oran, Türkiye'de demokratik sayılamayacak yasal mevzuatın dar bir çerçevede yorumlanarak hukukî ve idarî uygulamalarda ayrımcılık yapıldığını ve bu durumun Türk demokrasisini zedelediğini savunmaktadır. Buna örnek olarak, 1950'lere kadar uygulanan askerî ve sivil bürokraside, 'T.C. tebaasından olmak ve Türk ırkından olmak şartı' yanı sıra, bugün hâlâ Türk Silahlı Kuvvetleri, Dışişleri Bakanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı gibi kurumlarda gayrimüslim vatandaşların istihdam edilmemesini göstermektedir. Hukukî ve idarî alandaki bu kısıtlamaların, Türkiye'nin uluslararası alandaki ağırlığını ve yurtiçindeki birliğini zedeleyen uygulamalar olduğunu söyleyerek eleştirmektedir. İlaveten, 'Anayasa Mahkemesi'nin azınlık yaratma iddiasıyla sık sık parti kapatmasının hukukun temel kavramlarını zedeleyici yorumlar içerdiğini söyleyen Oran, bu kararların çoğunluğa mensup yurttaşların birinci sınıf, azınlıktaki yurttaşların ikinci sınıf görülmesine yol açacak sonuçlar içerdiğini iddia etmektedir (Oran, 2004: 185).

Raporda, devletin azınlıklara ve haklarına ilişkin kısıtlayıcı tutumunun geri planında yer alan unsurlar şu şekilde sıralanmıştır: Türkiye, azınlık kavramı ve hukukunun değiştiği yeni dünyada hâlâ 1923'teki şartları uygulamak istemekte ve 1923-Lozan Antlaşması'nı eksik uygulamaktadır; Türkiye'de azınlıkta bulunan grupların farklı etnokültürel kimliklere sahip olduklarının kabul edilmesi, azınlık haklarını vermekle özdeş kabul edilmektedir. Halbuki, azınlığın varlığı objektif bir durumken, azınlık haklarının verilmesi devletin inisiyatifindedir; demokrasinin genişletilmesini içeren 'iç self-determinasyon' ile parçalanmayı içeren 'dış self-determinasyon' eşdeğer

sayıldığı için farklı kimliklerin tanınmasının parçalanmaya yol açacağı sanılmaktadır; milletin tekliği ve birliği aynı olgu olarak değerlendirilmektedir; millet tanımı ile Türk üst-kimliğinden bahsedilirken bunun içerdiği etnik ve dinî anlamlar görmezden gelinmektedir (Oran, 2004: 187).

Raporun takip eden bölümünde, devletin azınlıklara karşı takındığı yoksayma tavrının kuramsal ve tarihi kökenleri ele alınmıştır. Azınlıkları yoksayma tavrının arkasındaki ‘kuramsal neden’, Türkiye Cumhuriyeti’nin benimsediği Türk üst-kimliğinin diğer alt-kimlikleri dışlaması olarak ortaya konulmuştur. Rapordaki ifadelerle, ‘kuramsal neden’in içeriği şu şekilde açıklanmıştır: Osmanlı’dan miras alınan çokkültürlü ve çoketnikli sosyal yapının üst-kimliği Osmanlı’dan Türk’e doğru bir değişim yaşarken, zaman içinde Türk üst-kimliği ırka ve dine dayalı bir hal almıştır. Irka dayalı bu üst-kimlik anlayışı, kendini Türk ırkından saymayan alt-kimliğe sahip grupları devlete yabancılaştırmış ve direnç doğurmuştur. Bu noktada, üst-kimliğin coğrafi alanla tanımlandığı 1924 Anayasası’ndaki ‘*Türkiye Ahalisi*’ veya ‘*Türkiyeli*’ kimliği yerine 1982 Anayasası’nın benimsediği Türklüğe dayalı üst-kimlik yorumu, sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir (Oran, 2004: 187-188).

Raporda, azınlıkları yoksayma tavrının ‘tarihsel nedeni’; Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkan azınlık milliyetçiliğinin, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını tetiklemesi ve Sevr Anlaşması ile mevcut Türkiye Cumhuriyeti topraklarının parçalanması tehlikesinin toplumsal bellekte yarattığı ‘Sevr sendromu’ olarak gösterilmiştir. Günümüzde hâlâ etkin olan bu sendromun yarattığı algı içerisinde, masum kimlik talepleri bile tehdit olarak algılanmakta ve bu durum ‘Kürt Sorunu’nun yarattığı sonuç olan terörün kimi çevrelerce tek alternatif olarak kalmasına yol açmaktadır. Azınlıkları yoksayma tavrının demokratik reformları engellemesi, terörü beslediği gibi uluslararası alanda Türkiye’yi yalnızlaştırarak baskılara açık hale getirmektedir (Oran, 2004: 188).

Raporun sonuç kısmında, ‘Kürt Sorunu’nu da içeren azınlıktaki grupların kimlik ve hak taleplerini karşılayacak demokratik adımların atılmasına yönelik öneriler yer almaktadır. Raporun yazarı Prof. Dr. Oran’a göre; Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında benimsenen ‘tekkültürlü homojen ulus oluşturma politikaları’nın terk edilerek, çağdaş demokrasilerin benimsediği çokkimlikli, çokkültürlü, demokratik, özgürlükçü bir

toplum modelinin esas alınması gereklidir. Çağdaş ve özgürlükçü model dahilinde, bireylerin özgür, kültürel haklarını rahatça kullanabileceği, kimliğini özgürce ifade edebileceği, siyasal alanda aktif bir şekilde katılımcı olabileceği siyasî, idarî ve hukukî reformların yapılması önerilmiştir.

Bu kapsamda, ilk olarak; anayasa ve diğer mevzuatın özgürlükçü, çoğulcu, demokratik bir içeriğe sahip olacak şekilde sivil toplum örgütlerinin katılımıyla yeni baştan yazılması gerektiği ifade edilmiştir.

İkinci olarak; anayasa ve diğer mevzuatta eşit hakka dayalı vatandaşlık temelinde, farklı kimlik ve kültüre sahip kişilerin kendi kimliklerini koruma ve geliştirme haklarının (öğrenim, basın-yayın, ifade özgürlüğü v.b.) güvenceye alınması önerilmiştir.

Üçüncü olarak; idarî reformlarla merkezî ve yerel yönetimlerin yurttaşların katılımını sağlayacak şekilde düzenlenmesi ve kolay denetlenebilir şeffaf bir yapıya kavuşturulması önerilmiştir.

Dördüncü olarak; insan hak ve özgürlükleri dahilinde, azınlık gruplarının haklarına atıfta bulunan uluslararası sözleşme ve belgelerin, alt-kimliklerin inkârını içeren çekişmeler getirilmeden kabul edilmesi önerilmiştir (Oran, 2004: 189).

Prof. Dr. Oran tarafından kaleme alınan ‘2004-İ.H.D.K. Raporu’, Türkiye’nin vatandaşlık algısının, hâlâ 19. yüzyıl Avrupa’sının bakış açısını içerdiğini söyleyerek ciddi eleştiriler getirmiştir. Çokkültürlülük savunucuları tarafından şiddetle eleştirilen 19. yüzyıl Avrupa’sına hâkim olan klasik liberal görüş, tarihsel gelişim ve ilerlemenin ana taşıyıcılarının yüksek derecede merkezîleşmiş siyasî ve ekonomik yapıya sahip olan büyük uluslar olacağını öngörüyordu. Bu öngörü doğrultusunda, büyük uluslar içerisinde yer alan etnokültürel azınlıkların ulusal kültürlerini geride bırakarak, ilerleme yolunda büyük ulus içinde asimile olmaları beklenmekteydi. Ancak bu şekilde, toplumsal refah artırılıp paralelinde bireysel mutluluk artırılabilirdi (Kymlicka, 1996: 5).

Raporda, ilerleme ve Batı tipi modernleşmeyi esas alan Cumhuriyetin, çokkültürlü ve çokuluslu sosyal yapıyı homojen bir hale getirmeyi amaçlayan

politikalarının ‘Kürt Sorunu’nu yarattığı ortaya konurken, 1982 Anayasası ile azınlıklara karşı izlenen ayrımcı ve baskıcı politikaların sorunu daha da büyüttüğü savunulmuştur. Özellikle 1990 sonrası dünyada, azınlıklara ve azınlık haklarına ilişkin yeni yaklaşımların benimsendiği bir dönemde, Türkiye’nin homojen toplum yaratma ideali çerçevesinde uyguladığı dilsel ve kültürel hakları gaspeden politikalarının, yurtiçinde ve uluslararası arenada Türkiye’yi düşürdüğü zor durumlar raporda açıkça ortaya konulmuştur.

1980 sonrasında Sovyet Bloğu’nun çökmesiyle, dünyada liberal ulus-devlet modelinin erken zaferi ilan edilirken, mikromilliyetçi akımların yarattığı çatışmalar yeni liberal ulus-devletlerin doğacağı beklentisini boşa çıkarmıştır. Bu yeni dönemde, liberallerin beklediğinin aksine azınlık grupları büyük uluslar içinde asimile olmamış ve etnokültürel hak taleplerini şiddet yoluyla göstermeye başlamışlardır. Talepleri ise, görmezden gelinmek yerine kimliklerinin tanındığı ve dışlanmak yerine farklılıklarıyla toplum içinde var olabilecekleri yeni bir vatandaşlık tanımındır (Kymlicka, 2004: 454).

Bu talepler doğrultusunda, 1990’lı yıllar, insan hakları ekseninde azınlık haklarına ilişkin ortak standartların belirlendiği yıllar olmuştur. Bu bağlamda Oran’ın raporda atıf yaptığı belge olan ve Avrupa Konseyi tarafından 1995’te hazırlanan ‘Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi’ ön plana çıkmaktadır. Bu belge; bir yandan ulusal self-determinasyon ve ayrılıkçı hareketleri engelleme amacını taşırken, diğer yandan, azınlık mensubu bireylerin kültürel kimliklerinin korunmasını içeren hakları, devletin kültürel kimliklerin korunması ve geliştirilmesinde pozitif katkı ve destek sağlamasını, asimilasyon yasağını ve grupların özgün varlıklarının korunmasını taraf devletlere yüklemektedir (Çavuşoğlu, 2006: 185).

Prof.Dr. Oran, Avrupa Birliği üyelik sürecindeki Türkiye’nin, ‘Çerçeve Sözleşme’de yer alan, taraf devletlerin azınlık kültürlerine karşı baskıcı politikalarından vazgeçmeleri ilkesini benimsemesi gerektiğini savunmaktadır. İlâveten, azınlık gruplarının hakları kapsamında yer alan kendi dilinde öğrenim hakkı ve basın-yayın özgürlüğü ile yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ilkelerinin hayata geçirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Oran’a göre; bu doğrultuda yapılacak hukukî, idarî ve siyasî reformlar, ülkede birlik ve beraberliği sağlarken, kültürel kimliklerin tanındığı yeni vatandaşlık anlayışının benimsenmesi, ‘Kürt Sorunu’nun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Nitekim Batı dünyasında İspanya, Belçika, İngiltere gibi demokrasilerin, ulusal azınlıkların kimliklerini yok etme politikalarını terk ederek, azınlıkların kültürel kimliklerini tanımaları, kendi dillerinde eğitim öğrenim hakkı tanımaları, çeşitli derecelerde özyönetim hakkı tanımaları sonucu, imparatorlukları yıkan milliyetçi akımlar evcilleştirilmiş ve ayrılıkçı hareketler kontrol altına alınabilmiştir (Kymlicka, 1998: 18).

Kürt Sorunu'na yol açan sebepler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.5. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.5. ‘İ.H.D.K. Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* Herhangi bir atf yapılmamıştır.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	*Örgütlenme özgürlüğü ve basın yayın özgürlüğü önündeki engeller kaldırılmalıdır. *Uluslar arası belgelerdeki temel hak ve özgürlüklerin çekincesiz kabul edildiği anayasal ve yasal değişiklikler yapılmalıdır.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Herhangi bir atf yapılmamıştır
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	* Herhangi bir atf yapılmamıştır.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	* Anayasa ve yasalardaki ayrımcı ve dışlayıcı maddelerin ayıklanması gerekir. * Türkçe'nin devletin dili olarak kabul edilmesi ayrımcılık yaratmaktadır. Bu sebeple herkesin anadilinde eğitim ve yayın yapabilmesi sağlanmalıdır. * Devletin farklı etnokültürel kimlikleri tanınması gereklidir. * Azınlık gruplarının haklarına atf yapan uluslar arası belgeler kabul edilmelidir.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	* Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ilkesinin hayata geçirilmesi gerekir.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alan Yaratılması</i>	* Bireylerin kimlik ve kültürlerini özgürce ifade edebileceği ve siyasal alanda aktif katılımcı olabileceği reformlar yapılmalıdır. * Kürtlerin kendi kültürel haklarını savunabilecek partilerin kapatılmaması gerekir.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	* Anayasa ve diğer mevzuat, sivil toplum örgütlerinin katılımıyla yeniden yazılmalıdır.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	* Kültürel kimliklerin tanındığı yeni vatandaşlık anlayışının benimsenmesi ülkede birlik beraberliği sağlayacaktır.
	<i>İç Kısıtlamalar</i>	* Herhangi bir atf yapılmamıştır.

Raporda, ‘Kürt Sorunu’nun kökeninde, Türk üst-kimliğinin diğer alt-kimlikleri dışlaması ile Türklük çerçevesinde tanımlanan ortak vatandaşlık anlayışı etrafında ulusal birlik sağlama politikalarının yattığı dile getirilmiştir. Bu noktada, ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nın ‘üniter devlet yapısı ve ortak ulusal kimlik dahilinde ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanması’ politikası, etnokültürel çatışmalara zemin yarattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Etnokültürel çatışmaların önlenmesi için raporda dile getirilen çözüm önerileri, Tablo 1.5.’ten de görüleceği üzere büyük oranda ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ ile paralellikler arz etmektedir. Çözüm yolunda ilk olarak, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ tarafından da benimsenen ‘bireysel özgürlüklerin’ anayasa ve yasalarda güvenceye kavuşturulması önerilmiştir.

Devletin farklı etnokültürel kimlikleri tanınması ve bu kapsamda azınlık haklarına atıf yapan uluslar arası belgelerin çekincesiz kabul edilmesi, anadilde eğitim-öğretimin yapılabilmesi, ayrımcılık yaratan anaysal ve yasal hükümlerin kaldırılmasını içeren ‘çoketniklilik hakları’, çözüm yolunda raporda dile getirilen bir diğer öneri grubunu oluşturmaktadır.

‘Çoketniklilik hakları’ yanı sıra, farklı kimliklerin tanınmasının ülkedeki birlik ve beraberliği artıracığı vurgusu, ‘bir arada tutan bağlara’ işaret etmektedir. Toplumdaki tüm grupların siyasal karar alma sürecine aktif katılımının sağlanması ve bu süreçte oluşturulacak müzakereler ile yeni özgürlükçü anayasanın yazılması önerileri ise, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’nın, ‘ortak kamusal alan yaratılması’ ve ‘demokratik anayasal yurttaşlık’ politikaları ile paralellik göstermektedir.

‘Özyönetim hakları’na ilişkin raporda kesin bir ifade yer almazken, sadece yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. ‘Özyönetim hakları’na ilişkin bu muğlak öneri yanı sıra, özellikle ‘özyönetim hakları’nın yol açabileceği grup içi baskıların önlenmesini sağlayacak ‘iç kısıtlamalar’a ilişkin herhangi bir atıf, raporda yer almamıştır.

3.2.2.6. 2008 yılı Abant Platformu'nun düzenlediği Abant Toplantıları, '2008-Kürt Sorunu Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak' Paneli Sonuç Bildirgesi

Abant Platformu, Mete Tunçay'ın ifadesiyle, farklı çizgilerdeki insanların oluşturduğu birliktir. Bu platformda inanan-dindar aydınlar ile inanmayan aydınlar bir araya gelerek, kendilerini ayıran etkenlerin olduğu kadar bir o kadar da birleştiren etkenlerin var olduğunu göstermektedirler. Karşılıklı saygıya ve güvene dayalı özgür bir diyalog ortamının yaratılması ve sorunların çözümü için, farklı insanların kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri bir platform, 'Abant Platformu', oluşturulmuştur.

Abant Platformu, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı çeşitli demokratik ve toplumsal problemlerin çözümü yolunda, şiddete dayanmayan tüm görüşlerin özgürce dile getirilebildiği çeşitli toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılardan 17. si, "Kürt Sorunu: Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak" başlığı altında 4-5-6 Temmuz 2008 tarihlerinde düzenlenmiştir. Bu toplantıda 'Kürt Sorunu'na ilişkin olarak; 'Tarihî Arka Plan, Ortak Miras ve Geleceğin Keşfi', 'Dünya Pratiği: Karşılaştırmalar ve Modeller', 'Geçmişin Muhasebesi', 'Arayışlar ve Çözümler' başlıklı toplam dört oturumda, toplumun her kesimini temsil eden katılımcılar, çeşitli tebliğ ve konuşmalarla görüşlerini sunma imkânı bulmuşlardır.

'Kürt Sorunu' panelinde; bürokratlar, Güneydoğulu işadamları, sivil toplum örgüt temsilcileri, gazeteciler, eski siyasetçiler, akademisyenlerden oluşan kozmopolit bir katılımcı profili oluşmuştur. Panel sürecinde yapılan oturumlarda katılımcılar, 'Kürt Sorunu'nun tanımı, sebepleri ve olası çözüm yolları hususunda kendi görüşlerini deklare etmişlerdir. Oturumlarda; 'anadilde eğitim', 'şiddetin terk edilmesi', 'hiç kimsenin kendisini bir kesimin sözcüsü olarak görmemesi ve devlet-millet adına konuştuğunu iddia etmemesi', 'ortak değerler etrafında birlikte yaşama dinamiklerinin hayata geçirilmesi', 'geçmişte yaşanan acıların geride bırakılarak intikam dilinin bir kenara bırakılması' gibi toplumsal barışa hizmet edeceği düşünülen temel unsurlar, katılımcılar tarafından dile getirilmiş ve üzerlerinde uzlaşma sağlanmıştır.

6 Temmuz 2008 tarihinde, çeşitli başlıklardaki oturumlarda söz alan katılımcıların özgürce ifade ettikleri düşünceleri dahilinde hemen hemen tüm katılımcıların üzerinde mutabık kaldığı 'Sonuç Bildirisi', Prof. Dr. Mete Tunçay, Prof.

Dr. Mümtaz'er Türköne ve Altan Tan tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. 'Sonuç Bildirgesi'nde, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için, ilk etapta sağlıklı bir diyalog ortamının ve güvenin tesis edilmesi yanı sıra önyargıların kırılması gerektiği ifade edilmiştir. Çözüm için elverişli iklim ve dilin oluşmasına zemin hazırlanması ve taraflara bir çözüm programı dikte etmekten ziyade diyalogsuzluğu sona erdirmek yolunda sağlıklı iletişim kanallarının açılması, Abant platformunun temel amaçları olarak kamuoyuna duyurulmuştur (abantplatform.org/main/component/option/frontpage/section/1/category/422/content/2356, 15/04/2011).

Bildirgede, çözüm için her türlü şiddet içeren söylem ve yöntemlerin terk edilmesi bir ön şart olarak öne sürülürken, şiddet çağrısı içermeyen her türlü fikrin serbestçe dile getirebilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu önşartı takiben, çözüm yolunda atılması gereken adımlar şu şekilde sıralanmıştır:

İlk olarak, Kürtlere yönelik asimilasyon politikalarından vazgeçilmesi gereklidir; kitleleri homojenleştirmek, ötekileştirmek ve birbirlerine yabancılaştırmak amacıyla Türk-Kürt ayrımını içeren dilin kullanılmaması gereklidir; hiçbir grup, kişi veya örgütün kitlelerin tek temsilcisi olarak, onlar adına konuşmaması veya karar almaya yeltenmemesi gereklidir; Kürtler'in yoğun olarak bulunduğu Doğu ve Güneydoğu'da ekonomik kalkınma hamlesi başlatılmalıdır; yöre insanının şeref ve haysiyetlerinin yüceltilmesi için kimliklerinin ve kültürel haklarının eşdeğer saygınlıkta kabul edilmesi gereklidir; temel insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelerde yer alan sosyal, kültürel ve siyasî hakların eksiksiz tanımlanması gereklidir; anadilin özgürce kullanılması ve anadilde eğitim öğretim hakkının engellenmemesi gereklidir; hukuk devleti ve demokratik devlet yapısının hayata geçirilmesi gereklidir (abantplatform.org/main/component/option/frontpage/section/1/category/422/content/2356, 15/04/2011).

Bazı katılımcıların görüşleri yanı sıra özellikle 'Sonuç Bildirgesi'nde, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için öne sürülen şartlar, çokkültürlülük savunucularının etnik çatışmaları ortadan kaldırmak için öne sürdükleri argümanlar ile tamamen paralellik arz etmektedir. Bu önerilerden en önemlisi, Kürt kimliğinin asimilasyona uğraması sonucu, Kürt vatandaşların devlete yabancılaşmasını ortadan kaldıracak Kürtler'in haysiyet ve şereflerinin yüceltilmesi önerisidir. Aynı konuda Taylor, insanın kimliğinin farklı

kültürel yapılar içinde oluştuğunu ve kısmen tanınma, hiç tanınmama veya başkalarının tanınması ve algılanması ile şekillendiğini söylemektedir. Taylor'a göre, toplumun bu kişilere veya bu kişilerin aidiyet hissettiği kültüre bakış açıları dışlayıcı ve aşağılayıcı ise bu kişiler gerçekten zarar görebilir (Taylor, 2005: 42-43).

Etnokültürel kaynaklı problemlerin çözümü için Taylor, toplumsal çoğulculuğun eşit saygı esasına göre oluşturulması ve içselleştirilmesini önermektedir. Taylor'ın önerdiği model, kamuda türdeş vatandaşlık anlayışı ve dayatılan ulusal kültürün hâkim olduğu klasik liberal çoğulcu modelden ayrılarak, farklı kültürel aidiyete sahip vatandaşların kültürel farklılıklarının, siyasal düzeyde tanınması ve eşit düzeyde saygıdeğer kabul edilmesini içermektedir (Köker, 2005: 11-13). Taylor'ın modelinde, devlet, kültürler arasında tarafsız bir rol üstlenmekten ziyade, azınlık gruplarının aşağılanmışlık duygularından kurtulabilmeleri için pozitif ayrımcılık içeren politikalar uygulamalıdır. Bu kapsamda, azınlık kültürleri ve dillerinin serbestçe kullanılması ve yeni nesillere kültür ve dillerinin aktarılabilmesi için devletin destek olması gereklidir. Ayrıca, azınlık kültürlerine toplumsal saygının sağlanabilmesi için ders kitapları ve eğitim müfredatında ayrımcı bölümlerin kaldırılması ve azınlık kültürlerinin yapıtlarına yer verilmesi gereklidir (Taylor, 2005: 47-66).

Kürt Sorunu'na yol açan sebepler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.6. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.6. ‘Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak’ Paneli Sonuç Bildirgesi’nin Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* Herhangi bir atf bulunmamaktadır.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	*Temel insan hak ve özgürlüklerini içeren uluslararası belgelerdeki kültürel ve siyasi hakların kabul edilmesi gereklidir. * Temel insan hakları ve özgürlüklerin hayata geçirilmesi gereklidir.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Herhangi bir atf bulunmamaktadır.
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	* Herhangi bir atf bulunmamaktadır.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	* Kürtlere yönelik asimilasyon politikalarından vazgeçilmesi gerekir. *Anadil özgürce kullanılmalı ve anadilde eğitim hakkı tanınmalıdır. *Kültürel kimliklerin tanındığı yeni vatandaşlık anlayışı benimsenmelidir.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	* Herhangi bir atf bulunmamaktadır.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alanın Yarattılması</i>	*Diyalog kanalı oluşturarak çözüm yolunda her kesimin katılımının sağlanacağı ortak sosyal ve siyasal platform oluşturulmalıdır.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	* Herhangi bir atf bulunmamaktadır.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	* Ortak değerler etrafında birlikte yaşama dinamikleri hayata geçirilmelidir. * Geçmişte yaşanan acıların geride bırakılarak intikam dilinin terk edilmesi gerekir. * Kitleleri homojenleştirmek ve ötekileştirmek amacıyla Türk-Kürt ayrımını içeren dil kullanılmamalıdır. *Yöre insanının şeref ve haysiyetinin yüceltilmesi için kimlikleri ve kültürel hakları eşdeğer saygınlıkta kabul edilmelidir.
	<i>İç Kısıtlamalar</i>	*Hiçbir grup, kişi veya örgüt, kitleleri temsil etme iddiasıyla onlar adına konuşmaya ve karar almaya yeltenmemelidir.

Panelin kozmopolit katılımcılarının üzerinde mutabık kaldıkları sonuç bildirgesinde, özellikle toplumun her kesimi arasında diyalogun sağlanması ve böylece her kesimin taleplerini ortaya koyabileceği ortak bir kamuoyu yaratılması ön plana çıkmıştır. Bildirgenin içeriği ve Tablo 1.6.'dan görüleceği üzere, bildirgede dile getirilen öneriler, büyük oranda 'çokkültürlü vatandaşlık anlayışı'nı yansıtmaktadır.

Bildirgede; 'Kürt Sorunu'nun ortaya çıkışında, devletin Kürtlere yönelik asimilasyon politikalarının etkili olduğu ifade edilerek, Kürtler'in kültürel haklarının tanınması ve temel insan hakları ile özgürlüklerin hayata geçirilmesi önerilmiştir. Bildirgede en çok üzerinde durulan husus, 'birarada tutan bağlar' ve 'ufukların kaynaşması' dahilinde yapılan önerilerdir. Özellikle Taylor'ın her bir kültürün eşit değerinde saygın kabul edilmesinin ahlakî gereklilik olduğuna dair fikri, bildirgede aynen dile getirilmiştir.

Anadilin eğitim-öğretimde ve hayatın her alanında özgürce kullanılması, kültürel kimliklerin tanındığı yeni bir vatandaşlık anlayışının benimsenmesi gibi 'çoketniklilik hakları'na ilişkin öneriler de bildirgede yer almıştır.

Bildirgede, 'özyönetim hakları'na ilişkin herhangi bir öneri veya atıf bulunmamaktadır. Bununla birlikte, demokratik tartışma ortamını yok ederek kitleleri temsil etme iddiasıyla muhaliflere baskı uygulayan kişi, kurum ve örgütlerin engellenmesi gerektiği dile getirilerek, 'iç kısıtlamalar'a ilişkin yapılan atıf bildirgede yer almıştır.

3.2.2.7. 2008 yılında TESEV- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Tarafından Hazırlanan '2008-Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler' Raporu

7-8 Haziran 2008 tarihlerinde 'TESEV-Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı', Türkiye'nin uzun yıllardır en önemli problemi olarak var olan ve bir türlü çözüme kavuşturulamayan Kürt Sorunu'na barışçıl, demokratik ve kalıcı bir çözüm yolu bulunmasına katkıda bulunmak için Diyarbakır'da bir çalıştay gerçekleştirmiştir. Çeşitli sivil toplum örgütleri ve meslek kuruluşlarının katıldığı çalıştayda, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için getirilen öneriler, TESEV tarafından derlenip düzenlenmiştir. Söz konusu yeni metin, çalıştay katılımcılarının önerileri doğrultusunda TESEV mensubu olan

Etyen Mahcupyan, Elif Kalaycıoğlu, Serkan Yolaçan ve Erdem Aydın tarafından tekrar değerlendirilmiş ve Kürt toplumunu temsil ettiği düşünülen uzmanlara, kanaat önderlerine, siyaslere ve sivil toplum örgüt temsilcilerine gönderilmiştir. Derlenip düzenlenen yeni metnin gönderildiği Kürt toplumunun temsilcileri olarak şu kişiler seçilmiştir; Galip Ensarioğlu (Demokrat Parti Diyarbakır İl Başkanı), Haşim Haşimi (Diyarbakır Eski Milletvekili), Mehmet Kaya (Diyarbakır Ticaret Odası Başkanı), Reyhan Yalçındağ (İnsan Hakları Derneği Gen. Bşk.Yrd.), Selahattin Çoban (Mazlumder Diyarbakır şube Bşk.), Sertaç Bucak (Siyasetçi), Fazıl Hüsnü Erdem (Dicle ni. Hukuk Fak. Öğr. Üyesi), Ahmet Zirek (Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği Başkan Danışmanı), Ömer Serdar Kaplan (Avukat, Diyarbakır Barosu), Sezgin Tanrıku (Avukat, Diyarbakır Barosu Eski Başkanı), şahismail Bedirhanlu (Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği Genel Başkanı), Zozan zgkçe (Van Kadın Derneği yesi) .

Kürt toplumunu temsil edecek birçok uzman, siyasetçi, kanaat önderi bulunmasına rağmen TESEV'in görüşlerine başvurduğu kişiler; farklı siyasi geleneklerden gelen, rapordaki hususlarda birikim sahibi olan ve sorunları birebir yaşayan kişiler arasından seçilmiştir (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 13-14). Kürt toplumunun temsilcileri olarak seçilen bu kişilerden gelen geri dönüşler, görüşler ve öneriler doğrultusunda metne son şekli verilmiş ve nihaî rapor 'İnsan Hakları Ortak Platformu' yesi Yılmaz Ensaroğlu ve TESEV mensubu Dilek Kurban tarafından kaleme alınmıştır.

TESEV'in söz konusu raporun hazırlaması ve yayımlamasındaki temel amaç, sorunun birinci derecede muhatabı olan kanaat önderleri, uzmanlar ve siyasetçilerden oluşan Kürtler'in temsilcilerinin seslerini Türkiye'nin geneline duyurmalarına aracılık etmektir. Bu amaç doğrultusunda görüşlerine başvurulan kişiler, görüş ve önerilerini sadece etnik ve bölgesel bakış açısıyla değil, tüm Türkiye'yi kapsayan ve Türkiye'nin gelecek vizyonu çerçevesinde sunmuşlardır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 14).

Raporda, sorunun çözümüne ilişkin görüş ve önerilerden önce 'Kürt Sorunu'nun ortaya çıkışı ve gelişimindeki başlıca sebebler ortaya konulmuştur. Bu sebeblerden birincisi; Türkiye siyaseti üzerine hâkim olan militarist bakış açısının, siyasî sorunları, güvenlik sorunu olarak algılamasıdır. Bu kapsamda, 'Kürt Sorunu' da iç düşmanlardan

birinin çıkardığı güvenlik sorunu, son yirmibeş yıldır ise, terör sorunu olarak algılanmıştır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12).

İkinci olarak; güvenlik algısı dahilinde askeri vesâyet altında olan siyasal kurumlar, sorunun kültürel, sosyal, siyasî ve kimliğe ilişkin boyutlarını görmezden gelmişlerdir. Halbuki, ‘Kürt Sorunu’ Cumhuriyetle birlikte farklı boyutlar kazanarak kültürel haklar, kimliklerin tanınması ve dil hakları gibi insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir soruna dönüşmüştür. 1990 sonrasında, azınlıktaki grupların haklarının korunmasına ilişkin birçok uluslararası anlaşma ve belge imzalanırken, Avrupa Birliğine üye olmak isteyen Türkiye’nin bu belgelerin imza aşamasında çeşitli çekinceler koyması ve demokratik reformları yapamaması, ‘Kürt Sorunu’nun uluslararası boyuta taşınmasına yol açmıştır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12) .

Üçüncü olarak; güvenlik politikaları çerçevesinde Anayasa ve yasalarda ifade özgürlüğünün kısıtlanması, ‘Kürt Sorunu’nun özgürce konuşulup tartışılmasını engellemiştir. Bugüne kadar kamuoyu ve siyaset, ‘Kürt Sorunu’ ile yüzleşmekten kaçınmış ve sorunu askere havale etmiştir. Halbuki, bir sorunun sağlıklı ve kalıcı çözüme kavuşturulabilmesi için o sorunla yüzleşilmesi ve doğru tanımlanması gereklidir (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12).

Dördüncü olarak; 1990 sonrasında, hükümetler tarafından önceden sadece bölgesel geri kalmışlık olarak algılanan ‘Kürt Sorunu’, sosyal ve siyasal sorun olarak kabul edilmiş ancak bu sefer de terör ve P.K.K. ile özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla, sorunun çözümü için atılacak her adımda P.K.K.’nin referans gösterilerek demokratik reformların geciktirilmesi, P.K.K.’dan bağımsız olarak var olan ‘Kürt Sorunu’nu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12)

Beşinci olarak; Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte resmi ideolojinin genel olarak farklılıkları, özel olarak ise Kürtler’in varlığını, kimliğini ve kültürel haklarını inkâr edip asimilasyona dayalı politikalar izlemesi, ‘Kürt Sorunu’nun ortaya çıkışına ve büyümesine neden olmuştur (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12).

Altıncı olarak; devletin inkârcı ve asimilasyonist politikaları, Kürtler’in kendilerini şiddet yoluyla göstermelerine zemin hazırlamıştır. Şiddet ortamının aktörleri

olan P.K.K. terörü ve devletin karşı şiddeti, her iki tarafın aydınlarının çözüm girişimlerini daha baştan başarısız kılmaktadır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008:12).

Yedinci olarak; Cumhuriyetin kuruluşuyla benimsenen homojen toplum yaratma ideali sonucu ortaya çıkan Kürt direnci, zaman zaman durulmuş ve şiddetin hâkim olmadığı dönemler olmuştur. Bu dönemlerde dahi, devletin kalıcı barışı tesis etmeye yönelik politikalar izlememesi, Kürtler’de devlete karşı güvensizlik yaratmış ve Kürtleri devlete yabancılaştırmıştır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12).

Sekizinci olarak; uzun yıllardır devam eden özellikle 1984 sonrasında P.K.K. ile doruğa ulaşan şiddet ve terör, Kürtler’de, bölgede ve tüm Türkiye’de büyük maddî ve manevî kayıplara yol açmıştır. Şiddet ve terörün yarattığı ruhsal travmalar, yaşayanların aktarımıyla tüm Türkiye’ye taşınmıştır. Bu durum, geleneksel bağlamda devlet ve Kürtler arasındaki gerilimi, Türkler ve Kürtler arasına taşıyarak potansiyel bir toplumsal çatışma alanı yaratmıştır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 12).

Raporda, ‘Kürt Sorunu’nun sebeplerinin ele alınmasından sonra, olası çözüm önerileri değerlendirilmiştir. Çözüm için atılacak adımlardan önce, çözümün oturacağı temel ilkeler belirlenerek şu şekilde dile getirilmiştir: ‘Kürt Sorunu’nun çözümü, öncelikle bir süreç olarak değerlendirilmeli ve demokratik yönetim anlayışı çerçevesinde şekillendirilmelidir. Hükümet, çözüm için adımlar atarken iş dünyası ve meslek örgütleri yanı sıra insan hakları örgütleri, akademisyen ve aydınlarla iletişim halinde olmalı ve böylece Kürtler’in güvenini kazanmalıdır. ‘Kürt Sorunu’nun çözümünde hak temelli bir anlayışın benimsenerek insan onuruna saygının ön planda tutulması gereklidir. Hükümet, sorunun çözümü için geliştirdiği politikalarda ve söylemlerinde Kürtleri onurlandıracak bir dil benimsemelidir. Yıllardır baskıcı inkâr politikası ile yok sayılan Kürt kimliğinin, devlet tarafından sembolik de olsa dile getirilmesi, Kürtler’in devlete olan güvensizliğinin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Çözüm yolunda atılacak sosyal, siyasal ekonomik ve yasal adımların, bir bütün olarak kapsamlı bir reform hamlesi dahilinde atılması gereklidir.

‘Kürt Sorunu’nun çözümü için geliştirilecek politikaların üzerinde oturacağı temel ilkeler bu şekilde belirlenirken, raporun devamında, sorunun çözümü için seçilen Kürt toplumunun temsilcileri tarafından dillendirilen somut talep ve öneriler ele alınmıştır. Talep ve önerilerden ilki, siyasal yaşama ilişkin reform önerilerini

kapsamaktadır. Siyasal reform önerileri hususunda, bölgede birbirinden çok farklı talepler olmasına rağmen büyük bir çoğunluğun uzlaştığı siyasal çözüm önerileri aşağıda özetlenmiştir:

Siyasal reform önerilerinden ilki, P.K.K.'nın silahsızlandırılmasını sağlamaktır. Böylece sorunun tüm boyutlarıyla sağlıklı bir şekilde tartışılmasını engelleyen ve çözüme ilişkin reformların altını oyan şiddet süreci, sonlandırılabilir. P.K.K.'nın silah bırakması için diğer ülkelerde de başarıyla uygulanmış yöntemler; devletin ülke içi ve sınır ötesi operasyonları durdurması, Hükümetin sivil toplum örgütlerinin aracılığını kullanarak P.K.K.'ya silah bırakma çağrısı yapması, silah bırakmayı teşvik edecek ve pişmanlık ön koşulunu taşımayan yasal düzenlemeler yapılması, silah bırakan P.K.K.'lıların toplumsal yaşama adapte olmalarının sağlanması olarak sıralanmıştır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 17).

Siyasal alana ilişkin önerilerden ikincisi, Kürt siyasî partileri ile sağlıklı bir diyalog kurulmasıdır. Bu noktada, en azından Kürtler'in bir bölümünün siyasî talep ve düşüncelerini mecliste dile getiren D.T.P.-Demokratik Toplum Partisi'nin halefi BDP-Barış ve Demokrasi Partisi ile diyalogun geliştirilerek, Kürtler'in siyasî yaşamlarının çoğulculaşmasının önü açılmalıdır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 17).

Siyasal önerilerden üçüncüsü, toplumsal barışın ve insan haklarının korunması noktasında önemli bir rol oynayan sivil toplum örgütleri ile diyalog kanallarının açılması ve geliştirilmesidir. Silahlı çatışma ve antidemokratik yasalar nedeniyle siyasetten uzaklaştırılan ve tam anlamıyla temsil edilemeyen Kürtler'in seslerini duyurabilmeleri, ancak hükümetin Kürt sivil toplum örgütlerini muhatap almasıyla mümkün olabilecektir. En radikal görüşleri bile dinleyebilecek demokratik olgunluğa sahip olması gereken hükümetin, sadece meslek kuruluşları ile değil insan hakları kuruluşları ve sendikalar gibi diğer sivil toplum örgütlerini de muhatap alması gereklidir (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 17).

Raporda, siyasal reform önerilerini takiben, çözüm sürecinde önemli bir engel oluşturan Anayasa ve yasalara ilişkin değişiklik önerileri ele alınmıştır. İlk etapta sivil ve demokratik bir anayasa yapılmasının 'Kürt Sorunu'nun çözümü için ön şart olduğunu ifade eden bölge temsilcilerine göre, yeni anayasa şu unsurları içermelidir: Yeni anayasa şeffaf, anlaşılabilir olmalı ve toplumun bütün kesimlerinin katılımıyla

sağlanan toplumsal mutabakata dayanmalıdır. Herhangi bir ideolojiye veya etnik/dinî/dilsel kimliğe dayanmayan, Türkiye'nin çokkültürlü yapısını gözetten bir vatandaşlık anlayışını içermelidir. Hukuk devleti ve insan haklarının korunması dışında değiştirilemez ilkeler içermemelidir. Devleti değil bireyleri korumayı amaçlayan içeriğe ve ruha sahip olmalıdır. Herkesin kendi anadilinde eğitim ve öğrenimine olanak tanınmalıdır. Kürtler'in yoğun yaşadığı bölgelerde Kürtçe kamu hizmeti alabilmelerine imkân tanınmalıdır. Temel insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası belgeleri içermeli ve herhangi bir çekince konulmasına izin vermemelidir (Kurban ve Ensaroğlu, 2008:17-18).

'Kürt Sorunu'nun çözümü için demokratik bir anayasanın öngereklilik olduğunu söyleyen bölge temsilcileri, sadece anayasa değişikliklerinin yeterli olmayacağını ifade etmişlerdir. İfade özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması yanı sıra yeni anayasa ile birlikte temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan tüm yasal mevzuatın değiştirilmesi önerilmiştir. Öncelikle Siyasal Partiler Kanunu, Milletvekili Seçimi Kanunu, Yükseköğretim Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Basın ve Türkiye Radyo Televizyon Kanunu'nda temel hak ve özgürlükleri genişletecek düzenlemelerin yapılması önerilmiştir.

Raporda, bölge temsilcilerinin yasal mevzuata ilişkin somut değişiklik önerileri şu şekilde yer almıştır: Siyasîlerin seçmenleri ile özgürce diyalog kurabilmeleri için Kürtçe propaganda yasağının kaldırılması gereklidir. Siyasî parti kapatmalarının zorlaştırılarak, 'Avrupa Birliği Venedik Kriterleri'nin benimsenmesi gereklidir. 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi' çerçevesinde ifade özgürlüğünün önündeki tüm engellerin kaldırılması gereklidir. Türk Ceza Kanunu'nun 216.maddesinin amacı doğrultusunda, Kürtleri ve diğer grupları ırkçılığa, nefret söylemine ve saldırılara karşı koruyacak şekilde uygulanması sağlanmalıdır. Uluslararası insan hakları belgeleri ve 'Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ndeki çekincelerin kaldırılarak yasal mevzuatın bu belgelere uyumlu hale getirilmesi gereklidir. Ayrımcılığın önlenmesi için kapsamlı ve caydırıcı yasal mevzuat oluşturulması yanı sıra ihlalleri izlemek için bağımsız 'Kamu Denetçiliği-Ombudsmanlık Kurumu' oluşturulması gereklidir. Bütün kademelerde eğitim müfredatı gözden geçirilmeli ve ders kitaplarında Kürtler ve diğer gruplar hakkındaki yanlış ve ayrımcı ifadelerin

temizlenmesi gereklidir. Ayrıca ülkenin yakın tarihinin nesnel ve mesafeli bir dille yansıtılması gereklidir. Kürtçe'nin korunması ve geliştirilmesi için devlet teşvik edici adımlar atmalıdır. Bu bağlamda, eğitim kurumlarında Kürtçe seçmeli veya ikinci dil olarak okutulmalı, değiştirilen Kürtçe yer isimleri aslına döndürülmeli, camilerde Kürtçe vaaz verilebilmeli, bölgedeki eğitim kurumlarına yapılan atamalarda Kürtçe bilen personel tercih edilmeli, üniversitelerde 'Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümleri' açılmalıdır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 19-20).

Yasal önerilere ilaveten gerçek eşitliğin sağlanması ve adaletin tesisi için, bölge temsilcileri, hükümetten pozitif ayrımcılık içeren politikaların uygulanmasını talep etmişlerdir. Bu talep ve görüşler, raporda şu şekilde dile getirilmiştir: Kamu kurumlarında Kürtçe'nin kullanılması yanı sıra bölgeye Kürtçe bilen ve halka yakın devlet görevlilerinin atanması; zorunlu göç sebebiyle kentlere göç etmek zorunda kalan umutsuz Kürt vatandaşlarına meslekî eğitim verilmesi, yaşadıkları varoşlardaki altyapı eksikliklerinin giderilmesi, kira ve yakacak yardımı yapılması; zorunlu göç sırasında yaşanan insan hakları ihlallerinin cezalandırılması; 'Hakikatleri Araştırma Komisyonu' kurularak mağdur edilenlerin zararlarının karşılanması; devletin genel olarak topluma ve özelde Kürt halkına özür borcu olduğunun kabul edilmesi gereklidir (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 20-37).

Raporda, bölge temsilcilerinin önerilerini içeren son konu, yerel yönetim reformuna ilişkindir. Bölge temsilcileri, yerel yönetimleri sadece bir hizmet kuruluşu olarak değil aynı zamanda halkın demokratik katılım imkânı bulabildiği önemli bir siyasî kurum olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda, Türkiye'nin mevcut yerel yönetim yapısının merkezî hükümete olan bağımlılığı, vatandaşların yönetime katılımını engelleyerek demokratik iradelerinin hiçe sayıldığı duygusu yarattığı için eleştirilmiştir. Eleştirileri takiben bölge temsilcileri, katılımcı demokrasinin gelişmesi ve bölge halkının devlete olan güveninin pekişmesi için yerel yönetim reformuna ilişkin görüş ve önerilerini raporda şu şekilde dile getirmişlerdir:

Yerel ihtiyaçları iyi bilen 'İl Genel Meclisleri'nin yetkileri artırılmalıdır. Merkezî hükümetin yerel yönetimlere yetki ve kaynak devri yapması gereklidir. Valiliklerin belediyeler üzerindeki vesâyeti kaldırılmalıdır. Muhtarların siyasî baskıya uğramadan hizmet verebilmeleri gereklidir. Bölge illerinin nüfuslarına oranla seçilecek

vekillerden oluşan ‘Bölge Meclisleri’ oluşturulabilmelidir. Yerel yönetimlerin idarî ve malî özerkliğe sahip olmaları gereklidir. ‘Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne çatışmaların yarattığı tahribatın giderilmesi için ek kaynak aktarılmalıdır. ‘Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’na konulan çekinceler kaldırılmalıdır. Yerel yönetim hizmetlerinde Türkçe dışında dillerde kullanılabilirdir. Eğitim, sağlık ve yerel güvenlik hizmetleri yerel yönetimler eliyle yürütülmelidir. Mahalle ve kent meclislerinin oluşturulması için yasal düzenlemeler yapılmalıdır (Kurban ve Ensaroğlu, 2008: 38-39).

Raporda görüşleri alınan bölge temsilcilerinin ‘Kürt Sorunu’na ilişkin değerlendirme ve önerileri, büyük ölçüde çokkültürlülük savunucularının öne sürdükleri argümanlarla örtüşmektedir. Özellikle ‘Kürt Sorunu’nun ortaya çıkışı hususundaki değerlendirmeler, ayrımcılığın önlenmesi ve dil hakları ile ilgili pozitif ayrımcılık içeren politikaların uygulanması talepleri; Kymlicka, Taylor, Margalit, Raz ve Walzer gibi çokkültürlülük savunucularının azınlıktaki grupların kimliklerinin eşit haklarla bir arada varoluş çerçevesinde tanınıp saygı gösterilmesi önerileri ile paralellik arz etmektedir.

Kymlicka’ya göre, azınlıktaki gruplar basın, okullar, devlet kurumları ve devletin simgelerinde yok sayılıp parmakla gösterilir gibi aleyhlerinde yapılan ayrımcılık ile statü hiyerarşisine tabi tutulmaktadır. Bu dezavantajlı grupların yeni tür hak talepleri, çokkültürlülük olarak değerlendirilebilecek farklı kimlik ve bu kimlikten doğan ihtiyaçların tanınmasını, bu kimliğe saygı gösterilmesini ve bu farklı kimlik özellikleri ile toplumda var olacak şekilde toplumsal uzlaşmanın sağlanmasını içermektedir (Kymlicka, 2004: 460-465).

Raporda yer alan önerilerin temelinde, anayasal ve yasal reformlar ve idarî uygulamalarla Kürt kimliğinin tanınması, saygı görmesi ve Kürtler’in toplumda farklı kimlikleriyle var olabilmesi talebi yatmaktadır. Bu amaçla, devletten geçmişin inkârcı politikaları karşılığında, Kürt toplumsallık kültürünün desteklenmesi talep edilmektedir. Bu talepler, genelde Kymlicka’nın ‘çoketniklilik hakları’ olarak nitelediği, azınlıktaki grupların egemen toplumun ekonomik ve politik kurumlarında başarıları engellenmeden, kültürel özgünlüklerini ifade etme ve bundan gurur duymayı amaçlayan hak grubu dahilinde değerlendirilebilir (Kymlicka, 1998: 68).

‘Kürt Sorunu’na yol açan sebebler ve çözüme ilişkin dile getirilen önerilerin içerik analizinin yapılması sonrası, raporda dile getirilen öneriler, aşağıda yer alan Tablo 1.7. kullanılarak çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.7. ‘Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne ilişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* Herhangi bir atf yoktur.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	* Uluslararası belgelerde yer alan temel insan haklarına uygun anayasa ve yasalarla ifade özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü hayata geçirilmelidir.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik</i>	* Herhangi bir atf yoktur.
	<i>Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Herhangi bir atf yoktur.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	*Kürtleri ve diğer grupları ırkçılığa, nefret söylemine ve saldırılara karşı koruyacak yasaların uygulanması gerekir. *Ayrımcılığın önlenmesi ve izlenmesi için kamu denetçiliği kurumu oluşturulmalıdır *Kürtçe'nin geliştirilmesi için devlet teşvik edici adımlar atmalı ve Kürtçe eğitim dili olarak okutulmalıdır. * Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Kürtçe kamu hizmeti alabilmeleri sağlanmalıdır.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	* Yerel yönetimler idari ve mali özerkliğe sahip olmalıdır. Yerel yönetim hizmetlerinde Türkçe dışında diller de kullanılabilir. *Eğitim,sağlık ve yerel güvenlik hizmetleri yerel yönetimlerce yürütülmelidir. *İl Genel Meclisleri'nin yetkileri artırılmalı ve Bölge Meclisleri oluşturulmalıdır.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alan Yaratılması</i>	*Siyasetten uzaklaştırılan Kürt sivil toplum örgütleri, kanaat önderleri ile milliyetçi partilerin, siyasi sürece katılımı sağlanmalıdır.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	*Toplumun bütün kesimlerinin katılımıyla demokratik yeni bir anayasa yapılmalıdır.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	*Sorunun çözümü için geliştirilen politikalarda Kürtleri onurlandırarak dil benimsenmelidir. Bu kapsamda eğitim müfredatındaki ayrımcı ifadeler kaldırılmalıdır.
	<i>İç Kısıtlamalar</i>	* Herhangi bir atf yoktur.

Raporda, sorunun çözümüne ilişkin önerilerden önce, ‘Kürt Sorunu’nu doğuran ana faktörün, ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’ndaki ‘ortak ulusal kimliğin’ dayatılması ve farklı kültürel kimliklerin bastırılması politikalarının olduğu iddia edilmiştir.

Tablo 1.7.’den de görülebileceği üzere, çözüm yolunda dile getirilen öneriler, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ dahilinde değerlendirilebilecek önerilerdir. İlk etapta, ‘klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nda da yer alan, temel insan haklarının benimsendiği bir anayasa ve yasalarla bireysel özgürlüklerin güvenceye alınmasına ilişkin öneriler dile getirilmiştir.

Rapordaki çözüm önerileri, TESEV’in sorunları kendi hayatlarında birebir yaşayan kişiler arasından seçtiği Kürt kanaat önderleri tarafından dile getirilmiştir. Bu sebeble, çözüm önerilerinde özellikle ayrımcılığın önlenmesi ve izlenmesi için alınması gereken somut önlemler önemli yer tutmaktadır. ‘Çoketniklilik hakları’ dahilindeki bu öneriyi, Kürtçe’nin eğitim-öğretim dili olarak okutulması, Kürtçe’nin korunması ve geliştirilmesi için devletin destek olması ve kamu hizmetlerinde iki dilde hizmet verilmesi talepleri izlemektedir.

Raporda önemli yer tutan önerilerden ‘özyönetim hakları’na ilişkin talepler, oldukça detaylı bir şekilde dile getirilmiştir. Öneriler; yerel yönetimlerin idarî ve malî açıdan bağımsız olmasını, valiliklerin vesayetinin kaldırılmasını, mahalle-kent meclislerinin kurulmasını içermektedir. ‘Özyönetim hakları’na ilişkin en çarpıcı öneri, eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin yerel yönetimler eliyle yapılmasını içermektedir.

Bölgede, P.K.K.’nın uyguladığı terör, şiddet ve baskı yanı sıra P.K.K. etkisindeki Kürt milliyetçisi siyasî hareketin demokratik tartışma ortamını yok etmesi ve grup dayanışması altında Kürt toplumundaki farklı seslerin tehditle bastırılması, raporda görmezden gelinmiştir. Özellikle, ‘özyönetim hakları’ dahilinde eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin yerel yönetimlerce yürütülmesi önerisi, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açabilecek bir tehlikeyi içermektedir. Nitekim çokkültürcü düşünürler; bireysel özgürlüklerin, grup dayanışması adına baskılanmasına yol açacak bazı grup haklarını kabul etmemişlerdir. Bu kapsamda, raporda dile getirilen

bu öneri, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ dahilinde kabul edilemeyecek bir hak talebini içermektedir.

Raporda yer alan bir diğer çözüm önerisi ise, toplumun tüm kesimlerinin müzakere sürecine aktif olarak katıldığı yeni bir anayasa yapılmasını yani ‘demokratik anayasal yurttaşlığı’ içermektedir.

Raporda, sorunun çözümü için devletin Kürtleri onurlandıracak bir dil benimsemesi yanı sıra eğitim-öğretim müfredatında Kürtleri dışlayan ayrımcı ifadelerin çıkarılması önerilmiştir. Ayrıca, yaşanan şiddet ortamının gerek Türkler gerekse Kürtler açısından travma yarattığı ve bu durumun toplumsal çatışma riskini doğurduğu ifade edilmiştir. Ancak toplumları bir arada tutacak, paylaşılan ‘ortak değerler’e ilişkin herhangi bir vurgunun yapılmaması, sorunun çözümünde önemli rol oynayabilecek ‘ufukların kaynaşması’ zemininin göz ardı edildiğini göstermektedir.

3.2.2.8. 2009 Yılında SETA ve Pollmark İşbirliğinde Hazırlanan ‘2009-Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı’ Raporu

1990’lı yıllardan itibaren dünyada azınlık hakları konusunda yaşanan gelişmeler, Türkiye’de yankı bulmuş ve Kürtler’in kültürel hakları ve kimliklerinin tanınmasına ilişkin tartışmalar kamuoyunda ve siyasette daha fazla yer almaya başlamıştır. 1999 sonrası Türkiye’nin AB’ye aday ülke olmasıyla başlayan demokratik reformlar, ‘Kürt Sorunu’nun bağlamını değiştirmiştir. Geline bugünkü noktada, artık ‘Kürt Sorunu’nu yok saymak ve geçmişin inkârcı diliyle sorunu ele almak veya sadece geri kalmışlık ve sosyoekonomik bir sorun olarak değerlendirmenin imkânı kalmamıştır.

Bu demokratikleşme süreci dahilinde, 2009’da Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetinin ‘Kürt Sorunu’nun çözümü için başlattığı açılım süreci, ‘Kürt Sorunu’nun ele alınışında dönüşüm ve değişimin başladığı bir dönem olarak ele alınabilir. Devletin bu yeni yaklaşımı yanı sıra bu yeni dönemin en önemli özelliği, ‘Kürt Sorunu’nun medya, asker ve siyasetçi üçgeninden uzaklaşıp, kamuoyu vicdanında somut bir karşılığa sahip olan ve siyasal öneminin farkına varıldığı bir sorun olarak algılanmaya başlamasıdır (Aras vd, 2009: 10).

Açılım sürecinin başladığı Ağustos 2009'da, açılımın kamuoyuna deklare edilmesinden hemen bir hafta sonra 'SETA-Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı' ve 'POLLMARK Araştırma Şirketi', 'Kürt Sorunu' ve başlatılan 'Demokratikleşme Açılımı'nın toplum tarafından nasıl algılandığını ortaya çıkarmak üzere bir kamuoyu araştırması yapmışlardır. 'Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' araştırması, Türkiye genelini temsilen çok aşamalı örnekleme yöntemiyle belirlenen 601 köy ve mahallede toplam 10,577 kişi ile 'yüzyüze görüşme' metoduyla yapılmıştır.

Bu araştırma ile bu yeni dönemin özellikleri ortaya çıkarılırken, aynı zamanda 'Kürt Sorunu'nundaki yapısal ve dönemsel sıkıntılara değinilmiştir. Sorulan sorular ile bu yapısal sorunların kamuoyu tarafından nasıl algılandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda; toplumun 'Kürt Sorunu'nu nasıl algıladığı, çözümü nerede gördüğü, açılıma yönelik tutumları nasıl değerlendirdiği, açılım çerçevesinde dile getirilen hak taleplerini nasıl karşıladığı, sorunun kaynaklarının neler olduğu ve toplumsal bütünlüğü sağlayan değerlerin neler olduğu gibi hususlarda önemli veriler elde edilmiş ve kamuoyuna sunulmuştur.

Araştırmanın 'Araştırma Yöntemini' belirten ilk bölümünü takiben ikinci bölümünde, 'Kürt Sorunu'na ilişkin sorunlar ve ortak zeminin neleri kapsadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, "Türkiye'nin en önemli sorunu nedir?" sorusuna verilen cevaplar ve cevapların analizleri araştırmada şu şekilde özetlenmiştir: Katılımcıların % 77'si 'işsizlik ve ekonomi' derken, ikinci sırada % 16,2 ile 'Kürt Sorunu' cevabı verilmiştir. 'Kürt Sorunu'nun gündemde bu kadar yer almadığı Ocak 2009'da yapılan bir diğer araştırmada, 'Kürt Sorunu' %8,4 ile ülke sorunlarının içinde en önemli ikinci sorun olarak görülmüştür. Demokratik açılım tartışmalarının başladığı Ağustos 2009'da bu oranın % 16,2'ye yükselmesi, 'Kürt Sorunu'nun sadece medya-asker-siyasetçi üçgeninde sıkışıp kalmadığını ve halkın gündemine güçlü bir şekilde girdiğini göstermektedir. Bu durum, "Kürt Sorunu, Türkiye'nin önemli bir sorunu mudur?" sorusuna verilen % 55,3 oranındaki 'evet' cevabı ile de doğrulanmaktadır (Aras vd, 2009: 34).

Türkiye'nin temel sorunları ekonomik ve siyasal olarak ikiye ayrıldığında ise, 'Kürt Sorunu', en önemli siyasal sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu soruya verilen cevaplarda Kürtler, % 36,7 oranında 'Kürt Sorunu'nu işsizlik ve ekonomik sorunlardan

sonra en önemli sorun olarak görmektedirler. Kürtler'in Türkiye genelinden oldukça fazla oranda, sorunun önemini belirtmeleri, gündelik yaşamlarında bu sorun ile çok daha fazla yüz yüze gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Kürtler, işsizlik ve ekonomik sorunları da 'Kürt Sorunu'nun hem sebebi hem de sonucu olarak görmektedirler. Bu sonucu destekleyen verilerden biri, "Kürt Sorunu'nun en önemli kaynağı nedir?" sorusuna, Kürtler'in % 27,6'sının ikinci sırada sosyoekonomik nedenleri göstermesidir (Aras vd, 2009: 36). Bu verilerden hareketle, toplumun siyasi iletişim dili doğru belirlenmiş bir çözüm sürecine destek verebileceği söylenebilir (Aras vd, 2009: 12-13).

Takip eden bölümde, etnik grupların toplumsal bütünlük algılarının neler olduğunu belirlemek amacıyla, "Sizce Türkiye'de Türk, Kürt, Laz gibi farklı kökenden gelenleri bir arada tutan en önemli bağ nedir?" sorusu sorulmuştur. Verilen cevaplar ve analizleri, araştırmada şu şekilde yer almıştır:

Verilen cevaplarda, etnik gruplaşmanın ötesinde hem Türkler'in hem de Kürtler'in %85'i, 'Din, kardeşlik duygusu, ortak tarih ve coğrafya ve millî kültürel değerlerden' oluşan ortak değerler bütünü ön plana çıkarmışlardır. Bu soruya Türkler'in %25,8'inin, Kürtler'in ise % 31,9'unun 'din' cevabını vermesi dikkati çeken bir diğer husustur. Aynı konuya ilişkin olarak sorulan "Kürtler ile Türkler'in ortak dinî inançlara sahip olması, bu iki unsurun birlikte yaşamasında ne kadar etkilidir?" sorusuna, Türkler'in % 76'sının ve Kürtler'in % 79'unun 'önemlidir' cevabını vermesi, paylaşılan ortak değerlerin, özellikle dinin, birlikte yaşamadaki önemini teyit etmektedir. Sorulara verilen cevaplar, vatandaşlar arasında yüzyıllar boyunca oluşan kardeşlik ve ortak kader algısının, ideolojik ve siyasî farklılıkları aşan bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Aras vd, 2009: 37-39).

Bu soruya ilişkin olarak, Türkler ve Kürtler'de en yüksek orana sahip cevaplar 'din' ve 'kardeşlik duygusu' iken, özellikle 'millî-kültürel değerler' ile 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı' cevaplarında önemli oransal farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kürtler'de, 'dinî değerler' ve 'kardeşlik duygusu' öne çıkarken, 'millî kültürel değerler' ve 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı' cevapları, Türkler'e göre önemli ölçüde düşüktür. Bu farklılık, bugüne dek uygulanan politikaların ve devletin tavrının, ortaklık hissini güçlendiren unsurları nasıl zayıflattığını göstermektedir (Aras vd, 2009: 37-39).

Üçüncü soru olarak, ‘Kürt Sorunu’nun kökenine yönelik toplumsal algının tespiti için, “Sizce Kürt Sorunu’nun en önemli kaynağı nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya ilişkin cevaplar ve analizleri raporda şu şekilde özetlenmiştir: Soruyu cevaplayan Türkler, ilk sırada ‘sosyo-ekonomik nedenleri’ (% 22) ön plana çıkarırken, Kürtler ‘sosyoekonomik nedenleri’ (% 27,6) ikinci sıraya yerleştirmişlerdir. Bu bağlamda, devlet ve medyanın ‘Kürt Sorunu’ için kullandığı ‘geri kalmışlık, sosyoekonomik nedenler, terör ve dış güçler’ terminolojisi, genel algı üzerinde etkili olmuş ve % 52,7 oranında Türk kökenli yurttaş, sorunun ana kaynağını P.K.K. terörü, dış güçler ve sosyoekonomik nedenler olarak algılamaktadır (Aras vd, 2009: 39-40).

‘Kürt Sorunu’nuna ilişkin olarak devletin yıllardır sürdürdüğü inkâr politikaları, gerek medya gerekse eğitim sistemi vasıtası ile toplum üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu etkinin sonucu olarak, ‘Kürt Sorunu’nun varlığını kabul etmeyen % 19,6 oranında Türk kökenli yurttaş grubu bulunmaktadır. Bu bağlamda, ‘Kürt Sorunu’nun çözümüne ilişkin atılacak adımlarda, bu kesimle iletişim ve ikna dilinin nasıl kurulacağı bir başka sorun olarak ortaya çıkmıştır (Aras vd, 2009: 40-41).

‘Kürt Sorunu’ ile yüzyüze gelen ve birebir sorunları yaşayan Kürt kökenli yurttaşlar ise, ‘Kürt Sorununun’ en büyük kaynağının ‘ayrımcılık’ (% 28) olduğunu ifade etmektedirler. Buna ‘devlet politikaları’ (% 18,2) cevabı ilave edildiğinde, % 46 oranında Kürt kökenli yurttaşın, devletin ayrımcı politikalarını sorumlu tuttuğu görülmektedir (Aras vd, 2009: 40-41).

‘Kürt Sorunu’ ve kaynakları hakkında iki farklı etnik grubun algıları, vatandaşların karşı karşıya gelmesi ve toplumsal kutuplaşmanın doğması riskini taşımaktadır. Söz konusu hassas durum, çözüm sürecinin toplumsal mutabakatın baltalamayacak bir şekilde yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla, çözüm sürecine tüm kesimlerin katılımı sağlanırken, iki grup arasında diyalog kanallarının en azından empati düzeyinde açık olmasının sağlanması gereklidir (Aras vd, 2009: 141).

Bu bölümdeki bir diğer soru olan, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak sizin için ne kadar önemlidir?” sorusu, Türkiye Cumhuriyeti olmaya verilen önemin ve vatandaşlık üzerinden oluşan aidiyet algısının tespiti amacıyla katılımcılara yöneltilmiştir. Bu soruya ilişkin verilen cevaplar ve analizler araştırmada şu şekilde yer almıştır: Daha önce Türkiye’deki farklı etnik grupları bir arada tutan bağa ilişkin

sorulan soruda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, genel dağılımda %5,8 oranında seçilirken, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının toplumsal bütünlük için işlevsel bir değerinin olmadığı ortaya çıkmıştı. Ancak doğrudan vatandaşlığa verilen önem açısından soru sorulduğunda farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu soruda, hukukî bağlamda hak ve sorumlulukların belirlediği bir vatandaşlıktan ziyade, vatandaşlığın aidiyet algısı üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Soruya Türkler'in % 95,3'ü 'önemli' derken, Kürtler'in % 76'sı 'önemli' cevabını vermiştir (Aras vd, 2009: 44).

Ortaya çıkan tablo, vatandaşlık fikrinin son derece güçlü ortak aidiyet hissi yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu tablo, 'Kürt Sorunu'nun ve etkilerinin Kürtler'de devlete karşı bir yabancılaşma yarattığı göz önünde bulundurulduğunda, Kürtler arasında hâlâ güçlü bir aidiyet bilincinin varlığını göstermektedir. Elde edilen bu veriler, geniş kitlelerin vatandaşlıkla ilgili sorunlardan bağımsız olarak, vatandaşlığa pozitif ve kurucu değer atfettiğini göstermektedir (Aras vd, 2009: 44).

Araştırmanın üçüncü bölümünde, 'Kürt Sorunu'nun çözümüne ilişkin toplumsal algı ve talepler, sorulan sorular ve cevaplarıyla analiz edilmiştir. İlk olarak, 'Kürt Sorunu' isimlendirilmesi çerçevesinde toplumun farkındalığı ve tepkisini ölçmek için, "Sizce Kürt Sorunu Türkiye'nin önemli bir sorunu mudur?" sorusu sorulmuştur. Soruya verilen cevaplar ve analizleri araştırmada şu şekilde özetlenmiştir: Türkler'in % 51,2'si ve Kürtler'in % 75,8'i 'evet' cevabını vermişlerdir. 'Kürt Sorunu'nun Başbakan Erdoğan'ın 2005-Diyarbakır Konuşması'na kadar, devletin resmî söyleminde başka isimler altında dillendirildiği göz önüne alındığında bu oranlar azımsanamayacak derecede önem arz etmektedir. Uzun yıllardır devletin ısrarla inkâr ettiği bir konunun, geniş halk kesimleri tarafından 'Kürt Sorunu' olarak kabulü, bu kesimlerin sorunun çözümünde de mevcut politikalardan farklı beklentileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, 'Kürt Sorunu'nu önemli bir sorun olarak nitelemeyen Türkler'den %43'lük ve Kürtler'den %19'luk bir kesim, sorunun varlığından ziyade isimlendirilmesini reddetmektedir (Aras vd, 2009: 53-54).

"Son yirmibeş yılda terörle mücadelede uygulanan yöntemlerin başarılı olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna, katılımcıların % 71'i etnik kökenlerinden bağımsız olarak 'hayır' cevabını vermişlerdir. Bu soruyu daha da detaylandıran "Sizce Türkiye'deki Kürt Sorunu'nun çözümünde aşağıdakilerden hangisi en etkili olur?"

sorusu yöneltilmiştir. Bu sorulara ilişkin verilen cevaplar ve analizleri araştırmada şöyle özetlenmiştir: Türkler, çözüm yolunda en büyük ve etkili rolü % 43,8 oranında T.S.K.-Türk Silahlı Kuvvetleri'ne verirken, Kürtler ise çözümün ana adresi olarak % 50,7 oranında TBMM-Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni görmektedirler. Birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği bu soruda Türk ve Kürtler'in genel toplamında, 'TBMM (%45)', 'Hükümet (% 42)', 'Cumhurbaşkanlığı (% 24)' ve 'siyasî partilerin ittifakı (%24)' cevapları, çözüm yolunda siyasal aktörlere verilen büyük önemi göstermektedir. Bu veriler ışığında, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için siyasî partilerin ve siyasî kurumların geleneksel güvenlikçi politikalarından vazgeçerek sorunun çözümünü T.S.K.'ye havale etmeden inisiyatif almaları gereklidir. Verilen cevaplarda medyaya verilen önemin % 11 oranında olması, son yirmibeş yıl içinde 'Kürt Sorunu' ile ilgili sorumlu yayıncılık yapmayan medyaya, demokratik açılıma destek için ciddi sorumluluk yüklemektedir (Aras vd, 2009: 61-62).

Verilen cevaplar arasında, 'P.K.K.' seçeneğinin, Kürtler'de % 18, Türkler'de ise % 5'lik paya sahip olması özellikle kapatılan D.T.P. ve aynı çizgiyi takip eden B.D.P.-Barış ve Demokrasi Partisi'nin öne sürdüğü, çözüm sürecinde P.K.K. ve Abdullah Öcalan'ın muhatap alınması gerektiği yolundaki argümanları boşa çıkarmaktadır (İbid: 61-62). Diğer yandan, toplumda büyük çoğunluğu Türkler'den oluşan % 30'luk bir kesim, 'Kürt Sorunu'nu P.K.K. ve teröre indirgeyerek çözüm için askerî yöntemlerin gerekliliğinde ısrar ederken, %20'lik bir kesim ise sorunun hiçbir şekilde çözülemeyeceğine inanmaktadır (Aras vd, 2009: 13).

Araştırmanın dördüncü bölümünde, Ağustos 2009'da başlatılan 'Demokratik Açılım Süreci'nin ve açılıma karşı siyasî partilerin aldığı pozisyonların halk tarafından nasıl değerlendirildiği ölçülmüştür. Bu bölümdeki sorulardan ilki, "Hükümetin Kürt Sorunu'nun çözümü için son zamanlarda başlattığı açılımı nasıl buluyorsunuz?" şeklindedir. Bu soruya verilen cevaplar ve analizleri araştırmada şu şekilde özetlenmiştir: Kürtler'in % 75,7'si ve Türkler'in % 42,7'si, açılımı olumlu bulmuşlardır. Diğer yandan Türkler'in % 40,8'i, 'olumsuz' ve % 16,5'i ise, 'kararsız' olduklarını söylemişlerdir. Kürtler'in sadece % 13,9'u, açılımı olumsuz olarak değerlendirmiştir. Açılım konusundaki en önemli tartışmalardan biri olan kamuoyu desteği hususunda, hükümetin açılımı tek başına başlattığı için çok büyük risk aldığı söylemi, verilen bu cevaplar ışığında doğru çıkmamıştır. Çözüm fikri ve iradesine karşı,

toplumsal bir tepki olmadığı gibi, toplumsal destek daha fazladır (Aras vd, 2009: 79-80).

Türkler'in açılıma karşı olan % 40'lık olumsuz tavrı ve % 16'lık kararsızlığını daha iyi analiz edebilmek için, açılım sürecini şiddetle eleştiren C.H.P. ve M.H.P.'nin açılım konusundaki kamuoyu desteklerinin incelenmesi gereklidir. C.H.P. ve M.H.P.'nin açılıma karşı olan tutumlarının nasıl karşılandığına ilişkin sorulan sorulara, katılımcıların % 60'ından fazlası 'olumsuz' cevabı vermiştir. Aynı süreçte söylemlerini yumuşatan ve sürece destek veren D.T.P. 'nin bu tavrı, aldığı oylardan çok daha fazla oranda (% 35) olumlu bulunmuştur. Açılıma ilişkin toplumsal desteğin çok az farkla önde çıkmasına rağmen, açılıma şiddetle karşı çıkan partilerin bu tavırlarının % 60'ı geçen bir oranda olumsuz bulunması, siyasal aktörlerin çözüm sürecinde işbirliği yapmalarının beklendiğini göstermektedir (Aras vd, 2009: 78-80).

Bu bölümde yer alan "TRT'de Kürtçe yayın yapan TRT-6 kanalının açılmasını nasıl karşılıyorsunuz?" sorusu, Kürt açılımının en somut politikalarından olan TRT-6'nın toplumda yarattığı etkiyi ölçmek üzere sorulmuştur. Soruya verilen cevaplar ve analizler araştırmada şu şekilde yer almıştır: D.T.P. ve P.K.K. çizgisinin TRT-6'ya karşı olumsuz propagandalarına rağmen, Kürtler'in % 67'si ile Türkler'in % 47,9'u, bu adımı olumlu bulmuşlardır. Her iki kesimde bu adımı olumlu görenlerin fazlalığı, demokratik açılım politikalarının soyut söylemden uygulamaya dönüştükçe, kaygı ve endişelerin azalarak toplumsal desteği artırdığını göstermektedir. Ayrıca 'Kürt Sorunu'nun en önemli bileşenlerinden birinin Kürtçe'nin kullanımı olduğu göz önüne alındığında toplumdaki bölünme kaygılarının, TRT-6 gibi somut adımların atılmasıyla azaldığı ve Kürtçe'nin kullanımının normalleştiği görülmektedir (Aras vd, 2009: 88). Ayrıca açılım sürecindeki somut adımlara ilişkin kamuoyu desteği, sonraki bütün somut açılım girişimleri için hükümeti teşvik eder niteliktedir (Aras vd, 2009: 79).

Muhalefetin özellikle M.H.P.'nin açılım sürecini ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ni bölücülükle suçlamasına, Türkler'in % 55,9'u ile Kürtler'in % 79,1'i karşı çıkmaktadır. Bu veriler, toplumun sorunla yüzleşme noktasında, yeni yöntem ve uygulamaları tamamen reddetmek yerine ihtiyatlı da olsa destek verdiğini göstermektedir (Aras vd, 2009: 79).

Araştırmanın beşinci bölümü, ‘Kürtlere kültürel haklar tanınması’, ‘Kürtçenin serbestleştirilmesi’, ‘Kürt kimliğinin anayasada tanınması’ çerçevesinde, toplumda var olan tedirginlikler, korku ve kaygıların ölçülmesini amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümdeki ilk soru, “Kürt Sorunu’nun çözümü için Kürtlere daha fazla kültürel hak tanınması Türkiye’nin birliğini bozar mı?” şeklinde katılımcılara yöneltilmiştir. Cevaplar ve değerlendirmeleri araştırmada şu şekilde yer almıştır: Bu soruya, Kürtler’in % 74,6’sı ‘hayır’ derken, % 18,8’i ‘evet’ demiştir. Diğer yandan, Türkler’in % 42,6’sı ‘hayır’ derken, % 47,3’ü ‘evet’ cevabını vermiştir. ‘Kürt Sorunu’na ve çözümüne ilişkin Türkler ve Kürtler arasındaki görüş farklılığı, kültürel haklar noktasında derinleşmekte ve iki grubun arasında algı farklılığı ve empati eksikliği olduğunu göstermektedir. Kültürel hak gibi soyut bir kavrama karşı, TRT-6 gibi kültürel bir hakkın hayata geçmiş formu, toplumdaki daha fazla destek bulmaktadır. Bu durum, taleplerin içinin nasıl doldurulacağı hususunda bölünme kaygısının var olduğunu, fakat TRT-6 örneğinde görüldüğü üzere somut adımların atıldığında kaygıların azaldığı sonucunu ortaya koymaktadır (Aras vd, 2009: 98-99).

Bu bölümde ikinci olarak, “Kürt Sorunu’nun çözümü için Kürtçe’nin kullanılmasına ilişkin yasakların kalkması kabul edilebilir mi?” sorusu katılımcılara sorulmuştur. Verilen cevaplar ve analizleri raporda şu şekilde yer almıştır: Soruya Türkler’in % 52,1’i ‘hayır’ derken, % 37,2’si ‘evet’ demiştir. Kürtler’in ise % 78,2’si ‘evet’ derken sadece % 14,4’ü ‘hayır’ demiştir. Bu soruya verilen cevapların sonucunda, toplumun bu konuda ikiye bölündüğü görülmektedir. Özellikle Türkler’de, Kürtçe’nin kullanılması hususunda derin bir bölünme kaygısının varlığı gözlemlenirken, bu karşı çıkış, TRT-6’nın açılmasına karşı gösterilen olumlu tepkilerle (% 51,1) çelişen bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu çelişki, açılımların somutlaşmasıyla paranoya haline alan bölünme korkusunun nisbeten giderilebildiği çıkarımının bir nevi teyidi olarak değerlendirilebilir. Bu noktada, içi doldurulmamış soyut söylemlerin toplumda bölünme kaygısını beslediği de göz önünde bulundurulmalıdır (Aras vd, 2009: 99-101).

Türkler’deki Kürtçe karşıtlığının ana sebeplerinden birisi, devletin ‘Kürtçe eşittir bölücülük’ propagandasıdır. İkinci olarak, D.T.P.-P.K.K. çizgisindeki Kürtçü siyasî hareketlerin dil üzerinden sert bir politik söylem benimsemeleri, Kürtçe’nin kullanımının bölücülük ile ilişkili olduğu algısı yaratmıştır. Her şeye rağmen % 40 civarında Kürtçe kullanımına olumlu bakan kesimlerin varlığı, devletin yıllardır

sürdüğü Kürtçe'yi yasaklama politikaları ve propagandalarının toplumda yeterli karşılığı bulamadığını göstermektedir (Aras vd, 2009: 103).

Bu bölümdeki üçüncü soru, “Kürt sorunu'nun çözümü için Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınması kabul edilebilir mi?” sorusudur. Bu soru, katılımcıların düşüncelerini netleştirmek amacıyla provoke eder tarzda sorulmuştur. Çünkü Kürtler başta olmak üzere toplumun birçok kesimi, Anayasadaki vatandaşlık tanımının ‘Türk’ etnik kimliğine fazlaca vurgu içermesinden rahatsızlık duymaktadır (Aras vd, 2009: 104).

Araştırmada bu soruya ilişkin verilen cevaplar ve cevapların analizleri, şu şekilde yer almıştır: Bu soruya, Türkler'in % 73,9'u 'hayır' derken, % 15,5'i 'evet' demiştir. Kürtler'in ise % 67,3'ü 'evet' derken % 22'si 'hayır' demiştir. Bu sonuçlar, toplumun henüz bu meseleyi tartışmaya hazır olmadığını göstermektedir. İşin esasında, Anayasada Kürt kimliğinin tanınması, kapsamı belli olmayan bir söylemdir. Kimliğin tanınması kapsamında, Anayasada Kürtlere özel bir atıf yapılması veya Anayasada hiçbir etnik gruba atıf yapılmaması konusu net olmadığı için reddedenlerin neyi reddettikleri belli değildir. Bu şekilde içeriği belli olmayan hak talepleri, Kürtler'in ayrı bir devlet kurmak istedikleri yönündeki algı ve bölünme kaygısı ile birleşince daha baştan reddedilmektedir. Sonuçta, Kürt kimliğinin anayasal olarak tanınması ve Anayasada Kürtlere yönelik atıf yapılmasına ciddi bir toplumsal tepkinin var olduğu açıktır (Aras vd, 2009: 104).

Araştırmanın altıncı bölümü, siyasal alan dahilinde, Kürtlere ve yasal/yasadışı Kürt siyasî hareketlerine karşı toplumun genel algısını ölçmek için sorulan soruları ve analizleri içermektedir. İlk olarak katılımcılara, “Kürtler ayrı bir devlet kurmak istiyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar ve analizleri araştırmada şu şekilde yer almıştır: Bu soruya, Türkler'in % 71, 3'ü 'evet' cevabı verirken, % 17,9'u 'hayır' cevabı vermiştir. Kürtler'in ise % 59'u 'hayır' cevabı verirken, % 35,3'ü 'evet' cevabı vermiştir. Bu cevaplardan anlaşıldığı kadar Türkler'in büyük bir kısmı, Kürtler'in taleplerinin altında gizli bir gündemin olduğuna inanmaktadır. Bu algı, demokratik açılımın önündeki en büyük engellerden birini oluştururken, en masum hak taleplerinin bile bölünme korkusu sebebiyle tepki çekebileceğine işaret etmektedir (Aras vd, 2009: 109-110).

Açılım dahilinde atılacak adımların toplumda yeni fay hatları yaratmaması için, mutlaka Kürtler'in ayrı bir devlet kurmak istedikleri yönündeki algının kırılması gerekmektedir. Özellikle geçmişte bu tür söylemler içinde bulunan ve P.K.K. çizgisinde hareket eden Kürt siyasî hareketlerinin bu konuda çok dikkatli olmaları gerekmektedir. Aynı şekilde, masum hak taleplerini bile vatana ihanet olarak algılayan ve bölünme paranoyası içindeki kesimlerin, toplumdaki adalet ve eşitlik duygusunun zedenlenmesi ve umutsuzluğun artmasının, bölünmeye yol açacağı farkında olması gereklidir. Bu hususta, medyaya, üniversitelere ve sivil toplum örgütlerine büyük görev düşmektedir (Aras vd, 2009: 109-110).

Bu bölümde, D.T.P. çizgisindeki siyasî hareketler ile P.K.K.- Abdullah Öcalan hareketinin, tüm Kürtleri temsil noktasındaki rolleri ayrı sorular olarak katılımcılara sorulmuştur. Cevaplar ve analizleri araştırmada şu şekilde özetlenmiştir: Kürtler'in %46'sı, D.T.P. çizgisindeki siyasî hareketi tüm Kürtler'in temsilcisi olarak görürken, %41'i bu hareketin tüm Kürtleri temsil etmediğine inanmaktadır. P.K.K.-Abdullah Öcalan hareketinin tüm Kürtleri temsil ettiğine inanan Kürtler'in oranı % 38 iken, buna karşı çıkanların oranı % 43'tür. Bu algılar çerçevesinde, D.T.P. ve P.K.K. çizgisinin Kürt Sorunu'nun çözümünde tekel olduklarını iddia etmeleri ve homojen bir Kürt desteğine sahip olduklarını iddia etmelerinin temelsiz olduğu görülmektedir. Ayrıca bu veriler, demokratikleşme ve Kürt Sorunu'nun legal siyasî zeminde konuşulmasıyla, P.K.K.'nın etkisinin azaldığını göstermektedir (Aras vd, 2009: 110-114).

Araştırmacılar, soru-cevapların analizi çerçevesinde, toplumsal meselelerde ve sosyal yaşamda aynı tepkileri veren, aynı değerlere sahip olan Türkler ve Kürtler'in siyasal alanda ciddi anlamda farklılaştıklarına dikkat çekmektedirler. Onlara göre, sosyal hayat ve siyasal alan arasındaki bu ters korelasyonun, yakın gelecekte sorunun çözümü için somut adımların atılmaması halinde yeni gerilimlere yol açarak toplumsal bütünlüğü tehdit eder mahiyete bürünebileceği dikkate alınmalıdır (Aras vd, 2009: 108-109).

Araştırmanın son bölümü, Türkler ve Kürtler arasında sosyal ilişkilerin zemini, toplumsal bütünleşmenin derecesi, şiddet ve terör olaylarının iki grup arasında güvensizlik ve ayrışma yaratıp yaratmadığını sorgulayan soru-cevap ve analizlerden oluşmaktadır. Bu bölümdeki ilk soru, "Kürtler/Türkler hakkında nasıl bir kanaate

sahipsiniz?’’ sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar ve analizler araştırmada şu şekilde yer almıştır: Türkler’in % 57’si, Kürtler hakkında olumlu kanaate, % 24,6’sı olumsuz kanaate sahipken % 18,3’ ise kanaat belirtmemiştir. Kürtler’in ise, %86,4’ Türkler hakkında olumlu kanaate sahiptir. Türkler’in % 69,9’u, bir Kürt ile evlilik yoluyla yakın akraba olmaktan rahatsız duymayacağını belirtirken bu oran Kürtler’de %87 olmuştur. Türkler’in % 75’i, bir Kürt ile yakın arkadaş olabileceğini belirtirken, Kürtler’de bu oran % 92 olmuştur. Bütün bu sonuçlar, dünyadaki birçok örneğin tersine yaşanan terör ve şiddet olaylarının toplumsal birliği ve karşılıklı güveni bozmadığını ortaya çıkarmaktadır. Ortak değerler ve bu değerler etrafında oluşan dayanışma duygusu, toplumsal çatışmaları önleyerek bu müstesna durumu yaratmaktadır. Türkler’in Kürtlere göre biraz daha olumsuz kanaate sahip olma sebepleri arasında, terör kayıpları nedeniyle daha duygusal olmaları ve medyanın Kürtler ve P.K.K. arasında özdeşlik kuran yayınları sayılabilir (Aras vd, 2009: 123-124).

Toplumdaki ortak inanç ve ortak tarih-coğrafya algısı, ulusal birliğin sağlanması açısından en önemli bir arada tutan bağ olarak öne çıkmaktadır. Bu algıyı teyit eder şekilde, Kürtler’in Türkler hakkındaki daha olumlu kanaat taşımaları, Kürtler’in ayrı bir devlet kurmak istedikleri yönündeki algının doğru olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde bu veriler, Kürtler’in toplumsal bir dışlanmaya maruz kalmadıklarının ve kendilerini azınlık gibi hissetmediklerinin delili olarak ele alınabilir (Aras vd, 2009: 125-126).

Türkler ve Kürtler’in karşılıklı olumlu kanaatlerini, toplumsal hayattaki birliktelikleri de desteklemektedir. Evlilikler yoluyla yakın akrabalık bağlarının kurulması yanı sıra yakın arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin varlığı, her iki grubun birbirine olan güven duygusunun yüksekliğine ve Türkiye toplumunda ırkçı yaklaşımların bulunmadığına dellet etmektedir (Aras vd, 2009: 122).

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar, özellikle de Kürt kökenli yurttaşların sorulara verdikleri cevaplar; okkltrllk savunucularının etnokültürel kimliğin önemi, eşit haklarla tanınması, mevzuat ve idarî uygulamalardaki ayrımcılık içeren unsurların kaldırılması, dil hakları ve diğer kültürel hakların azınlık gruplarına eksiksiz verilmesi hususlarındaki argümanlarıyla paralellik arz etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, ‘Kürt Sorunu’nun varlığını büyük oranda kabul eden Kürtler, günlük yaşamlarında yüzyüze geldikleri bu sorunun en büyük kaynağının, ‘devletin ayrımcı politikaları’(% 46) olduğunu söylemişlerdir. Sorunun bir diğer ana kaynağı olarak gösterilen ‘sosyo-ekonomik nedenlerin’ (% 27,6), Kürtler tarafından ayrımcılık politikalarının bir sonucu olarak kabul edildiği göz önüne alındığında, Kürtler’in % 73,5 oranında ayrımcılıktan muzdarip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlar, Kymlicka, Margalit, Raz, Taylor gibi çokkültürlülük savunucularının; kültürel kimliğin, kişinin özgürlüğünün ve insanlık onurunun güvence altına alınmasında oynadığı role ilişkin yaptıkları vurguyu doğrulamaktadır.

“Kültürel kimlik, insanların öz kimliği için bir dayanak ve zahmetsizce elde edilen sağlam bir aidiyet temeli sağlar. Ancak bu, aynı zamanda, insanların özsaygılarının ulusal grupların sahip olduğu saygınlığa bağlı olması anlamına da gelir. Eğer bir kültür, genel olarak saygı görmüyorsa, üyelerinin haysiyetleri ve özsaygıları tehdit altındadır” (Margalit ve Raz, 1996: 82-83).

Aynı hususta Taylor, bir ülkedeki çoğunluğun kendi kültürünü azınlık gruplarına dikte edip, diğer kültürleri eşit saygınlıkta görmemesinin, azınlık kimliklerinin bastırılmasına ve alttan alta işleyen ince ve bilinçdışı bir yolla ayrımcı bir politikanın izlenmesine sebep olduğunu savunmaktadır (Gutman, 2005: 55).

Araştırma sonuçlarından da görüldüğü üzere, Türkiye’de Kürtler’in varlığının devlet tarafından uzun yıllardır inkâr edilmesini, kimliklerinin yok sayılmasını ve dillerinin yasaklanmasını içeren ayrımcı politikalar nedeniyle, Kürtler’de, devlete karşı ciddi bir güvensizlik ve yabancılaşma oluşmuştur. Bu yabancılaşma ve güvensizlik, Kürt milliyetçi hareketlerini beslemiş ve Kürtler’in kimliklerini şiddet yoluyla göstermelerinin yolunu açmıştır. Taylor, bu yüzyıldaki çokuluslu toplumların en büyük parçalanma sebebinin, büyük ölçüde bir grubun diğer grup tarafından eşit değerde algılanıp tanınmaması olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu parçalanmada başrolü oynayan milliyetçilik akımlarının esas gücü, devlet veya çevredeki diğer insanlar tarafından aşağılandıkları duygusundan beslenmektedir (Taylor, 2005: 72).

Bu hususta Kymlicka, Batılı demokrasiler örneğinden hareketle, ulusal azınlıklara tanınan kültürel haklar, kimliklerinin eşit değerde tanınması ve özyönetim haklarının çatışmaları önlediğini ve hatta olası bölünmeleri engellediğini

savunmaktadır. Ona göre, devlet ne zaman bir ulusun ayrı özgün kimliğine, kültürel haklarına ve ayrı bir ulus olma duygusuna saldırırsa, vâkıa, genelde devlete sadakatsizlik ve şiddet içeren ayrılıkçı hareketlerin artması olmuştur (Kymlicka, 1998: 19-20).

Türkiye’de ‘Kürt Sorunu’ndan kaynaklanan terör ve şiddet ortamının sebeplerinin anlaşılması noktasında, Taylor ve Kymlicka’nın değerlendirmelerini 1994 tarihli Gurr ve Harf’in yaptığı araştırma, teyit etmektedir. Araştırmaya göre, 1993 tarihi itibariyle dünyada, çoğu ayrımcılık ve asimilasyonist politikaların hedefi olan ve bu yüzden kendi kimliklerini muhafaza etmek ve savunmak amacıyla aktif siyasî tavır alan 233 ulusal grup ve etnik azınlık bulunmaktadır. Bu grupların % 80’i ya ekonomik ayrımcılık ya da siyasi ayrımcılıktan muzdariptirler (Ümran, 2006: 81).

Gurr ve Harf’in (1994) araştırma sonuçları paralelinde Kymlicka, sadece hukukî değerlere dayanan yurttaşlık duygusunun, devlete bağlılığı sağlamada yetersiz kaldığını öne sürerek, sosyal birliğin sırrının toplum tarafından paylaşılan ortak kimlik anlayışı olduğunu savunmaktadır. Ona göre, paylaşılan bu kimlik; ortak bir tarih, ortak dil veya din olabilmektedir. Ortak değerlerin paylaşıldığı çokuluslu bir devlet içinde dayanışma ve ortak amaç duygusunu ilerletmenin yolunun çeşitli ulusal kimliklerin boyun eğdirilmesinden değil, uzlaştırılmasından geçeceğini iddia etmektedir. Sonuç olarak Kymlicka, farklı ulusal gruplardan oluşmuş halkın, devletin kurumlarını da kapsayan büyük sosyopolitik yapıyı kimliğine boyun eğdirilen bir araç değil, kimliğinin besleneceği ortak bir platform olarak görmesi durumunda bağlılık göstereceğini savunmaktadır (Kymlicka, 1998: 285-286).

SETA-Pollmark araştırması sonuçları, Kymlicka’nın çokuluslu bir devlette ‘bir arada tutan bağların’, kültürel kimliklerin tanınıp beslendiği bir platform olmasıyla güçleneceği tezini desteklemektedir. Araştırmaya göre, ‘bir arada tutan bağların’ neler olduğu sorusuna, Kürtler’in % 5,8’i ‘vatandaşlık’ derken, % 85’i ‘din, kardeşlik duygusu, ortak tarih-coğrafya’ cevabını vermiştir. Türkiye’de ‘bir arada tutan bağların’ bu kadar güçlü kabul görmesi, sorunlara çözüm olarak Kürtler’in büyük oranda siyasî kurumları adres göstermelerine neden olurken, ayrılıkçı bir düşünceye sahip olmadıklarını teyit etmektedir. Sorunun çözümü için, kültürel hak taleplerinin ülke birliğini bozmayacağına yönelik Kürtler’in % 74,6 oranındaki cevabı önem arz

etmektedir. Bu cevap, Kymlicka'nın kültürel hakların tanınması ve desteklenmesinin devlete bağlılığı artıracağı tezini desteklemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, sorunun çözümü için Kürtler'in talepleri; Kürtçe'nin kullanımına ilişkin yasakların kalkması, kültürel hakların tanınması, Kürt kimliğinin tanınması konularında yoğunlaşmaktadır. Bu talepler, çokkültürlülük savunucularının gerçek eşitliğin sağlanması, mikromilliyetçilik akımlarının yarattığı etnokültürel çatışmaların önlenmesi ile bireylerin özsaygı ve mutluluklarının sağlanması için vurguladıkları unsurlarla paralellik arz etmektedir.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçların özeti ve değerlendirmesinin yapılması sonrasında, çözüm yolunda raporda dile getirilen etkenler ve öneriler, aşağıda yer alan Tablo. 1.8. kullanılarak ele alınacak ve çokkültürlülük literatürü kapsamında değerlendirilecektir.

Tablo 1.8. ‘Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı’ Raporu’nun Çokkültürlülük Literatürü Kapsamında Değerlendirilmesi

Etnokültürel Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar	Etnokültürel Farklılıklara ve Vatandaşlığa İlişkin Benimsenen Temel Politikalar	Kürt Sorunu'nun Çözümüne İlişkin Raporlarda Dile Getirilen Öneriler
Klasik Liberal Vatandaşlık Anlayışı	<i>Etnokültürel Farklılıklara Yer Vermeyen Temel İnsan Haklarına Dayalı Anayasa</i>	* Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>İfade Özgürlüğü, Basın Yayın Özgürlüğü, Vicdan Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü</i>	*Demokratik açılım sürecinin devam ettirilip genişletilmesi gerekir.
	<i>Üniter Devlet Yapısı ve Ortak Ulusal Kimlik Dahilinde Ulusal Bütünlüğün Sağlanması</i>	* Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>İyi Niyetli İhmal Prensibi ve Eşitlik İlkesine Dayalı Hukuki ve Siyasi Düzen</i>	* Herhangi bir atıf yoktur.
Çokkültürlü Vatandaşlık Anlayışı	<i>Çoketniklilik Hakları</i>	*Anayasada, Türk etnik kimliğine fazlaca vurgu yapılması ayrımcılığa yol açmaktadır. * Kürtler’in büyük kısmı, kültürel kimliklerinin anayasada tanınması yanı sıra anadilin kullanılmasının özgür olmasını istemektedir. *Kültürel hakların tanınması gibi muğlak ifadeler yerine TRT-6 örneğinde olduğu gibi somut adımlar atılmalıdır.
	<i>Özyönetim Hakları</i>	* Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>Özel Temsil Hakları ve Ortak Kamusal Alan Yaratılması</i>	* Herhangi bir atıf yoktur.
	<i>Demokratik Anayasal Yurttaşlık</i>	*Çözüm sürecinde toplumun tüm kesimlerinin müzakere sürecine katılımının sağlanması yanı sıra siyasi partilerin işbirliği ile demokratik bir anayasa yapılmalıdır.
	<i>Bir Arada Tutan Bağlar ve Ufukların Kaynaşması</i>	*Kürt siyasi hareketi, medya ve sivil toplum örgütleri ayrıştırıcı söylemden kaçınmalıdır. *Toplumdaki ortak inanç, ortak tarih ve kardeşlik algısı en önemli bir arada tutan bağıdır. Dolayısıyla bu algıları güçlendirecek politikalar izlenmelidir. *Devlette ve toplumdaki 'Kürtçe eşittir bölücülük algısı kırılmalı ve masum hak taleplerini kabul etmenin adil ve ahlaki olduğu, halka anlatılmalıdır.
<i>İç Kısıtlamalar</i>	* Herhangi bir atıf yoktur.	

Araştırma raporunun, Kürt vatandaşların grup hakları kapsamında yer alan taleplerini yansıtması ve toplumsal kutuplaşmanın önlenmesi yolunda ‘bir arada tutan bağlar’ ile ‘ufukların kaynaşması’na verdiği önem göz önüne alındığında, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ni yansıttığı söylenebilir. Araştırma raporunda, temel insan hakları ve özgürlüklerine dayalı anayasa ve bireysel özgürlüklerin hayata geçirilmesine ilişkin net bir ifade yer almamıştır. Sadece Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetinin 2009 yılında başlattığı ‘demokratik açılım’ politikasına, hem Türkler hem de Kürtler’in destek verdiği ortaya koyulurken, açılımın devam ettirilmesi ima edilmiştir. Bunun yanı sıra, mevcut anayasadaki vatandaşlık tanımının fazlaca ‘Türk’ vurgusu içerdiği ve bu durumun Kürtler’de rahatsızlık yarattığı tespiti yapılmıştır.

Birlikte yaşamının temelini oluşturacak toplumsal sözleşmenin-anayasa-yapılması aşamasındaki, toplumun tüm kesimlerinin dahil olacağı müzakere sürecine dair sadece üstü kapalı bir atıf söz konusudur. Söz konusu atıf, katılımcıların ‘Kürt Sorunu’nun çözümünde en büyük rolün Hükümet, Cumhurbaşkanı, Meclis ve siyasi partilerin işbirliği yapmaları gerektiğine dair görüşlerini içermektedir.

Etnokültürel temelli problemlerin çözümünde, çokkültürcü düşünürlerin ‘özyönetim hakları’nın tanınmasına dair argümanlarına ilişkin herhangi bir atıf, raporda yer almamıştır. Aynı şekilde, ‘iç kısıtlamalar’a ilişkin raporda herhangi bir atıf yapılmamıştır.

Raporda; Kürt kimliğinin eşit değerinde tanınması, anadilin kullanımına ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi, Kürtlere yönelik ayrımcı politikalar ve yasaların yürürlükten kaldırılması gibi hususların Kürt katılımcılar tarafından öne çıkarılmasına rağmen, Türk katılımcılarda bu tür ‘grup hakları’nın ülkeyi böleceğine dair bir algının olduğu ve bu durumun toplumsal çatışma riskini artırdığı ortaya konulmuştur. Elde edilen bu veri doğrultusunda, Türkler’le Kürtler arasındaki algı farklılığının çözüm yolunda en büyük engel olduğu dile getirilmiştir. Bu kapsamda, toplumsal kutuplaşmanın önlenmesi için, ‘çokkültürlü vatandaşlık anlayışı’ dahilindeki diğer ilke ve politikalara nazaran ‘bir arada tutan bağlar’a ve ‘ufukların kaynaşması’na özel önem atfedilmiştir.

SONUÇ

Modern Türkiye'nin kuruluşu ile ortaya çıkan 'Kürt Sorunu'na ilişkin olarak kamuoyunda net bir algı olmadığı gibi, sorun, özellikle devlet söyleminde, vatandaşlık ve etnokültürel bağlamından koparılarak, sadece 'iktisadî geri kalmışlık' ve 'modernleşme karşıtı gericilik'ten ibaret olarak algılanmıştır. Halbuki sorunu doğuran ve besleyen faktörlerin, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlayan ve Cumhuriyet döneminde hız kazanan modernleştirme hamleleri ve tepeden inmeci metodla modern vatandaş kimliği yaratma politikaları ile yakından ilgisi vardır. Geçmişle bağımlı tamamen koparmayı amaçlayan pozitivist ideolojiye sahip Cumhuriyet elitleri, laik ve Kemalist Türk milliyetçiliğine dayanan yeni makbul vatandaş yaratmak için, farklılıkları yoksayan ve dayanışmacı özellikler içeren tekkültürlü bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu noktada, 'Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözümüne Doğru)' başlıklı '1995-Cedit Grubu Raporu'nda sorunun tanımlanmasına ilişkin şu değerlendirme, oldukça sarih ve kapsayıcıdır:

“Cumhuriyet rejiminin vatandaşlarına karşı bulanık nazarlarla bakışından ileri gelen sosyal problemler, bugün Türkiye'nin önüne siyasî çözümden gayri alternatifi kalmamış bir hesap pusulası olarak dayatılmaktadır. 19.asırda Osmanlı Devleti'ni taciz eden 'Şark Meselesi', öyle görünüyor ki 20. asırda uslu ve isim değişikliği ile 'Kürt Meselesi' şekline bürünmüştür” (Alkan, 2005: 7).

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte ulus-devlet ve yeni ulusal kimlik yaratma amacıyla millî ve dinî alanda yapılan inkilâplar, toplumun muhafazakâr kesimlerinde özellikle de Kürtler'de ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte görülen Kürt isyanlarındaki artış ivmesi, söz konusu tepeden inmeci radikal reform süreci ve yeni makbul vatandaş dayatmasına karşı oluşan tepki olarak okunabilir. Bu kapsamda, homojen ulus-devlet yaratılmasını amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme süreci, 'Kürt Sorunu'nun tarihsel ve toplumsal çerçevesini oluşturmuştur denilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin jakoben vatandaşlık anlayışı dahilinde ulus-devlet olarak örgütlenmesi ve azınlıkları yoksayan baskıcı politikaların yarattığı Kürt direnci ve şiddet, sadece Türkiye'ye has bir sosyopolitik olgu değildir. Çokuluslu ve çokkültürlü sosyal yapıya sahip dünyanın birçok ülkesinde, devletlerin homojen bir ulus

yaratmak için azınlıklara uyguladıkları fiziksel tecrit, ekonomik ayrımcılık, siyasal haklardan mahrumiyet, anadilin yasaklanması gibi asimilasyonist politikalar etnokültürel temelli çatışmaların kaynağını oluşturmuştur. Bu kapsamda, homojen ulus-devlet idealine dayanan, bireysel özgürlüğü önceleyerek bireylerin kültürel kimliklerini göz ardı eden liberal Batı demokrasilerinde de etnik kökenli çatışmaların ortaya çıkması, klasik liberal düşünürlerin bireyin kültürel kimliğinin önemsiz olduğu ve etnik grupların büyük uluslar içinde asimile olacakları öngörülerini boşa çıkarmıştır.

Özellikle 1980 sonrasında, etnokültürel grupların tanınma talepleri ve bu taleplerin yarattığı çatışmalar klasik liberal formata sahip Batılı demokrasilerin, gittikçe görünür hale gelen etnokültürel azınlıkların taleplerini anlamada, değerlendirmede ve yarattığı problemlerle baş etmede başarısız olduklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, etnokültürel grupların taleplerinin, etnik ve kültürel kimliklerinin eşit değerde tanınıp saygı gösterilmesi ile yakından alakalı olduğunu ve hâkim kültüre göre şekillenen ulusal kültür ve ortak vatandaşlık anlayışının azınlık kültürlerini dışlayarak örtük bir asimilasyon politikası içerdiğini savunan çokkültürcü bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 'Kürt Sorunu'nun gelişimi ve devletin soruna ilişkin yaklaşımı, büyük oranda Avrupa'nın azınlık kültürlerine ilişkin uyguladığı politikalar ve yaklaşımları ile paralellik göstermiştir. Cumhuriyet rejiminin kurulması, büyük oranda 19. yüzyıl Avrupası'nda hâkim olan aydınlanma felsefesi ve pozitivistimin ilkelerini benimseyen eski İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından gerçekleştirilmiştir. Yeni devlet modeli olarak ise Fransız tipi jakoben vatandaşlık anlayışına dayalı ulus-devlet yapısı benimsenirken ulus-devlet inşâ sürecinde radikal inkılapların hayata sokulması ile birlikte, makbul vatandaş olarak dayatılan 'laik ve Kemalist Türk' tanımı dışında kalan gruplar yok sayılarak asimile edilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Fransız tipi etnik kökenden bağımsız bir milliyetçilik anlayışı benimsenirken, 1930-40 arası Avrupa'da Rousseau'nun 'genel irade' teorisi çerçevesinde şekillenen faşizmin hâkimiyeti, Türkiye'de devletin etnik milliyetçiliğine kaymasının yolunu açarak Kürtler'in de içinde olduğu azınlık gruplarına yönelik baskıların artmasına sebep olmuştur. Avrupa'da faşizmin yenilgisi ve demokrasinin zaferi ile birlikte, 1940 sonrası dönemde Kürtlere yönelik ırkçılığa

bulaşmış baskı politikaları hafiflemeye başlamıştır. 1990'lara kadar olan dönemde, Avrupa'da klasik liberal ulus-devlet yapısı dahilinde azınlıkların kimlik ve kültürel haklarının görmezden gelinerek örtük asimilasyona tâbi tutulmalarının Türkiye'deki yansıması, özellikle 1960, 1971 ve özellikle 1980 askeri darbeleri sonrası çok daha baskıcı politikalar dahilinde görülebilmektedir.

1980'ler sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Batı tipi liberal ulus-devlet modelinin kesin zaferi olarak algılanırken, mikromilliyetçilik akımlarının yarattığı şiddet ortamı klasik ulus-devlet modelinin sorgulanmasına yol açmıştır. Nitekim azınlıkları yoksayan ve homojen ulusal kimliği vatandaşlarına dayatan klasik liberal vatandaşlık anlayışı, dünyada ciddi bir eleştiriye tabi tutulmuş ve azınlık haklarına saygılı çokkültürcü bir yaklaşım özellikle Batı demokrasilerinde benimsenmeye başlamıştır. Dünyadaki bu gelişmelerin Türkiye'deki yansıması, özellikle 1990'lardan itibaren hissedilmeye başlamıştır. Bu dönemde, gerek siyasilerin gerekse sivil toplum örgütlerinin 'Kürt Sorunu' ve bu sorunun sonucu olan P.K.K. terörü sorununu, kültürel haklar ve Kürt kimliğinin tanınması çerçevesinde gündeme getirdikleri görülmektedir.

1980'lerin sonunda, yaşanan nisbî demokratikleşme ortamı yanı sıra dünyada insan hakları ve azınlık haklarına yapılan vurguların artması ile birlikte siyasi partiler, etnokültürel grupların farklı kimliklerini bünyelerinde daha fazla yansıtmaya başlamışlardır. Yine bu dönemde, Kürt kimliği ve etnisitesi üzerine resmî söylem dışında birçok yayın ve kitap neşredilmeye başlarken, devletin Kürtleri inkâr politikası daha fazla eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu gelişmelerin siyaset dünyasına yansıması, S.H.P.'nin Kürt milliyetçisi siyasetçilerle 1992 seçimleri için ittifak yapmasında ve 'Kürt Sorunu'nu kültürel haklar bağlamında ele alan '1990- Doğu ve Güneydoğu Raporu'nun hazırlanmasında görülebilir.

1991 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde, dünyada demokrasinin yayılmasını önçelemeyen savaş yanlısı yönetimin Irak savaşını başlatması ve 1993 yılında 'Kürt Sorunu'na farklı bir yaklaşım sergileyen Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölmesiyle devletin 'Kürt Sorunu'na bakışında, eskiye dönülmüş ve sorunun çözümü tamamen askerin inisiyatifine bırakılmıştır. 1999 yılında P.K.K. lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke olmasına kadar olan süreçte, Türkiye'de tam bir şiddet sarmalı yaşanırken, Türk ve Kürt toplumlarında ciddi

travmalar yaşanmıştır. Şiddetin dilinin hâkim olduğu bu dönemde, ‘Kürt Sorunu’na ilişkin özellikle sivil toplum örgütlerinin sorunu, sosyoekonomik yönleri yanı sıra etnik, kültürel ve siyasî haklar bağlamında ele alan ve o dönem için oldukça cesur tespit ve öneriler içeren raporları yayınlanmıştır. Yayınlandıkları dönemde kamuoyunda ciddi tartışmalar başlatan bu raporlardan en önemlileri T.O.B.B. tarafından desteklenen Prof. Dr. Doğu Ergil ve ekibi tarafından hazırlanan ‘1995- Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler’ Raporu, TÜSİAD tarafından desteklenen ve Prof. Dr. Bülent Tanör tarafından hazırlanan ‘1997-Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri’ Raporu olarak sayılabilir. Bu raporlara ilaveten, aynı dönemde, milliyetçi muhafazakâr entelektüellerin oluşturduğu ‘Cedit Grubu’nun hazırladığı ‘1995-Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözüme Doğru)’ Raporu, o dönem için oldukça cesur öneriler ve tespitler içerirken, kamuoyuna ancak 10 yıl gecikmeyle 2005 yılında açıklanmıştır.

1999 yılında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak kabul edilmesi sonucu kabul edilen ‘Kopenhag siyasî kriterleri’ doğrultusunda; demokratikleşme, insan hakları, özgürlükler ve kültürel hakların tanınması yolunda yeni bir döneme girilmiştir. Özellikle 2002 sonrası iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi’nin AB uyum sürecinde oldukça kararlı ve hızlı adımlar atması, ‘Kürt Sorunu’nun ele alınışı ve çözümü yolunda yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin İslamcı kökleri ve Kürtler gibi devlet elitleri tarafından uzun yıllardır dışlanmış gruplara yaslanması, Kürtler ve Adalet ve Kalkınma Partisi arasında belli bir sinerji oluşturmuş ve Adalet ve Kalkınma Partisi, Kürt kökenli vatandaşlardan önemli oranda oy almaya başlamıştır.

Aldığı oyların bilincinde olan Adalet ve Kalkınma Partisi, AB uyum sürecinde başlattığı demokratikleşme hamlesi ile tutucu devlet elitlerinin gücünü azaltırken diğer yandan ‘Kürt Sorunu’na ilişkin devletin inkârcı ve baskıcı politikaları haricinde farklı bir yaklaşımı devreye sokmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi lideri ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2005 yılında Diyarbakır’da yaptığı bir konuşmada; sorunu, ‘Kürt Sorunu’ olarak dillendirerek çözümün daha fazla demokrasi, sosyal birlik ve vatandaşlık haklarının anayasal güvenceye alınması ile olabileceğini ifade etmiştir.

2009 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, sorunun çözümü için Kürtçe yayın yapan TRT-6’yı yayına sokarak, ‘Kürt Sorunu’nun en önemli bileşenlerinden olan

Kürtçe'nin kamuda ve sosyal yaşamda özgürleşmesinin önünü açmıştır. Yine 2009 yılı içerisinde hükümet, İç İşleri Bakanı Beşir Atalay koordinatörlüğünde, tüm ülkede demokratik standartların yükseltilmesi ve 'Kürt Sorunu'nun çözümü için 'demokratik açılım' sürecini başlatmıştır. Bu süreç ile birlikte, devletin 'Kürt Sorunu'na ilişkin algılaması ve değerlendirmesinde yeni bir dönem başlamıştır.

2002-2009 arası AB'ye uyum süreci dahilinde, özellikle sivil toplum örgütleri ve kamuoyu araştırma şirketleri tarafından 'Kürt Sorunu' ile ilgili birçok rapor hazırlanmıştır. Sorunu, kültürel haklar ve kimlik bağlamında ele alıp çözümler öneren bu raporlardan; '2004-İ.H.D.K. Raporu', Abant Platformu tarafından düzenlenen '2008-Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak' Paneli, TESEV tarafından hazırlanan '2008- Kürt Sorunu'nun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler' Raporu, SETA ve Pollmark tarafından hazırlanan '2009-Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' Raporu ön plana çıkmaktadır.

Söz konusu raporlar, 'Kürt Sorunu'nun birinci derecede mağdurları olan Kürtler, Kürt kanaat önderleri ve aydınları yanı sıra konu ile ilgilenen akademisyen ve gazetecilerin, sorunun sebepleri ve çözüm yolları hakkındaki görüşlerini içermektedir. Sorunun çözümü için toplumsal uzlaşmanın sağlanması ön gereklilik iken, bu kapsamda, sorunun bir diğer muhatabını oluşturan Türkler'in konu ile ilgili algıları ve görüşleri de önem kazanmaktadır. Soruna ilişkin olarak Türkler'in ve Kürtler'in görüşlerini ve algılarını karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koyan, SETA ve Pollmark'ın hazırladığı '2009-Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' Raporu toplumsal uzlaşmaya dayanan bir çözüm için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

'Kürt Sorunu'nun ana sebebi ile ilgili söz konusu tüm raporlarda ortak olarak yer alan tespit, devletin Kürt kimliğini yok sayarak Kürtçe'nin yasaklanması da dahil kültürel hakları tanımaması şeklindedir. Anayasa ve diğer mevzuattaki antidemokratik hükümler çerçevesinde, sorunun sosyopolitik yönlerini görmezden gelen devletin, kültürel hakların gaspına karşı oluşan direnci şiddet yoluyla çözmeye çalışması, sorunu büyüten bir diğer sebep olarak raporlarda zikredilmiştir. Bölgenin feodal sosyoekonomik yapısı, devletin ekonomik geri kalmışlığa çözüm bulamaması, şiddet ortamının doğurduğu göçler ve yüksek işsizlik oranları, kimlik ve kültürel haklara

ilişkin sorunlar yanında, ‘Kürt Sorunu’nu besleyen diğer faktörler olarak raporlarda ortaya konulmuştur.

‘Kürt Sorunu’nun kökeninin, devletin Kürt kimliğini ve kültürel haklarını inkâr eden baskıcı politikalarında yattığını ifade eden Kürt kanaat önderleri ve akademisyenlere ilaveten Kürtler’in büyük bir kısmı, devletin gerek kültürel gerekse sosyoekonomik alandaki ayrımcılık politikalarından muzdarip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu veriler, çokkültürlülük savunucularının ortaya koyduğu, kültürel kimliğin kişinin özbenliği için çok önemli olduğu ve kültürel kimliğin toplumda eşit değerde saygı görmemesinin milliyetçilik akımlarını güçlendirmesine ve hatta çokuluslu devletlerin parçalanmasına yol açabileceği argümanlarıyla paralellik göstermektedir.

Çokkültürlülük savunucularının göz önünde bulundurmadıkları bir faktör olan, çokuluslu bir devlette egemen kültürü oluşturan çoğunluğun azınlık gruplarına ve haklarına ilişkin yaklaşımı ve algısı, etnokültürel kaynaklı çatışmaların çözümü yolunda gerekli olan toplumsal mutabakatın sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. ‘Kürt Sorunu’nun kökeni hususunda egemen kültürü oluşturan Türkler’in yarıdan fazlası, ‘P.K.K. terörü’, ‘sosyoekonomik sebepler’ ve ‘dış güçler’ faktörlerini ön plana çıkararak, kültürel hak gaspı ve Kürt kimliğinin inkârı gibi faktörleri dışarıda bırakmaktadırlar. Bu duruma ilaveten Türkler’in % 19’u, ‘Kürt Sorunu’nun varlığını bile kabul etmemektedir (Aras vd, 2009: 40-41).

Soruna ilişkin Türkler ve Kürtler’in farklı algıları, sorunun çözümünü zorlaştıran bir unsur olarak ortada durmaktadır. Bu olgu, Kymlicka’nın benzer sorunlarla karşılaşan İngiltere, İspanya ve Kanada gibi liberal Batı demokrasilerinin uyguladığı çokkültürlülük politikalarının toplumsal barış ve bütünlüğü korumada, diğer çokuluslu ülkelere model oluşturabileceği tezini tam anlamıyla doğrulamamaktadır. Çözüm yolunda, diğer ülkelerin tecrübelerinden yararlanmakla birlikte, her ülkenin kendi tarihsel geçmişi, toplumsal algı ve yapıları çerçevesinde azınlık problemlerine yaklaşması gerekliliği, olası toplumsal kutuplaşmaların engellenmesi için hayati önemdedir.

‘Kürt Sorunu’nun sebeplerine ilişkin ortak tesbitlerin ortaya konulmasını müteakip, önerdikleri çözümler ve soruna yaklaşımları çerçevesinde söz konusu raporlar, iki kısımda ele alınabilir. İlk kısımda; sorunun çözümü için klasik liberal

yaklaşımı benimseyen, ulus-devletin üniter yapısı dahilinde kalmak kaydıyla temel hak ve özgürlükler, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi bireysel özgürlükleri öne çıkararak, ‘1990-S.H.P.’nin Doğu ve Güneydoğu Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu’, TÜSİAD’ın desteklediği ‘1997-Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri’ Raporu ile ‘Cedit Grubu’nun hazırladığı ‘1995-Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözüme Doğru)’ Raporu ele alınabilir.

İkinci kısımda ise, sorunun çözümü hususunda Kürt kimliğinin eşdeğer saygı görmesi, kültürel hakların ve belli sınırlar dahilinde özyönetim haklarının tanınması, devletin kültürel haklar alanında pozitif ayrımcılık yapması gibi çokkültürcü bir yaklaşımı benimseyen, T.O.B.B.’nin desteklediği ‘1995- Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler’ Raporu’, ‘2004- İ.H.D.K. Raporu’, ‘Abant Platformu’nun düzenlediği ‘2008-Kürt Sorunu: Barış ve Geleceği Birlikte Aramak’ Paneli Sonuç Bildirgesi, TESEV tarafından hazırlanan ‘2008-Kürt Sorunu’nun çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler’ Raporu ile SETA ve Pollmark tarafından hazırlanan ‘2009-Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı’ Raporu ele alınabilir.

‘1990-S.H.P.’nin Doğu ve Güneydoğu Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerileri’ Raporu, ‘1997-Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri’ Raporu ve ‘1995-Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözüme Doğru)’ Raporu’nda öngörülen çözümler, klasik liberalizmin ‘iyi niyetli ihmal’ prensibi çerçevesinde, devletin etnokültürel farklılıklara tarafsız kalmasını içeren ilkesini yansıtmaktadır. Bu raporlarda, azınlık gruplarının varlığının ortaya çıkardığı ayrılıkçı hareketler, siyasî temsil ve dil hakları gibi sorunların çözümü için, klasik liberalizmin öngördüğü bireysel haklar ve özgürlüğe vurgu yapan ve ‘insan hakları’ kavramını önceleyen politikaların benimsenmesi önerilmiştir. Raporlara göre; tek devlet, tek millet mantığı dahilinde etnik farklılıkları dışlayan ortak bir vatandaş kimliğinin üst kimlik olarak benimsenmesi ile, tüm bireylere eşit olarak tanınan medenî ve siyasî haklar sisteminin uygulanması, azınlık gruplarını koruyacağı gibi azınlıkların doğurduğu problemlerin çözümünü sağlayacaktır.

‘1995-Güneydoğu Meselesi (Toplumsal Çözüme Doğru)’ Raporu, klasik liberal anlayışı benimseyen diğer iki rapordan, ortak vatandaşlık algısının ulusal birliği sağlayacağı düşüncesine karşı, Türkler ve Kürtler’in paylaştıkları ‘ortak değerler’in güçlendirilmesi önerisiyle farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın temelinde, raporu

hazırlayan ‘Cedit Grubu’nun İslamî önceliklere sahip milliyetçi muhafazakâr bir dünya görüşünü paylaşması yatmaktadır. İslamî önceliklere sahip ‘Cedit Grubu’, ‘Kürt Sorunu’nun, en önemli ‘bir arada tutan bağ’ olarak Müslüman kardeşliğinin güçlendirilmesi ve temel insan haklarına saygılı ve demokratik bir sosyopolitik bir sistemin oluşturulmasıyla çözülebileceğini dile getirmiştir.

‘Klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nı benimsemesine rağmen S.H.P.’nin hazırladığı raporda, özellikle Kürtçe’nin eğitim-öğretim dili olarak okutulması, Kürtçe’nin araştırılmasının desteklenmesi, Kürt kimliği ve kültürüne saygı gösterilmesini içeren ‘çoketniklilik hakları’ grubunda değerlendirilebilecek öneriler yer almaktadır. Söz konusu öneriler, çözüm yolunda raporda dile getirilen, geçmişin dar ve olumsuz değerlerinin dışlandığı yeni bir millî kültür ve üst-kimlik yaratılarak bu kültür ve üst-kimlik çerçevesinde ulusal birliğin sağlanabileceği önerisi ile çelişmektedir. Bu çelişki, raporun hazırlandığı dönem içerisinde, S.H.P.’nin Kürt milliyetçisi siyasetçiler ile 1992 seçimleri öncesi yapmak istediği seçim ittifakı arayışlarının bir yansıması olarak görülebilir. Bu kapsamda rapor, S.H.P.’nin geleneksel modernleşirmeci anlayışı ile Kürt milliyetçisi siyasetçilerin talep ve önerilerinin aynı pota içerisinde eritilmesiyle yazılmıştır denilebilir.

‘Klasik liberal vatandaşlık anlayışı’nı benimseyen raporlarda, Türkiye’nin temel insan haklarını kısıtlayan ve ayrımcılık içeren anayasa ve diğer mevzuatın değiştirilmesi önşart olarak belirtilirken, özellikle Kürtçe’nin kullanımına ilişkin yasaklar yanı sıra ifade özgürlüğü, basın yayın özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü önündeki tüm engellerin kaldırılması önerilmiştir. Bu kapsamda, Kürtçe yer adlarının iadesi, siyasî partiler ve dernekler kanunundaki Türklük haricinde etnik ve kültürel amaçlı örgütlenmeyi yasaklayan ve Türkçe haricinde herhangi bir dille propagandayı yasaklayan mevzuatın değiştirilerek özgürlüklere ve temel insan haklarına dayalı yeni bir anayasa ve demokratikleşme paketinin hazırlanması, öneriler kısmında yer almıştır.

Raporlarda yer alan, etnokültürel kaynaklı sorunların çözümü için üst kimlik olarak ortak vatandaşlığın benimsenmesi ile ulusal birliğin sağlanabileceği düşüncesi, Kymlicka tarafından bu tür sorunların çözümünde yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kymlicka, 1994 tarihli Gurr ve Harf’in çokuluslu devletlerde azınlık gruplarının yarattığı çatışmaların sebeplerini inceleyen raporunu örnek göstererek,

günümüzde etnokültürel farklılıkları dışlayan ortak vatandaşlık duygusunun ulusal birliği sağlamada yetersiz kaldığını öne sürmektedir. Ulusal birliği sağlayacağı düşünülen ortak vatandaşlık anlayışının büyük oranda hâkim kültürün etkisinde şekillendiğini söyleyen Kymlicka, azınlıkların ortak vatandaşlık haklarına sahip olmalarına rağmen hâlâ kendilerini dışlanmış hissettiklerini iddia etmektedir. Bu kapsamda, toplumsal birlik ve bütünlüğün soyut bir ortak vatandaşlık anlayışından ziyade ortak bir tarih, din veya ortak bir dile dayanan ve paylaşılan ortak bir kimlik ile sağlanabileceğini savunmaktadır.

Kymlicka'nın görüşlerine paralel olarak '2009- Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' Raporunda, toplumu bir arada tutan bağlara ilişkin olarak sorulan soruya, Türkler ve Kürtler'in sadece % 5,8'i, 'Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı' cevabını vermiştir (Aras vd, 2009: 37). Toplumsal birliğin sağlanması için, hukukî anlamda hak ve sorumlulukların belirlediği soyut bir vatandaşlık anlayışının yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu soruya, Türkler ve Kürtler'in % 85'i, 'din ve kardeşlik duygusu', 'ortak tarih ve coğrafya' ve 'millî, kültürel değerler'den oluşan 'ortak değerler bütünü'nü cevap olarak vermişlerdir. Türkler ve Kürtler'in % 79'unun, dinin toplumsal birliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı yönündeki görüşü, toplumsal birliğin sağlanmasında en önemli bir arada tutan bağın ortak din olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu veriler, çözüm yolunda '2008-Kürt Sorunu: Barış ve Geleceği Birlikte Aramak' Panelinde dinin birleştiriciliğine büyük önem atfeden Mustafa Akyol, Ali Bulaç, Mehmet Metiner, Müfit Yüksel gibi katılımcıların görüşlerini doğrular niteliktedir. Bu noktada, katı bir laiklik politikası benimseyen devletin, farklı grupların birbirlerine empati ile yaklaşabilmesi için bu anlayışını yumuşatarak toplumsal iletişimi sağlayabilecek dindar sivil toplum örgütlerini desteklemesi, toplumsal birliğin sağlanması ve 'Kürt Sorunu'nun çözümü için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, ortak değerlerin paylaşıldığı çokuluslu bir devlette, Kymlicka'nın ifade ettiği gibi, ortak değerler etrafında toplumsal birliği sağlamanın yolu, farklı ulusal kimliklerin boyun eğdirilmesinden değil eşit değerde saygı görmesi ve tanınmasından geçmektedir.

Çokkültürlülük anlayışı dahilinde hazırlanan, '1995- Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler' Raporu, '2004- İ.H.D.K. Raporu', '2008- Kürt Sorunu: Barış ve Geleceği Birlikte Aramak' Paneli, '2008- Kürt Sorunu'nun çözümüne Dair Yol Haritası:

Bölgeden Hükümete Öneriler' Raporu ile '2009- Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı' Raporlarında; bireysel özgürlükleri güvence altına alan yasal değişikliklerin yapılması yanı sıra farklı kimliklerin eşit değerde tanınması için devletin pozitif bir rol üstlenmesini içeren 'çoketniklilik hakları' ve belli sınırlarda 'özyönetim hakları'nın tanınmasını içeren çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Raporlarda, ortak olarak vurgulanan çözüm önerilerinden ilki; temel insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelerde yer alan sosyal, kültürel ve siyasî hakların eksiksiz tanındığı katılımcı bir anayasanın kabul edilmesidir. İkinci olarak, Kürtler'in şeref ve haysiyetlerinin yüceltilmesi için kimliklerinin ve kültürel haklarının eşit değerde tanınması yolunda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kamu hizmetlerinde Kürtçe'nin de kullanılması, siyasî parti propagandalarında Kürtçe'nin serbest bırakılması, Kürtçe'nin en azından seçmeli ders olarak eğitim öğretimde okutulabilmesi, bölgeye Kürtçe bilen ve halka yakın devlet memurlarının atanması, insan hakları ihlallerinin cezalandırılması, eğitim-öğretim müfredatındaki Kürtleri yok sayan hususların kaldırılması, devletin örgütlenme özgürlüğü önündeki engelleri kaldırarak P.K.K. ve onun çizgisinde yer alan hareketler dışında kalan Kürt siyasî hareketlerini desteklemesi, Kürt sivil toplum örgütleri ve kanaat önderleri ile sağlıklı bir diyalog ortamının oluşturulması gibi çözüm önerileri, raporlarda yer alan ortak öneriler olarak öne çıkmaktadır.

Çokkültürcü anlayışı benimseyen raporlarda ortaya çıkan en büyük farklılık, 'iç kısıtlamalar'a ilişkin yaklaşımlarda görülmektedir. Bu kapsamda; '1995-Doğu Sorunu' Raporu, '2008- Kürt Sorunu: Geleceği ve Barışı Birlikte Aramak' Paneli Sonuç Bildirgesi'nde; P.K.K. ve P.K.K. çizgisindeki Kürt milliyetçisi siyasî hareketlerin muhaliflere karşı uygulayabileceği baskılara karşı tedbirler alınması önerilmiştir. Buna karşın, '2004-İ.H.D.K. Raporu' ve '2008-Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler' raporlarında, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi önerileri önemli yer tutarken, 'iç kısıtlamalar'a ilişkin herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Özellikle 2008-Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler' Raporu'nda güvenliğin yerel yönetimlerce yürütülmesi önerisi; bireylerin medenî ve siyasal özgürlüklerine ciddi kısıtlamalar getirilmesi riskini içermesine rağmen, buna karşılık 'iç kısıtlamalar'a ilişkin herhangi bir atfın olmaması dikkat çekicidir. '2009-Kürt Sorunu Algısı' Raporu ise; daha çok 'Kürt Sorunu'nun çözümü

yolunda ‘bir arada tutan bağlar’ ve ‘çoketniklilik hakları’nın hayata geçirilmesine dair toplumun algısını ölçmeyi amaçlayan bir araştırma olduğu için, ‘özyönetim hakları’ ve ‘iç kısıtlamalar’a ilişkin herhangi bir öneri raporda yer almamıştır.

Raporlarda dile getirilen; Kürtçe’nin eğitim dili olması, Kürt kimliğinin ve kültürel haklarının devlet tarafından tanınması gibi önerilerin, Türkler ve Kürtler arasında ciddi bir görüş farklılığı ve ayrışma yarattığı, ‘2009- Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı’ Raporunda görülmektedir. Türkler’in çoğunluğu, Kürtçe’nin eğitim dili olarak okutulması bir yana Kürtçe’nin serbestçe kullanılabilmesini bile kabul etmemektedirler. Aynı şekilde, Kürt kimliğinin Anayasal tanınmasına da çok büyük oranda karşı çıkmaktadırlar. Türkler’in büyük kesiminin Kürtler’in ayrı bir devlet kurmak istediklerine inanması, Türkler’le Kürtler arasında ciddi bir algı farklılığı olduğunu gösterirken, bu durum, potansiyel bir toplumsal çatışma zemini yaratmaktadır.

Aynı raporda, TRT-6 gibi Kürtçe önündeki engellerin kaldırılması yönünde atılan adımların, Türkler’in çoğunluğu tarafından olumlu olarak değerlendirilmesi, sorunun çözümü yolunda somut uygulamaların bölünme korkularını ve kaygılarını yatıştırdığını göstermektedir. Toplumsal bölünmüşlüğü Türkiye’den çok daha derin olduğu İrlanda’da, toplumlar arası önyargıların giderilmesi için toplumlar arası geniş tabanlı uzlaşma-anlaşma kampanyaları düzenlenmiştir. Örneğin ‘birlikte tatil yapma projesi’, ‘karşılıklı anlayış için eğitim’ gibi kampanyalar dahilinde her bir grubun, diğer grubun kendi ayrı dil, örf ve adetleri ile tarihsel olarak var olduğunu anlayabilmesi amaçlanmıştır. Böylece karşılıklı diyalog, anlayış ve empati ile hoşgörüyeye dayanan toplumsal birliğin yaratılması hedeflenmiştir (Ergil, 2009: 207-209).

Aynı konuda Taylor, her bir kültürün mensuplarına iyi bir hayat ve anlamlı seçimler yapabilmesi için bir çerçeve sunduğunu ve sırf bunun için bile saygıdeğer olarak kabul edilmesinin ahlakî bir tutum olacağını savunmaktadır. Bu ahlakî tutum dahilinde, her bir kültür bir diğerini lâyıkıyla inceleyip iletişime geçerek birbirlerini daha iyi anlayacak konuma gelirler ve böylece Taylor’ın deyimiyle ‘ufukların kaynaşması’ sağlanabilir. Türkiye’de Türkler ve Kürtler arasında toplumsal kaynaşma, evlilikler, arkadaşlıklar ve komşuluk yoluyla mevcut olup her iki grubun birbirleri hakkındaki kanaatleri oldukça olumludur. Ancak devletin yıllardır süregelen Kürtleri ve dillerini yok sayma politikası ve bunun eğitim-öğretim müfredatı ile medyadaki

yansımaları, Kürtler'in en masum hak taleplerinin bile Türkler tarafından şüpheyile karşılanmasına yol açmaktadır. Bu durumun oluşmasındaki bir diğer faktör ise, P.K.K. terör örgütü ve P.K.K. çizgisinde yer alan Kürt milliyetçisi siyasî hareketlerin kimlik ve kültürel hak taleplerini dile getirirken benimsedikleri çatışmacı dildir.

Türkler'in kimlik ve kültürel hak taleplerine ilişkin olumsuz yargıları ile Kürtler'in ayrı bir devlet kurmak istedikleri yönündeki algılarının kırılması, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için oldukça önemlidir. Her iki toplumun bir arada tutan bağlara ilişkin benimsediği ortak din, ortak tarih ve coğrafya unsurlarının eğitim-öğretim müfredatı yanı sıra medya ve sivil toplum örgütleri vasıtası ile vurgulanması, karşılıklı anlayış ve empatinin sağlanmasında önemli bir rol oynayabilir. Bu kapsamda, Cumhuriyetin kuruluş evresindeki toplumun bütün kesimlerinin iradelerini içeren 'Millî Mücadele' döneminin üç önemli belgesi olan 'Erzurum ve Sivas Kongreleri Beyannameleri' ve 'Misak-ı Millî'nin eksiksiz tam metinlerinin eğitim-öğretim müfredatına dahil edilmesi, kültürel haklar ve farklı kimliklerin tanınması yolunda olumsuz toplumsal algının kırılmasına katkı sağlayabilecektir.

Cumhuriyetin kurucu iradesini içeren bu temel belgelerde, Türkiye toplumunu oluşturan tüm halkların kimliklerine, kültürlerine, dillerine ve yaşam muhitlerine saygı gösterileceğine dair maddeler yanı sıra Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmasında; Kürtler'in, Lazlar'ın ve Çerkezler'in özkardeş olup birbirlerinin kimliklerine, kültürlerine, dillerine ve coğrafi haklarına saygı gösterileceği şeklindeki ifadelerinin eğitim-öğretim müfredatına dahil edilmesi, Kürtleri onurlandıracak ve devlete sadakatlerini artıracaktır. Diğer taraftan, Türkler'in de Cumhuriyetin kuruluş iradesi ve felsefesini daha iyi kavramasına yol açarak, toplumsal birlik ve kaynaşmanın sağlanmasına katkı yapacaktır.

Çokkültürlülük anlayışı dahilinde çözümler öneren raporlar grubunda, 'Kürt Sorunu'nun çözümü için getirilen bir diğer öneri ise, 'özyönetim hakları'nın tanınmasını içermektedir. Bu hususta, merkezî yönetimin yerel, kültürel ve tarihsel koşulların yarattığı farklı talep ve ihtiyaçları karşılayamayacağı vurgulanarak merkezî yönetimin yetkilerinin bir kısmının yerel yönetimlere devredilmesi önerilmiştir. Önerilerde; valiliklerin belediyeler üzerindeki vesayetinin kaldırılması, il genel meclislerinin yetkilerinin artırılması, belediyelere daha fazla kaynak aktarılması, bölge illerinin

nüfuslarına oranla seçilmiş bölge meclislerinin oluşturulması, eğitim sağlık gibi hizmetlerin yerel yönetimlerce yürütülmesi, mahalle ve kent meclislerinin oluşturulması ve ‘Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın çekincesiz kabul edilmesi gibi hususlar yer almaktadır. ‘Kürt Sorununun Çözümüne Dair Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler’ Raporu haricinde kalan diğer raporlarda dile getirilen özyönetim hakları’na ilişkin öneriler; federal bir yapıdan ziyade, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve böylece halkın iradesinin yönetime direkt olarak yansması yoluyla devlete güvenin sağlanması amacına yöneliktir.

Kymlicka, azınlık milliyetçiliğinin yarattığı problemleri çözmede en iyi yöntemin, belli bir toprak parçasına yoğunlaşmış ulusal azınlıkların ulusal özerklik taleplerini karşılamak olduğunu ifade etmektedir. Kymlicka’ya göre, Batı demokrasilerindeki deneyimler ışığında azınlıkların sadakatini sağlamanın en iyi yolu, ayrı etniklik duygularına saldırmak değil, aksine bunu kabul ederek belli bir federalizm biçimiyle ‘özyönetim hakları’nın tanınmasıdır (Kymlicka, 1998: 18-19).

Ancak, ‘Kürt Sorunu’nun Batı ülkelerinde yaşanan azınlık problemlerinden sosyokültürel yapıdaki farklılıklar ve Kürt siyasi hareketlerinin liberal değerlere sahip olmaması noktalarında farklılığı mevcuttur. Bir diğer önemli farklılık olan Kürtler’in komşu devletlerde soydaşlarının bulunması, Türkiye’de federalizm seçeneğinin uygulanması hususunda Kymlicka’nın net bir görüş ortaya koyamamasına neden olmuştur (Kymlicka, 1998: 20-21).

Türkiye’de Kürtler, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yoğun bir şekilde yaşadıkları gibi çok sayıda Kürt vatandaş İstanbul gibi ülkenin batısında yer alan şehirlerde Türkler’le birlikte yaşamaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında ülkenin batısında Türkler’le birlikte yaşayan Kürtler’in temel talepleri, ‘özyönetim hakları’ndan ziyade ‘çoketniklilik hakları’ ile ilgilidir. Ayrıca Türk toplumunun ciddi bir bölünme kaygısı ve korkusu içerisinde Kürtler’in temel kültürel haklarının tanınmasına bile karşı çıkmaları, federalizm seçeneğini hiçbir şekilde kabul etmeyeceklerini göstermektedir. Bu noktada, Güneydoğu’yu içine alan özerklik talebi ve hatta söyleminin bile, batı bölgelerinde beraber yaşanan Türkler ve Kürtler arasında gerginlik yaratarak toplumsal çatışmaları tetikleyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

‘Kürt Sorunu’ temelinde P.K.K. çizgisindeki Kürt milliyetçisi siyasetçiler tarafından talep edilen ‘özyönetim hakları’, etnik grup dayanışması adına kendi üyelerinin özgürlüğünü kısıtlamak ve üyelerini baskı altına almak amacıyla talep edilmektedir. Demokratik açılım sürecinde, devletin muhatabının tutuklu P.K.K. lideri Abdullah Öcalan olduğunu savunan Kürt milliyetçisi siyasî hareket, Kürt toplumunun siyasî iradesine ipotek koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla, farklı görüşlere sahip Kürt aydınları P.K.K. terör örgütü tarafından ölümle tehdit edilmektedir¹. Aynı şekilde, yasadışı KCK Türkiye Meclisi Hukuk Komitesi üyelerinin, P.K.K.’nın 2008 yılında Öcalan’a özgürlük için yaptığı eylemlere yeterince destek vermediği düşünülen Diyarbakır Belediye Başkanı Osman Baydemir’i sorgulaması ve ceza kesmesi (zaman.com.tr/haber.do?haberno=952114, 10/03/2011), Kürt siyasî hareketinin liberal olmaktan çok kendi halkı üzerinde baskı kuran ve tehdit eden yapısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu noktada, ‘özyönetim hakları’nın savunucularından olan Kymlicka, azınlık grupları tarafından talep edilen hakların nitelikleri arasında ayırım yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Kymlicka, ‘iç kısıtlamalar’ olarak nitelediği bireysel özgürlükler üzerinde baskı ve kontrol oluşturması amacıyla talep edilen grup haklarının kesinlikle kabul edilemeyeceğini savunmaktadır.

P.K.K.’nın muhalif Kürt aydınlarına yönelik tehditlerine karşı Kürt aydınların tepkisini destekler mahiyette, ‘1995-Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler’ araştırmasındaki sorulara cevap veren Kürtler’in çoğunluğu, P.K.K.’nın aşırı şiddet uyguladığı, toplu katliam yaptığı ve demokratik tartışma ortamını yok ettiğini ifade ederek, P.K.K.’nın silah bırakarak siyasallaşması gerektiğini talep etmişlerdir. ‘2009-Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı Raporu’nda ise, Kürtler’in çoğunluğunun sorunun çözümünde TBMM, Cumhurbaşkanı ve Hükümeti öne çıkarması, Kürt milliyetçisi siyasî hareketin demokratik açılım sürecinin muhatabının Abdullah Öcalan olduğu yönündeki iddialarını boşa çıkarmaktadır.

¹ 41 Kürt aydını, 9 Mart 2011 tarihinde yayınladıkları bildiriyle P.K.K.’nın muhalif Kürt aydınlarından Mehmet Metiner, Kemal Burkay, Orhan Miroğlu, Muhsin Kızılkaya’ya yönelik ölüm tehditlerine, kitlesel olarak tepki göstermişlerdir. Bildiride, bu tehditleri ‘düşünce özgürlüğüne saldırı’ olarak gördüklerini ve kabul edilemeyeceği açıklanmıştır. (haber365.com/haber/kurt_aydinlar_pkk_tehditlerine_isyan_etti,,10/03/2011).

Söz konusu araştırma raporlarından elde edilen veriler dahilinde, P.K.K. terör örgütünün marjinalleşerek halk desteğini kaybetmesi için, devletin politika değişikliğine giderek Kürt kimliğini tanıması ve kültürel hak taleplerini karşılaması, çözüm yolunda önemli bir hamle olacaktır. Aynı hususta Kymlicka da, devletin inkâr politikasından vazgeçerek bireylerin kendi etnokültürel kimliklerini özgürce ifade edebildikleri sosyopolitik ortamın yaratılmasının, İspanya, Belçika ve İngiltere örneklerinden görüleceği üzere ayrılıkçı mikromilliyetçilik akımlarının yarattığı şiddeti ve problemleri en aza indirgeyeceğini söylemektedir (Kymlicka, 1998: 18-20).

Devletin demokratikleşmesi ve halkı yanına çekmesiyle birlikte, Kymlicka'nın 'iç kısıtlamalar' olarak nitelediği bazı grup haklarının, üyelerinin temel medenî ve siyasî haklarını kısıtlama amacıyla talep edilmesi durumunun önüne geçme imkânı doğar. Yani, P.K.K.'nin olası siyasallaşması senaryosu dahilinde, Kürtleri temsil ettiğini iddia ederek, Kürt bireylerin özgür iradelerini baskı altına almasının önüne geçilmiş olur. Baskıcı Kürt siyasal hareketi ile mücadelede devletin halk nezdindeki meşrûiyet ve desteği, devletin kimliklere ve kültürel haklara saygı gösterdiği bir demokratik yapının oluşturulmasına bağlıdır. Bu demokratik yapının oluşturulması için, Habermas'ın öne sürdüğü; bireysel özgürlükleri güvence altına alan ve azınlıktaki grupların kültürel hak talepleri ve kimliklerinin tanındığı, karşılıklı müzakerelere dayanan çoğulcu bir anayasanın yapılması (Habermas, 2005: 133-134) hayati öneme hâizdir.

TOBB destekli '1995-Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler' Raporunda yer alan, 'iç barışın nasıl sağlanabileceği?' sorusuna deneklerin çok büyük kısmı; kültürel hakların verilmesi, sorunun baskı ve şiddetle değil şefkatle çözülmesi, Kürt kimliğinin onore edilmesi, ekonomik iyileştirmeler yapılması, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması, anti-demokratik yasaların yürürlükten kaldırılarak demokratik bir anayasa yapılması cevaplarının karışımlarını vermiştir (Ergil, 2009: 59-60). Çözüm yolunda halkın taleplerini yansıtan bu veriler, Kymlicka ve Habermas'ın önerilerini destekler mahiyettedir.

Çokkültürcü düşünürlerin önerileri ve raporlardan elde edilen veriler ışığında, milliyetçi azınlık grubu liderlerinin gruplarını kontrol etmek için talep ettikleri hakları baskı ve şiddet yoluyla yok saymak yerine devletin, milliyetçi hareketlerin beslenmesini sağlayan eşitsizlik ve ayrımcılığı ortadan kaldıracak reformları hayata geçirmesi gereklidir. Bu noktada, özellikle Kürtler'in yok sayılan ve inkâr edilen kültürel

kimliklerinin devlet tarafından tanınması, ayrılıkçı milliyetçi hareketleri zayıflatacağı gibi çözüm yolunda önemli bir adım olacaktır. Nitekim ‘demokratik açılım’ süreci ile birlikte sorunun legal zeminde konuşulmaya başlanması ve TRT-6 gibi demokratik reformların yapılmasının, P.K.K. ve Kürt milliyetçisi örgütlerin Kürt toplumu üzerindeki etkisini azalttığı görülebilmektedir (Aras vd, 2009: 110-114).

Bu noktada, 2009 yılı itibariyle Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetinin başlattığı ‘demokratik açılım’ sürecinin özellikle Kürtler’de yarattığı umudun kırılmaması için, Kürt kimliğinin ve kültürel hakların tanınması yolunda yeni somut adımların atılması önemlidir. TRT-6 örneğinde olduğu gibi tedricî olarak reformların hayata geçirilmesi yanı sıra Kürtçe yer adlarının iadesi gibi sembolik adımlar, ‘demokratik açılım’ sürecine toplumsal desteğin devamını sağlayabilecektir. Diğer taraftan, bölünme kaygısını taşıyan Türkler’in, anadilin kullanılması gibi kültürel hakların ve farklı kimliklerin tanınmasının temel bir insan hakkı olduğu ve insanlık onuru için önemli olduğuna ikna edilmeleri oldukça önemlidir.

Toplumsal değişimin bir süreç olduğu göz önüne alındığında, bu değişimin kolay ve hemen olmayacağı açıktır. Ancak toplumsal meselelerde ve sosyal yaşamda aynı tepkileri veren, aynı ortak değerleri benimseyen Türkler ve Kürtler’in siyasal alandaki ciddi algı farklılıkları, yakın zamanda ‘Kürt Sorunu’nun çözümünde somut adımların atılmaması halinde toplumsal çatışma doğurabilecek riskleri içerdiğinin göz önüne alınması gereklidir.

Bu bağlamda; Batı demokrasilerinin azınlık problemleriyle mücadeledeki tecrübeleri, çokkültürlülük savunucularının bu tecrübelerden yola çıkarak azınlık problemlerine yönelik öne sürdükleri çözüm önerileri ve 1990’dan itibaren siyasî partiler ve sivil toplum örgütlerinin ‘Kürt Sorunu’na ilişkin değerlendirme ve çözüm önerilerini içeren raporları, Türkiye’nin en önemli sorunlarından olan ‘Kürt Sorunu’nun çözümü yolunda Hükümet tarafından değerlendirilmesi gereken önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abant Platformu. (2008). *Kürt sorunu: Barışı ve Geleceği Birlikte Aramak Paneli*, <http://www.abantplatform.org/main/component/option/frontpage/section/1/category/422/content/2356>, Erişim: 15/04/2011
- Adıyeke, Nuri. (1999). *Islahat Fermanı öncesinde Osmanlı Devleti'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 4, Osmanlı, (Editör: Güler Eren)
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (2006). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1991). *Demokratik Mitoslar: Halk, Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil*, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt XLVI, No:1-2
- Akça, Gürsoy. (2007). *Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü*, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları
- Akçam, Taner. (2003). *Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul
- Akçam, Taner. (1997). *Hızla Türkleşiyoruz*, Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik, (Editör: Nuri Bilgin), Bağlam Yayınları, Ankara
- Akçura, Belma. (2009). *Devletin Kürt Filmi:1925-2009 Kürt Raporları*, New Age Yayınları
- Aksakal, Hasan. (2010). *Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye'yi Okumak*, ZfWt, Vol.2, No.1
- Akyol, Taha. (2008). *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Yayınları, İstanbul
- Alataş, Yalçın. (26/05/2004). *AB Eşiğinde Kürt Sorunu Yazı Dizisi*, Radikal Gazetesi, www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=117526, Erişim: 05/08/2010
- Alkan, Ahmet Turan. (2005). *On yıl Sonra Sudan Çıkan Parakete: Cedit Grubu'nun 'Güneydoğu Raporu' Bugüne Ne Söylüyor*, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 83, Kış 2005
- Anderson, Benedict. (1993). *Hayali Cemaatler- Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çeviren: İskender Savaşır, Ankara: Metis Yayınları
- Aras Bülent, Aydın Ertan, Özhan Taha, Dağı İhsan, Dalmış İbrahim, Hatem Ete, Ensaroğlu Yılmaz, Küçükcan Talip, Yayman Hüseyin, Bölme Selin M. (2009). *Türkiye'nin Kürt Sorunu Algısı*, Seta Yayınları, Ankara
- Arslan, Zühtü. (1999). *Anayasal Devletin Normatif Temelleri: Siyasal Tarafsızlık I*, Liberal Düşünce: Cilt.4, Sayı 16

- Aydın, Suavi. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara
- Balı, Ali Şafak. (2001). *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet*, Çizgi Kitabevi, Konya
- Bauman, Zygmunt. (2000). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, (Çeviren: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Beriş, H. Emrah. (2008). *Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara Ü.S.B.F. Dergisi, 63-1
- Bozarlan, Hamit. (2001). *Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, (Editör: Tanıl Bora, M. Gültenkingil), Milliyetçilik-Cilt.4, İletişim Yayınları, İstanbul
- Çalık, Mustafa. (2009). *Açılım Mektubu*, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:99, Güz 2009
- Çavuşoğlu, Naz. (2006). *Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık politikaları: AB sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, (Derleyen: A.Kaya, T. Tarhanlı), TESEV Yayınları, İstanbul
- Çetin, Halis. (2002). *Liberalizmin Tarihsel Kökenleri*, C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:1
- Çetin, Halis. (2003). *Modernleşme ve Türkiye’de Modernleştirme Krizleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Çevik, Zeki. (2002). *Milli Mücadele’de Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na Geçiş*, Atatürk Araştırmaları Merkezi
- Çiçek, Kemal. (1999). *İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşe Mahkemesinde Türkler ve Rumlar(1698-1726)*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 4, (Editör: Güler Esen), Ankara
- Demirci, H. Aliyar. (2008). *Osmanlı Modernleşmesinde Dil Politikaları ve Mebûsan Meclisi*, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl: 4- Sayı:16-17, Bahar-Yaz-2008
- Ekinci, Tarık Ziya. (27/05/2004). *AB Eşiğinde Kürt Sorunu Yazı Dizisi*, Radikal Gazetesi, www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=117574, Erişim: 05/08/2010
- Erdoğan, Mustafa. (1990). *Liberal Düşünce Geleneği*, Yeni Forum, Cilt:11
- Erdoğan, Mustafa. (1998). *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi: Ankara
- Erdoğan, Mustafa. (2007). *Haklar ve İnsan Hakları*, Orion Kitabevi, İstanbul
- Ergil, Doğu. (2009). *Kürt Raporu: Güvenlik Politolarından Kimlik Siyasetine*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Erkal Mustafa E., Baloğlu Burhan ve Baloğlu Filiz. (1987). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul

- Erol, Metin. (2009). *Türkiye’de Toplumsallaşma Problemleri*, C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 33, No:1, Mayıs 2009
- Eryılmaz, Bilal. (1999). *Osmanlı Devletinde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:4, Osmanlı, (Editör: Güler Eren)
- Eryılmaz, Bilal. (1990). *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul
- Gellner, Ernst. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çeviren: B. E. Behar, G. G. Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul
- Glazer, Nathan. (1996). *Individual Rights Against Group Rights*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Gökalp, Ziya. (2007). *Türkçülüğün Esasları*, (Hazırlayan: Kemal Bek), Bordo Siyah Yayınları, İstanbul
- Göze, Ayferi. (1983). *Siyasal Düşünce Tarihi*, Fakülteler Matbaası
- Göze, Ayferi. (1987). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul
- Gutman, Amy. (2005). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Yapı kredi Yayınları, Cogito-44
- Habermas, Jürgen. (2005). *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak*, Yapı Kredi Yayınları.-1600, Cogito-114
- Hamdan, Zuhay Ay. (2009). *The Governmental Policies and Military Methods Against P.K.K. in 1990’s*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Hanioğlu, M. Şükrü. (2006). *Osmanlı’dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Heper, Metin. (2010). *Devlet ve Kürtler*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul
- Huntington, Samuel P. (2005). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çeviren: C. Soydemir, M. Turhan), Okuyan Us Yayınları, İstanbul
- Hülür Himmet, Akça Gürsoy. (2007). *İmparatorluk’tan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalçılık Söylemi*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 22.sayı, Güz 2007
- Işın Engin, İşyar Bora. (2005). *Türkiye’de Ulus-devlet ve Vatandaşlığın Doğuşu*, Türkiye’de Çoğunluk ve azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, (Derleyen: Ayhan Kaya- Turgut Tarhanlı), TESEV Yayınları, İstanbul
- İnönü, Erdal. (1996). *Anılar ve Düşünceler I*, İdea İletişim, İstanbul
- Kadıoğlu, Ayşe. (2008). *Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması*, (Derleyen: A. Kadıoğlu), Vatandaşlığın Dönüşümü, Metis Yayınları, İstanbul

- Kadioğlu, Ayşe. (1998). *Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları*, (Derleyen: A. Ünsal), 75. yılda Tebaadan Vatandaşa Doğru, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Kadioğlu, Ayşe. (1997). *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişki ve Seçkinlerin Tavrı*, Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik, (Editör: Nuri Bilgin), Bağlam Yayınları, Ankara
- Kansu, Mazhar Müfit. (1986). *Erzurum'dan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Kant, Immanuel. (1982). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara
- Karakaş Kökçe, Halime. (2010). *Two Transformative Actors of Turkish Politics: Justice and Development Party and Kurds*, ODTÜ Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2010
- Karakaş, Ercan. (2009). *Sosyal Demokratik Yaklaşımlar, Kürt Sorunu: CHP ve SHP'nin Kürt Sorunu Raporları*, Kalkedon Yayıncılık
- Karpat, Kemal H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayıncılık, İstanbul
- Keyder, Çağlar. (2004). *İmparatorlukta Hukuk ve Meşruiyet*, Toplum ve Bilim, Sayı: 100
- Keyder, Çağlar. (1999). *1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu*, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, (Editör: Reşat Kasaba, Sibel Bozdoğan), Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Köker, Levent. (2005). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Yapı Kredi Yayınları-0653, Cogito-44
- Kurban, Dilek ve Ensaroğlu Yılmaz. (2008). *Kürt Sorunu'nun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, (Hazırlayan: D.Kurban ve S. Yolaçan), TESEV Yayınları, İstanbul
- Küçük, Cevdet. (2006). *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı Devleti*, Phoneix Yayıncılık, (Editör: Halil İnalçık)
- Kürkçüoğlu, Ömer. (2006). *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınları, İstanbul
- Kymlicka, Will. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı Yayınları: 210
- Kymlicka, Will. (1996). *Introduction*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press

- Kymlicka, Will. (2004). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çeviren: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Lewis, Bernard. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çeviren: Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Lijphart, Arend. (1996). *Self-Determination Versus Pre-Determination of Ethnic Minorities in Power-Sharing System*, The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Mardin, Şerif. (1990). *Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri*, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul
- Mardin, Şerif. (1997). *Türk Modernleşmesi*, İletişim yayınları, İstanbul
- Margalit Avishai ve Raz Joseph. (1996). *National Self Determination*, (Editör: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Mill, John Stuart. (1965). *Faydacılık*, (Çeviren: Nazmi Coşkunlar), MEB Yayınları, İstanbul
- Mill, John Stuart. (2000). *Özgürlük Üzerine*, Belge Yayıncılık, İstanbul
- Mumcu, Uğur. (1993). *Kürt Dosyası*, Tekin Yayıncılık, İstanbul
- Nimni, Ephraim. (1996). *Marx, Engels and The National Question*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Oran, Baskın. (1988). *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitabevi, Ankara
- Oran, Baskın. (2004). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç mevzuat, İhtihat, Uygulama*, TESEV Yayınları
- Öğün, Süleyman Seyfi. (1997). *Türk Milliyetçiliğinde Hâkim Millet Kodunun Dönüşümü*, Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik, (Editör: Nuri Bilgin), Bağlam Yayınları, Ankara
- Öğün, Süleyman Seyfi. (1995). *Topluluk Ruhu ve Türk Siyaseti*, Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye, İstanbul
- Örs, H. Birsen. (2008). *19. yüzyıldan 20. yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbank, Murat. (2009). *Rawls, Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Özbudun, Ergun. (1997). *Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu*, Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik, (Editör: Nuri Bilgin), Bağlam Yayıncılık, Ankara

- Özhan, İmran. (2006). *Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Sosyoloji Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Öztürk, Saygı. (2008). *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul
- Özyurt, Selahattin. (1998). *Türk Kimliği Meselesi*, (Editör: H. C. Güzel), Yeni Türkiye-98/23-24, III. Cilt: Cumhuriyet
- Parla, Taha. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Parla, Taha. (1995). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt:3, Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve C.H.P.'nin Altı Oku, İletişim Yayınları, İstanbul
- Parlak İsmet ve Kaftan Erdem. (2010). *Osmanlı'nın Tebaasından Cumhuriyet'in Yurttaşına Giden Yol*. Doğu Batı Dergisi, Yıl:13, Sayı 54, Ankara, Ağustos-Eylül-Ekim, s.139-168
- Rousseau, Jean Jack. (1965). *Toplum Sözleşmesi*, (Çeviren: Vedat Günyol), Çan Yayıncılık, İstanbul
- Rousseau, Jean Jack. (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çeviren: N. İleri), Say Yayıncılık, İstanbul
- Schmidt, Manfred G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çeviren: M. Emin Köktaş), Vadi Yayınları, 2.baskı
- Somel, Selçuk Akşin. (1997). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kimliği*, Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik, (Editör: Nuri Bilgin), Bağlam Yayınları, Ankara
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti. (1990). *Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu*, www.chp.org.tr/wp-content/uploads/rapor_1989.pdf, Erişim: 10/01/2011
- Swingewood, Alan. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Bilim ve Sanat*, (Çeviren: Osman Akinbay), Ankara
- Şahin, Bahar. (2006). *Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar*, Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, (Derleyen: A. Kaya, T. Tarhanlı), TESEV Yayınları, İstanbul
- Şan, Mustafa Kemal. (2005). *Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üzerine Bir Deneme*, Milet ve Nihal Dergisi: 3 (1-2)
- Tanör, Bülent. (1995). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, Der Yayınları, İstanbul
- Tanör, Bülent. (2002). *Türkiye'de Kongre İktidarları, 1918-1920*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

- Tanör, Bülent. (1999). *Türkiye’de Demokratik Standartların Yükseltilmesi: Tartışmalar ve Son Gelişmeler*, TÜSİAD
- Taylor, Charles. (2005). *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, Yapı Kredi Yayınları-0653, Cogito-44
- Tunçay, Mete. (2006). *Eleştirel Tarih Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara
- Tunçay, Mete. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,
- Türe, Fatih. (2006). *Antik Liberalizm mi yoksa Modern Sofizm mi?*, S.Ü.İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi- 6(11)
- Ünder, Hasan. (1998). *Kemalist Cumhuriyetçiliğin Klasik Ruhu*, Birikim, Sayı:115, Kasım-1998
- Üskül, Zafer. (2006). *Türk Demokrasisi’nde 130 Yıl (1876-2006)- Prof. Dr. Bülent Tanör’ün Anısına ‘Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri 10.yıl Güncellemesi*, TÜSİAD, İstanbul
- Üstel, Füsun. (2001). *II. Meşrutiyet ve Vatandaşlığın İcadı*, (Derleyen: M. Ö. Alkan), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt: 1, Cumhuriyet Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, İletişim Yayınları, İstanbul
- Van Dyke, Vernon. (1996). *Ethnic Communities In Political Theory*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Waldron, Jeremy. (1996). *Minority Cultures and Cosmopolitan Alternative*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Walzer, Michael. (1996). *Pluralism: a Political Perspective*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures, Oxford University Press
- Winrow G. ve Kirişçi K. (2007). *Kürt Sorunu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Yayla, Atilla. (1998a). *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Yayla, Atilla. (1998b). *Liberalizm*, Liberte Yayınları: 17, Ankara
- Yayla, Atilla. (1998c). *Özgürlük Yolu*, LDT Yayınları, Ankara
- Yeğen, Mesut. (2009). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Yeğen, Mesut (2001). *Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, (Editör: Tanıl Bora, M. Gültenkingil), Milliyetçilik- Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul

- Yetim, Fahri. (2008). *II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülüğe Geçişte Kapsayıcı Formül: 'Millet-i Hâkime' Düşüncesi ve Etkileri*, S.D.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 18, Aralık 2008
- Yılmaz, Aytekin. (1998). *İmparatorluktan Cumhuriyete, Moderniteden Postmoderniteye*, (Editör: H. C.Güzel), Yeni Türkiye- 98: 23-24, III. Cilt: Cumhuriyet
- Young, Iris Marion. (1996). *Together In Difference: Transforming the Logic of Group Political Conflict*, (Editor: W. Kymlicka), The Rights of Minority Cultures,Oxford University Press

İNTERNET

<http://arsiv.sabah.com.tr/2005/08/12/siy94.html>, Erişim: 15/11/2010

www.haber365.com/haber/kurt_aydinlar_pkk_tehditlerine_isyan_etti, Erişim: 10/03/2011

www.habergo.com/haber/4220/besir-atalay'in-acilim-konusmasi.html, (14/11/2009). Erişim: 16/12/2010

www.milliyet.com.tr/2008/02/29/son/sontur23.asp, (29/02/2008). Erişim: 15/11/2010

www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=117574, Erişim: 05/08/2010

www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=117526, Erişim: 05/08/2010

www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=952114, (16/02/2010). Erişim: 10/03/2011

ÖZGEÇMİŞ

A-) KİŞİSEL BİLGİLER:

- A1. ADI** : TANZER
- A2. SOYADI** : ÇELİKTÜRK
- A3. ADRES** : DENİZLİ
- A4. D.TAR.&YERİ** : 16/12/1972 DENİZLİ
- A5. MEDENİ HALİ** : BEKAR
- A6. ASKERLİK** : 29/05/1998 DE TAMAMLANDI.
- A7. YABANCI DİL** : İngilizce- çok iyi-

B-) AKADEMİK KARIYER:

- B1. LİSANS EĞİTİMİ:** 1990-95: Marmara Üni.İkt.İdari Bil.Fak.
İngilizce Uluslararası İlişkiler Bölümü
- B2.Y.LİSANS EĞİTİMİ:** 2007-08: Pamukkale Üni. Sos.Bil.Ens.
Kamu Yönetimi Bölümü (Devam etmektedir.)
- B3.AKADEMİK GÖREV/ÜNVAN:** 2007-.....: Öğretim Görevlisi
Pamukkale Üni.Honaz M.Y.O. Bankacılık Bölümü
- B4. İDARİ GÖREVLER** : 10/2009-.. : *Program Başkanı*
Pamukkale Üni.Honaz M.Y.O. Bankacılık Bölümü

C-)SON YILDA VERİLEN DERSLER:

<u>Akademik yıl</u>	<u>Dönem</u>	<u>Ders Adı</u>	<u>Haftalık saati</u>	<u>Bölüm ve Sınıf</u>
*2009-10 1.sınıf	Güz	<u>Temel Bankacılık</u>	3 (Teorik)	Bank. Ve Sig.
*2009-10 2.sınıf	Güz	<u>Bireysel Bank.Ve Müş. İliş.</u>	2 (Teorik)	Bank. Ve Sig.
*2009-10 1.sınıf	Güz	<u>Bankacılık Sigortacılık</u>	3 (Teorik)	Dış Ticaret
*2009-10 2.sınıf	Güz	<u>Temel Kredi Bilgileri</u>	3 (Teorik)	Bank. Ve Sig.
-2009-10 2.sınıf	Bahar	<u>Kredi Paketi Değerlendirmesi</u>	3 (Teorik)	Bank. Ve Sig.
-2009-10 2.sınıf	Bahar	<u>Mali Analiz Teknikleri</u>	3 (Teorik)	Bank. Ve Sig.
-2009-10 2.sınıf	Bahar	<u>Yabancı Para Krediler</u>	2 (Teorik)	Bank. Ve Sig.
-2009-10 1.sınıf	Bahar	<u>Finansal Hizm. Paz.</u>	2 (1 Teorik- 1 Uyg.)	Men.Kıy.Serm.Piy.

D-) İŞ TECRÜBESİ VE EĞİTİMLERİ:**D1.İŞ TECRÜBESİ:**

D1.1. 06-2007/..... : Pamukkale Üniversitesi
Honaz M.Y.O. - Öğretim Görevlisi

D1.2. 01-2005/05-2007 : Şekerbank T.A.Ş Denizli Şb.
Kurumsal Krediler Pazarlama Yönetmeni

D1.3. 05-2004/01-2005 : Akbank T.A.Ş- Denizli Ticari Şubesi
Müdür Yardımcısı

D1.4. 02-2002/11-2003 : Tekstilbank Denizli Şubesi
Kurumsal Krediler Pazarlama Yönetmen Yrd.

D1.5. 1996-2001 : ESBANK TAŞ DENİZLİ ŞUBESİ
Kurumsal Pazarlama ve Mali Tahlil Uzmanı

D1.6. 1995-1996 : ESBANK TAŞ GENEL MÜD.İSTANBUL
Uzman Yrd.-Management Trainee Eğitimi

D2.İŞ EĞİTİMİ :

- D2.1. **Ekim 2004:** Akbank T.A.Ş.
Uluslararası Krediler ve Yatırım Kredileri
- D2.2. **Ağustos 2004:** Akbank T.A.Ş.
Dış Ticaret İşlemleri ve Kambiyo Mevzuatı
- D2.3. **Mayıs 2004:** Akbank T.A.Ş.
İstihbarat ve Mali Tahlil Teknikleri
- D2.4. **Ekim 2003:** Tekstilbank T.A.Ş.
Dış İşlemler ve Kambiyo Mevzuatı
- D2.5. **Şubat 2001:** Esbank T.A.Ş.
İstihbarat ve Mali Tahlil Teknikleri
- D2.6. **Şubat 2001:** Esbank T.A.Ş.
Medeni Hukuk ve Borçlar Hukuku
- D2.7. **Ocak 2001:** Esbank T.A.Ş.
Şirketler Muhasebesi
- D2.8. **Ağus.2000:** Esbank T.A.Ş.
Dış Ticarete Teslim şekilleri
- D2.9. **Mayıs 2000:** Esbank T.A.Ş.
Sermaye Piyasası Araçları ve
Portföy Yönetimi
- D2.10. **Kasım 1999:** Esbank T.A.Ş.
Pazarlama Teknikleri ve Mali Tahlil Teknikleri
- D2.11. **Eylül 1999:** Bankalar Birliği
Uluslararası Ticaretin Finansmanı
ve Akreditifler
- D2.12. **Aralık 1998:** Esbank T.A.Ş.
Bankalarda Kaynak Maliyeti ve
Kaynak Fiatlaması
- D2.13. **Ağus.1998:** Esbank T.A.Ş.
Dış Ticaret İşlemleri ve
Kambiyo Mevzuatı
- D2.14. **08/1995- : Esbank TAŞ**
09/1996 Management Trainee Eğitim Programı